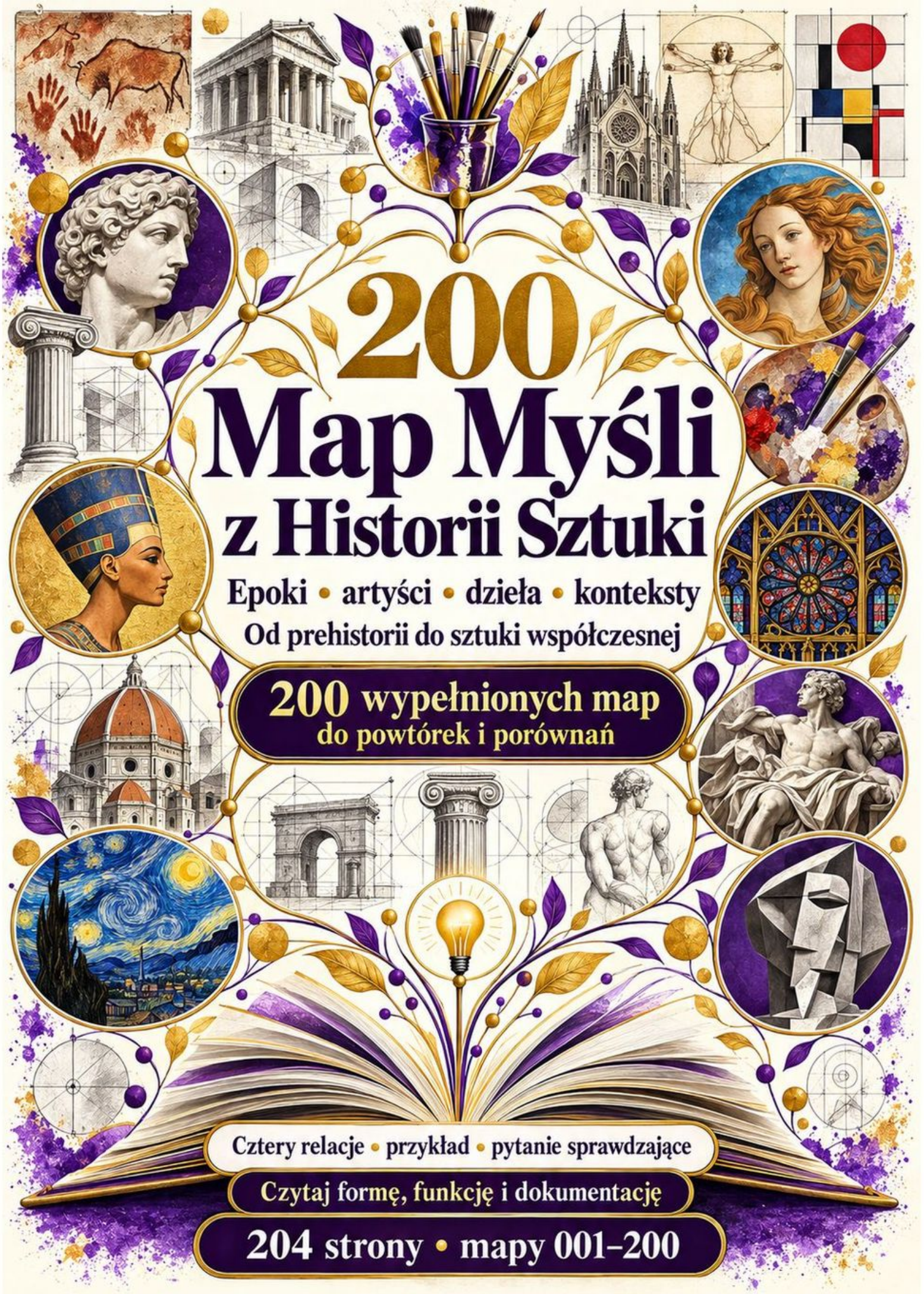
200
Map Myśli
z Historii Sztuki
Epoki • artyści • dzieła • konteksty
Od prehistorii do sztuki współczesnej
200 wypełnionych map
do powtórek i porównań
Cztery relacje • przykład • pytanie sprawdzające
Czytaj formę, funkcję i dokumentację
204 strony • mapy 001–200

Jak korzystać z map historii sztuki

200 map z wypełnioną treścią

1

Czytaj relacje

Zacznij od pojęcia centralnego. Połącz cztery gałęzie ze słowami relacji; odnajdź związek kontekstu, formy, funkcji oraz przykładu.

2

Porównuj w kontekście

Sprawdź epokę, miejsce i warunki powstania. Podobny motyw nie oznacza tej samej funkcji; późniejsze przekształcenia mogą zmienić wygląd obiektu.

3

Zachowaj niepewność

Przybliżone daty, autorstwo warsztatowe i hipotezy pozostają przybliżone. Nie zamieniaj informacji „około” lub „przypisywane” w pewny rok i nazwisko.

4

Dobierz poziom

Nauczyciel lub uczeń wybiera mapę według doświadczenia. Zacznij od jednego porównania; potem uzasadnij wniosek widoczną cechą i dokumentacją.

5

Przygotuj źródła

Pełne reprodukcje i materiały do projekcji dobierz osobno z opisem oraz pochodzeniem. Zestaw nie zastępuje katalogu dzieł.

6

Sprawdź cel powtórki

Dobór do konkretnego egzaminu porównaj z jego aktualnymi wymaganiami. Pytania sprawdzające służą rozmowie i powtórce, nie potwierdzają oficjalnego zakresu egzaminu.

7

Rozróżnij ilustrację i dokument

Schematy są autorskimi interpretacjami dydaktycznymi, nie reprodukcjami zabytków. ID prowadzą do źródeł w Bibliografia-Historia-Sztuki.html i wykazie końcowym.

Sztuka paleolitu: obraz, przedmiot, ślad

Mapa historyczna 001

Podłoże

Ściana jaskini wiąże przedstawienie z konkretną przestrzenią, natomiast przedmiot przenośny może funkcjonować w innym miejscu niż punkt jego znalezienia.

powstaje na

Materiał

Pigment, rysunek i opracowanie poroża zostawiają różne ślady. Technika pomaga opisać działanie, lecz nie rozstrzyga samodzielnie jego znaczenia.

wykorzystuje

Sztuka paleolitu zachowała się jako obrazy na skałach, niewielkie przedmioty i ślady działań; każdy rodzaj wymaga innych pytań o kontekst.

przedstawia

Motyw

Zwierzęta i znaki należą do repertuaru, którego rozpoznanie opiera się na szczegółach. Nie każdy znak da się odczytać jak pismo.

ogranicza

Wiedza

Pozostałości potwierdzają wykonanie obrazu lub przedmiotu, lecz funkcję rytualną konkretnego zespołu trzeba uzasadnić osobno, zamiast automatycznie przypisywać mu magię łowiecką.

Przykład: anonimowy twórca, Żubr liżący bok, La Madeleine, około 13000 p.n.e., poroże renifera; mała forma różni się od ściany.

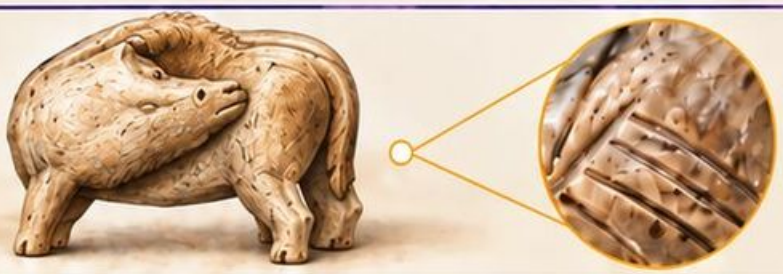

Sprawdź: jaki dowód odróżnia opis techniki od hipotezy funkcji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Lascaux: zwierzęta i przestrzeń jaskini

Mapa historyczna 002

Przestrzeń

Sala Byków jest częścią większej jaskini. Wybrany kadr fotografii nie pokazuje wszystkich sektorów ani relacji między nimi.

obejmuje

Zwierzęta

Tury, konie i jelenie współtworzą zespoły figur. Obserwuj wielkość i kierunki, nie zamieniając każdego sąsiedztwa w pewną opowieść.

zestawia

Lascaux tworzy zespół przedstawień związanych z przestrzenią jaskini; rozmieszczenie i nakładanie figur pozwalają analizować budowanie paneli, nie tylko rozpoznawać zwierzęta.

pokazuje

Nakładanie

Kolejność zachodzących na siebie śladów pozwala badać etapy wykonania. Nie oznacza, że cały zespół powstał podczas jednego wydarzenia.

wymaga

Ostrożna chronologia

Datowanie znaleziska z podłoża nie jest automatycznie datą każdej figury. Lascaux należy do górnego paleolitu, z nadal dyskutowaną chronologią.

Przykład: Sala Byków w Lascaux, górny paleolit, anonimowi twórcy; analiza paneli wskazuje różne etapy nakładania motywów.

Sprawdź: czym różni się data użytkowania jaskini od daty konkretnego obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Altamira: malowidło i naturalny relief

Mapa historyczna 003

Naturalny relief

Wypukłości stropu uczestniczą w budowaniu ciał wybranych zwierząt. Kształt podłoża jest tu częścią rozwiązania, nie wyłącznie tłem.

Środki

Ryt, rysunek węglem i barwny pigment mogą współtworzyć figurę. Nie należy opisywać całego zespołu jako jednolitej techniki wykonania.

ryt | rysunek węglem | barwny pigment

wykorzystuje

łączy

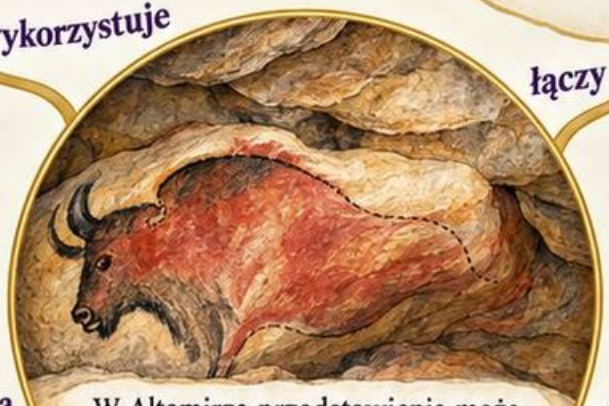

W Altamirze przedstawienie może współdziałać z naturalnym ukształtowaniem skały; płaska fotografia ogranicza odczyt relacji koloru, konturu i wypukłości.

przedstawia

zachowuje

Motyw

Bizony należą do najbardziej rozpoznawalnych przedstawień Stropu Polichromii. Obserwacja ustawienia nóg i konturu pomaga rozpoznać opracowanie bryły.

Różne fazy

Jaskinia zawiera przedstawienia powstające w odmiennym czasie. Daty pojedynczych znaków i bizonów nie mogą być przenoszone na całość.

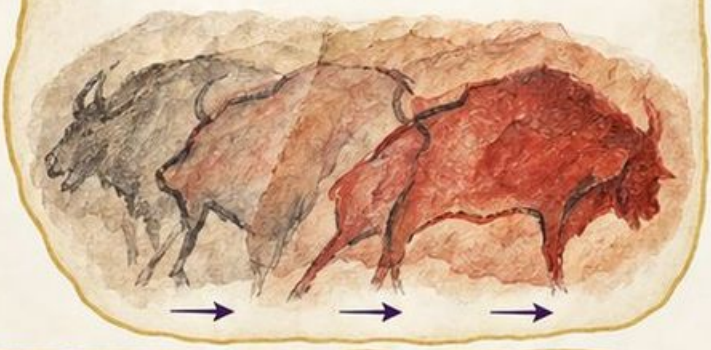

Przykład: polichromowane bizony Altamiry, magdalenien, anonimowi twórcy; naturalne wypukłości skały współtworzą widoczny wolumen.

Sprawdź: który efekt wymaga uwzględnienia rzeczywistego kształtu podłoża?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Chauvet: linia i nakładanie form

Mapa historyczna 004

Kontekst

Jaskinia w Ardèche zachowała ślady bardzo wczesnych działań graficznych. Wiek nie uzasadnia traktowania ich jako nieporadnego początku sztuki.

powstaje w

Linia

Kontur, cieniowanie i opracowanie powierzchni mogą różnicować ciała zwierząt. Ślad nie jest wyłącznie nazwą rozpoznanego gatunku.

organizuje

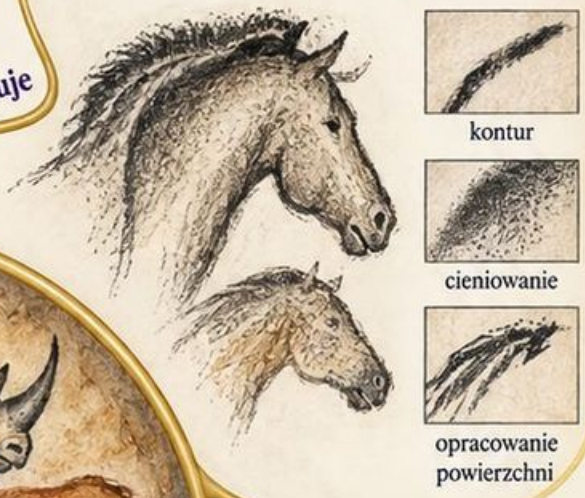

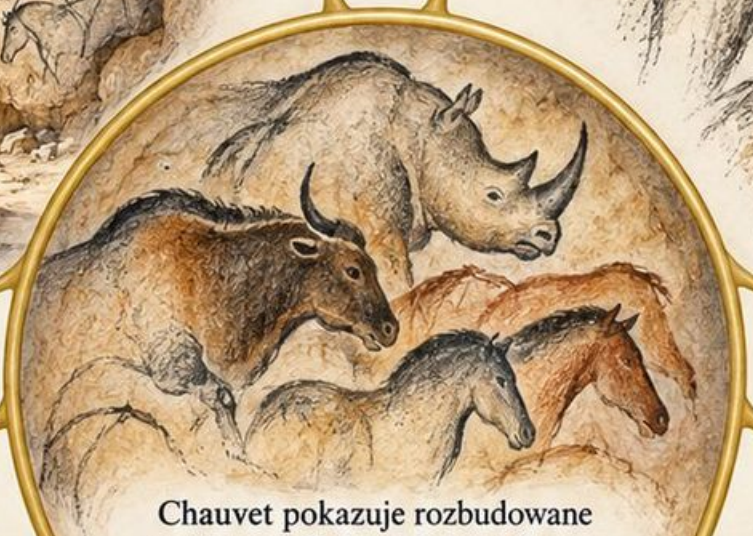

Chauvet pokazuje rozbudowane rozwiązania liniowe już w górnym paleolicie; nakładanie i kierunki figur trzeba opisywać przed proponowaniem ich znaczenia.

łączy przez

Nakładanie

W Panelu Koni badanie superpozycji pomaga ustalać następstwo motywów. Związki przestrzenne i czasowe nie są tym samym.

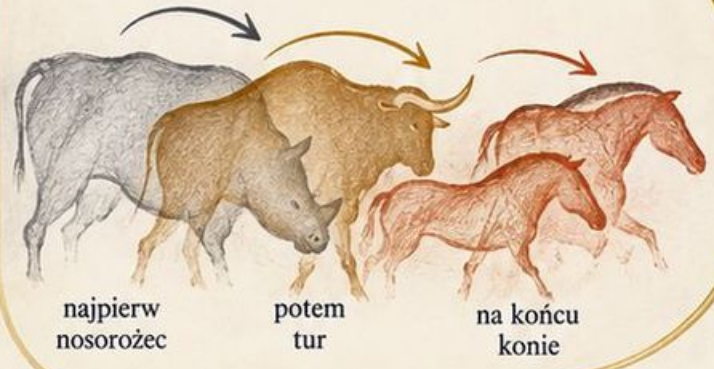

oddziela od

Hipoteza

Opis kierunku i przesłaniania można sprawdzić w dokumentacji. Interpretacja opowieści albo funkcji całej jaskini wymaga dodatkowych argumentów.

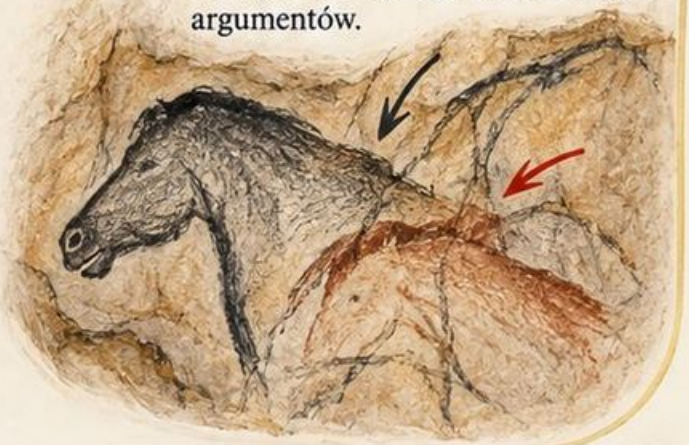

Przykład: Panel Koni w Chauvet, górny paleolit, około 36000 lat temu; twórcy anonimowi, obrazy wykonane przed nowoczesnym odkryciem jaskini.

Sprawdź: która obserwacja dotyczy układu, a która proponowanej narracji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Figurki paleolityczne: skala i materiał

Mapa historyczna 005

Materiał

Poroże może ograniczać obrys i kierunek opracowania. Dobór fragmentu wpływa na rozwiązanie figury oraz możliwość zachowania szczegółów.

wykorzystuje

Poza

Zawrócenie głowy zwierzęcia mieści motyw w niewielkiej bryle. Relację części należy analizować z kilku widoków.

organizuje

Figurki paleolityczne łączą skalę przenośnego przedmiotu z właściwościami materiału; ich zachowana forma nie daje pewnej odpowiedzi na każde pytanie o użycie.

różni się od

Obraz parietalny

Przedmiot ma własną grubość i powierzchnię. Nie jest po prostu pomniejszonym malowidłem, ponieważ pozwala na inny sposób oglądania.

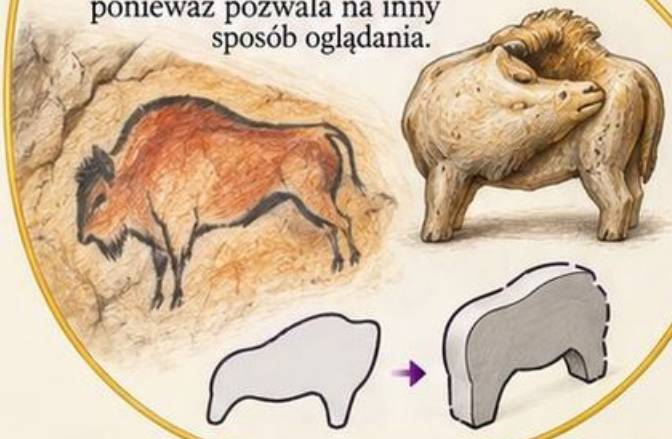

pozostawia

Niepewność

Uszkodzenie może usuwać część funkcjonalną. Proponowane zastosowanie trzeba odróżnić od potwierdzonego materiału, pochodzenia i datowania.

Przykład:

anonimowy *Żubr liżący* bok, La Madeleine, około 13000 p.n.e.; poroże renifera, długość 10,5 cm, MAN.

Sprawdź: co można stwierdzić z zachowanego obiektu, a czego nie dowodzi sam kształt?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka naskalna i znak

Mapa historyczna 006

Figura

Zespół cech może pozwalać wskazać zwierzę. Fragment konturu lub uszkodzenie ogranicza pewność identyfikacji, nawet przy znajomości lokalnego repertuaru.

rozpoznaje

wyodrębnia

Znak

Kropki, kreski i układy geometryczne nie muszą przedstawiać przedmiotu. Ich powtarzalność nie oznacza automatycznie odczytanego systemu pisma.

Sztuka naskalna

obejmuje figury i znaki, których rozpoznanie wymaga opisu kształtu, techniki i położenia, zanim przypiszemy im znaczenie.

wiąże z

porównuje przez

Miejsce

Znak może sąsiadować z figurą albo występować osobno. Relacja przestrzenna jest dowodem układu, nie gotowym tłumaczeniem sensu.

Dokumentacja

Zapis wyglądu i techniki pozwala zestawiać motywy. Współczesna nazwa opisowa nie jest potwierdzoną nazwą używaną przez prehistorycznych twórców.

Przykład: figury zwierząt i znaki Lascaux, górny paleolit, autorzy nieznani; rozpoznanie motywu nie wyjaśnia całej funkcji zespołu.

Sprawdź: jakie cechy uzasadniają kategorię figura, znak albo ślad nierozpoznany?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Neolit: osada i przemiana sposobu życia

Mapa historyczna 007

Osiadłość

Budowanie i przebudowywanie domów tworzy kolejne warstwy miejsca. Zachowane wnętrze trzeba odnosić do konkretnej fazy użytkowania.

łączy z

Przestrzeń

W Çatalhöyük domy skupiały się blisko siebie, a dostęp prowadził przez dachy. Ten układ nie opisuje każdej neolitycznej osady.

organizuje

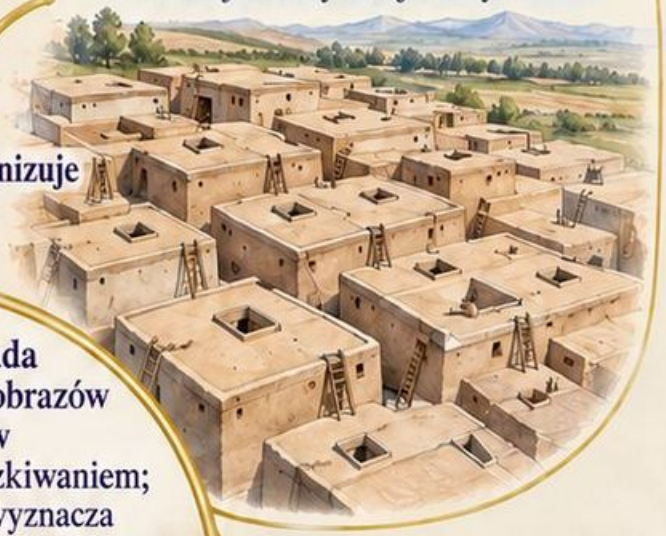

Neolityczna osada wiąże wytwarzanie obrazów i przedmiotów z długotrwałym zamieszkiwaniem; przykład lokalny nie wyznacza jednej daty przemiany całego świata.

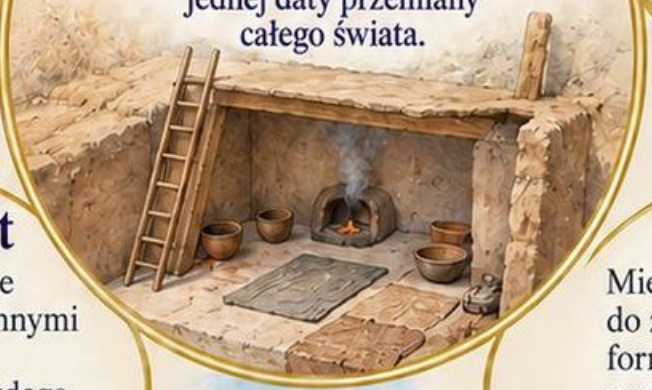

włącza

sprawdza przez

Obraz i przedmiot

Malowidła, reliefy i niewielkie formy współistniały z codziennymi czynnościami. Nie należy automatycznie rozdzielać każdego pomieszczenia na świeckie albo świątynne.

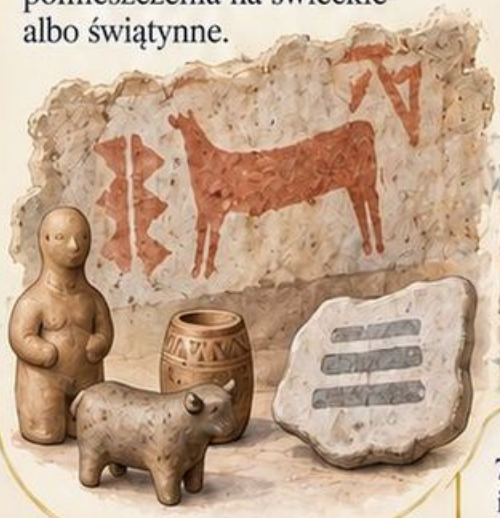

Kontekst

Miejsce znalezienia i relacja do zabudowy pomagają formułować pytania. Pojedynczy motyw nie dowodzi jednolitej religii wszystkich mieszkańców.

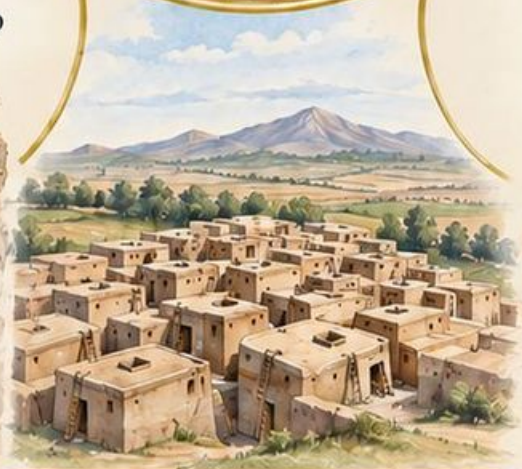

Przykład: wschodni tell Çatalhöyük, 7400–6200 p.n.e., anonimowi budowniczowie i twórcy; malowidła oraz reliefy w zabudowie osadniczej.

Sprawdź: jak kontekst domu zmienia pytania zadawane obrazowi?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Stonehenge: budowla i krajobraz

Mapa historyczna 008

Kamień

Pionowe podpory i poziome nadproża tworzą charakterystyczny układ. Trylit oznacza zespół dwóch podpór z jednym elementem poziomym.

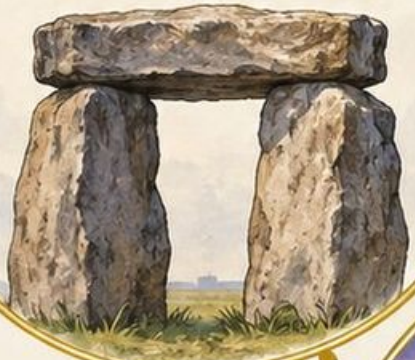

buduje przez

Plan

Krąg i wewnętrzne układy organizują oglądanie oraz przejście. Obecny stan zachowania nie jest pełnym widokiem wszystkich dawnych elementów.

porządkuje

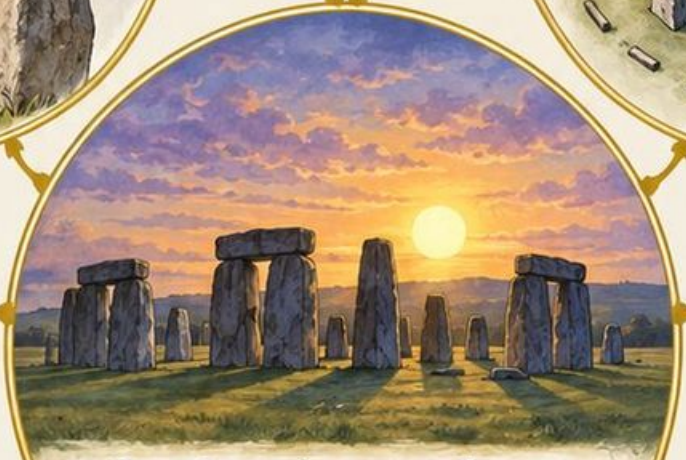

Stonehenge łączy megalityczną konstrukcję z krajobrazem i wieloma fazami przekształceń; rozpoznanie formy nie rozstrzyga jednej wyłącznej funkcji całego miejsca.

zmienia w

Czas

Ziemne założenie poprzedzało wielkie konstrukcje kamienne. Monument przechodził zmiany, dlatego nie wystarcza jedna data dla wszystkich jego części.

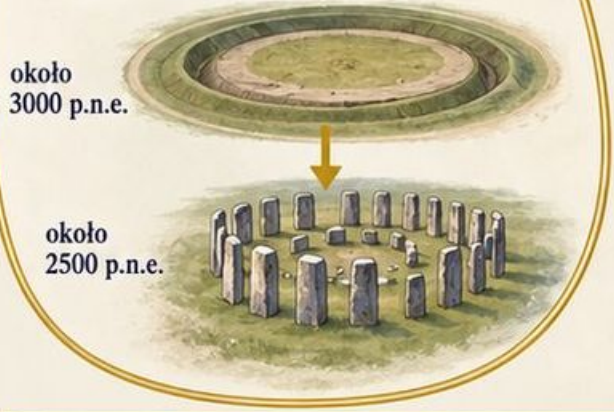

wiąże z

Krajobraz

Otoczenie i orientacja słoneczna należą do interpretacji zespołu. Nie potwierdzają same w sobie popularnej opowieści o jednej funkcji astronomicznej.

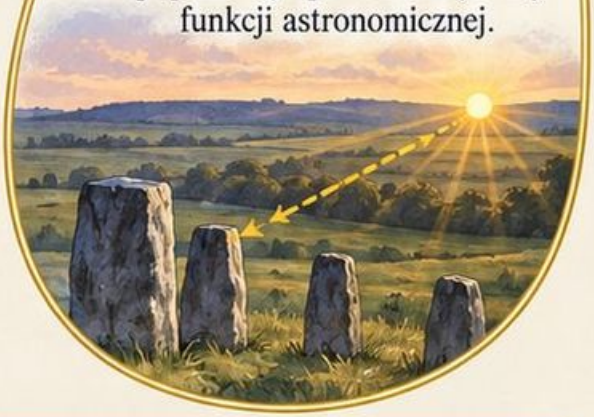

Przykład: Stonehenge, anonimowi budowniczowie; główny układ sarsenów około 2500 p.n.e., w dłuższym procesie budowy i zmian.

Sprawdź: które elementy rozpoznasz w trylicie, a które w planie całego założenia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Ceramika neolityczna: forma i ornament

Mapa historyczna 009

Bryła

Wylew, brzusiec i dno tworzą relacje widoczne w profilu. Fragment zachowany po wykopaliskach może nie odtwarzać całej pierwotnej formy.

kształtuje

Technika

W neolitycznej Brytanii naczynia formowano ręcznie. Nie należy przenosić późniejszego koła garncarskiego na każdy wczesny przykład.

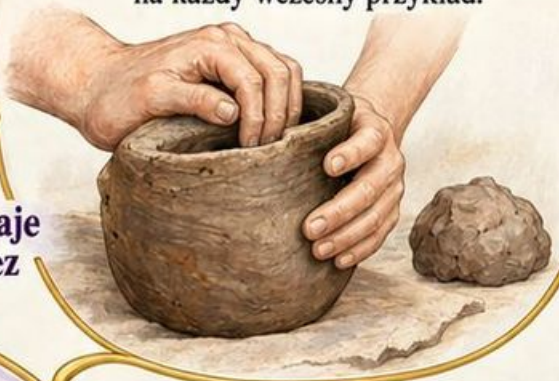

powstaje przez

Ceramika neolityczna pozwala łączyć funkcję naczynia z jego profilem, sposobem wykonania i dekoracją, ale cechy należy sprawdzać w konkretnym zabytku.

organizuje

wiąże z

Ornament

Powtarzany motyw może podkreślać obwód lub część naczynia. Sam wzór nie dowodzi konkretnej treści symbolicznej ani tożsamości twórcy.

Użytkowanie

Kształt, materiał i ślady mogą wspierać pytanie o przechowywanie albo przygotowanie żywności. Funkcji nie ustala wyłącznie współczesne podobieństwo.

Przykład: misa P21, anonimowy twórca, neolit brytyjski, 3500–2750 p.n.e.; ceramika, London Museum.

Sprawdź: co odczytasz z profilu, a co wymaga badania śladów użytkowania?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Prehistoria: porównanie trzech rodzajów zabytków

Mapa historyczna 010

Podłoże

Malowidło parietalne pozostaje związane ze skałą. Jego położenie oraz ukształtowanie powierzchni mogą współtworzyć widoczny efekt.

wiąże z

Przenoszenie

Mała rzeźba ma własną bryłę i kilka widoków. Miejsce znalezienia nie musi być jedynym miejscem jej oglądania.

widok z boku | widok z przodu | widok z tyłu

umożliwia

Prehistoryczne malowidło, przenośna rzeźba i megalit wymagają wspólnych pytań o materiał oraz kontekst, lecz różnych sposobów opisu przestrzeni i użytkowania.

organizuje

Krajobraz

Budowla megalityczna wyznacza relacje podpór, przejść i otoczenia. Nie analizuje się jej wyłącznie jak płaskiego ornamentu.

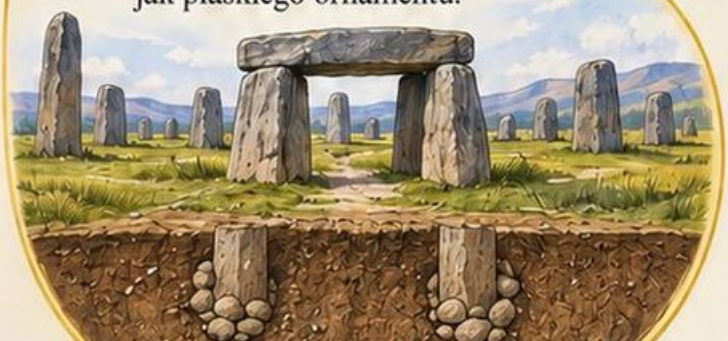

ogranicza

Wniosek

Opis potwierdzonej formy należy oddzielić od hipotetycznej funkcji. Różnica typu obiektu nie ustala automatycznie stopnia rozwoju zdolności twórczych.

Przykład: paleolityczna Altamira, Żubr z La Madeleine około 13000 p.n.e. oraz sarseny Stonehenge około 2500 p.n.e.; twórcy anonimowi.

Sprawdź: które kryterium porównania jest wspólne, a które właściwe tylko jednemu typowi?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Mezopotamia: ziggurat i miasto

Mapa historyczna 011

Miasto

Ur należało do ośrodków południowej Mezopotamii. Budowlę trzeba analizować w relacji do kompleksu, nie jako odizolowaną geometryczną bryłę.

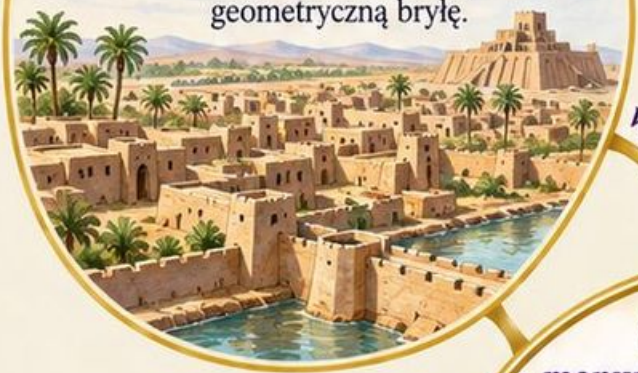

wyrasta z

buduje przez

Platformy

Kolejne wyniesione poziomy i drogi wejścia tworzą charakterystyczny profil. Zasadniczym materiałem konstrukcji była cegła, a nie jednolity kamienny blok.

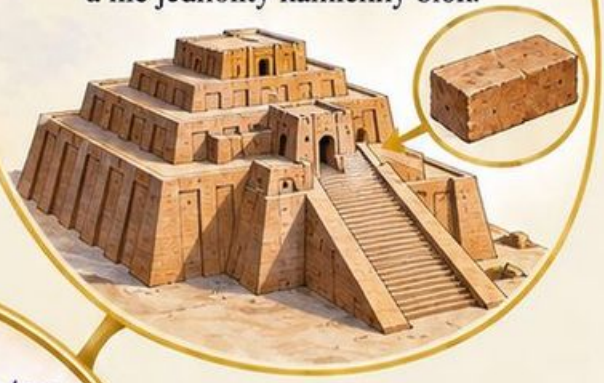

Ziggurat był

monumentalnym elementem mezopotamskiego zespołu sakralnego, powiązanego z miastem i władzą; schodkowa sylweta nie oznacza egipskiego grobowca.

wiąże z

rozróżnia

Władza i kult

Opieka nad budową sakralną należała do zadań władcy. Imię fundatora nie jest automatycznie podpisem architekta lub wszystkich wykonawców.

Rekonstrukcja

Zachowane ruiny i współczesny rysunek pełnej budowli mają różny status. Uzupełnione partie wymagają oznaczenia jako propozycja rekonstrukcyjna.

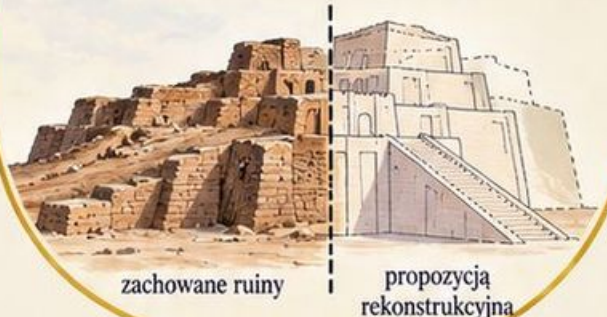

Przykład: ziggurat w Ur, około 2100 p.n.e., fundacja Ur-Nammu; indywidualni projektanci i wykonawcy nie są ustaleni.

Sprawdź: jakie relacje łączą schodkową budowlę z funkcją ośrodka miejskiego?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sumer: postać wotywna

Mapa historyczna 012

Świątynia

Miejsce znalezienia wspiera rozpoznanie funkcji. Nie każda podobna postać z dowolnego kontekstu musi mieć takie samo przeznaczenie.

umieszcza w

wyraża przez

Gest

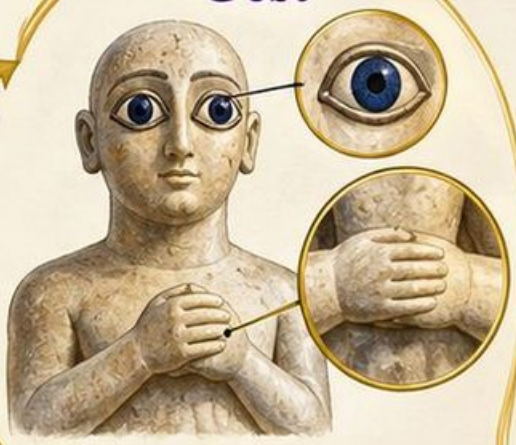

Złożone dłonie i szeroko otwarte oczy budują uważną postawę. Opis cech nie jest diagnozą emocji ani indywidualnego wyglądu ofiarodawcy.

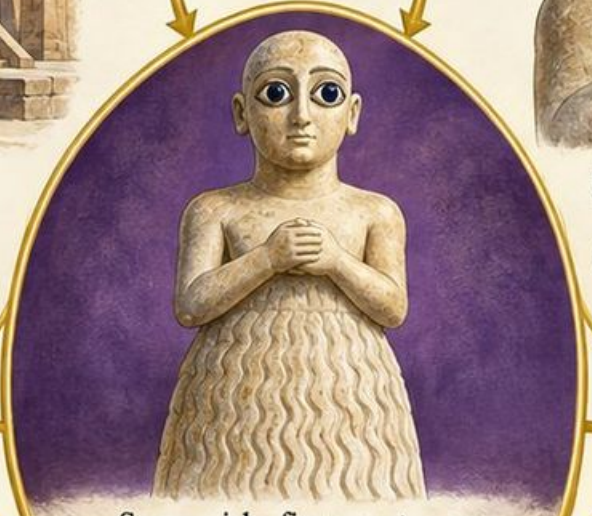

Sumeryjska figura wotywna łączy wizerunek człowieka z praktyką dedykacji świątynnej; frontalność i gest odnoszą się do konkretnego sposobu obecności przed bóstwem.

Materiały

Kamienna forma i inkrustowane elementy tworzą złożony efekt powierzchni. Rozpoznanie konkretnego materiału wymaga danych katalogowych, nie samego koloru zdjęcia.

łączy

reprezentuje

Dedykacja

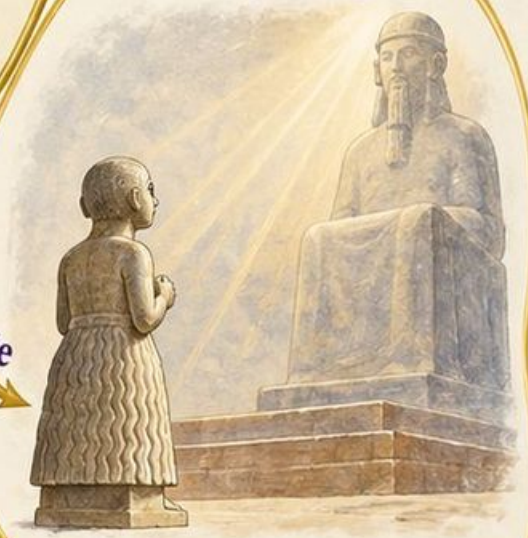

Figura mogła modlić się w zastępstwie osoby, którą przedstawiała. Taką funkcję odczytujemy z kontekstu oraz dokumentacji, nie samej skali.

Przykład:
anonimowy Stojący modlący się mężczyzna, około 2900–2600 p.n.e., Tell Asmar; alabaster gipsowy i inkrustacje, Met 40.156.

Sprawdź: które cechy formalne powiążesz z wotywnym kontekstem tego zabytku?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztandar z Ur: obraz w rejestrach

Mapa historyczna 013

Rejestry

Trzy pasy na długich bokach porządkują sceny. Kierunek i związki odczytu trzeba sprawdzać, zamiast automatycznie traktować całość jak współczesny komiks.

Hierarchia

Większa postać w górnym pasie uzyskuje szczególną pozycję. Wielkość przedstawienia może wyrażać status, nie rzeczywisty wzrost człowieka.

dzieli na

wyróżnia przez

Sztandar z Ur
organizuje sceny w poziomych rejestrach i różnicuje znaczenie postaci przez skalę; współczesna nazwa nie rozstrzyga pierwotnej funkcji obiektu.

zestawia

wykorzystuje

Tematy

Sceny walki i uczty łączą różne aspekty reprezentacji władzy. Nazwy Wojna i Pokój są pomocniczym określeniem stron.

Inkrustacja

Muszla i kamienie osadzane w podłożu tworzą barwne figury. Obecny kształt zabytku obejmuje rekonstrukcję, a jego funkcja pozostaje niepewna.

Przykład: Sztandar z Ur, anonimowi twórcy, około 2600 p.n.e., Królewskie Cmentarzysko w Ur; obecnie British Museum.

Sprawdź: co wynika z podziału na pasy, a co ze skali postaci?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Stela Hammurabiego: obraz i prawo

Mapa historyczna 014

Relief

Hammurabi stoi przed siedzącym Szamaszem. Rozpoznanie postaci wynika z dokumentacji oraz atrybutów, nie jedynie różnicy wysokości figur.

wieńczy

Inskrypcja

Pismo klinowe obejmuje tekst dotyczący rozstrzygnięć. Nie jest dekoracyjnym ornamentem, który można dowolnie odtworzyć przypadkowymi znakami.

utrwala przez

Stela Hammurabiego łączy obraz władcy przed bóstwem z zapisem rozstrzygnięć prawnych; monument prezentuje również legitymizację królewskiej władzy.

wiąże z

Sprawiedliwość

Szamasz był związany ze słońcem i sprawiedliwością. Scena łączy władzę króla z boskim porządkiem, nie pokazując nowoczesnej debaty parlamentarnej.

rozróżnia

Rodzaj tekstu

Tradycyjna nazwa kodeks nie oznacza kodeksu w dzisiejszym sensie. Zespół przypadków trzeba osadzać w kulturze starobabilońskiej.

Przykład:

Stela Hammurabiego, anonimowi wykonawcy, około 1750 p.n.e.; bazalt, Luwr; obraz i zapis należą do jednego monumentu.

Sprawdź:

jak górna scena wpływa na odczyt funkcji całej steli?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Asyria: relief pałacowy

Mapa historyczna 015

Pałac

Płyty dekorowały przestrzenie reprezentacyjne. Przeniesienie do muzeum zmienia relację fragmentu do pierwotnego przejścia i sąsiednich scen.

Następstwo

Układ działań i powtarzanie postaci może organizować przebieg. Nie każdy relief jest dosłownym zapisem jednego przypadkowo zaobserwowanego momentu.

umieszcza w

rozwija przez

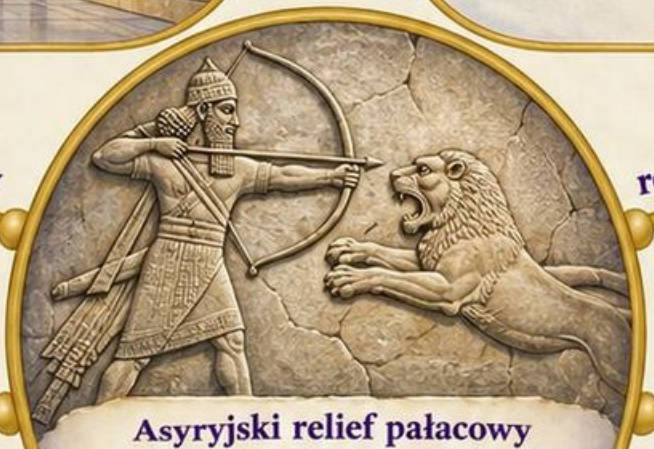

Asyryjski relief pałacowy wiąże narrację z architekturą i wizerunkiem króla; analiza powinna uwzględniać miejsce prezentacji oraz wybrane sposoby ukazywania działania.

wyróżnia

opracowuje

Król

Polowanie na lwy przedstawia królewską sprawność i przewagę. Interpretację reprezentacji władzy trzeba odróżnić od neutralnego dokumentu wydarzenia.

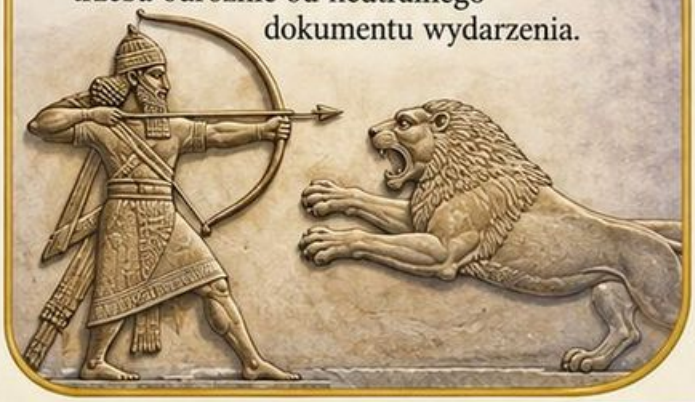

Powierzchnia

Niski relief oraz szczegóły konturu pomagają czytać figury na ścianie. Materiał konkretnej płyty potwierdza dokumentacja katalogowa.

Przykład

Anonimowi rzeźbiarze, *Polowanie Aszurbanipala na lwy*, Niniwa, Pałac Północny, 645–635 p.n.e.; gips, British Museum 124852.

Sprawdź

jak kontekst pałacu i wybór działania wspierają odczyt polityczny?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Babilon: Brama Isztar

Mapa historyczna 016

Miasto

Brama należała do systemu wejść i drogi procesyjnej. Jej funkcja wynikała z relacji do miejskiego oraz sakralnego otoczenia.

prowadzi przez

buduje z

Cegła

Barwna glazura i relief na cegłach tworzyły zespoły ornamentów. Efekt nie pochodzi z wykucia całej powierzchni w jednym kamieniu.

Brama Isztar łączyła monumentalne wejście do Babilonu z ceramiką glazurowaną i obrazami związanymi z kultem; dzisiejsza ekspozycja obejmuje rekonstrukcję.

zestawia

odróżnia

Zwierzęta

Na bramie występują byki i smoki; lwy są ważnym motywem drogi procesyjnej. Nie należy dowolnie wymieniać ich miejsc.

Byk na bramie

Smok na bramie

Lew na drodze procesyjnej

Ekspozycja

Rekonstrukcja w Berlinie łączy starożytne fragmenty z nowoczesnymi uzupełnieniami. Nie jest w całości przeniesionym, nienaruszonym zabytkiem.

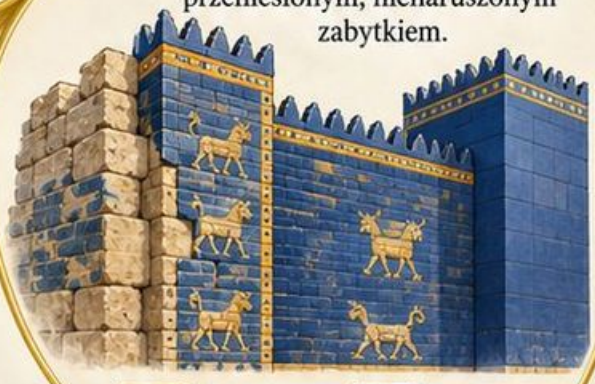

Fragmenty starożytne

Nowoczesne uzupełnienia

Przykład: Brama Isztar, Babilon, VI wiek p.n.e., fundacja Nabuchodonozora II; twórcy anonimowi, cegła glazurowana.

Sprawdź: jak rozdzielisz materiał oryginalny, uzupełnienie oraz pierwotny kontekst przestrzenny?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Egipt: piramida i zespół grobowy

Mapa historyczna 017

Grobowiec

Piramida wiąże monumentalną formę z pochówkiem władcy. Nie należy utożsamiać jej funkcji z mezopotamską platformą świątynną tylko przez podobieństwo zarysu.

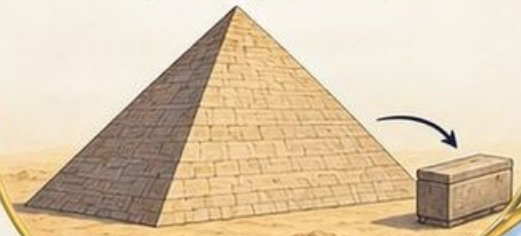

zawiera

łączy przez

Droga

Świątynię dolną i górną łączyła droga. Schemat osi pomaga rozpoznać relację, ale nie zastępuje pełnego planu wykopalisk.

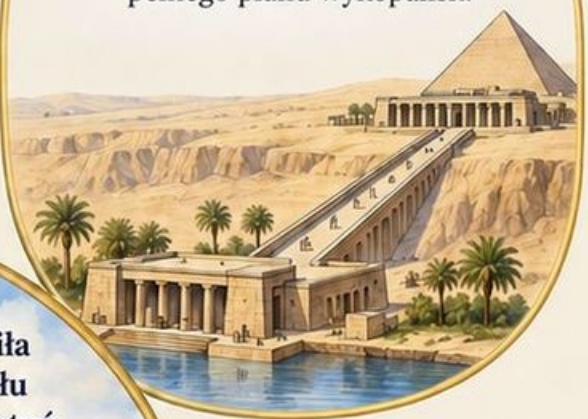

Egipska piramida stanowiła część królewskiego zespołu grobowego; powiązania świątyń, drogi i miejsc pochówku są równie istotne jak sama sylweta bryły.

otacza przez

wiąże z

Zespół

Mniejsze piramidy, mastaby i inne elementy tworzyły kontekst pochówków. Konkretne rozmieszczenie zależy od wybranego kompleksu.

Władza i kult

Skala oraz organizacja wskazują rangę królewskiej fundacji. Zabytek wymaga analizy funkcji, nie tylko obliczania geometrycznej bryły.

Przykład: zespół piramidy Cheopsa w Gizie, IV dynastia, XXVI wiek p.n.e.; fundacja królewska, liczni anonimowi wykonawcy.

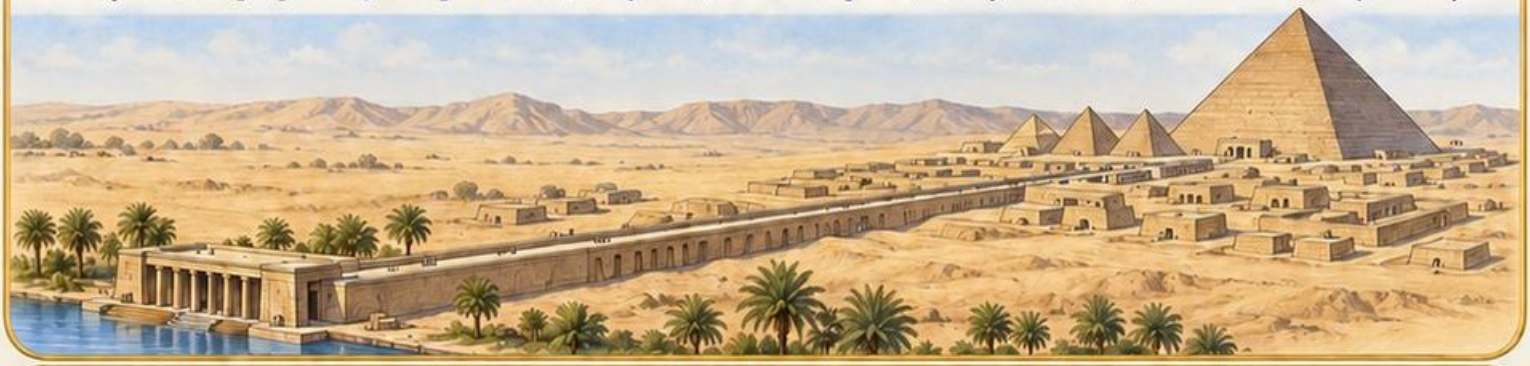

Sprawdź: dlaczego pojedynczy widok piramidy nie wyjaśnia organizacji zespołu grobowego?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Egipt: świątynia i droga procesyjna

Mapa historyczna 018

Pylon

Monumentalna brama zaznacza granicę i oś wejścia. Numeracja pylonów w Karnaku jest współczesnym sposobem porządkowania, nie dawną nazwą.

wyznacza

prowadzi przez

Dziedziniec i sala

Otwarta przestrzeń i sala kolumnowa tworzą odmienne warunki. Hypostyl oznacza salę o dachu podpartym licznymi kolumnami.

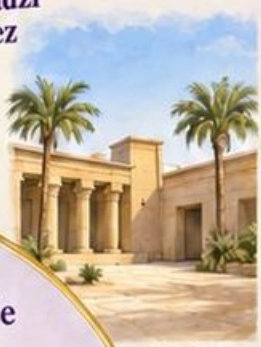

Dziedziniec

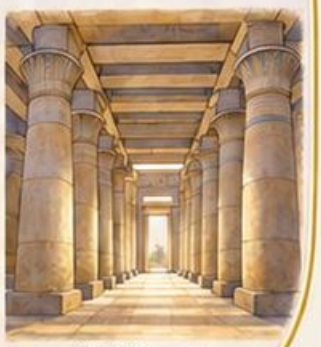

Sala kolumnowa (hypostyl)

Świątynia egipska organizowała przejście między otwartymi i zamkniętymi strefami kultu; rozbudowy sprawiają, że kolejność przestrzeni nie jest chronologią budowy.

łączy z

narasta w

Procesja

Droga między Karnakiem i Luksorem służyła obchodom święta Opet. Jest relacją dwóch zespołów, nie jednym pomieszczeniem świątyni.

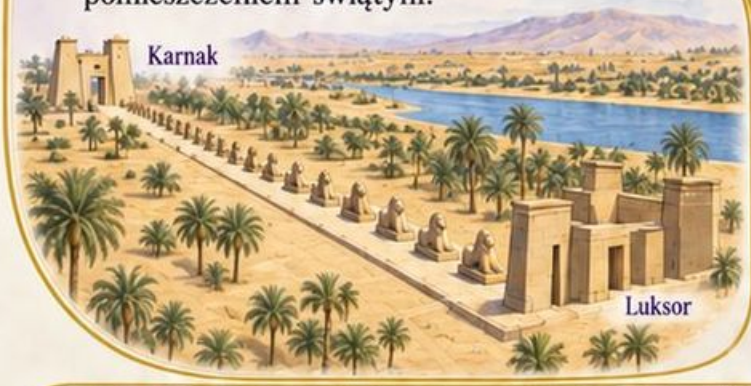

Czas

Kolejni władcy dodawali budowle i dekoracje. Reprezentacyjny wygląd całości nie oznacza jednego fundatora ani jednej fazy wykonania.

Przykład: Wielka Sala Hypostylowa w Karnaku, głównie Seti I i Ramzes II, XIII wiek p.n.e.; architekci oraz wykonawcy anonimowi.

Sprawdź: jak rozróżnisz drogę przejścia, funkcję stref i etapy rozbudowy?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Egipski kanon postaci

Mapa historyczna 019

Widoki

Głowa z profilu, oko frontalne i frontalne barki mogą współistnieć w jednej postaci. To świadomy sposób organizacji przedstawienia.

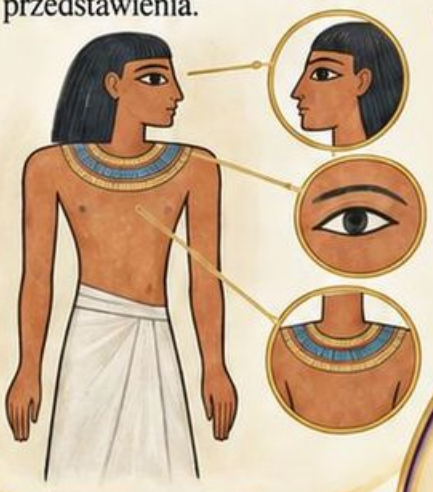

zestawia

porządkuje

Proporcje

Reguły i siatki pomagały kontrolować relacje. Nie należy zakładać identycznego kanonu w każdym okresie i rodzaju egipskiej sztuki.

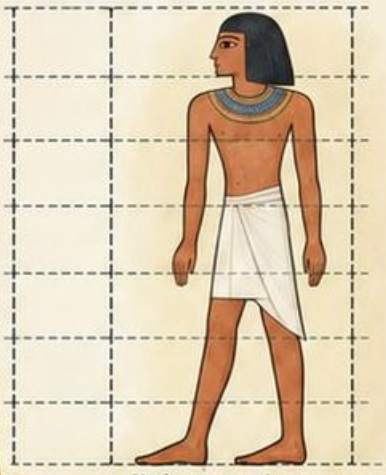

Siatka pomocnicza

Egipskie konwencje figury łączyły wybrane widoki części ciała, proporcje i hierarchię; ich cel analizujemy w konkretnym obrazie oraz kontekście.

Skala

Większa postać może podkreślać status. Wielkość w obrazie nie musi odpowiadać rzeczywistej wysokości przedstawionych osób.

różnicuje

wiąże z

Funkcja

Układ wspiera rozpoznanie roli i czynności w reprezentacji. Nie dowodzi nieumiejętności obserwacji ani braku innych rozwiązań w egipskim repertuarze.

Przykład: anonimowe **Polowanie Nebamuna na bagnach,** około 1350 p.n.e., Teby; malowidło grobowe, British Museum EA37977.

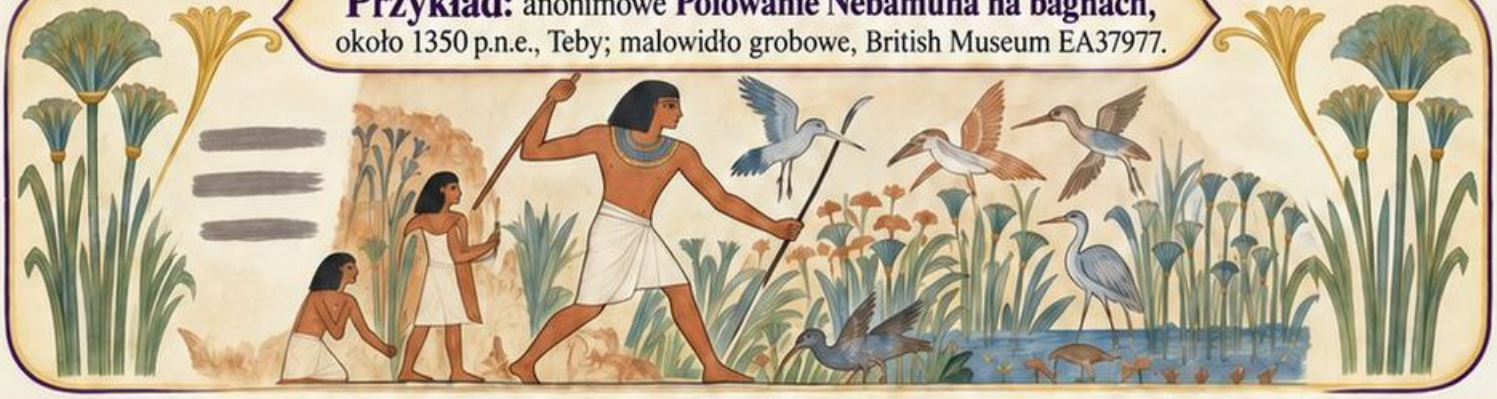

Sprawdź: jaką zasadę rozpoznasz w widokach ciała, a jaką w różnicy skali?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Egipt: malowidło grobowe

Mapa historyczna 020

Kaplica grobowa

Miejsce obrazu wiąże go z pamięcią i kultem zmarłego. Muzealny fragment wymaga przywrócenia wiedzy o dawnym otoczeniu.

umieszcza w

Czynność

Nebamun poluje na ptaki wśród roślin i zwierząt. Opis widocznej sytuacji należy odróżnić od znaczenia związanego z odrodzeniem.

przedstawia

Egipskie malowidło grobowe łączy scenę, zapis i funkcję pośmiertną; przedstawienie życia nie musi być neutralnym reportażem codziennych zdarzeń.

łączy z

Legenda

Zachowana inskrypcja to element informacji o scenie. Nie odczytuje się hieroglifów przez współczesne skojarzenia z ich wyglądem.

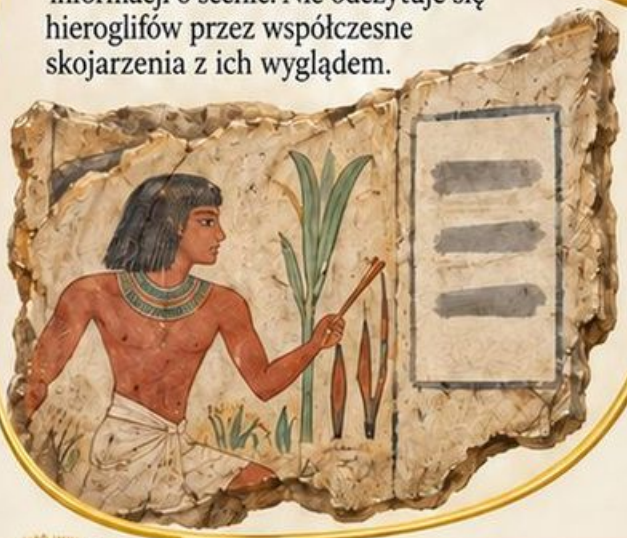

buduje

Reprezentacja

Duża postać właściciela i bogactwo otoczenia organizują wizerunek. Szczegóły mogą łączyć obserwację przyrody z założeniami obrazu grobowego.

Przykład: Polowanie Nebamuna na bagnach, anonimowi malarze, około 1350 p.n.e.; farba na tynku, Teby, British Museum EA37977.

Sprawdź: co łączy widoczną scenę z funkcją jej pierwotnego miejsca?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Popiersie Nefertiti: portret i wizerunek władzy

Mapa historyczna 021

Amarna

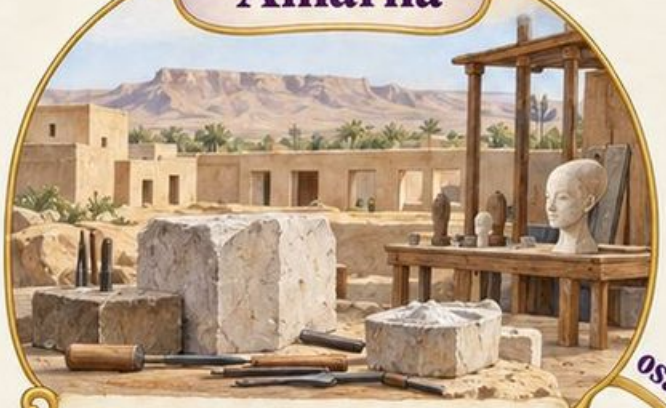

Obiekt pochodzi z warsztatu rzeźbiarskiego w Achetaton. Kontekst pomaga stawiać pytania o modelowanie królewskiego wizerunku.

osadza w

Materiały

łączy

Wapienny rdzeń i warstwy gipsowego opracowania uczestniczą w budowaniu formy. Barwna powierzchnia nie jest dowodem jednorodnego materiału.

Popiersie Nefertiti ukazuje wizerunek królowej z okresu amarneńskiego; kolor i opracowanie materiału współtworzą reprezentację, której nie należy mylić z neutralnym pomiarem wyglądu.

wyróżnia

Tożsamość

Korona i kontekst dokumentacyjny wspierają identyfikację Nefertiti. Samo skojarzenie z pięknem nie ustala osoby przedstawionej w portrecie.

rozróżnia

Wizerunek i osoba

Opracowany obraz królowej może łączyć indywidualizację i idealizację. Nie wyprowadza się z niego uniwersalnych norm wartościowania prawdziwych twarzy.

Przykład: Popiersie Nefertiti, przypisywane warsztatowi Tutmozisa, około 1340 p.n.e.; wapień z gipsowym opracowaniem i polichromią, Berlin ÄM 21300.

Sprawdź: jak materiał, atrybut i kontekst wspierają opis królewskiego wizerunku?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka egejska: Knossos

Mapa historyczna 022

Kreta

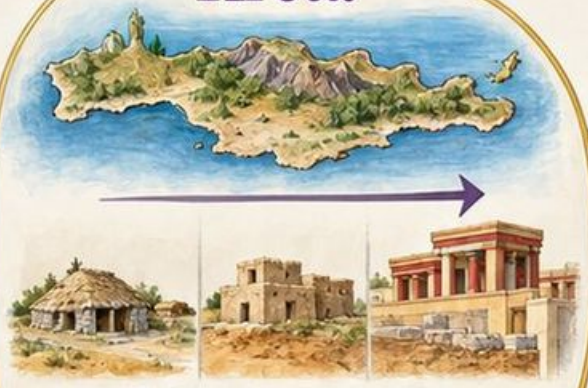

Kolejne fazy pałacu należą do historii epoki brązu. Neolityczna obecność w miejscu nie jest datą zachowanej dekoracji pałacowej.

rozwija się w

organizuje

Dziedziniec

Pomieszczenia i przejścia tworzą relacje wokół przestrzeni otwartych. Wielofunkcyjność zespołu wymaga czegoś więcej niż jednej etykiety mieszkania króla.

Pałac w Knossos łączy dziedzińce, pomieszczenia i dekorację w złożonym układzie minojskim; obecny wygląd wymaga odróżnienia starożytnych pozostałości od nowoczesnych rekonstrukcji.

wykorzystuje

oddziela od

Dekoracja

Malowidła i opracowanie architektury współtworzyły reprezentacyjny charakter. Oryginalne fragmenty oraz odtworzone partie nie mają identycznego statusu dokumentalnego.

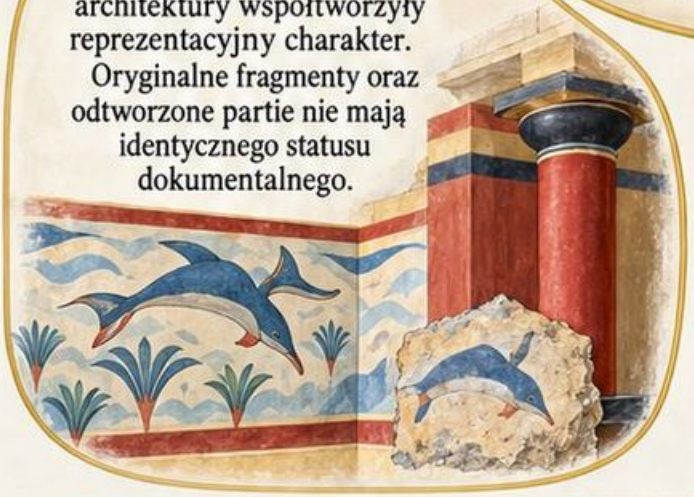

Mit

Związek miejsca z opowieścią o Minotaurze jest częścią tradycji. Nie stanowi dowodu archeologicznego na istnienie mitycznego potwora.

Przykład: nowy pałac Knossos, od około 1700 p.n.e., anonimowi budowniczowie; późniejsze przekształcenia i współczesne rekonstrukcje Arthura Evansa.

Sprawdź:
jak rozdzielisz fazę budowy, mit oraz współczesny wygląd stanowiska?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Mykeny: brama i mur

Mapa historyczna 023

Cytadela

Masywne mury i brama organizują dostęp. Określenie cyklopowe opisuje skalę kamieni i tradycję nazwy, nie udział mitycznych wykonawców.

zamyka

buduje przez

Podpory i nadproże

Otwór wejścia ma pionowe boki i belkę kamienną. Nad nim wyodrębniony jest trójkątny obszar z płytą reliefową.

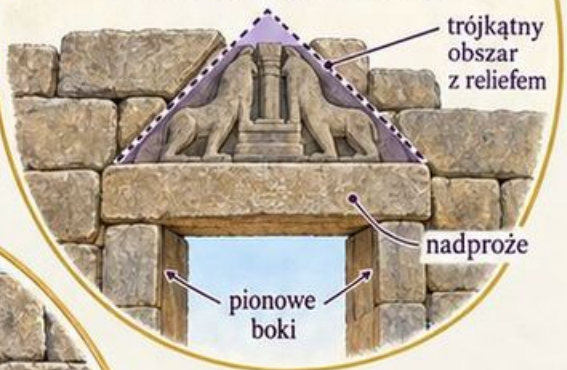

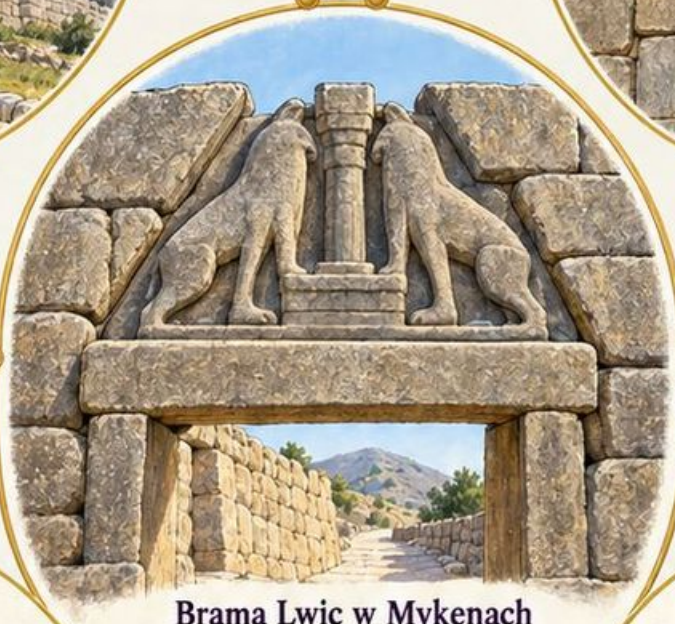

Brama Lwic w Mykenach
łączy kontrolę wejścia do cytadeli z monumentalnym reliefem; konstrukcja i obraz współtworzą reprezentację ośrodka epoki brązu.

zestawia

wiąże z

Relief

Dwa zwierzęta w symetrycznym układzie flankują element centralny. Nie należy dopowiadać brakujących części jako pewnej rekonstrukcji historycznej.

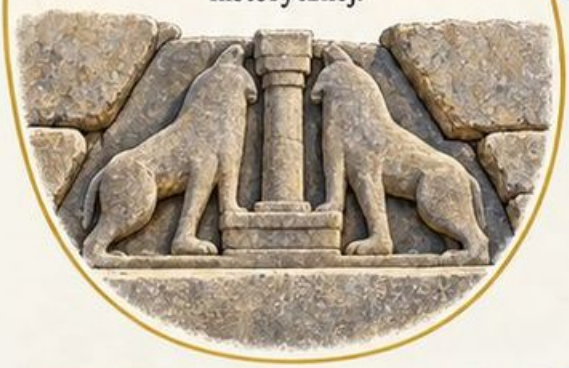

Reprezentacja

Umieszczenie reliefu nad ważnym przejściem nadaje obrazowi szczególną rangę. Konkretne znaczenie symboliczne wymaga ostrożności oraz dokumentacji.

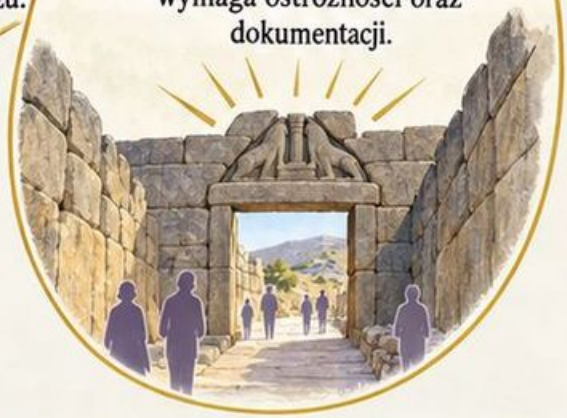

Przykład:
Brama Lwic, Mykeny, około połowy XIII wieku p.n.e.; anonimowi budowniczowie i rzeźbiarze, architektura kamienna z reliefem.

Sprawdź:
które elementy odpowiadają przejściu, a które ekspozycji obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Grecja: porządki architektoniczne

Mapa historyczna 024

Dorycki

Echinus i abakus tworzą charakterystyczną głowicę. Grecka kolumna dorycka nie ma odrębnej bazy; obserwację wiąż z konkretnym przykładem.

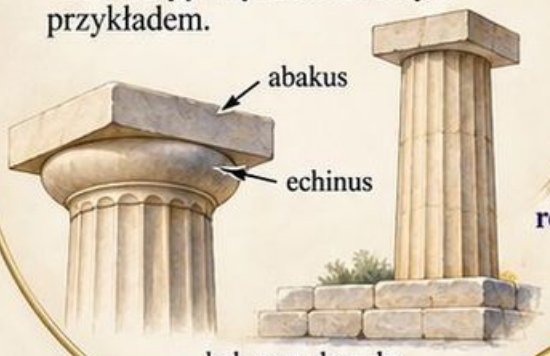

kolumna dorycka bez bazy, na stylobacie

rozpoznaje przez

Joński

Woluty są ważną cechą kapitelu, a kolumna ma bazę. Zdobienie należy analizować razem z proporcjami i belkowaniem.

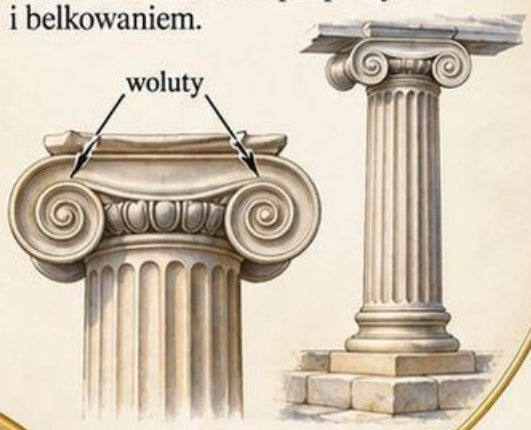

kolumna jońska z bazą

wyróżnia przez

Grecki porządek architektoniczny reguluje relacje kolumny i belkowania; kapitel pomaga rozpoznaniu, lecz nie wyczerpuje opisu całego budynku.

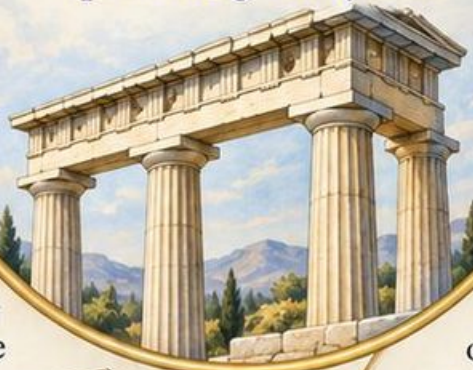

rozwija

wiąże z

Koryncki

Liście akantu i niewielkie woluty organizują głowicę. Rozwiązanie greckiego pochodzenia zyskało szerokie zastosowanie również w architekturze rzymskiej.

kolumna koryncka z bazą

Całość

Porządek obejmuje więcej niż ozdobę podpory. Jeden kapitel w budowli nie dowodzi, że wszystkie jej części są jednorodne.

Przykład: Partenon, Iktinos i Kallikrates, 447–432 p.n.e.; dominujący porządek dorycki współistnieje z elementami jońskimi.

Sprawdź: czym różni się rozpoznanie kapitelu od analizy porządku?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Partenon: plan, bryła, funkcja

Mapa historyczna 025

Program miasta

Budowa należała do programu Peryklesa na Akropolu. Skala przedsięwzięcia wiązała kult Ateny z reprezentacją potęgi miasta.

powstaje w

organizuje

Plan

Kolumnada otacza wewnętrzną część świątyni. Poszczególne pomieszczenia oraz wejścia mają różne funkcje; plan nie jest jednolitą otwartą salą.

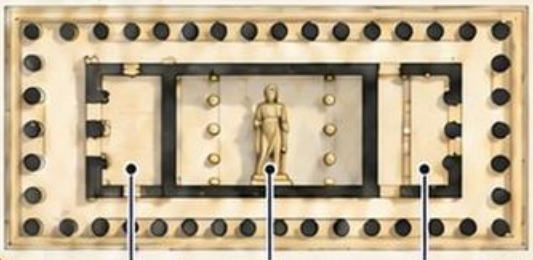

łączy

rozróżnia

Partenon łączy plan świątyni Ateny z programem klasycznych Aten; architekturę, rzeźbę i funkcję fundacji należy analizować wspólnie.

Porządki i rzeźba

Dorycka kolumnada współistnieje z jońskim fryzem. Przyczółki, metopy i fryz zajmują odmienne miejsca programu dekoracyjnego.

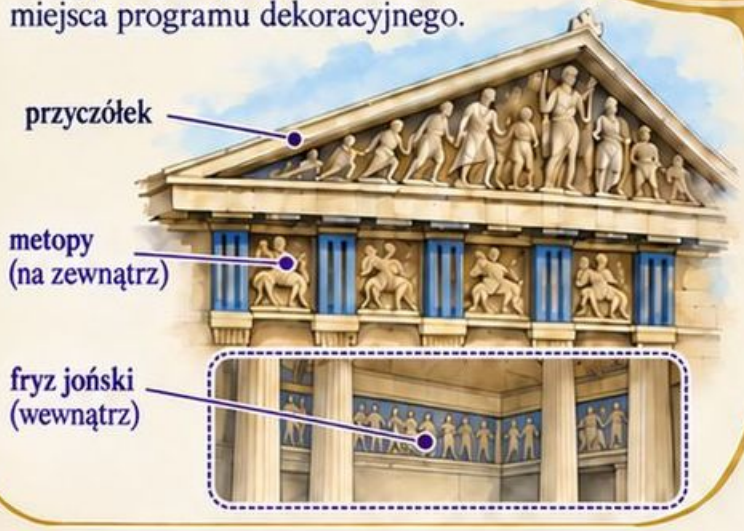

Odpowiedzialność

Iktinos i Kallikrates odpowiadają za projekt architektoniczny; Fidiasz nadzorował program. Nie należy przypisywać całego wykonania jednej osobie.

Iktinos i Kallikrates
projekt architektoniczny

Fidiasz
nadzór nad programem rzeźbiarskim

Przykład: Partenon, Ateny, Iktinos i Kallikrates; budowa 447–438 p.n.e., dekoracja rzeźbiarska ukończona w 432 p.n.e.

Sprawdź: jak połączysz miejsce fryzu i metop z organizacją bryły świątyni?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Grecja archaiczna: kuros i kora

Mapa historyczna 026

Strój

Kuros zwykle ukazuje nagiego młodzieńca, a kora ubraną dziewczynę, której szata tworzy osobne pole opracowania powierzchni i rytmu.

rozróżnia przez

organizuje przez

Oś

Przód figury pozostaje wyraźny, ręce przylegają do tułowia lub trzymają dar. Wysunięta stopa nie oznacza jeszcze pełnego kontrapostu.

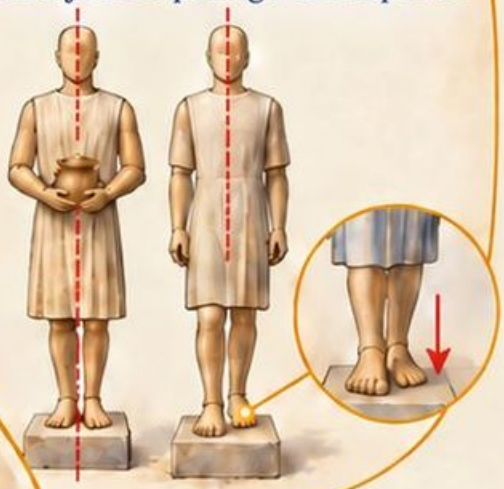

Archaiczne posagi młodzieńców i dziewcząt łączą frontalną prezentację z uporządkowanym rytmem ciała; podobna poza nie oznacza jednak identycznej funkcji.

wiąże z

ogranicza

Miejsce

Posagi występowały w sanktuariach i kontekstach grobowych. To pochodzenie, inskrypcja i dokumentacja pomagają ustalić funkcję konkretnego zabytku.

Rozpoznanie

Tak zwany uśmiech archaiczny jest konwencją opracowania twarzy, Nie stanowi bezpośredniego świadectwa radosnego nastroju przedstawionej osoby.

Przykład: anonimowy Kuros, około 590–580 p.n.e., marmur, Metropolitan Museum, 32.11.1; porównaj ustawienie nóg z układem ramion.

Model postawy; ubiór umowny.

Sprawdź: dlaczego wysunięcie stopy nie wystarcza do rozpoznania przeniesienia ciężaru?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Poliklet: Doryforos i kontrapost

Mapa historyczna 027

Noga podporowa

Jedna noga przejmuje ciężar, druga pozostaje swobodniejsza. Miednica zmienia ustawienie, dlatego poza nie jest symetrycznym staniem na obu nogach.

przenosi na

równoważy przez

Tułów

Układ bioder i barków tworzy przeciwdziałające nachylenia, a równowaga wynika z relacji części, nie z jednakowego napięcia wszystkich mięśni.

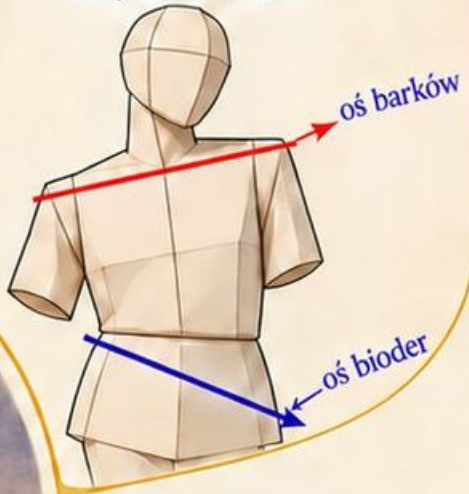

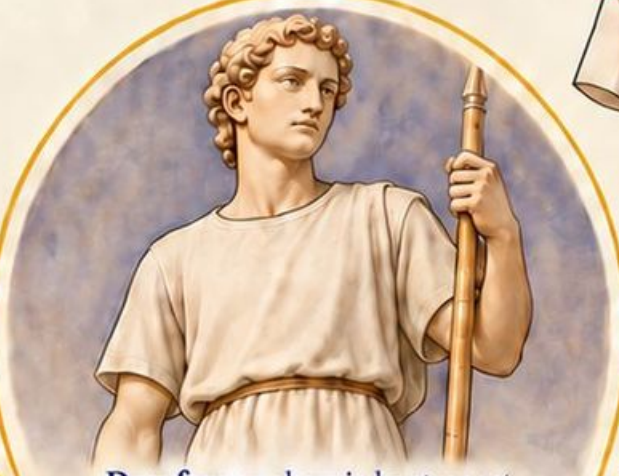

Doryforos pokazuje kontrapost jako zależność między podparciem, rozluźnieniem i przeciwnymi kierunkami osi; znajomość dzieła wymaga odróżnienia modelu od zachowanych kopii.

łączy z

dociera przez

Idea proporcji

Poliklet badał współmierność członków ciała. Kanon oznacza system relacji; nie należy bez dokumentacji sprowadzać go do jednej szkolnej liczby.

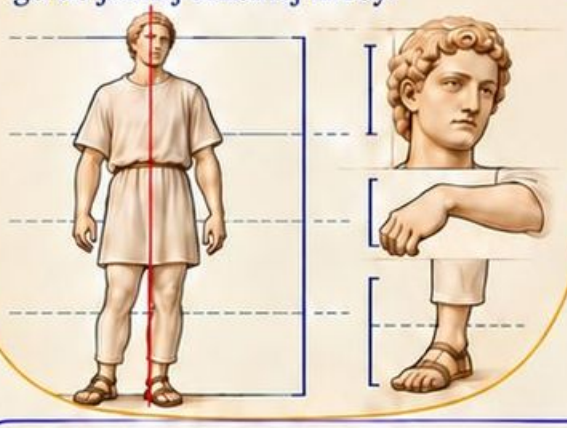

Kopie

Grecki brąz zaginął. Rzymskie marmurowe wersje są świadectwami jego recepcji, a nie zachowanym własnoręcznym wykonaniem greckiego rzeźbiarza.

Przykład: Doryforos Polikleta, grecki model z V wieku p.n.e.; marmurowa kopia z Pompejów w Muzeum Archeologicznym w Neapolu.

Model postawy; ubiór umowny.

Sprawdź: jak ustawienie bioder pomaga wskazać nogę podporową?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Dyskobol: ruch i kompozycja

Mapa historyczna 028

Moment

Zgięte nogi i skręcony tułów pokazują przygotowanie działania. Analiza dotyczy skomponowanej pozy, nie instrukcji prawidłowego treningu sportowego.

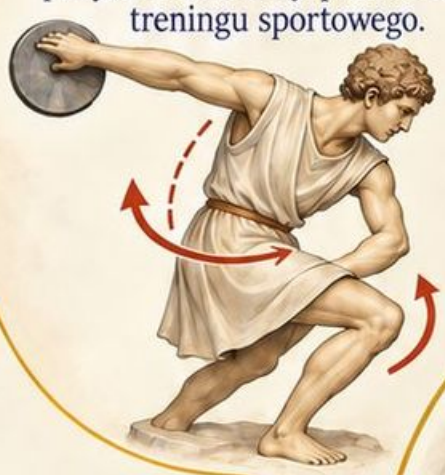

zatrzymuje

prowadzi przez

Łuk kompozycji

Ramiona, dysk i pochylenie pleców tworzą rozpoznawalny obieg wzroku. Kierunki przeciwstawiają skupienie ciała otwarciu gestu na przestrzeń.

Dyskobol przedstawia ruch poprzez wybór napiętej fazy działania; rzeźba pozostaje nieruchoma, lecz jej linie sugerują energię przygotowanego rzutu.

porównuje z

sprawdza przez

Doryforos

Obie postacie badają równowagę, ale jedna opiera się na spokojnym staniu, druga na skomplikowanym skręcie i czasowym napięciu.

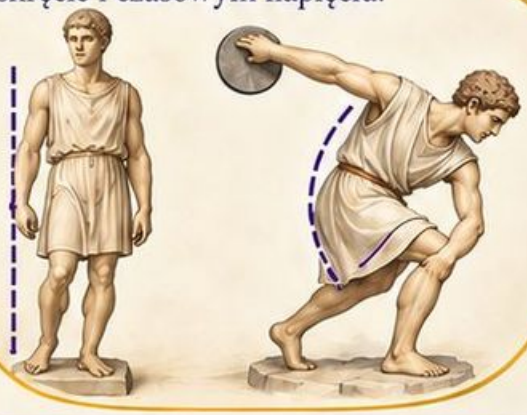

Stan zachowania

Kopie i dawne uzupełnienia mogą zmieniać odczyt pozy. Kierunek głowy trzeba oceniać w odniesieniu do konkretnej wersji.

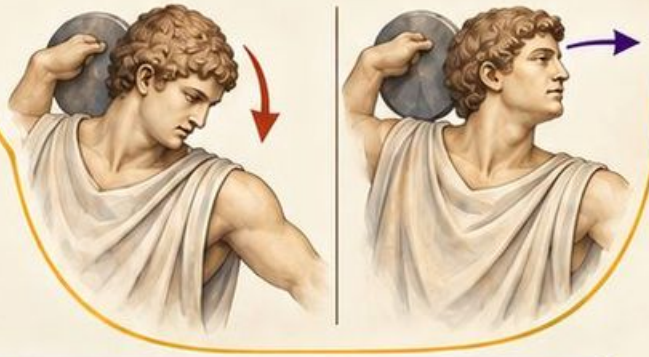

Przykład: Dyskobol Townleya, rzymska wersja z II wieku n.e. według zaginionego modelu Myrona; głowa została niewłaściwie zestawiona.

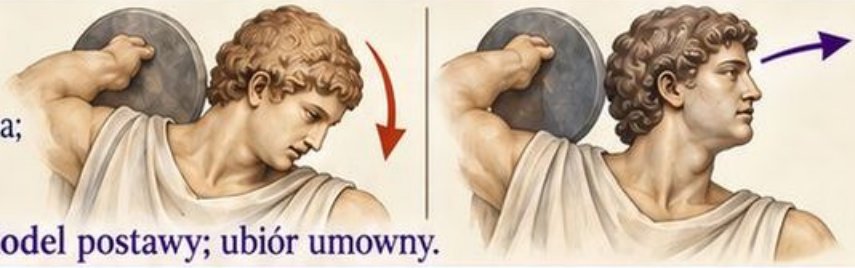

Model postawy; ubiór umowny.

Sprawdź: jak zmiana kierunku głowy wpływa na czytanie ruchu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Nike z Samotraki: rzeźba i otoczenie

Mapa historyczna 029

Atrybuty

Skrzydła oraz dziób okrętu wiążą przedstawienie z boginią zwycięstwa i kontekstem morskim. Sam brak głowy nie definiuje typu ikonograficznego.

rozpoznaje przez

ożywia przez

Draperia

Tkanina przylega do części ciała, a gdzie indziej rozchyla się szeroko. Kontrast kierunków sugeruje wiatr, lądowanie i napięcie.

Nike z Samotraki łączy figurę, draperię i okrętową podstawę w pomnik zwycięstwa; obecna ekspozycja muzealna różni się od dawnego otoczenia sanktuarium.

wiąże z

odróżnia od

Ogląd

Kompozycja uprzywilejowywała widok ukośny z lewej strony figury. Zmiana punktu obserwacji zmienia relacje bryły, skrzydeł i podstawy.

widok z lewej (strona uprzywilejowana) | widok z przodu | widok z prawej

Rekonstrukcja

Dzieło odnaleziono fragmentarycznie, następnie scalano i uzupełniano. Muzealna całość nie jest dowodem zachowania wszystkich części antycznych bez zmian.

Przykład: anonimowa Nike z Samotraki, około 190 p.n.e., marmur, Luwr; identyfikacja konkretnego fundatora pozostaje niepewna.

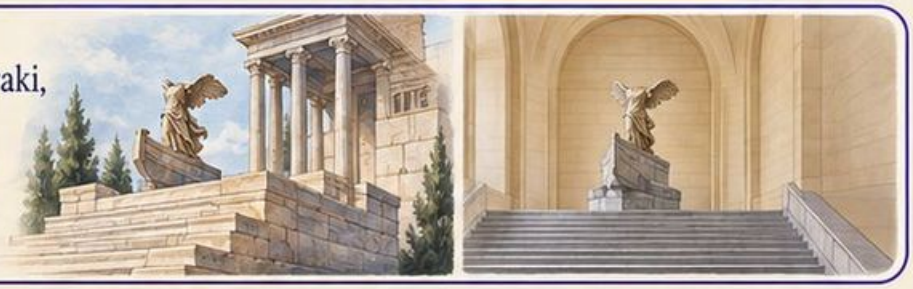

Sprawdź: jaki związek zachodzi między podstawą okrętową a tematem pomnika?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Grupa Laokoona: napięcie i ekspresja

Mapa historyczna 030

Figura centralna

Większa postać ojca dominuje w grupie. Skręcony tors i odchylona głowa skupiają uwagę, nie znosząc zależności od postaci synów.

skupia na

Węzły ruchu

Sploty węży wiążą osobne figury w jedną strukturę. Przekątne i łuki nieustannie kierują spojrzenie między poszczególnymi częściami grupy.

łączy przez

Grupa Laokoona buduje ekspresję poprzez splecenie ciał i węży; mitologiczna historia wyjaśnia temat, a analiza formalna tłumaczy oddziaływanie kompozycji.

potęguje przez

Napięcie

Zgięcia kończyn i kontrasty kierunków wzmacniają dramat. Ekspresja wynika również z organizacji całego zespołu, nie tylko z wyrazu twarzy.

oddziela od

Historia odkrycia

Odnalezienie w Rzymie w 1506 roku należy do dziejów recepcji. Nie jest datą wykonania antycznej rzeźby.

Przykład: Grupa Laokoona, wiązana z Agesandrosem, Atenodorosem i Polidorosem z Rodos; Watykan datuje marmur około 40–30 p.n.e.

Sprawdź: jak splot łączy trzy postacie, zamiast jedynie je dekorować?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Malarstwo wazowe: czarne i czerwone figury

Mapa historyczna 031

Czarne figury

Sylwety malowano zawiesiną ciemniejącą podczas wypału. Szczegóły wycinano w warstwie albo dodawano innymi barwami; tło zachowywało kolor wypalonej gliny.

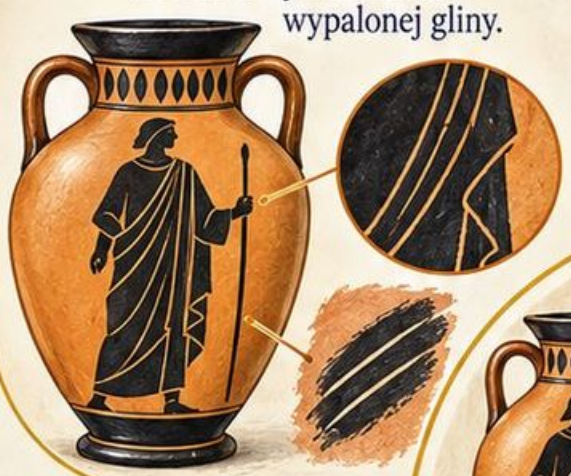

pokrywa

Czerwone figury

Barwę gliny pozostawiano dla postaci, a tło pokrywano zawiesiną. Pędzel pozwalał różnicować wewnętrzne linie anatomii, szat i gestów.

odwraca

Techniki czarnofigurowa i czerwonofigurowa różnią się organizacją figury oraz tła; oba efekty zależą od glinianej zawiesiny i kontrolowanego wypału.

łączy z

Naczynie

Dekorację analizuje się razem z kształtem i użytkowaniem. Obraz na czarze pozostaje związany z inną powierzchnią niż scena na amforze.

nie utożsamia z

Prosta farba

Czerń nie oznacza automatycznie nałożenia zwykłej czarnej farby. Ostateczny kontrast wynika z procesu ceramicznego, a nie wyłącznie rysunku.

Przykład: amfora podpisana przez garncarza Andokidesa, około 530 p.n.e., Met; stronom przypisuje się odmiennych malarzy i techniki.

Sprawdź: która część powierzchni zachowuje barwę gliny w każdej technice?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Etruskowie: grobowiec i sarkofag

Mapa historyczna 032

Kontekst

Grobowiec, wyposażenie i wizerunki tworzą zespół. Wyrwany z niego przedmiot wymaga dokumentacji miejsca znalezienia, aby nie utracić związku z funkcją.

wiąże z

Uczta

Para spoczywa na łożu z uniesionymi torsami. Gesty i bliskość postaci budują wizerunek uczestnictwa w prestiżowym obyczaju.

przedstawia przez

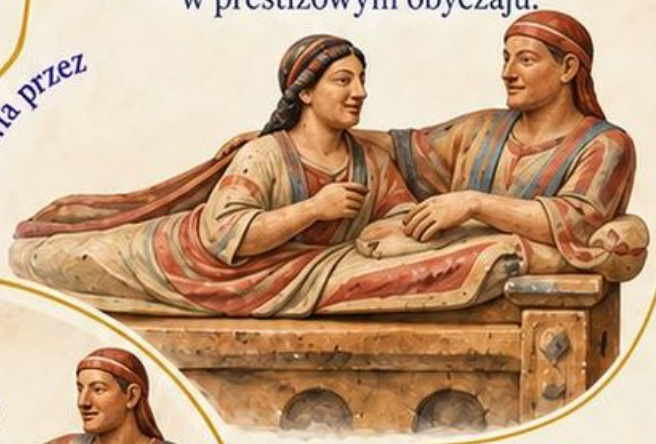

Etruska sztuka grobowa łączy miejsce pochówku z obrazem tożsamości i wspólnoty; przedstawiona uczta nie jest fotograficznym zapisem konkretnego pogrzebu.

wykonuje z

Terakota

Modelowana glina umożliwiała opracowanie pełnych figur i szczegółów stroju. Zachowane ślady barwy przypominają, że dzisiejszy wygląd nie wyczerpuje dawnego efektu.

precyzuje

Nazwa obiektu

Tradycyjna nazwa sarkofag nie zawsze opisuje sposób pochówku. Egzemplarz z Villa Giulia był urną przeznaczoną na szczątki po kremacji.

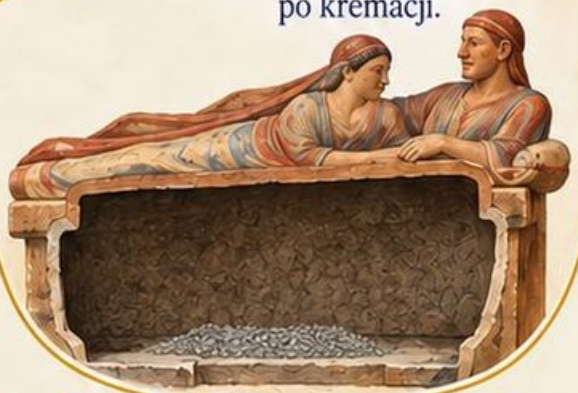

Przykład: anonimowy Sarkofag małżonków z Cerveteri, 530–520 p.n.e., polichromowana terakota, Museo Nazionale Etrusco di Villa Giulia.

Sprawdź: dlaczego funkcję trzeba sprawdzić poza zwyczajową nazwą zabytku?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rzym: łuk, sklepienie, kopuła

Mapa historyczna 033

Łuk

Zakrzywione przekrycie otworu przekazuje obciążenia na podpory i wywiera rozporę; jego stateczności nie można wyjaśniać samym istnieniem ozdobnego zwornika.

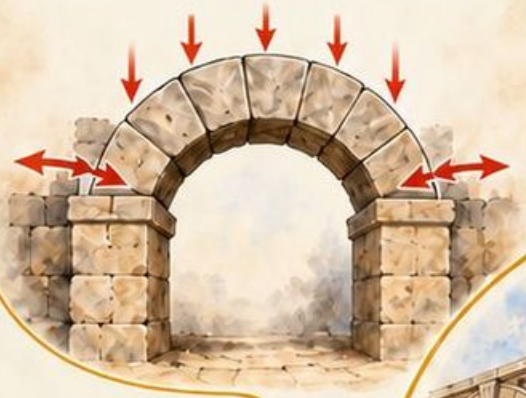

tworzy

rozwija w

Sklepienie

Kolebka przedłuża łuk w przestrzeni. Przekrywa wydłużone wnętrze, którego układ podpór trzeba analizować razem z przekrojem i planem.

Rzymskie budowanie wykorzystuje łuk, sklepienie i kopułę do organizacji przejść oraz przekrywania wnętrz; podobieństwo form nie oznacza identycznego działania konstrukcji.

centralizuje przez

odróżnia

Kopuła

Przekrycie skupione wokół osi organizuje inne wnętrze niż podłużna kolebka. Rotunda Panteonu wiąże okrągły plan z monumentalną czaszą.

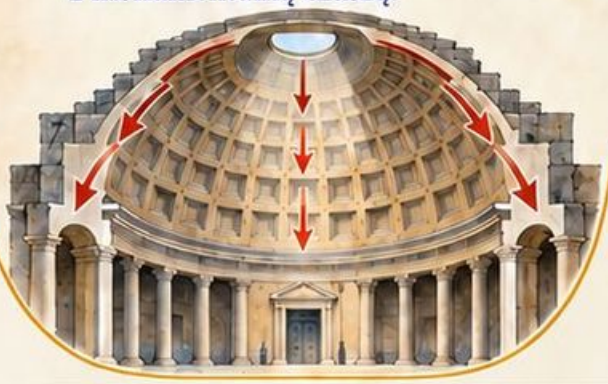

Funkcja pomnika

Łuk honorowy upamiętnia władzę i wydarzenia. Nie jest po prostu fragmentem akweduktu, choć oba mogą wykorzystywać formę łuku.

Przykład: Łuk Konstantyna w Rzymie, dedykowany w 315 n.e.; świętuje zwycięstwo z 312 roku, więc daty nie są zamienne.

Sprawdź: jakie informacje daje przekrój, których nie wyczytasz z samej fasady?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Panteon: wnętrze i światło

Mapa historyczna 034

Portyk i rotunda

Kolumnowa strefa wejścia zapowiada inną organizację niż koliste wnętrze. Rozpoznanie budowli wymaga zestawienia fasady, planu oraz przekroju.

przeciwstawia

wiąże przez

Kopuła

Czasza opiera się na masywnej cylindrycznej strukturze. Jej rozmiar należy odczytywać w relacji do całej bryły, a nie tylko dekoracji.

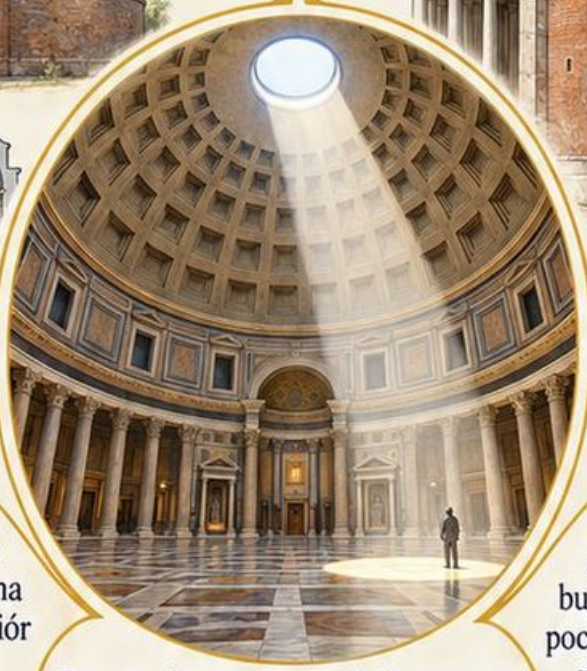

otwiera przez

rozróżnia

Okulus

Otwór w szczycie wprowadza światło do wnętrza. Jasna plama zmienia położenie, dlatego odbiór powierzchni zależy także od czasu obserwacji.

Panteon kieruje uwagę z kolumnowego wejścia ku wielkiemu wnętrzu rotundy; światło i geometria współtworzą doświadczenie przestrzeni przekrytej kopułą.

Fazy

Agrypa ufundował wcześniejszą budowlę. Dzisiejsza zasadnicza forma pochodzi z epoki Hadriana; późniejsze użytkowanie kościelne jest kolejną warstwą historii.

Agrypa wcześniejsza budowla

Hadrian 118–125 obecna forma

od 609 kościół Santa Maria ad Martyres

Przykład: Panteon w Rzymie, obecna forma około 118–125 n.e.; od 609 roku kościół Santa Maria ad Martyres.

Sprawdź: dlaczego napis fundacyjny nie rozstrzyga samodzielnie datowania obecnej bryły?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rzym: portret i relief historyczny

Mapa historyczna 035

Wizerunek

Rysy twarzy, wiek, strój i gest współpracują. Portret może podkreślać doświadczenie albo idealizować młodość zgodnie z funkcją publiczną.

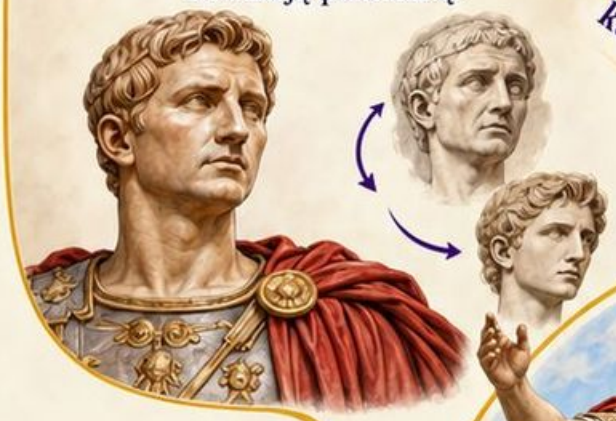

konstruuje

odwołuje do

Tradycja grecka

Poza i proporcje mogą przywoływać wcześniejsze modele. Zapożyczenie formalne nie oznacza powtórzenia tej samej tożsamości ani znaczenia politycznego.

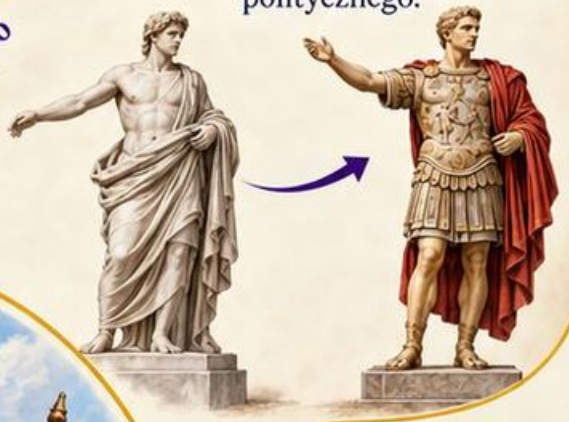

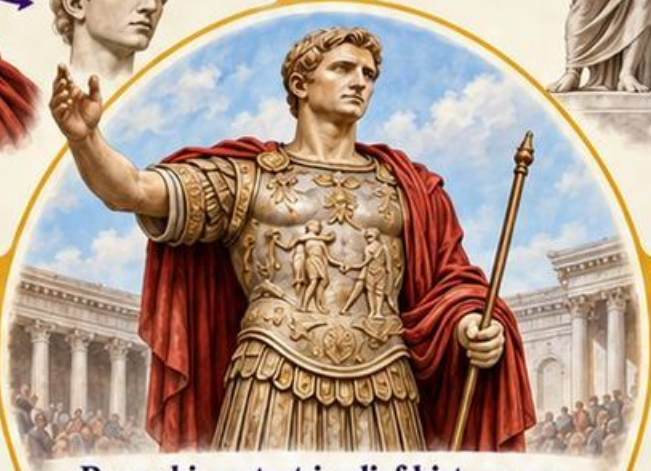

Rzymski portret i relief historyczny tworzą obrazy osoby oraz władzy; rozpoznawalność postaci nie gwarantuje neutralnego przedstawienia wydarzeń ani biologicznego podobieństwa.

narracyjnie porządkuje

sprawdza przez

Relief

Sceny wybierają bohaterów i momenty. Skala, miejsce oraz otoczenie postaci wskazują, komu przypisano sprawczość i uprzywilejowaną rolę.

Kontekst

Pomnik analizuj z miejscem ekspozycji, zamówieniem i inskrypcją. Obecność historycznego wydarzenia nie czyni kompozycji bezstronnym świadkiem jego przebiegu.

Przykład: anonimowy August z Prima Porta, początek I wieku n.e., Watykan; gest przemowy i relief pancerza kształtują przekaz cesarski.

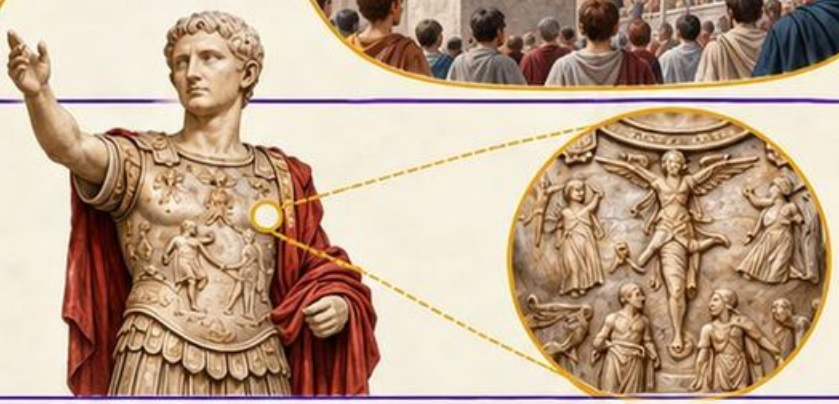

Sprawdź: co poza twarzą pozwala odczytać publiczną rolę przedstawionej osoby?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka wczesnochrześcijańska: bazylika

Mapa historyczna 036

Nawa główna

Wydłużona przestrzeń porządkuje ruch ku strefie ołtarza. Wyższa część środkowa może otrzymywać własne okna ponad dachami naw bocznych.

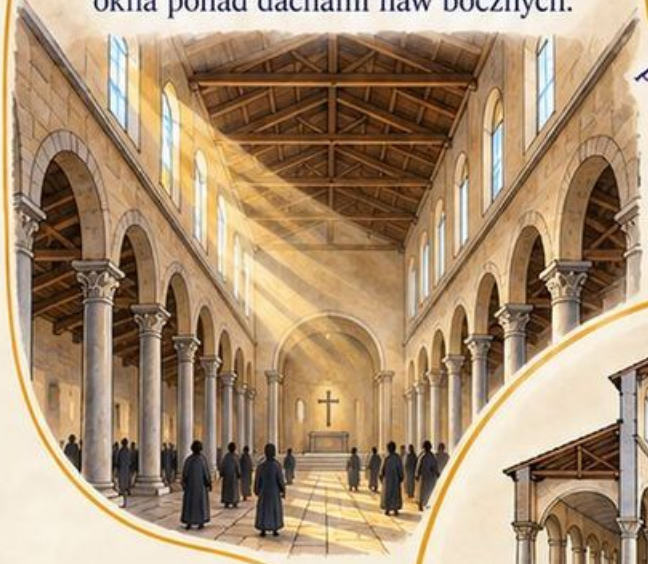

prowadzi przez

oddziela przez

Kolumnady

Rzędy podpór dzielą wnętrze na nawy, zachowując wzrokowe powiązanie przestrzeni. Podpory współtworzą rytm postrzegany podczas przemieszczania się.

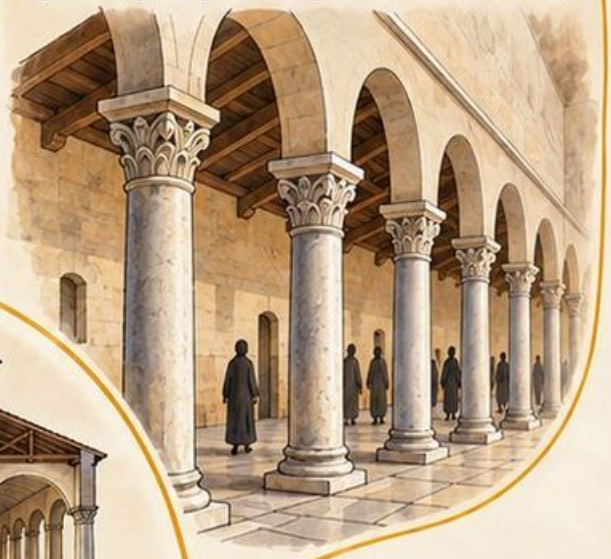

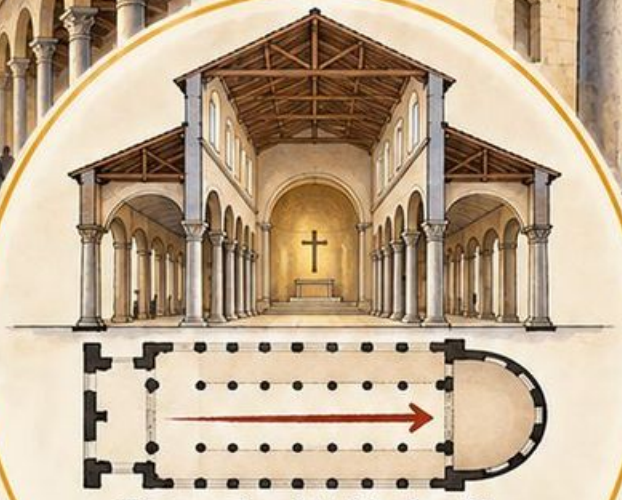

Wczesnochrześcijańska bazylika przekształca znany typ przestrzeni na potrzeby zgromadzenia liturgicznego; nazwa określa układ architektoniczny, nie tylko rangę współczesnego kościoła.

wyróżnia

ogranicza

Absyda

Półkolista strefa zamknięcia akcentuje ważny koniec budowli. Jej funkcję należy odczytywać razem z historyczną organizacją liturgii i wyposażenia.

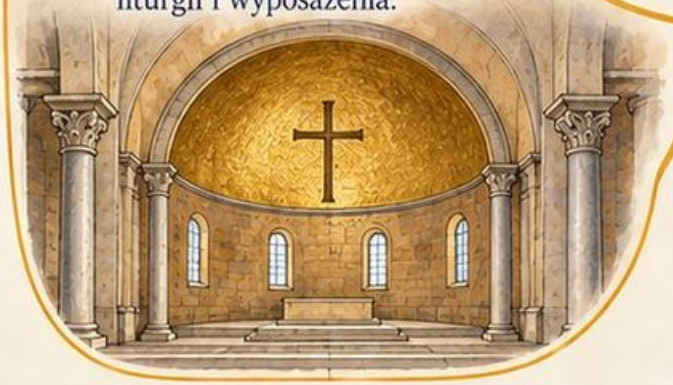

Uogólnienie

Nie każda wczesnochrześcijańska budowla ma identyczny plan ani transept. Dzisiejsze wyposażenie nie musi pochodzić z pierwszej fazy użytkowania.

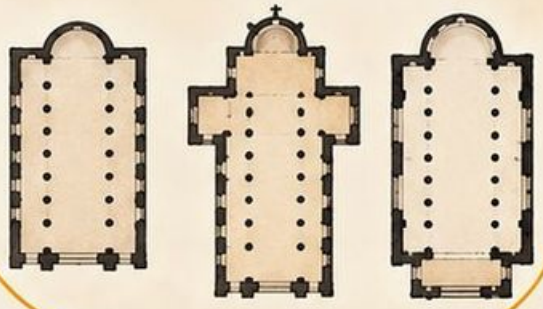

Przykład: bazylika Santa Sabina w Rzymie, fundacja Piotra z Ilirii, 422–432; analizuj oddzielnie dawną strukturę i późniejsze elementy.

Sprawdź: jak przekrój bazyliki wyjaśnia oświetlenie nawy głównej?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Katakumby: obraz i znak

Mapa historyczna 037

Cmentarz

Podziemne galerie i komory służyły pochówkom. Nie należy bez dowodów przedstawiać wszystkich katakumb jako stałych tajnych mieszkań pierwszych chrześcijan.

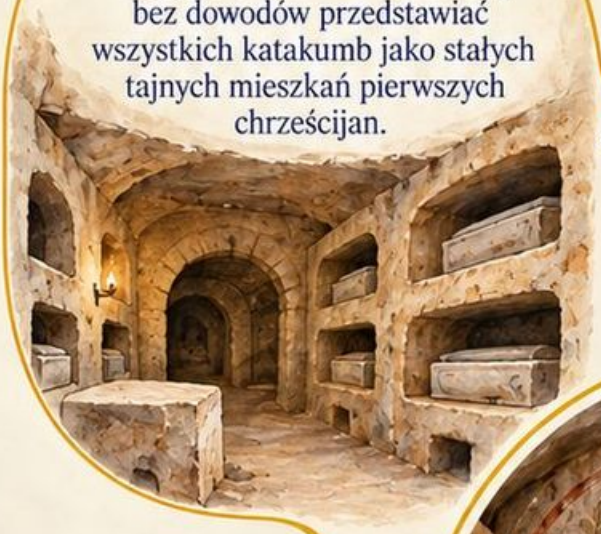

umieszcza w

przekształca

Dobry Pasterz

Znany wcześniej motyw pasterza otrzymuje znaczenie chrystologiczne. Ciągłość formy antycznej może towarzyszyć zmianie funkcji i odczytania obrazu.

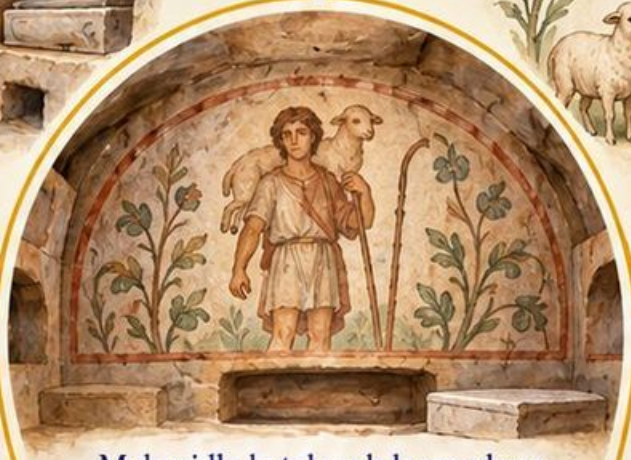

Malowidła katakumb łączą obraz z nadzieją zbawienia w przestrzeni pochówku; ich sens wynika z zestawienia motywu, scen biblijnych i kontekstu wspólnoty.

rozróżnia

łączy z

Motyw i znaczenie

Podobny znak może funkcjonować w różnych środowiskach. Interpretacja nie powinna opierać się na jednej wyrwanej z otoczenia figurze.

Opowieść biblijna

Sceny Jonasza czy ocalenia w piecu wskazują nadzieję ratunku. Rozpoznanie wymaga zestawienia przedstawionych działań z odpowiednim tekstem i miejscem.

Przykład: anonimowe malowidła Cubiculum Velata w katakumbach Pryscylli, druga połowa III wieku n.e.; obejmują Dobrego Pasterza i sceny ocalenia.

Sprawdź: jak funkcja komory grobowej zmienia odczyt obrazu pasterza?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rawenna: mozaika i blask

Mapa historyczna 038

Tessery

Kostki kamienia i szkła tworzą powierzchnię. Zróżnicowanie materiału oraz ustawienia drobnych elementów wpływa na odbicie światła i czytelność obrazu.

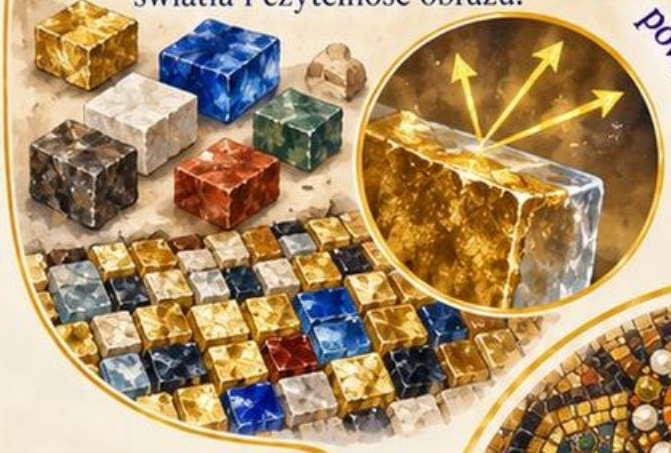

powstaje z

Frontalność

Szereg zwróconych ku widzowi postaci sugeruje uroczystą obecność. Odczyt hierarchii wspiera strój, gest, otoczenie i pozycja w grupie.

porządkuje przez

Mozaiki Rawenny wiążą drobne elementy powierzchni z całością wnętrza; blask, układ postaci i miejsce obrazu współtworzą religijną oraz reprezentacyjną funkcję dekoracji.

wiąże z

Przestrzeń sakralna

Dekoracja funkcjonuje przy strefie liturgicznej, nie jako niezależny obraz sztalugowy. Program należy analizować w związku z architekturą i sąsiednimi scenami.

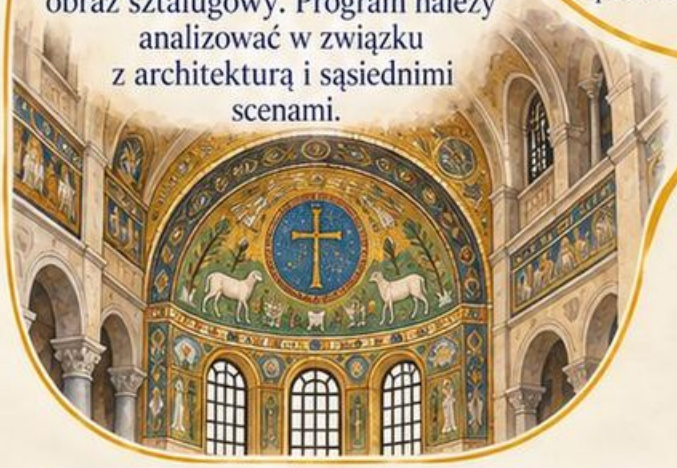

odróżnia od

Dokument ceremonii

Przedstawienie władcy wyraża porządek religijny i polityczny. Nie dowodzi, że uczestnicy faktycznie zebrali się w takim układzie w świątyni.

Przykład: anonimowa mozaika Justynian z orszakiem, około 547, San Vitale w Rawennie; patena wiąże cesarską reprezentację z kontekstem eucharystycznym.

Sprawdź: jak zmieniłby się odbiór złotej powierzchni przy innym oświetleniu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Hagia Sophia: przestrzeń pod kopułą

Mapa historyczna 039

Kopuła

Główne przekrycie organizuje centralną strefę wnętrza. Wrażenie zawieszenia czaszy współtworzą okna i relacje pomiędzy masywnymi podporami oraz otwartą przestrzenią.

skupia przez

Pendentywy

Trójkątne, zakrzywione powierzchnie pomagają przejść od kwadratowej strefy podparcia do podstawy kopuły. Nie są to płaskie ozdobne trójkąty naklejone na mur.

przechodzi przez

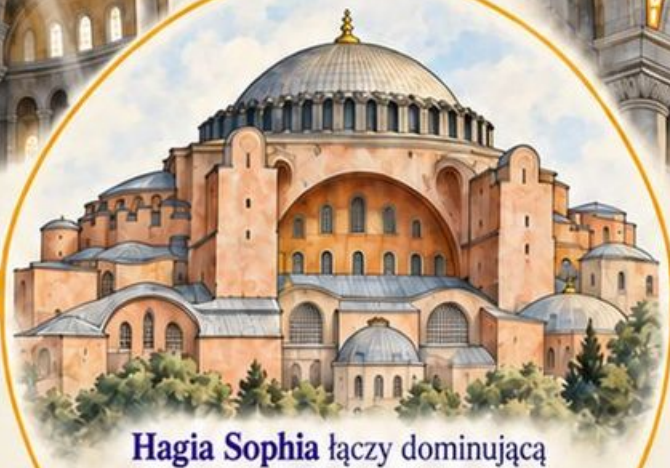

Hagia Sophia łączy dominującą kopułę z rozbudowaną przestrzenią podłużną; analizę bizantyjskiej budowli trzeba oddzielić od późniejszych przekształceń i kolejnych funkcji.

rozszerza przez

Półkopuły

Sąsiednie przekrycia rozwijają przestrzeń wzdłuż osi. Plan i przekrój uzupełniają się, gdy badamy relacje centrum z bocznymi partiami wnętrza.

rozróżnia

Warstwy historii

Fundacja Justyniana, późniejsze naprawy i osmańskie dodatki nie pochodzą z jednego czasu. Obecna sylweta nie jest niezmienionym projektem VI wieku.

Przykład: Hagia Sophia, Konstantynopol, Anthemios z Tralles i Izydor z Miletu, 532–537; późniejsze dzieje wymagają osobnego opisu.

Sprawdź: jak pendentyw różni się od samego łuku i od powierzchni kopuły?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Ikona: obraz i tradycja

Mapa historyczna 040

Podłoże

Wiele ikon wykonano na drewnie, stosując różne techniki malarskie. Sama deska nie rozstrzyga tematu, datowania ani miejsca powstania obrazu.

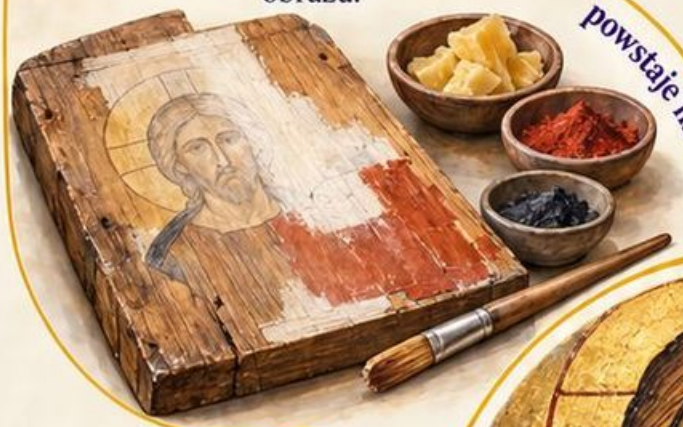

powstaje na

Typ

Powtarzalny układ postaci, gestów i atrybutów umożliwia rozpoznanie przedstawienia. Kolejne realizacje mogą różnić się materiałem, opracowaniem i historycznym otoczeniem.

utrwala przez

wiąże z

sprawdza przez

Praktyka

Obraz pozostaje częścią kultu i konkretnej wspólnoty. Muzealny opis powinien uwzględniać tę funkcję, nie redukując ikony do dekoracyjnego wzoru.

Ikona jest obrazem związanym z tradycją przedstawiania i praktyką religijną; rozpoznanie techniki, typu oraz funkcji wymaga więcej niż stwierdzenia złotego tła.

Dokumentacja

Autorstwo, napisy i dzieje obiektu trzeba potwierdzać. Podobieństwo do znanego typu nie pozwala samodzielnie przypisać obrazu jednemu historycznemu mistrzowi.

Przykład: anonimowy Chrystus Pantokrator z klasztoru św. Katarzyny na Synaju, VI wiek, enkaustyka; przykład techniki innej niż zwykła tempera.

Sprawdź: dlaczego typ ikonograficzny i technika wykonania są różnymi kategoriami?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Chrystus Pantokrator: typ ikonograficzny

Mapa historyczna 041

Postać

Frontalne ujęcie zwraca uwagę na twarz i obecność przedstawionej osoby. Sam układ frontalny występuje jednak również w innych typach wizerunku.

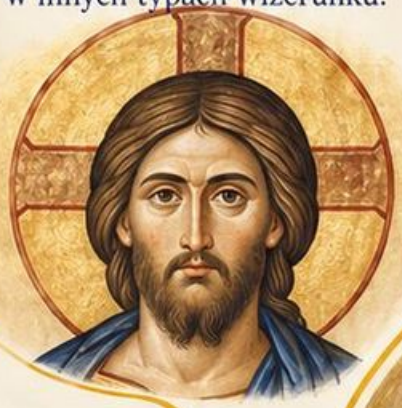

identyfikuje przez

Księga

Trzymana księga uczestniczy w przekazie nauczania i autorytetu. Szczegółów oprawy lub zapisanego tekstu nie wolno dopowiadać z pamięci.

łączy z

Pantokrator oznacza Chrystusa jako Wszechwładcę; typ rozpoznaje się przez współdziałanie postaci, księgi i gestu, uwzględniając odmiany oraz historyczne nazewnictwo.

akcentuje przez

Gest

Uniesiona prawa ręka w geście błogosławieństwa współtworzy rozpoznanie. Opis musi wskazać rękę przedstawionej postaci, nie stronę obserwatora.

ogranicza

Pewność interpretacji

Współczesne określenie typu nie musi być oryginalnym tytułem zabytku. Nie przypisuj różnicom twarzy szczegółowego sensu bez udokumentowanej podstawy.

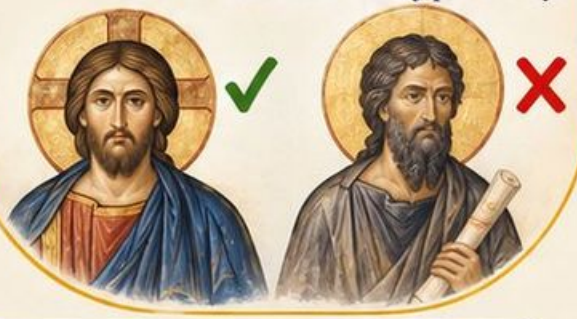

Przykład: anonimowy Chrystus Pantokrator, Synaj, VI wiek, enkaustyka; klasztorna kolekcja opisuje gest, księgę oraz zachowany obraz.

Sprawdź: które cechy muszą wystąpić łącznie, aby uzasadnić identyfikację typu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka karolińska: kaplica w Akwizgranie

Mapa historyczna 042

Oktogon

Ośmioboczna przestrzeń centralna jest otoczona obejściem i górnymi emporami. Plan pozwala powiązać to, co środkowe, z komunikacją dookoła.

organizuje wokół

wyróżnia przez

Empora

Wyższa kondygnacja zapewniała uprzywilejowane miejsce władcy. Pozycja w architekturze współtworzyła relację pomiędzy uczestnictwem w liturgii a rangą dworu.

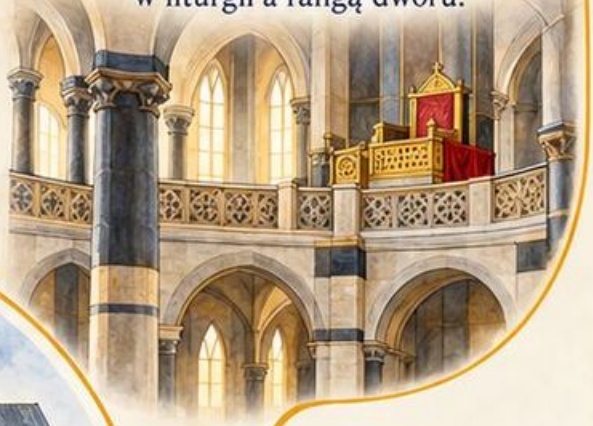

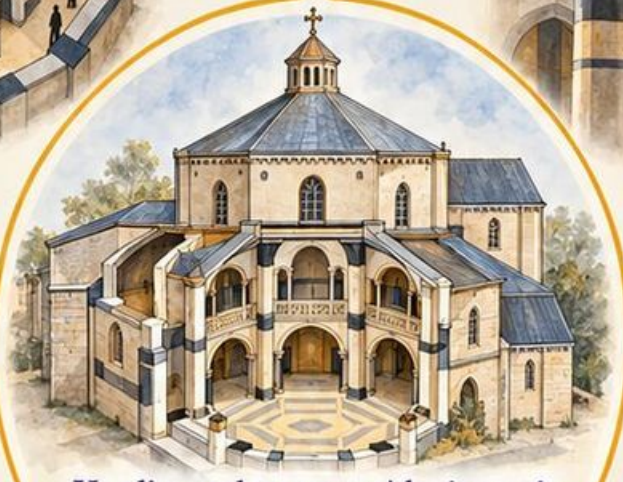

Kaplica pałacowa w Akwizgranie łączy centralny plan z reprezentacją władzy Karola Wielkiego; karoliński rdzeń należy odróżnić od późniejszej rozbudowy katedry.

odwołuje do

rozwarstwia

Tradycja

Budowla przetwarza wzory antyczne i bizantyjskie. Nawiązanie nie oznacza wiernego powtórzenia jednego pierwowzoru ani braku samodzielnych rozwiązań.

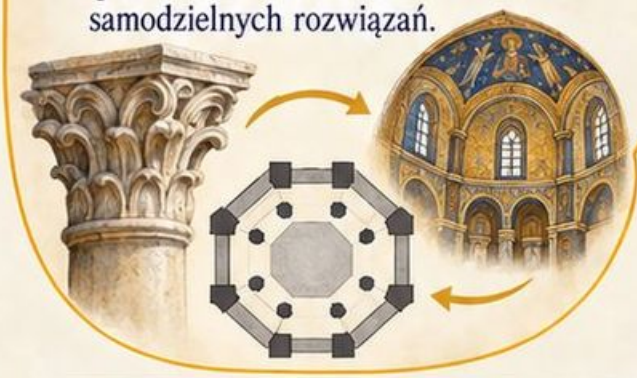

Czas

Gotyckie prezbiterium i dzisiejsze dekoracje nie są wszystkie karolińskie. Analiza dzieli zabytek według faz, zamiast nadawać mu jedną datę.

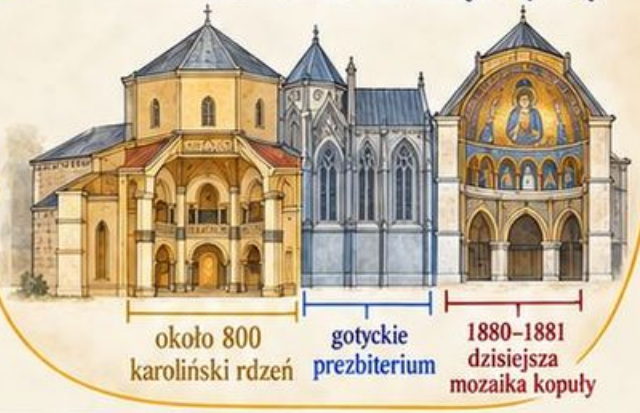

Przykład: kaplica pałacowa Karola Wielkiego w Akwizgranie, około 800; dzisiejsza mozaika kopuły pochodzi z lat 1880–1881.

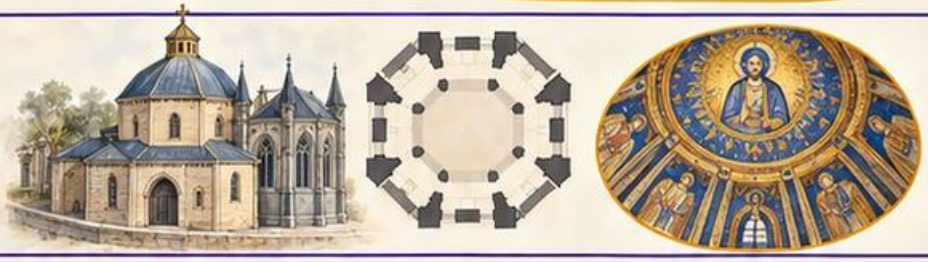

Sprawdź: dlaczego centralny plan nie wyklucza zróżnicowania miejsc uczestników liturgii?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Manuskrypt: litera i miniatura

Mapa historyczna 043

Inicjał

Powiększona litera wskazuje początek fragmentu. Jej dekoracja może obejmować postać lub scenę, ale nie każdy inicjał ma charakter figuralny.

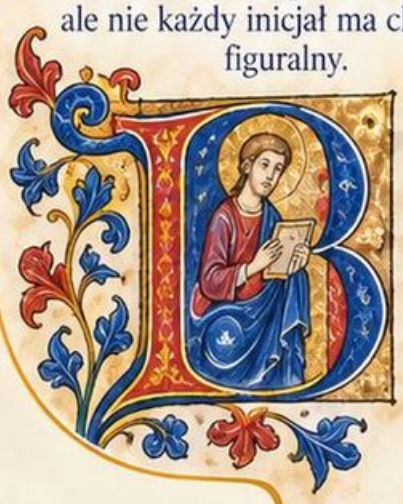

porządkuje przez

Miniatura

Osobna kompozycja obrazowa przedstawia wydarzenia i relacje. Nazwa nie oznacza, że każdy taki obraz musi mieć bardzo małe rozmiary.

rozwija przez

Rękopis iluminowany łączy zapis z obrazem i ornamentem; układ strony prowadzi czytelnika, a miniatura może rozwijać narrację inaczej niż sam tekst.

rozdziela przez

Rejestry

Sceny mogą zajmować pasy i kolejne pola. Powtarzająca się postać umożliwia pokazanie następujących po sobie momentów na jednej karcie.

powstaje dzięki

Współpraca

Przygotowanie podłoża, zapis, rysunek i malowanie mogły należeć do różnych wykonawców. Jeden zachowany kodeks nie musi być dziełem jednej osoby.

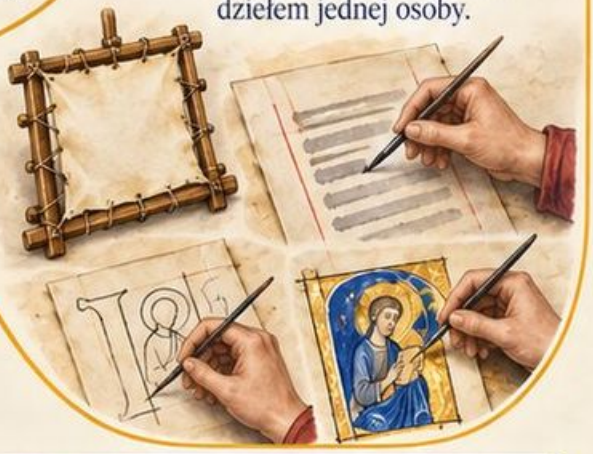

Przykład: karta Biblii z Winchester, Morgan MS M.619, około 1160–1180; malowidła Mistrza Karty Morgana według rysunków innego mistrza.

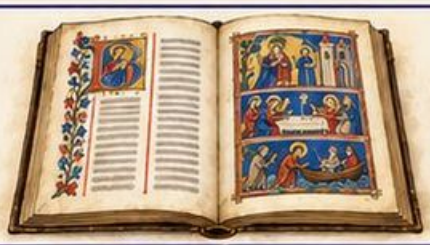

Sprawdź: jak odróżnić podział narracji na rejestry od podziału tekstu na kolumny?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Romanizm: konstrukcja kościoła

Mapa historyczna 044

Przęsła

Kolejne odcinki nawy wyznaczają rytm przestrzeni. Zestawienie planu z podporami i przekryciem pozwala zobaczyć, jak podział działa w trzech wymiarach.

dzieli na

przekrywa przez

Różne rozwiązania

Stosowano sklepienia oraz konstrukcje drewniane. Nie każdy kościół romański posiada identyczne przekrycie ani jednakowy układ naw i wież.

Sklepienie kolebkowe

Drewniana konstrukcja dachu

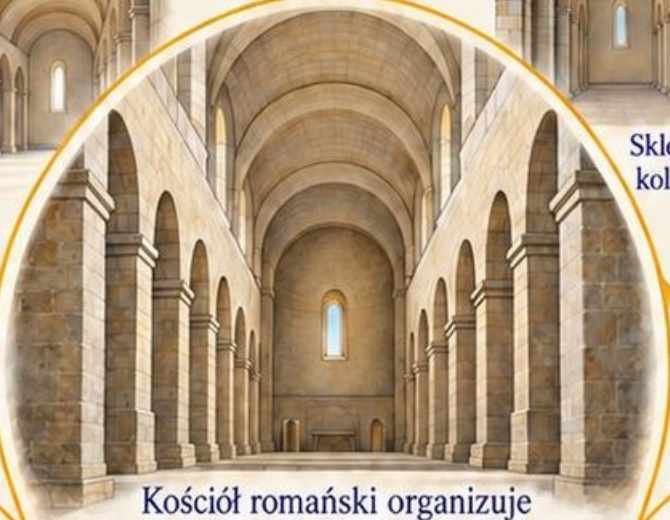

Kościół romański organizuje wnętrze przez rytm podpór i wyraźne masy bryły; konstrukcji nie można rozpoznać wyłącznie po jednej półkolistej arkadzie.

wiąże z

ogranicza

Mur i otwór

Masywne ściany oraz relatywnie niewielkie otwory współtworzą odbiór wielu budowli. Ocena wymaga obserwacji konkretnej fazy i części zabytku.

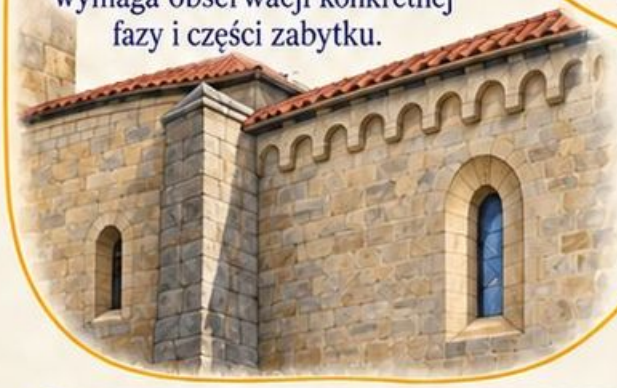

Wyjaśnienie funkcji

Gruby mur nie dowodzi sam w sobie funkcji obronnej. Najpierw trzeba ustalić przeznaczenie budowli oraz jej historyczne otoczenie.

Przykład: kolegiata Najświętszej Maryi Panny i św. Aleksego w Tumie, XII wiek; czytelny romański układ współistnieje ze śladami przekształceń.

Schemat bryły

Sprawdź: jakie dowody łączą rytm podpór z organizacją przęseł?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Romański portal: próg i program

Mapa historyczna 045

Ościeża

Boczne elementy prowadzą od muru do otworu. Uskoki, kolumny i rzeźba mogą stopniować przejście między zewnętrzem a wnętrzem.

obramia przez

Archiwolty

Kolejne łuki otaczają pole nad wejściem. Ich ornament lub figury trzeba czytać wraz z innymi częściami programu, nie jako przypadkową ramkę.

nakrywa przez

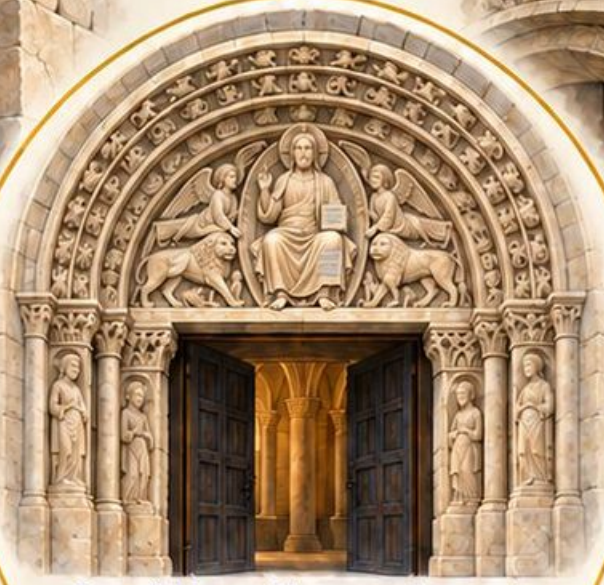

Romański portal łączy przekroczenie progu z odczytaniem programu rzeźbiarskiego; jego poszczególne części mają odmienne położenie, lecz współtworzą jedną strefę wejścia.

wiąże z

Odbiorca

Obraz oglądano w miejscu ruchu i zgromadzenia. Program religijny należy analizować razem z usytuowaniem, napisami oraz funkcją kościoła.

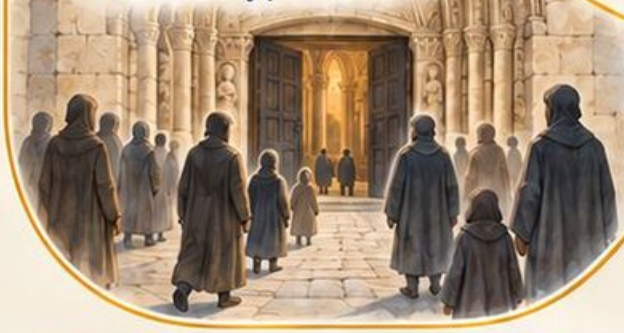

wyróżnia

Tympanon

Pole nad nadprożem może zawierać rozbudowaną kompozycję, której kształt i granice wpływają na wielkość oraz układ postaci.

Przykład: Sąd Ostateczny portalu katedry Saint-Lazare w Autun, Gislebertus, około 1130–1135; francuski inwentarz dokumentuje autorstwo i przekształcenia.

Sprawdź: czym różni się archiwolta od tympanonu i od samego otworu wejścia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Tympanon: obraz dla wspólnoty

Mapa historyczna 046

Centrum

Najważniejsza postać może dominować rozmiarem i pozycją. Wielkość oznacza rangę w obrazie, niekoniecznie realistyczną odległość od obserwatora.

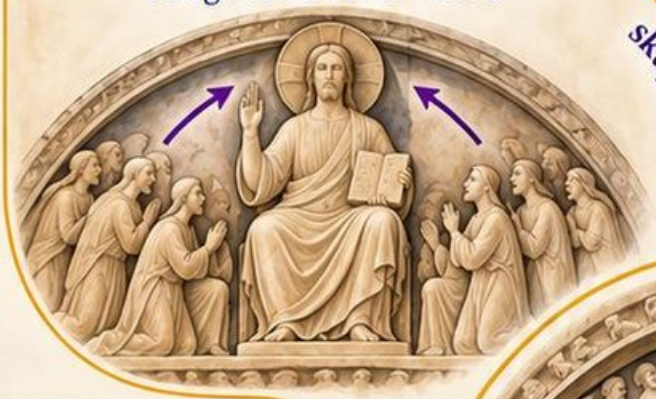

skupia na

Strefy

Podział na grupy i kierunki gestów porządkuje treść. Opis powinien wskazywać konkretne relacje, zamiast ograniczać się do słowa symetria.

kontrastuje

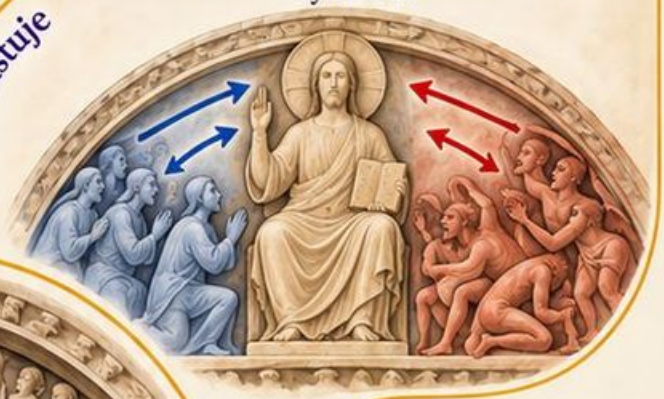

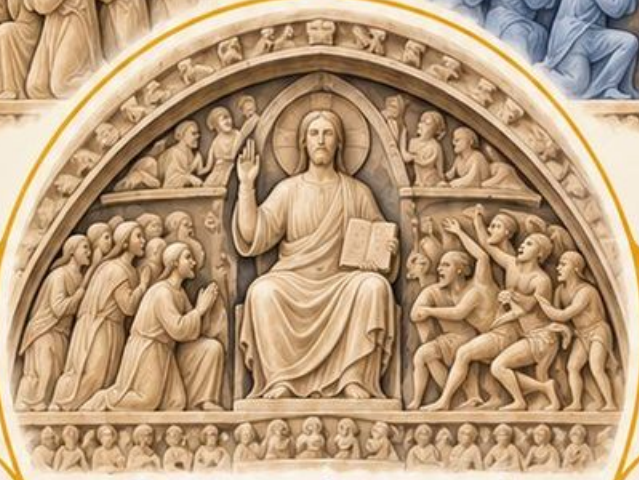

Tympanon nadaje tematowi religijnemu uporządkowane miejsce ponad wejściem; hierarchia skali i kierunków pozwala połączyć rozpoznanie sceny z analizą jej kompozycji.

wiąże z

Temat

W przedstawieniu Sądu Ostatecznego wybór postaci i działań odnosi kompozycję do religijnego przekazu. Sam półkolisty kształt nie przesądza tematu.

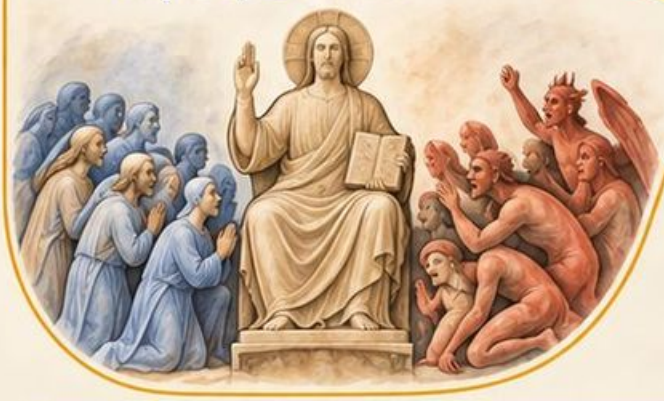

sprawdza przez

Historia obiektu

Zniszczenia, zakrycie i późniejsze uzupełnienia wpływają na dzisiejszą czytelność. Stan obecny nie jest automatycznie stanem z chwili wykonania.

Przykład: Gislebertus, Sąd Ostateczny w Autun, około 1130–1135; tympanon zakryto tynkiem w 1766 roku i odsłonięto w XIX wieku.

Sprawdź: jak odróżnić hierarchiczną skalę od perspektywicznego zmniejszania postaci?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kapitel romański: ornament i opowieść

Mapa historyczna 047

Kolumna do łuku

Głowica pośredniczy między trzonem a wyższą strukturą. Opis dekoracji powinien uwzględniać kształt bloku i jego miejsce w budowli.

przechodzi od

Narożniki

Liście, zwierzęta lub postacie mogą łączyć sąsiednie boki. Pojedyncze zdjęcie frontu nie musi pokazywać całej kompozycji ani wszystkich relacji.

obiega przez

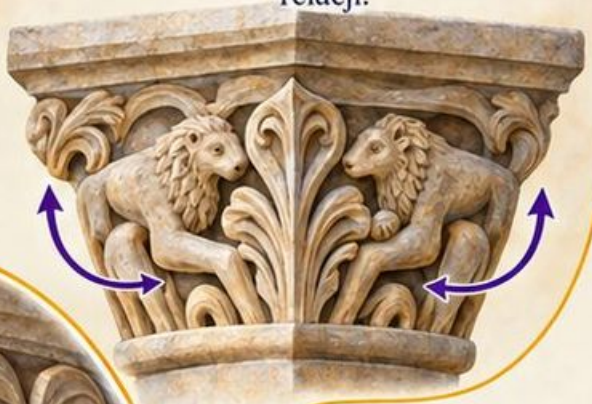

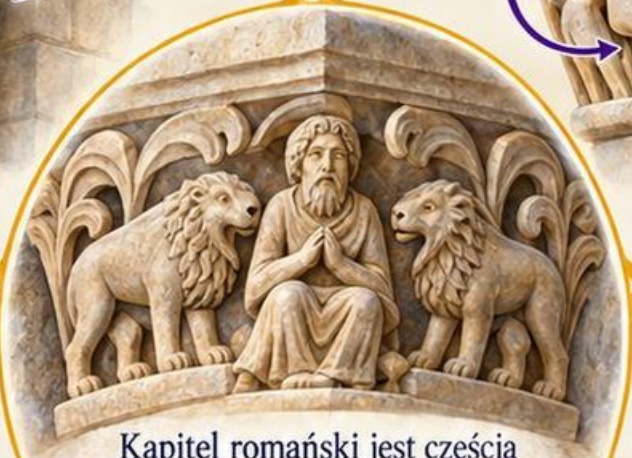

Kapitel romański jest częścią podpory i nośnikiem obrazów; rzeźba reaguje na narożniki oraz rozszerzenie bryły, dlatego jej odczyt wymaga zmiany punktu widzenia.

opowiada przez

porównuje z

Scena

Temat biblijny rozpoznaje się dzięki układowi działań i atrybutów. Obecność lwa nie wystarcza, aby zawsze wskazać tę samą historię.

Ornament

Motyw roślinny organizuje powierzchnię inaczej niż wielopostaciowa narracja. Oba rozwiązania mogą jednak podporządkowywać kierunki kształtowi głowicy i architekturze.

Przykład: anonimowy kapitel Daniel w jaskini lwów, około 1125–1150, Saint-Aignan-sur-Cher, obecnie Cleveland Museum of Art, 1962.247.

Sprawdź: jak narożnik zmienia ciągłość sceny wyrzeźbionej na kilku bokach?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Drzwi Gnieźnieńskie: narracja w brązie

Mapa historyczna 048

Kwatery

Osiemnaście pól rozłożono na dwóch skrzydłach po dziewięć. Każde zawiera epizod, ale pełne znaczenie wynika również z następstwa scen.

dzieli na

prowadzi przez

Kolejność

Cykl czyta się od dołu lewego skrzydła ku górze, następnie w dół prawego. Numeracja pomaga zachować ciągłość opowieści.

Drzwi Gnieźnieńskie przedstawiają życie św. Wojciecha jako uporządkowany cykl; analiza łączy kolejność epizodów, materialne wykonanie i funkcję katedralnego wejścia.

otacza przez

rozróżnia

Bordiura

Wić roślinna splata się z motywami figuralnymi i zwierzęcymi. Obramienie współtworzy program, nie jest jedynie pustym odstępem między obrazami.

Materiał i autorstwo

Brązowe odlewy obu skrzydeł różnią się wykonaniem. Imion twórców nie znamy; przybliżona data nie uzasadnia wymyślenia pojedynczego autora.

Skrzydło lewe — Skrzydło prawe

Przykład: anonimowe Drzwi Gnieźnieńskie, około 1175, katedra w Gnieźnie; dzieło romańskie znajduje się obecnie w gotyckiej oprawie portalowej.

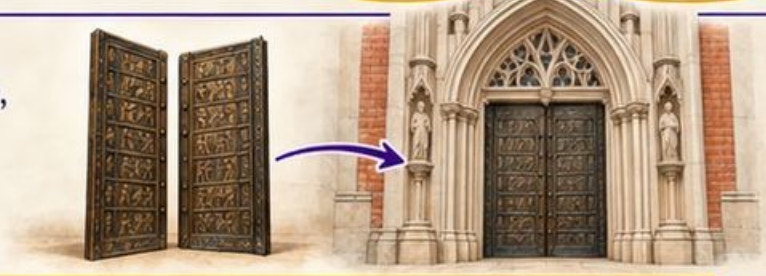

Sprawdź: dlaczego wiek portalu nie musi być wiekiem osadzonych w nim drzwi?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kolegiata w Tumie: bryła romańska

Mapa historyczna 049

Masy

Wieże, korpus nawowy oraz partie zakończeń tworzą rozpoznawalny układ. Nie opisuj każdej części osobno bez wskazania jej położenia wobec pozostałych.

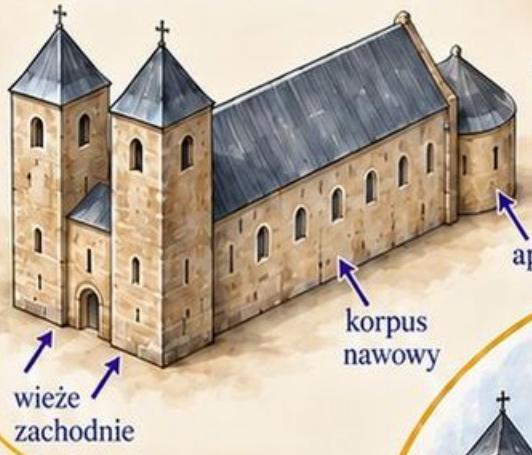

grupuje przez

Wysokość

Dominanty i niższe człony budują hierarchię. Przekrój uzupełnia widok zewnętrzny, pomagając powiązać różnice wysokości z organizacją wnętrza.

różnicuje przez

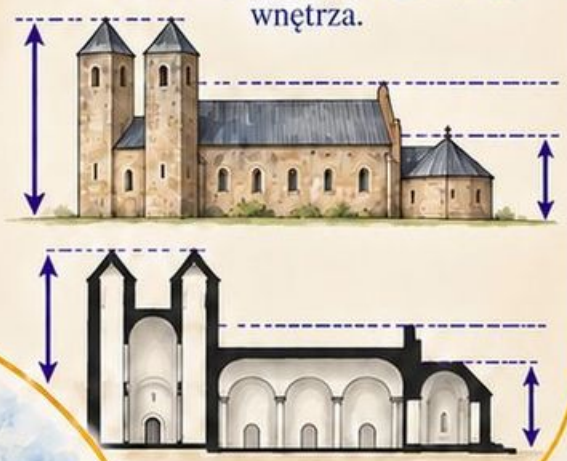

Kolegiata w Tumie pozwala badać romańską bryłę jako zespół powiązanych mas; współczesny zabytek zachowuje również konsekwencje zniszczeń, przebudów i restauracji.

łączy z

Materiał

Kamienna powierzchnia i otwory współtworzą masywny charakter budowli. Widoczny materiał należy rozpoznawać z dokumentacji, a nie z dowolnej kolorystyki schematu.

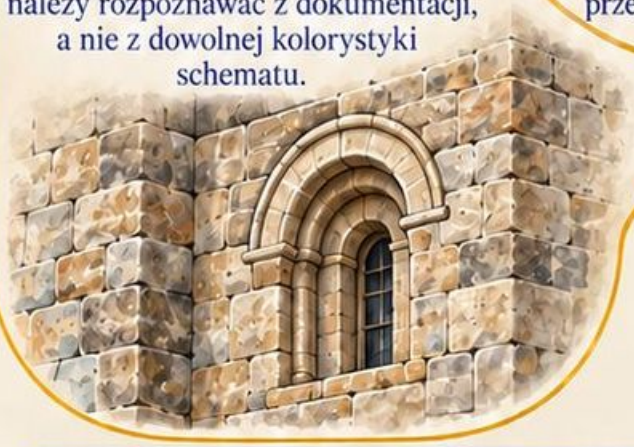

rozwarstwia

Historia

Romański rodowód nie oznacza niezmienności całego obiektu. Współczesny wygląd trzeba zestawić z opisem historycznych faz i udokumentowanych prac konserwatorskich.

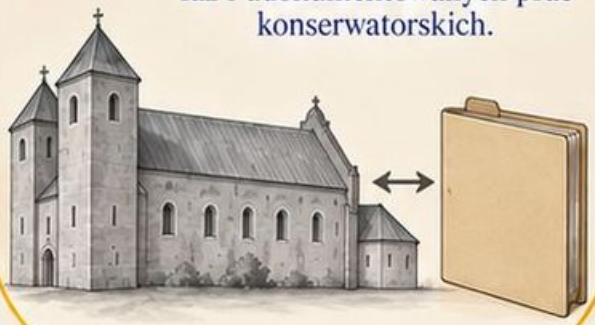

Przykład: kolegiata Najświętszej Maryi Panny i św. Aleksego w Tumie, XII wiek; dokumentacja NID przedstawia układ oraz późniejsze przekształcenia.

Sprawdź: jak wskażesz dominantę bryły i uzasadnisz ją relacjami wysokości?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Gotyk: szkielet budowli

Mapa historyczna 050

Żebra

Kamienne łuki sklepienia wyznaczają podział przęseł i relacje z podporami. Opis powinien łączyć widok sufitu z przekrojem oraz planem.

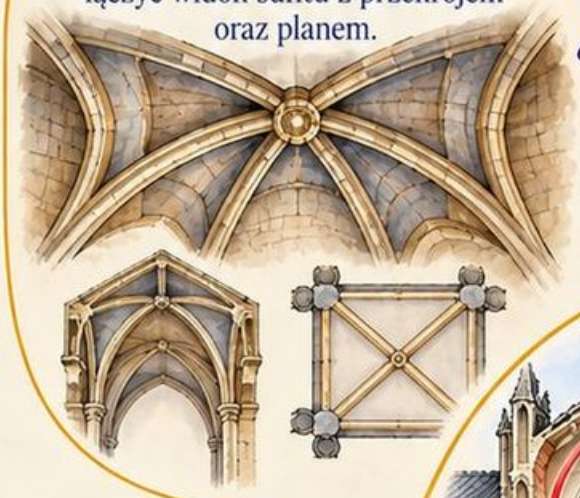

organizuje przez

Filary

Skupienie układu konstrukcyjnego na określonych podporach porządkuje przestrzeń. Nie znaczy to, że w rzeczywistej budowli wszystkie pozostałe elementy są bez obciążenia.

przekazuje do

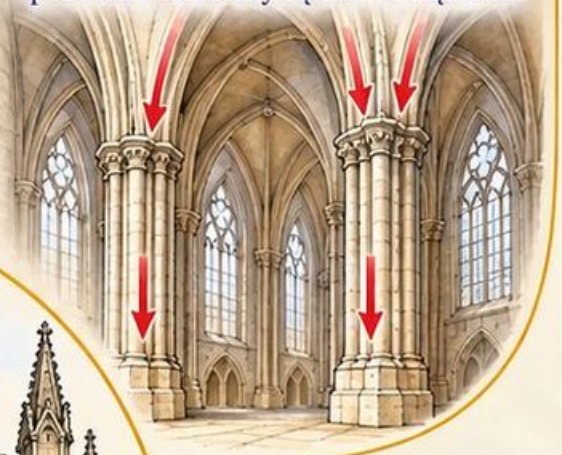

Gotycki system budowlany wiąże łuki, sklepienia i podpory, umożliwiając większe otwarcie ścian; pojedynczy ostrołuk nie tłumaczy samodzielnie działania całej konstrukcji.

równoważy przez

Przypory

Zewnętrzne podparcie współpracuje ze sklepieniem i wysoką ścianą. Łuk przyporowy może przekraczać przestrzeń nad nawą boczną, docierając do masywnej przypory.

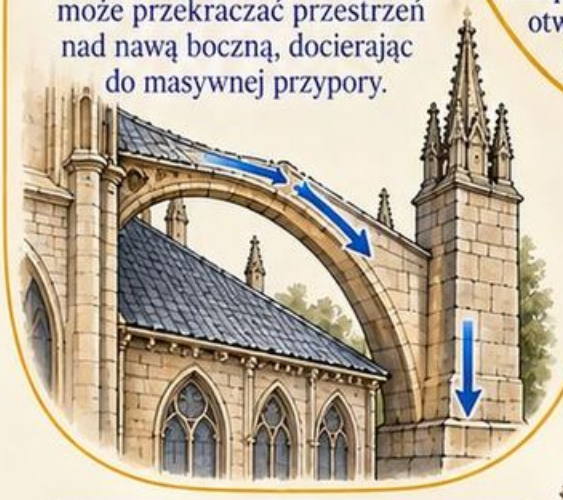

otwiera na

Światło

Większe okna zmieniają wnętrze i możliwości witrażu. Przeszklenie jest skutkiem zespołu rozwiązań, nie dowodem zniknięcia wszystkich murów.

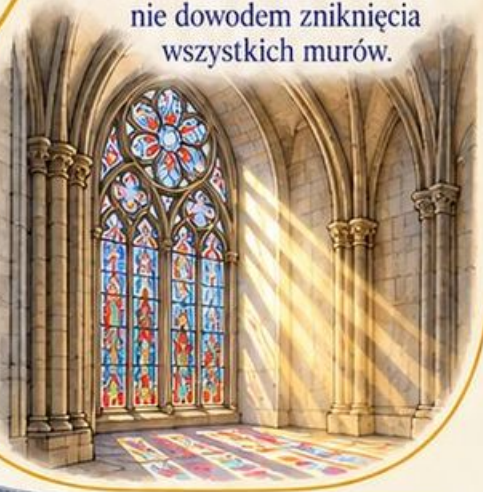

Przykład: gotycka katedra Notre-Dame w Paryżu, budowana od XII wieku; łuki przyporowe przy prezbiterium przekształcano w XIV wieku.

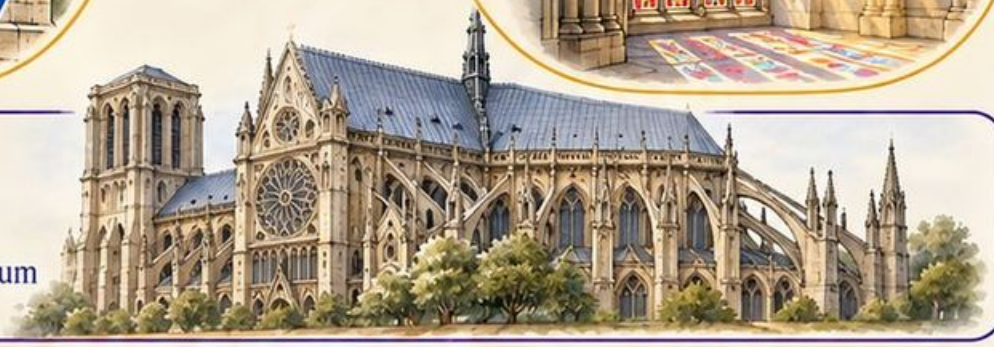

Sprawdź: jak połączysz sklepienie, filar i zewnętrzną przyporę w jeden opis?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sklepienie krzyżowo-żebrowe

Mapa historyczna 051

Żebra

Widoczne kamienne łuki porządkują sklepienie. Nie są jedynie liniami namalowanymi na suficie, choć ich przebieg tworzy również efekt dekoracyjny.

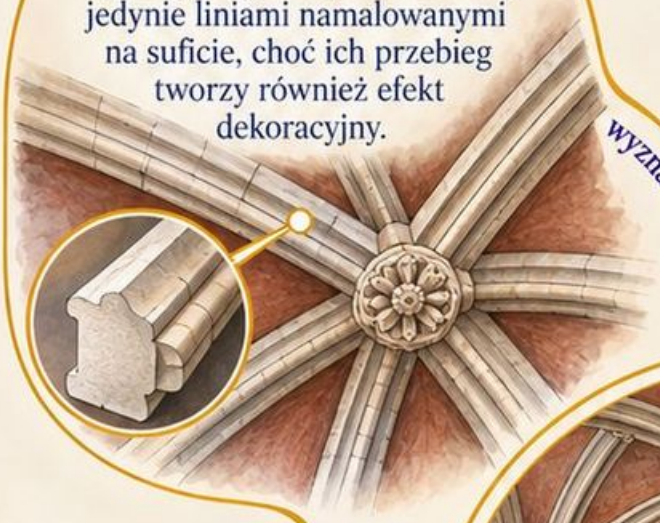

wyznacza przez

Przęsło

Jednostka przestrzeni ma określone granice i narożne podpory. Rzut żeber pomaga zrozumieć podział, ale nie zastępuje przekroju pokazującego wysokość.

rozpięte nad

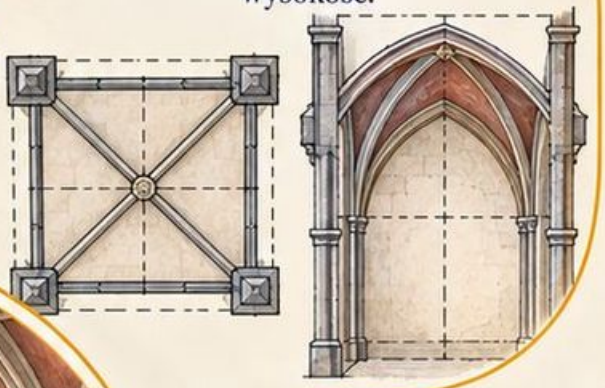

Sklepienie krzyżowo-żebrowe łączy krzyżujące się łuki z polami przekrycia; jego analiza wymaga powiązania rysunku żeber z przęsłem i podporami.

wypełnia polami

Wysklepki

Pola pomiędzy żebrami tworzą powierzchnię przekrycia. Rzeczywista współpraca elementów jest bardziej złożona niż schemat całego ciężaru spoczywającego wyłącznie na żebrach.

odróżnia od

Sklepienie krzyżowe

Samo przecięcie kolebek nie oznacza obecności wyodrębnionych żeber. Termin rozpoznaje się przez budowę i opracowanie, nie jedynie krzyżowy rysunek.

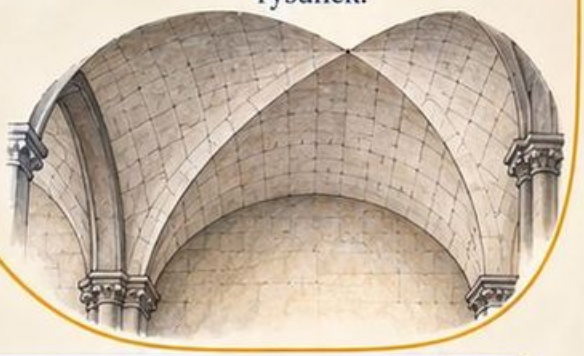

Przykład: gotycki korpus bazyliki Mariackiej w Krakowie, koniec XIV wieku; dokumentacja parafialna wskazuje zastosowanie sklepienia krzyżowo-żebrowego.

Sprawdź: które elementy połączysz na planie i przekroju tego samego przęsła?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Łuk przyporowy i przypora

Mapa historyczna 052

Łuk przyporowy

Łuk łączy wysoką ścianę z odległym masywnym podparciem, często ponad dachem nawy bocznej. Jego wolna przestrzeń nie oznacza braku funkcji konstrukcyjnej.

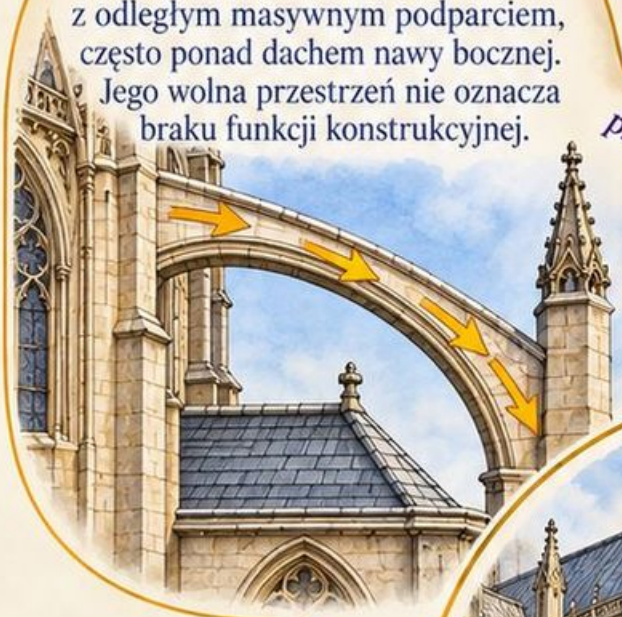

przekracza przez

Przypora

Masywny pionowy człon współtworzy zewnętrzny system podparcia. Sama wieżyczka na jego szczycie nie jest tożsama z całym elementem.

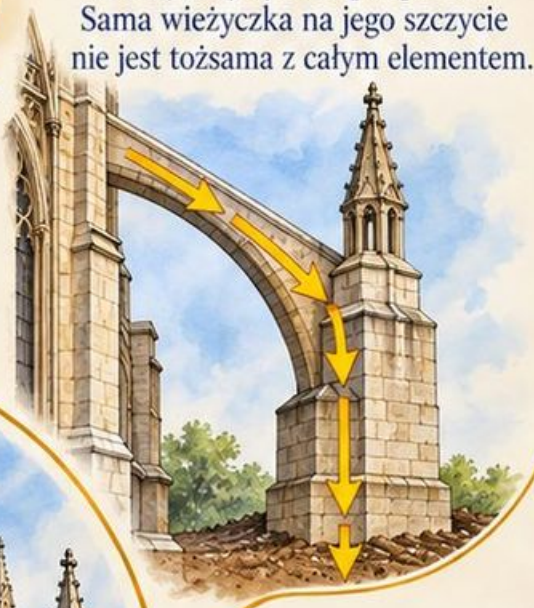

przejmuje przez

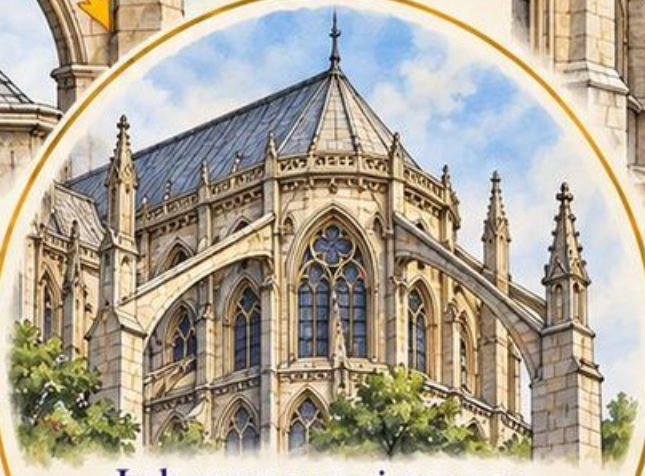

Łuk przyporowy i przypora współpracują przy podpieraniu wysokiej partii budowli; rozróżnienie tych elementów pozwala opisać drogę przekazywania rozporu poza wnętrze.

umożliwia

Otwarcie ścian

Współpraca przekrycia i zewnętrznych podpór sprzyja większym oknom. Nie znaczy to, że wszystkie gotyckie kościoły posiadają identyczne łuki przyporowe.

łączy z

Woda i fazy

Niektóre rozwiązania pomagają również odprowadzać deszcz. Dodatki i przebudowy sprawiają, że obecny system może pochodzić z kilku okresów.

Przykład: przypory i łuki przy prezbiterium Notre-Dame w Paryżu; XIV-wieczne przekształcenia zastąpiły wcześniejsze rozwiązania z XIII wieku.

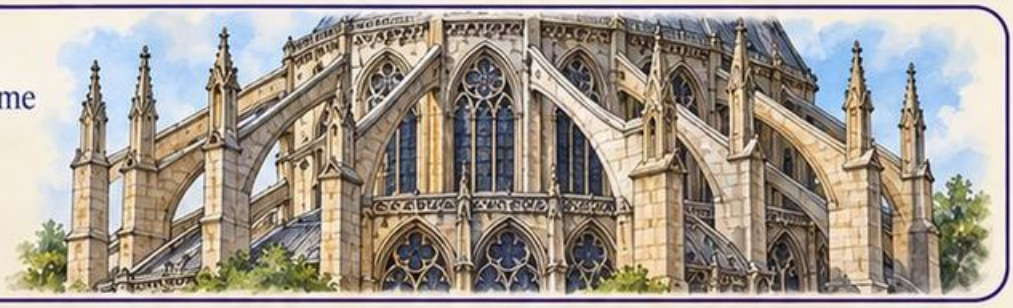

Sprawdź: co odróżnia masywną przyporę od łuku rozpiętego nad nawą boczną?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Witraż: światło i opowieść

Mapa historyczna 053

Szkło

Fragmenty barwnego szkła tworzą pola kompozycji, a profile łączą je w całość. Malarskie opracowanie dodaje kontury i szczegóły postaci.

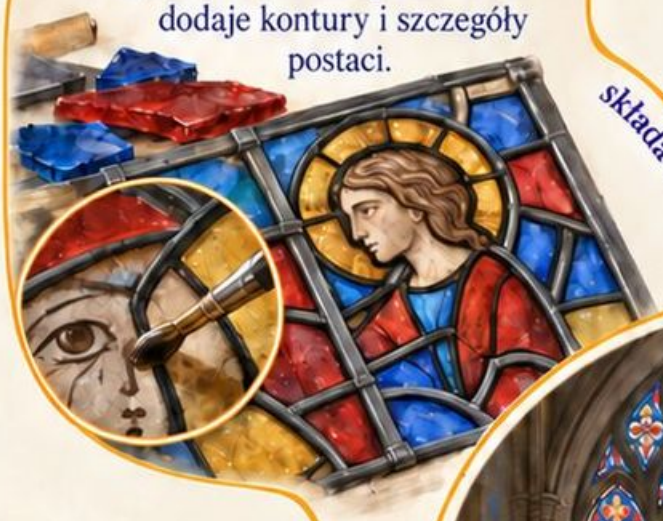

składa z

Sceny

Medaliony i pola mogą tworzyć narrację lub układ postaci. Kierunek czytania trzeba sprawdzić dla konkretnego okna, zamiast zakładać jedną regułę.

porządkuje przez

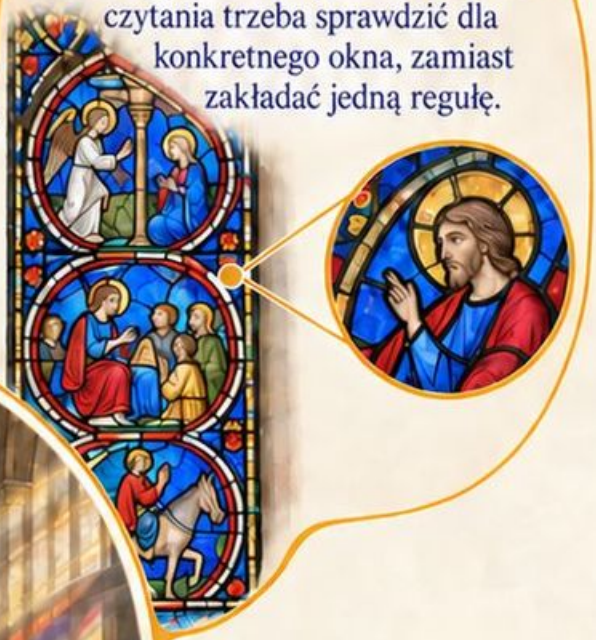

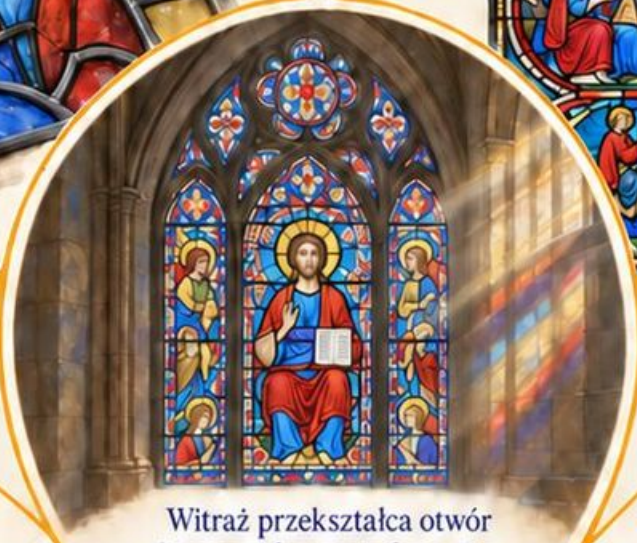

Witraż przekształca otwór okienny w barwny obraz; jego czytelność zależy od materiału, układu scen, światła przechodzącego przez szkło oraz miejsca oglądu.

działa dzięki

wiąże z

Światło

Prześwietlenie zmienia nasycenie i widoczność szczegółów. Obserwacja z bliska, z wnętrza i przy innym świetle daje odmienne doświadczenia obrazu.

Historia

Okno może zawierać fragmenty z różnych faz i konserwatorskie uzupełnienia. Wszystkich obecnych detali nie należy automatycznie datować na średniowiecze.

Przykład: Notre-Dame de la Belle-Verrière w Chartres; centralny wizerunek z XII wieku włączono do późniejszego układu i wielokrotnie restaurowano.

Schemat zestawienia

Sprawdź: czym różni się barwa prześwietlonego szkła od barwy nieprzezroczystego malowidła?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Chartres: portal, witraż, przestrzeń

Mapa historyczna 054

Chronologia

Portal Królewski powstał przed pożarem z 1194 roku. Znaczna część obecnej budowli oraz witraże należy do późniejszej kampanii.

Portal Królewski ok. 1145–1150

Pożar 1194

Zasadnicza przebudowa gotycka XIII wiek

rozróżnia przez

Portal

Wydłużone figury przy wejściu wiążą ludzką postać z architektonicznym obramieniem. Ich analizę uzupełnia porównanie z późniejszą rzeźbą pozostałych portali.

prowadzi przez

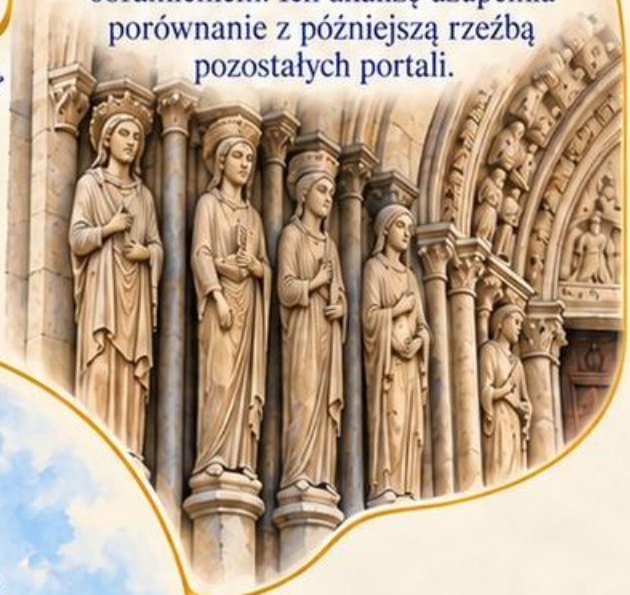

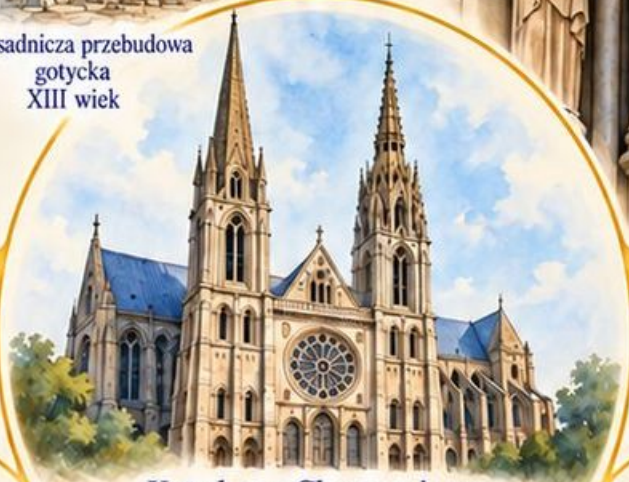

Katedra w Chartres łączy architekturę, portalową rzeźbę i witraże z różnych faz; jej program odczytuje się przez relacje miejsca, obrazu i odbiorcy.

oświetla przez

łączy z

Witraże

Okna współtworzą atmosferę i religijny program wnętrza. Zachowane XII-wieczne fragmenty nie są równoznaczne z datowaniem całego zespołu na ten wiek.

Droga widza

Od oglądu fasady przechodzimy do przestrzeni naw i chóru. Punkt obserwacji wpływa na skalę, czytelność detalu oraz relację dekoracji z konstrukcją.

Przykład: Portal Królewski katedry Notre-Dame w Chartres, około 1145–1150; zasadnicza przebudowa gotycka nastąpiła po pożarze z 1194 roku.

Sprawdź: dlaczego jeden zabytek wymaga czasem kilku różnych dat i nazw faz?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Katedra gotycka w Polsce

Mapa historyczna 055

Bazylika

Nawa główna jest wyższa od bocznych. Ten typ przestrzenny nie oznacza dokładnie tego samego co honorowy tytuł bazyliki nadany świątyni.

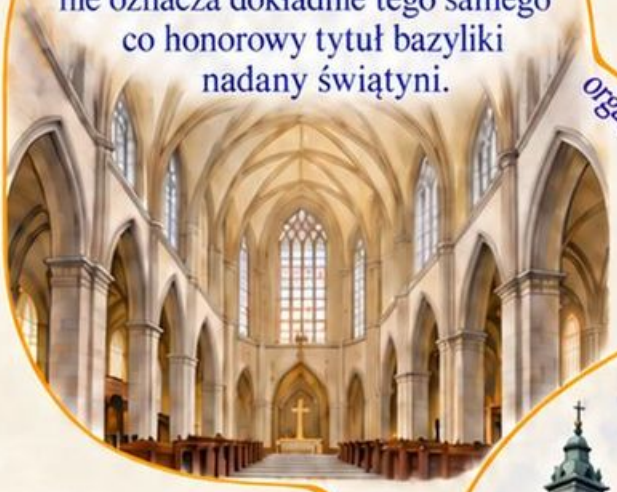

organizuje przez

Obejście

Ambit otacza prezbiterium i wiąże je z kaplicami. Plan nie ma transeptu, dlatego podobieństwo do innych katedr nie uzasadnia jego dopisywania.

prowadzi przez

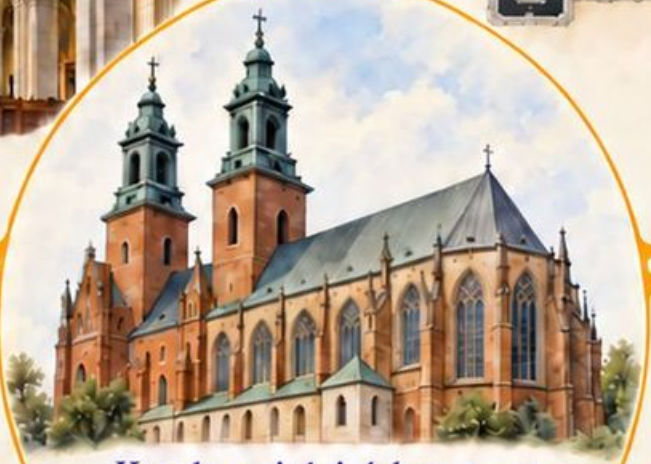

Katedra gnieźnieńska pokazuje gotycki układ bazylikowy w polskim zabytku o wielu warstwach; funkcja katedralna, forma architektoniczna i wyposażenie wymagają odrębnego rozpoznania.

rozróżnia

wiąże z

Fazy

Gotycka przebudowa zastąpiła wcześniejszą świątynię. Hełmy, kaplice i elementy wyposażenia mogą należeć do innych okresów niż zasadniczy korpus.

Relikwie i obraz

Kult św. Wojciecha współtworzy znaczenie miejsca. Romańskie drzwi oraz późniejsza oprawa relikwii nie są jednolitym gotyckim zespołem.

Detal brązu

Modele porównawcze

Przykład: katedra Wniebowzięcia NMP i św. Wojciecha w Gnieźnie; zasadnicza gotycka przebudowa od 1342 do około 1390 roku.

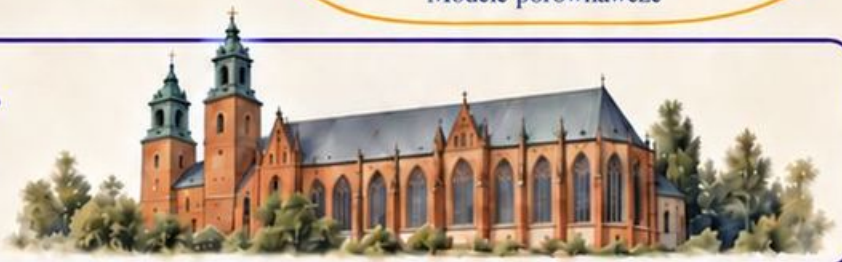

Sprawdź: jak pokażesz obejście na planie bez wymyślania transeptu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Gotyk ceglany: kościół Mariacki w Gdańsku

Mapa historyczna 056

Cegła

Moduł materiału wpływa na powierzchnię i opracowanie detalu. Ceglany charakter nie oznacza, że każdy element wyposażenia wykonano z tego samego tworzywa.

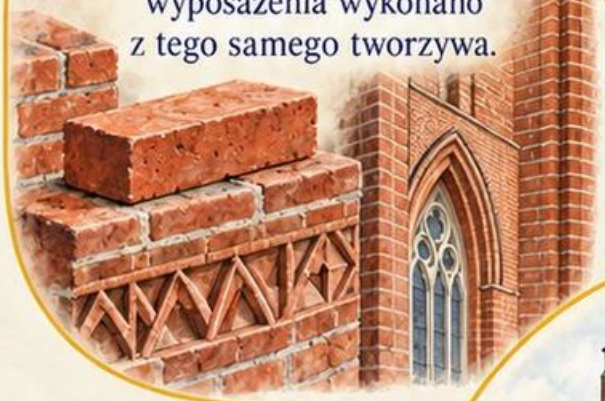

wykonuje z

Hala

Nawy o zbliżonej wysokości tworzą inne relacje przestrzenne niż bazylika. Typ rozpoznajemy przede wszystkim w przekroju, a nie po samej nazwie kościoła.

wyrównuje przez

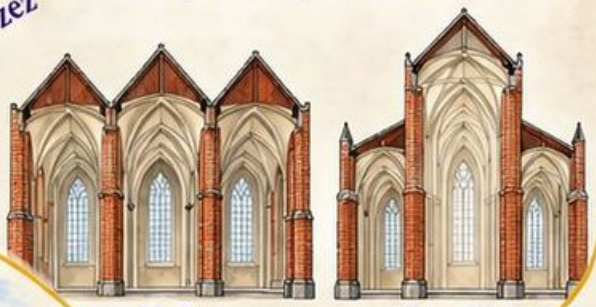

Hala

Bazylika

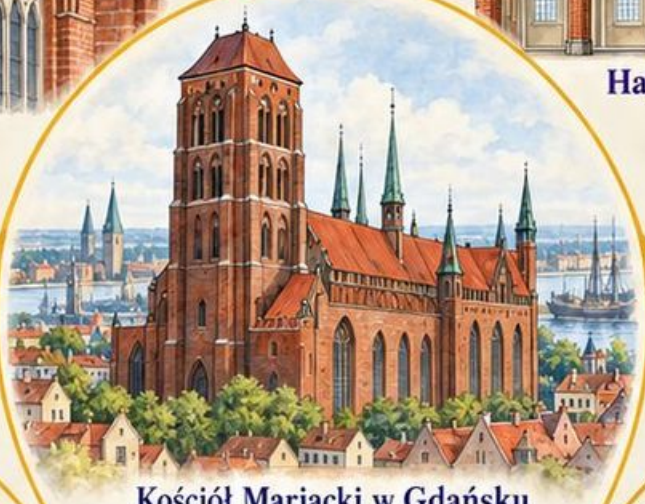

Kościół Mariacki w Gdańsku łączy monumentalny gotyk ceglany z układem halowym; materiał, przekrój i kolejne etapy budowy objaśniają jego odmienność od bazyliki.

zmienia przez

Etapy

Początkowy projekt bazylikowy przekształcono w większe założenie halowe. Dzisiejsza całość nie powstała według jednego niezmiennego zamysłu w jednym sezonie.

Wczesny projekt bazylikowy

Późniejsze przekształcenie w układ halowy

dominuje w

Miasto

Wielka bryła i wieża współtworzą panoramę Gdańska. Funkcja parafialna i znaczenie miejskie uzupełniają opis formalny, nie zastępując go.

Przykład: kościół Wniebowzięcia NMP w Gdańsku, 1343–1502; Henryk Hetzel kierował końcowym etapem sklepienia, nie całą wielowiekową budową.

1343 → 1502

Sprawdź: jak odróżnisz halę od bazyliki, gdy oba kościoły mają trzy nawy?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Wit Stwosz: ołtarz Mariacki

Mapa historyczna 057

Centrum

Zaśnięcie Marii skupia wielkie figury i wyraziste gesty. Wyżej przedstawione Wniebowzięcie rozwija program; nie wolno mieszać nazw tych dwóch scen.

wyróżnia

Skrzydła

Ruchome wewnętrzne skrzydła odsłaniają lub zamykają część programu. Zewnętrzna para pozostaje nieruchoma, więc nie wszystkie boczne panele działają identycznie.

zmienia przez

Ołtarz Mariacki Wita Stwosza łączy rzeźbę, polichromię i zmienny układ skrzydeł; późnogotycki program należy analizować jako nastawę działającą w przestrzeni kościoła.

ożywia przez

wiąże z

Powierzchnia

Rzeźbione szaty, malowanie i złocenia współtworzą efekt. Dzieło nie było zaprojektowane jako jednobarwna prezentacja surowego materiału drzewnego.

Ogląd liturgiczny

Zmiana otwarcia wpływa na dostępne sceny i ich hierarchię. Analiza wymaga porównania stanów nastawy, nie jednego frontalnego zdjęcia.

Przykład: Wit Stwosz i warsztat, nastawa ołtarza głównego bazyliki Mariackiej w Krakowie, 1477–1489; późnogotycki zespół rzeźbiarsko-malarski.

Sprawdź: jak wyjaśnisz różnicę między stołem ołtarzowym a nastawą ponad nim?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Piękna Madonna: typ i wyraz

Mapa historyczna 058

Esowata poza

Wygięcie ciała różnicuje podparcie i kierunki. Nie jest jedynie ozdobną linią obrysu; współtworzy ustawienie Marii oraz trzymanego Dzieciątka.

prowadzi przez

Fałdy

Miękkie łuki i kaskady tkaniny organizują powierzchnię. Ich dekoracyjny rytm można porównać z naturalnym zachowaniem materiału, bez utożsamiania obu porządków.

rozwija przez

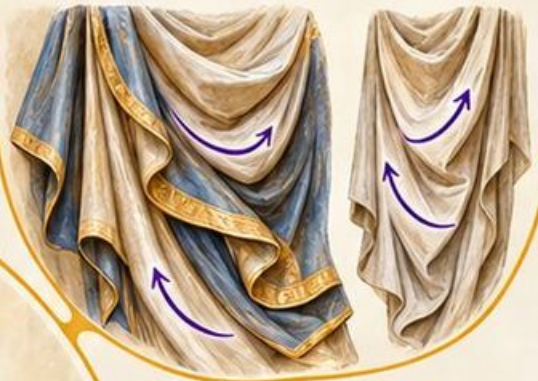

Typ Pięknej Madonny łączy Maryję z Dzieciątkiem w dekoracyjnej, łagodnej kompozycji; styl około 1400 roku rozpoznaje się przez relacje sylwety, gestów i draperii.

wiąże przez

Gest

Wzajemne zwrócenie postaci i podawanie owocu budują relację. Znaczenie szczegółu należy sprawdzić w dokumentacji konkretnej rzeźby i tradycji ikonograficznej.

ogranicza

Autorskie imię

Mistrz Pięknej Madonny to określenie umowne, nie potwierdzone nazwisko. Nie znamy również z pewnością pierwotnego miejsca ekspozycji każdego egzemplarza.

Przykład: Piękna Madonna z Wrocławia, około 1390, opoka ze śladami polichromii, Muzeum Narodowe w Warszawie; autor określany nazwą umowną.

Sprawdź: jakie trzy relacje uzasadniają rozpoznanie typu poza samym tematem Maryi z Dzieciątkiem?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Giotto: przestrzeń i emocja

Mapa historyczna 059

Bryła

Modelunek światłocieniowy i ciężar szat nadają figurom objętość. Postać staje się czytelna jako ciało zajmujące określone miejsce w scenie.

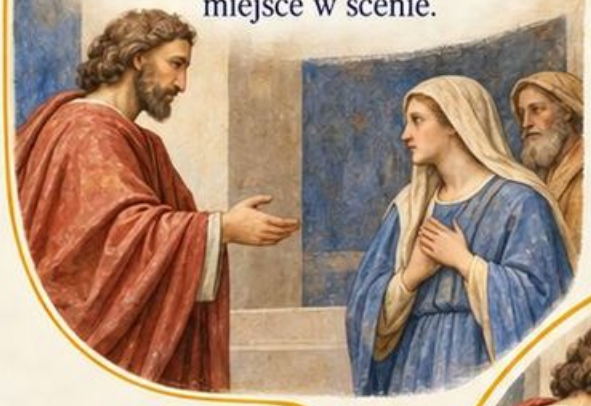

buduje przez

porządkuje przez

Otoczenie

Architektura i krajobraz pomagają dzielić przestrzeń. Nie każda sugestia głębi oznacza konsekwentne zastosowanie jednego geometrycznego punktu zbiegu.

Giotto wzmacnia doświadczenie przestrzeni i emocjonalne relacje postaci; nowatorstwo jego malarstwa trzeba opisać konkretnie, bez utożsamienia go z późniejszym systemem perspektywy zbieżnej.

łączy przez

wiąże z

Gesty

Spojrzenia, zwroty ciała i odległości wiążą uczestników opowieści. Emocję analizuje się jako relację między postaciami, nie tylko minę jednej twarzy.

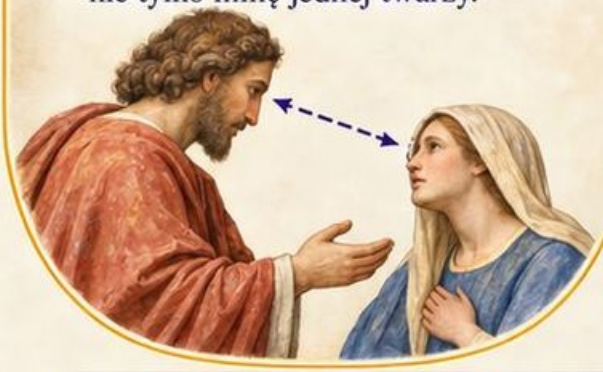

Fundacja

Cykl należał do kaplicy Enrica Scrovegniego. Zamówienie i funkcja miejsca stanowią historyczny kontekst, nie dowód każdej popularnej legendy o fundatorze.

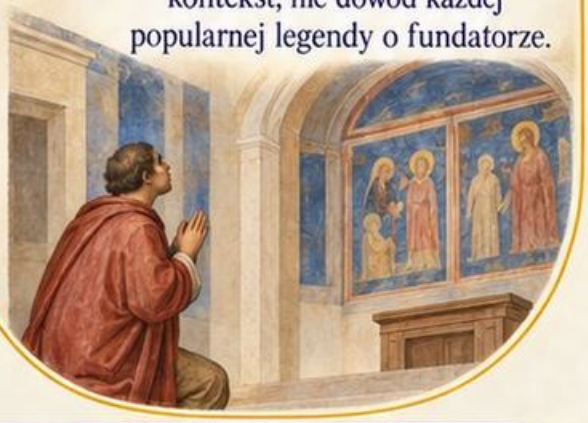

Przykład: Giotto, cykl fresków kaplicy Scrovegnich w Padwie, 1303–1305; opowieści o Marii i Chrystusie tworzą rozbudowany program wnętrza.

Sprawdź: jak uzasadnisz emocję, wskazując gest dwóch postaci i ich wzajemną odległość?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Średniowiecze: porównanie romanizmu i gotyku

Mapa historyczna 060

Konstrukcja

Porównuj przekrycia, podpory i grubość murów. Każdy zabytek ma własne rozwiązania, a pojedynczy łuk nie rozstrzyga charakteru całej budowli.

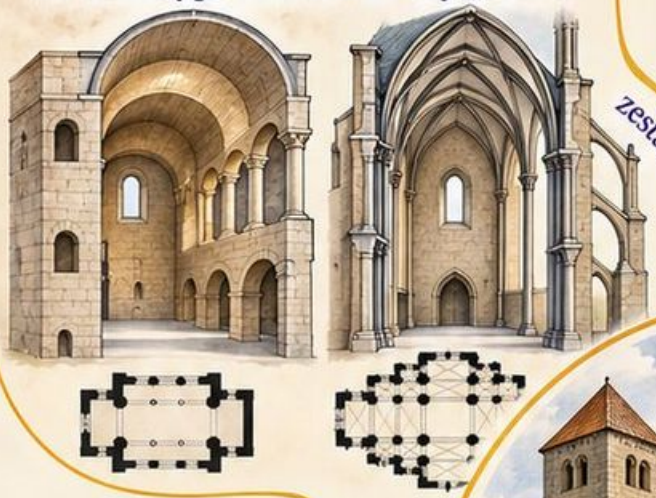

zestawia przez

Światło

Wielkość oraz rozmieszczenie okien wpływają na odbiór wnętrza. Nie wszystkie kościoły jednej epoki mają identyczne warunki ani równie zachowane przeszklenia.

bada przez

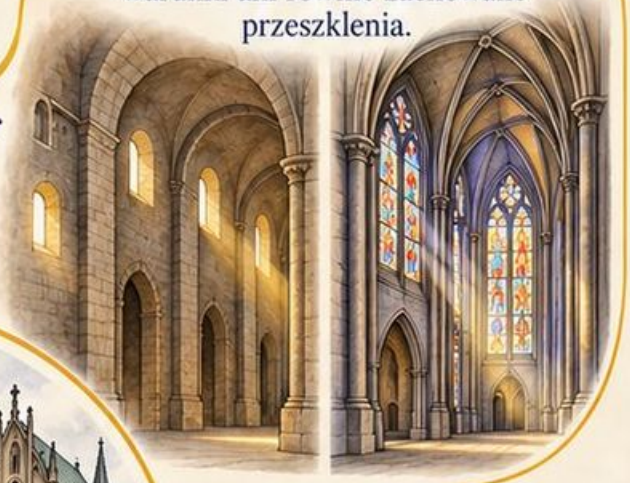

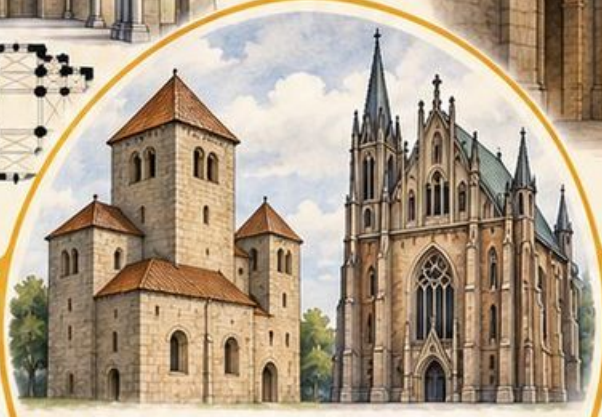

Porównanie romanizmu i gotyku wymaga wspólnych kryteriów; różnice w konstrukcji, świetle i rzeźbie nie tworzą prostej skali od sztuki gorszej do lepszej.

łączy z

kontroluje przez

Rzeźba

Portal i nastawa zajmują inne miejsca oraz spełniają odmienne zadania. Porównanie powinno uwzględniać funkcję, skalę, materiał i relację z odbiorcą.

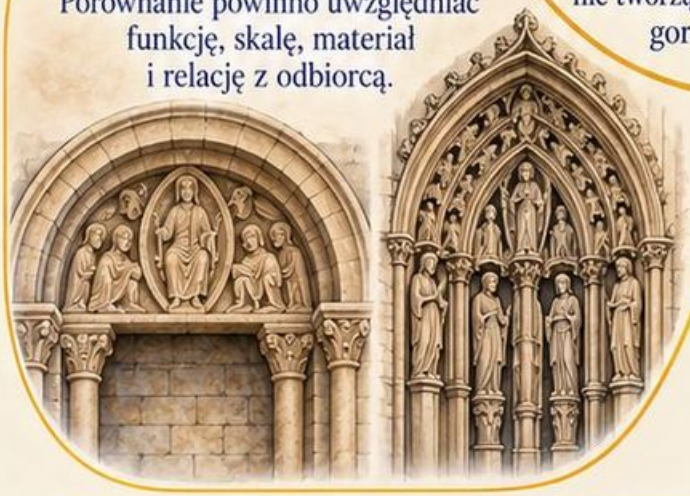

Chronologia

Style nie zmieniają się jednego dnia we wszystkich regionach. Późniejsze wyposażenie nie datuje automatycznie korpusu, a restauracja może zmienić wygląd zabytku.

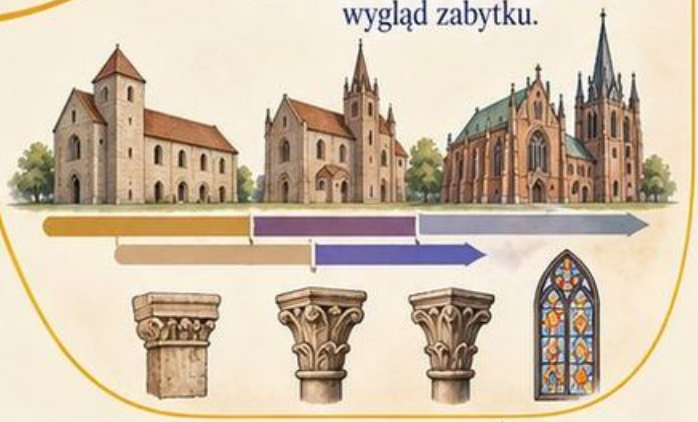

Przykład: romańska kolegiata w Tumie, XII wiek, oraz gotycka katedra gnieźnieńska, przebudowa od 1342; zestaw typy przestrzenne i fazy.

Sprawdź: które wspólne kryterium pozwoli uniknąć porównywania fasady jednego obiektu z wnętrzem drugiego?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Renesans: człowiek, antyk, obserwacja

Mapa historyczna 061

Antyk

Porządki, proporcje i dawne tematy stają się materiałem nowej interpretacji. Nawiązanie nie oznacza mechanicznego odtworzenia wszystkich zasad jednej epoki starożytnej.

odwołuje do

Obserwacja

Ciało, ruch i światło podlegają studiom. Wiedza o naturze współistnieje z konwencją, idealizacją i wymaganiami wynikającymi z funkcji dzieła.

bada przez

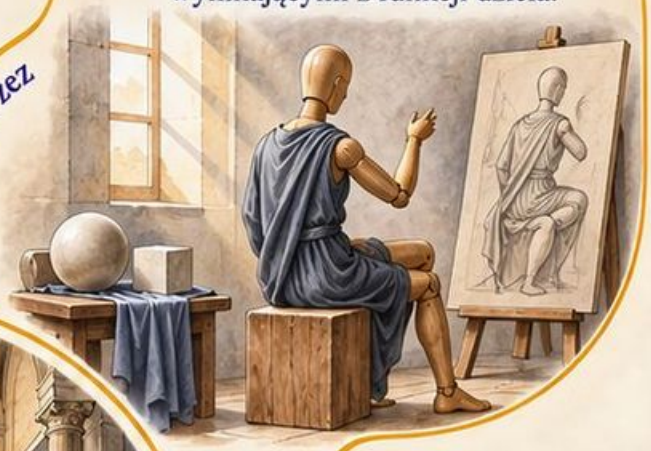

Renesans łączy zainteresowanie antykiem z obserwacją człowieka i świata; przemiany form powstają w konkretnych zamówieniach, a nie przez nagłe zniknięcie tematów religijnych.

porządkuje przez

Przestrzeń

Geometryczne metody perspektywy służą budowaniu głębi. Są jednym z narzędzi malarza, nie obowiązkowym rozwiązaniem każdego renesansowego obrazu.

wiąże z

Patronat

Kościół, dwór i zamożni mieszczanie zamawiają odmienne dzieła. Świeckie i religijne funkcje współistnieją, podobnie jak różne regionalne tradycje.

Przykład: Masaccio, *Trójca Święta*, około 1425–1426, Santa Maria Novella we Florencji; religijny temat łączy się z iluzją architektonicznej przestrzeni.

Sprawdź: dlaczego przedstawienie religijne może jednocześnie pokazywać renesansowe zainteresowanie przestrzenią i człowiekiem?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Brunelleschi: kopuła katedry florenckiej

Mapa historyczna 062

Oktogon

Ośmioboczny obrys determinuje podział czaszy na części. To rozwiązanie różni się od prostego zestawienia półkuli z okrągłą rotundą.

opiera na

łączy przez

Dwie powłoki

Wewnętrzna i zewnętrzna czasza współpracują poprzez łączące struktury. Przestrzeń między nimi nie oznacza dwóch niezależnych, przypadkowo ustawionych kopuł.

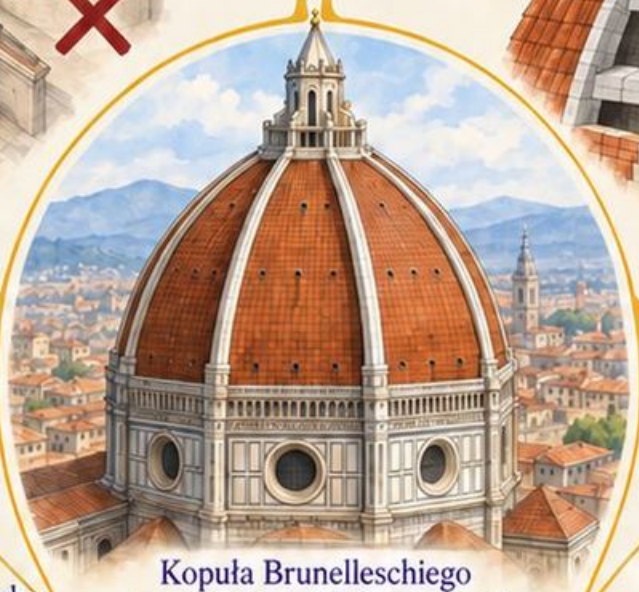

Kopuła Brunelleschiego rozwiązuje problem przekrycia wielkiej ośmiobocznej przestrzeni; forma renesansowego dzieła wynika również z materiału, etapowania i organizacji budowy.

realizuje przez

rozróżnia

Budowa

Brunelleschi opracował metody prowadzenia robót bez pełnego drewnianego krążynowania podpierającego całą czaszę. Nie oznacza to pracy bez żadnych rusztowań.

Fazy i autorstwo

Projekt kopuły nie jest autorstwem całej wcześniejszej katedry. Latarnia i późniejsze malowidła należą do kolejnych etapów, wymagających osobnego datowania.

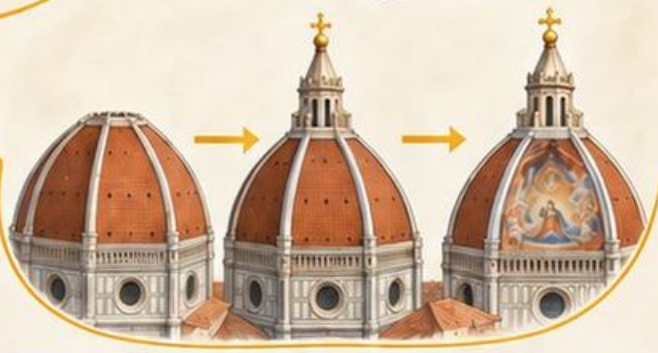

Przykład: Filippo Brunelleschi, kopuła Santa Maria del Fiore we Florencji, 1420–1436; zakres dat dotyczy zasadniczej budowy bez ukończonej latarni.

Sprawdź: czym różni się brak pełnego krążynowania od braku platform roboczych?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Alberti: fasada i proporcja

Mapa historyczna 063

Oś

Centralne wejście i górne pole tworzą czytelny kierunek. Symetria kompozycji wymaga sprawdzenia całego układu, nie tylko kształtu jednego okna.

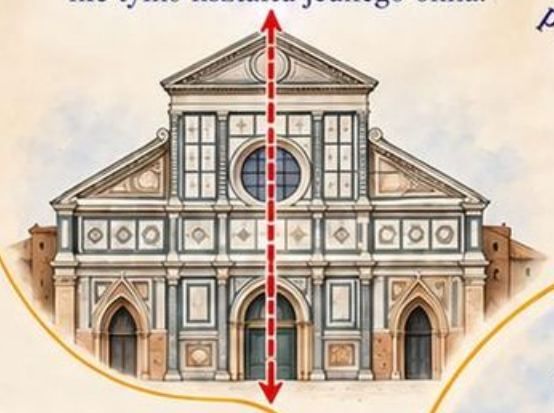

porządkuje przez

Woluty

Zakrzywione przejścia wiążą wyższą strefę środkową z niższymi bokami. Ich funkcja wizualna pomaga odczytać fasadę jako uporządkowaną całość.

łączy przez

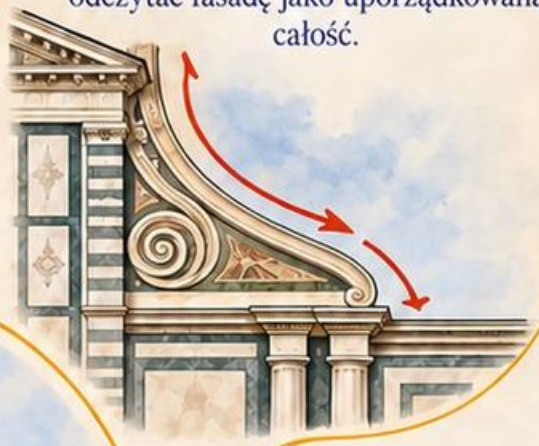

Fasada Albertiego w Santa Maria Novella łączy wcześniejsze elementy z nowym porządkiem; proporcje i motywy klasyczne służą zespoleniu nierównych wysokości części kościoła.

odwołuje do

Klasyczne formy

Fronton, pilastry i pasy podziałów przywołują tradycję antyczną. Przetworzenie dotyczy nowego chrześcijańskiego kontekstu i zastanej struktury budowli.

uwzględnia

Warstwy

Dolne partie obejmują elementy starsze od projektu Albertiego. Data na fasadzie odnosi się do kampanii, a nie początku całego kościoła.

Przykład: Leon Battista Alberti, fasada Santa Maria Novella we Florencji, kampania około 1458–1470; część marmurowego wykończenia ukończono później.

Sprawdź: jak woluty rozwiązują wizualny problem różnicy wysokości środkowej części i boków?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Palazzo renesansowe

Mapa historyczna 064

Fasada

W Palazzo Medici mocniej opracowane dolne ciosy kontrastują z gładszymi wyższymi partiami. Różnicowanie powierzchni wzmacnia hierarchię kondygnacji i masywność podstawy.

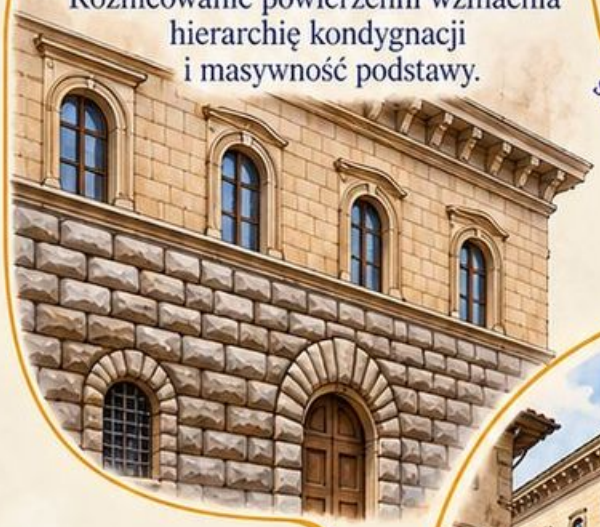

stopniuje przez

Dziedziec

Wewnętrzna przestrzeń z arkadami porządkuje komunikację i widoki. Nie jest tylko ozdobnym pustym otworem przypadkowo pozostawionym w bryle.

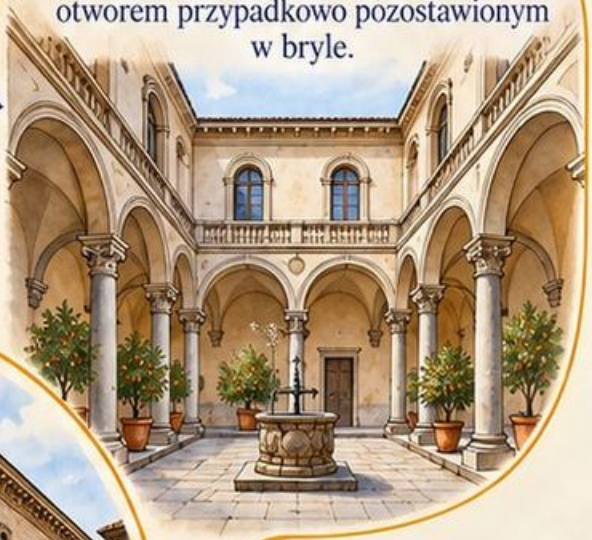

organizuje wokół

Renesansowe palazzo łączy miejską rezydencję z reprezentacją rodziny; porządek fasady, zróżnicowanie kondygnacji i dziedziniec współtworzą relację prywatnego wnętrza z ulicą.

reprezentuje przez

Położenie

Monumentalna siedziba uczestniczy w życiu miasta i przyjmowaniu gości. Dom mieszkalny może równocześnie wyrażać znaczenie polityczne oraz ekonomiczne fundatora.

rozwarstwia

Przekształcenia

Pałac rozbudowywano po zmianach właścicieli. Dzisiejsza długość fasady i wyposażenie nie muszą dokładnie odpowiadać pierwotnej fundacji Medyceuszy.

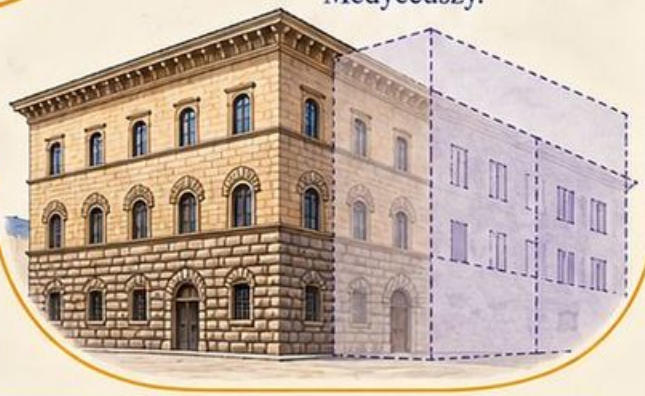

Przykład: Michelozzo, Palazzo Medici we Florencji, zamówione przez Kosmę Starszego w 1444 roku; późniejsza rozbudowa wiąże się z Riccardimi.

Sprawdź: jak podział powierzchni fasady pomaga odróżnić kondygnacje bez odczytywania planu wnętrza?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Masaccio: Trójca Święta

Mapa historyczna 065

Perspektywa

Zbiegające się linie architektoniczne sugerują głębię kaplicy. Nie należy mylić namalowanego sklepienia z rzeczywistą wnęką przebijającą ścianę kościoła.

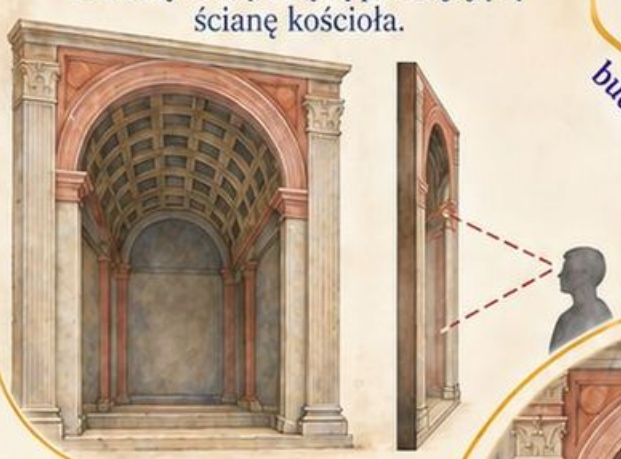

buduje przez

porządkuje przez

Strefy

Postacie boskie, święci i fundatorzy zajmują powiązane, lecz rozróżnione miejsca. Kompozycją łączy hierarchię tematu z przekonującą skalą ludzkich figur.

Trójca Święta Masaccia łączy temat religijny z iluzją architektury; malowana przestrzeń porządkuje relacje postaci i sugeruje widzowi określone miejsce obserwacji.

wiąże z

rozróżnia

Odbiorca

Położenie linii i postaci organizuje relację z patrzącym. Analiza powinna wskazać widoczne przesłanki, zamiast przypisywać autorowi każdą późniejszą teorię.

Stan i odkrycie

Dzieło bywało zakryte, przenoszone i ponownie zestawiane. Data jego odkrycia lub restauracji nie jest datą namalowania fresku.

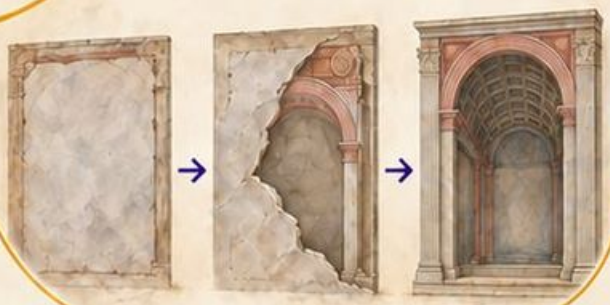

Przykład: Masaccio, *Trójca Święta*, około 1425–1426, fresk w Santa Maria Novella we Florencji; dolny fragment odsłonięto podczas prac w 1952 roku.

Sprawdź: jak odróżnisz perspektywiczny zabieg malarski od rzeczywistej struktury architektonicznej?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Piero della Francesca: geometria i światło

Mapa historyczna 066

Piony

Postacie i elementy krajobrazu budują rytm. Oś ciała może skupiać uwagę, a porównanie odstępów pozwala opisać równowagę bez wymyślania pomiarów.

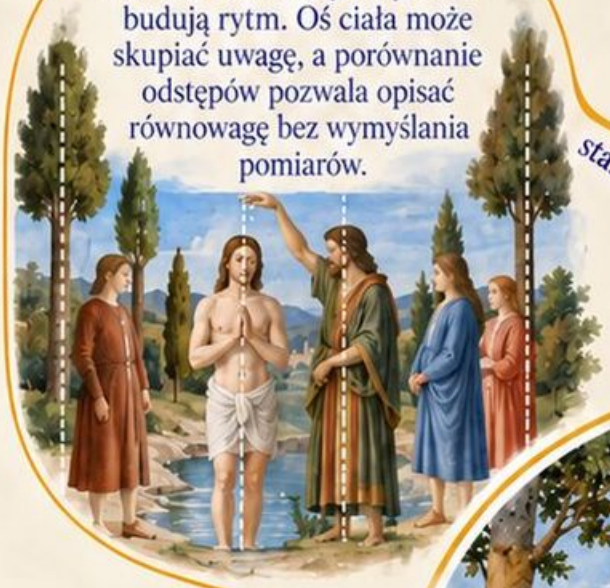

stabilizuje przez

Światło

Jasne powierzchnie i modelunek podkreślają objętość. Efekt malarski trzeba wiązać z widocznymi partiami obrazu, nie wyłącznie ogólną opinią o artyście.

różnicuje przez

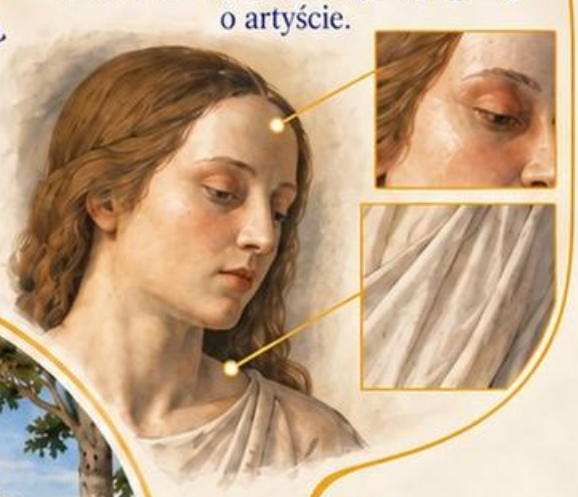

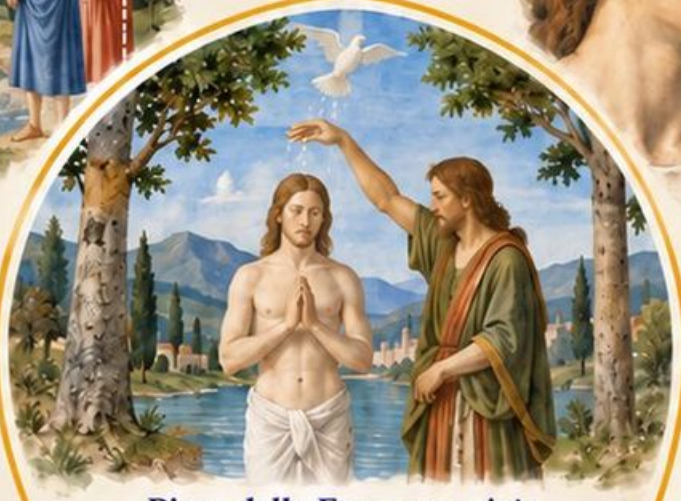

Piero della Francesca wiąże przestrzeń, światło i spokojną organizację figur; geometria pomaga analizować relacje obrazu, lecz nie uzasadnia dowolnego odpisywania ukrytych kodów.

rozciąga przez

wiąże z

Głębia

Krajobraz i proporcje elementów sugerują oddalenie. Perspektywa jest narzędziem porządkowania sceny, a nie osobnym tematem zastępującym jej religijne znaczenie.

Zamówienie

Obraz powstał dla kościoła w rodzinnym mieście artysty. Funkcja i przeznaczenie uzupełniają analizę układu postaci oraz przestrzeni.

Przykład: Piero della Francesca, *Chrzest Chrystusa*, prawdopodobnie około 1437–1445, National Gallery w Londynie; data muzealna pozostaje przybliżona.

Sprawdź: jak opiszesz geometryczną równowagę, podając dwie obserwowalne relacje zamiast nieweryfikowalnego kodu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Botticelli: Narodziny Wenus

Mapa historyczna 067

Moment

Kompozycja pokazuje przybycie bogini na brzeg, nie dosłownie sam akt narodzin. Nazwa utrwalona w tradycji wymaga zestawienia z tym, co przedstawiono.

precyzuje

Linia

Kontury, pasma włosów i draperia budują rytm. Analiza może wskazywać płynność kierunków, nie redukując obrazu do realistycznego odwzorowania anatomii.

prowadzi przez

Model kompozycji; draperia umowna.

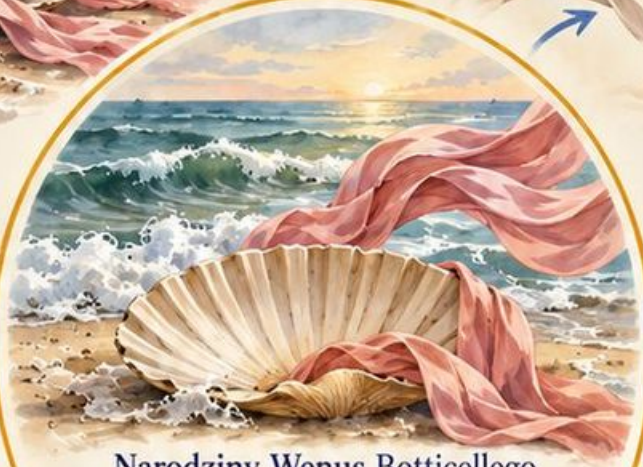

Narodziny Wenus Botticellego przetwarzają antyczny temat w renesansowy obraz; tytuł tradycyjny, przedstawiony moment i interpretacja kulturowa nie są dokładnie tym samym.

odwołuje do

Antyk

Postawa Wenus oraz motywy mitologiczne przywołują dawne wzory. Renesansowe przetworzenie łączy je z nowym kontekstem dekoracji i odbioru.

ogranicza

Pewność fundacji

Związek z Medyceuszami jest prawdopodobny, lecz dokładne zamówienie pozostaje niepewne. Nie należy podawać hipotetycznego zleceniodawcy jako udokumentowanego faktu.

Przykład: Sandro Botticelli, *Narodziny Wenus*, około 1485, tempera na płótnie, Uffizi; nie mylić podłoża z deską używaną w *Wiośnie*.

płótno
(tempera na płótnie)

deska
(używana w *Wiośnie*)

Sprawdź: jakie znaczenie ma odróżnienie tradycyjnego tytułu od momentu widocznego w obrazie?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Donatello: Dawid

Mapa historyczna 068

Kontrapost

Noga podporowa i swobodniejsza tworzą nierównomierny rozkład ciężaru. Układ bioder i ramion pozwala opisać równowagę bez sprowadzania figury do płaskiego konturu.

przenosi przez

rozpoznaje przez

Temat

Przedstawiono zwycięzcę po pokonaniu Goliata. Czas akcji oraz atrybuty mają znaczenie dla porównania z innymi realizacjami tej samej historii.

Model postawy; ubiór umowny.

Brązowy Dawid Donatella łączy biblijny temat z samodzielną figurą oglądaną z wielu stron; kontrapost i materiał odróżniają go od późniejszego marmurowego Dawida Michała Anioła.

wykonuje z

wiąże z

Brąz

Odlew daje inne możliwości niż odejmowanie marmuru. Opis powinien rozróżniać materiał dzieła, metodę wykonania i późniejsze odlewy lub kopie.

Ekspozycja

Dzieło odnotowano w pałacu Medyceuszy w 1469 roku. Ten zapis potwierdza ówczesne miejsce, ale nie dowodzi dokładnej daty pierwotnego zamówienia.

Przykład:

Donatello, *Dawid*, około 1440, brąz, Bargello we Florencji; ścisła chronologia i pierwotne przeznaczenie pozostają przedmiotem dyskusji.

Model postawy; ubiór umowny.

Zbliżenie na powierzchnię brązu.

Późniejszy odlew lub kopia z innego materiału.

Sprawdź: dlaczego data pierwszej wzmianki nie musi być datą wykonania rzeźby?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Verrocchio: pomnik konny

Mapa historyczna 069

Jeździec

Postawa w siodle, zwrot głowy i zbroja budują obraz energii oraz dowodzenia. Portret pomnikowy służy publicznej pamięci, nie tylko podobieństwu twarzy.

przedstawia przez

Koń

Uniesiona przednia noga i kierunek ciała sugerują ruch. Odczyt wymaga zestawienia pozy zwierzęcia z przeciwnymi lub zgodnymi kierunkami jeźdźca.

ożywia przez

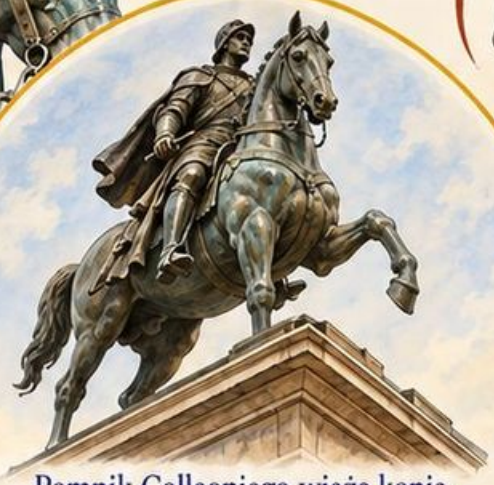

Pomnik Colleoniego wiąże konia, jeźdźca i wyniesiony cokół w reprezentację dowódcy; autorstwo projektu oraz końcowe wykonanie odlewu wymagają rozróżnienia.

wynosi przez

Cokół

Podstawa oddziela figurę od przechodnia i kształtuje punkt ogłądu. Monument nie działa tak samo jak niewielki model ustawiony na stole.

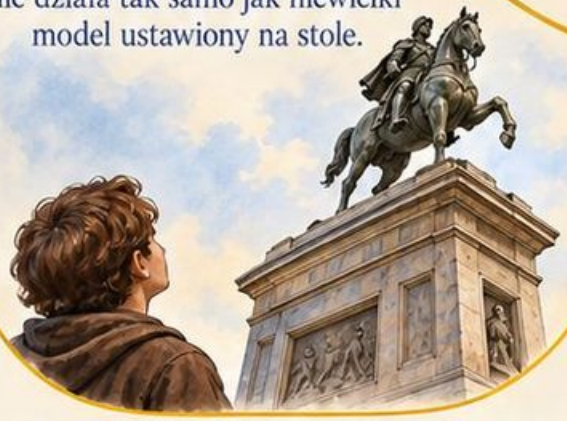

rozdziela

Wykonawcy

Verrocchio opracował koncepcję, a po jego śmierci Alessandro Leopardi odpowiadał za odlew i ukończenie. Datowanie całego pomnika obejmuje różne etapy.

Przykład: Andrea del Verrocchio, pomnik Bartolomea Colleoniego, projekt z lat osiemdziesiątych XV wieku, Wenecja; końcowe prace Leopardiego nastąpiły później.

Sprawdź: jak wysokość podstawy zmienia odbiór skrętu figury przez widza na placu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Leonardo: sfumato

Mapa historyczna 070

Granica

Kontur nie zawsze oddziela formę ostrą linią. Niewielkie zmiany tonu pozwalają przejść od jasnej powierzchni do cienia bez gwałtownego skoku.

łagodzi przez

modeluje

Bryła

Subtelne wartości sugerują wypukłość twarzy i jej zanurzenie w przestrzeni. Opis wymaga obserwacji przejść, nie tylko nazwania techniki.

Sfumato buduje miękkie przejścia między światłem i cieniem; u Leonarda współtworzy modelunek oraz wrażenie obecności postaci, nie oznaczając zamazania całego obrazu.

odróżnia od

wynika z

Perspektywa powietrzna

Oddalenie krajobrazu może również wiązać się ze zmiękczeniem i zmianą kontrastu. To zagadnienie pokrewne, ale dotyczy relacji odległości w całej scenie.

Warstwy

Badania malarskiej powierzchni wyjaśnią działanie cienkich laserunków, lecz schemat nie pozwala podawać zmyślonej liczby warstw konkretnego obrazu.

Przykład: Leonardo da Vinci, *Mona Lisa*, około 1503–1519, olej na desce topolowej, Luwr; dokumentacja muzeum opisuje delikatny modelunek twarzy.

Sprawdź: jak wskażesz sfumato, nie myląc go z nieostrym zdjęciem lub zabrudzeniem powierzchni?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Leonardo: Ostatnia Wieczerza

Mapa historyczna 071

Reakcja

Zapowiedź zdrady wywołuje odmienne gesty apostołów. Działanie rozprzestrzenia się wokół spokojniejszego centrum, dlatego opowieść wynika z relacji całej grupy.

wybiera

Cztery zespoły

Apostołów uporządkowano w czterech grupach po trzy osoby. Rytm łączy różnorodność reakcji z czytelną strukturą wspólnej sceny.

dzieli na

Ostatnia Wieczerza Leonarda łączy moment opowieści z rytmem grup i iluzją wnętrza; technika malowidła ściennego różni się od tradycyjnego fresku.

prowadzi przez

odróżnia

Architektura

Linie wnętrza sugerują głębię i skupiają uwagę w centralnej strefie. Malowane otoczenie pozostaje związane z rzeczywistą salą refektarza.

Technika

Leonardo pracował na suchym podłożu, poszukując możliwości powolnych zmian. Nie jest poprawne nazywanie tego dzieła zwykłym buon fresco bez zastrzeżenia.

Przykład: Leonardo da Vinci, Ostatnia Wieczerza, około 1495–1498, malowidło na sucho, refektarz Santa Maria delle Grazie w Mediolanie.

Sprawdź: jak cztery grupy pozwalają równocześnie różnicować emocje i zachować porządek kompozycji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Leonardo: Mona Lisa

Mapa historyczna 072

Tożsamość

Luwr identyfikuje modelkę jako Lisę Gherardini, żonę Francesca del Giocondo. Popularna zagadka nie uprawnia do dowolnej zamiany osoby na nieudokumentowaną postać.

Portret umowny

przedstawia

Układ

Siedząca figura, zwrot tułowia i ręce budują spokojną organizację pierwszego planu. Warto opisać wzajemne kierunki, zanim przypiszemy portretowi emocję.

stabilizuje przez

Schemat kompozycji

Mona Lisa łączy portret konkretnej osoby z subtelnym modelunkiem i odległym krajobrazem; sława obrazu nie zastępuje analizy widocznej kompozycji oraz muzealnej dokumentacji.

ożywia przez

Sfumato

Miękkie przejścia tonów osłabiają ostrość konturu. Wrażenie zmienności wyrazu twarzy wynika z malarskiej organizacji, nie stanowi podstawy diagnozy psychologicznej.

oddala przez

Krajobraz

Zróżnicowanie kontrastu i stopniowe stapianie form tworzą głębię. Tło nie musi być dokładnym topograficznym zapisem jednego rozpoznanego miejsca.

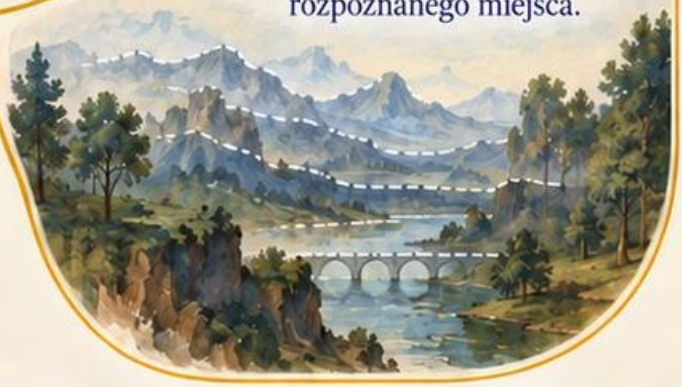

Przykład: Leonardo da Vinci, *Mona Lisa*, około 1503–1519, olej na desce topolowej, Luwr, INV 779; datowanie obejmuje długi proces pracy.

1503 — 1519

Sprawdź: które obserwowalne cechy portretu odróżnisz od popularnych opowieści o jego rzekomych tajemnicach?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Michał Anioł: Dawid

Mapa historyczna 073

Kontrapost

Nierówne podparcie różnicuje kierunki bioder i ramion. Spokojne stanie współistnieje z napięciem wzroku oraz dłoni, więc bezruch nie oznacza braku działania.

równoważy przez

Atrybuty

Proca i kamień wiążą postać z walką Dawida. Nie jest to identyczny moment jak w przedstawieniach ukazujących zwycięstwo po pojedynku.

zapowiada przez

Model postawy; ubiór umowny.

Dawid Michała Anioła łączy monumentalne ciało z napięciem oczekiwania; temat biblijny uzyskał Fubliczne znaczenie w przestrzeni należy do późniejszej historii.

wiąże z

Miejsce

Zamówienie wiązało się z katedrą, lecz rzeźbę ustawiono przy Palazzo Vecchio. Zmiana lokalizacji współtworzyła polityczny odbiór monumentalnej postaci.

rozróżnia

Oryginał i kopia

Obecna muzealna rzeźba i egzemplarz na placu nie są tym samym obiektem. Przemieszczenie zabytku trzeba odróżnić od jego wykonania.

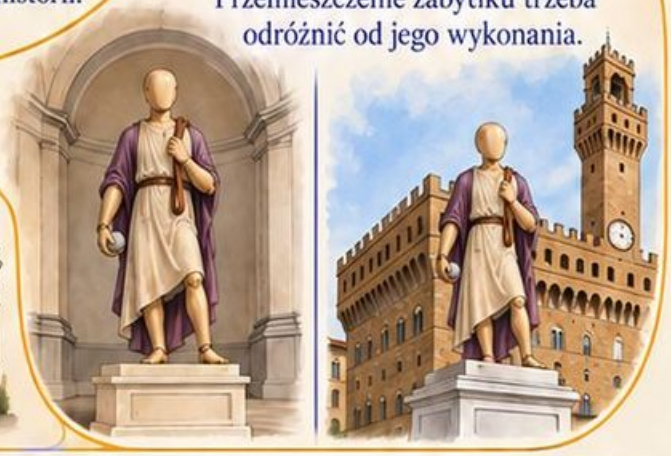

Przykład: Michał Anioł, *Dawid*, 1501–1504, marmur, Galleria dell'Accademia we Florencji; pierwotne zamówienie nie przesądziło o ostatecznym miejscu ekspozycji.

Sprawdź: jak porównasz czas akcji Dawida Donatella i Dawida Michała Anioła?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Michał Anioł: Pietà watykańska

Mapa historyczna 074

Typ

Pietà przedstawia Matkę z martwym Synem. Nie jest tym samym co wielopostaciowe Opłakiwanie, choć oba tematy wiążą się z wydarzeniami po Ukrzyżowaniu.

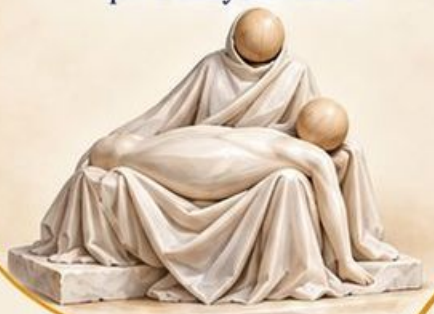

rozpoznaje przez

organizuje przez

Bryła

Szeroki układ szat Marii podtrzymuje leżącą figurę i stabilizuje grupę. Kompozycję można opisać jako relacje mas, nie sam obrys trójkąta.

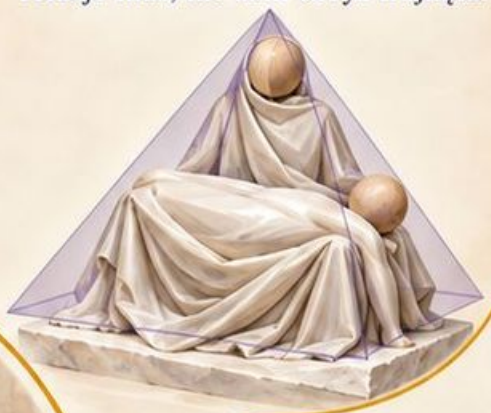

Pietà watykańska łączy temat Marii trzymającej martwego Chrystusa z uporządkowaną grupą rzeźbiarską; emocjonalny sens rozwija się przez gest, podparcie i opracowanie marmuru.

różnicuje przez

wiąże z

Powierzchnia

Miękkie przejścia ciała kontrastują z głębiej opracowanymi fałdami. Jeden materiał sugeruje odmienne właściwości przedstawionych powierzchni i ich wzajemnego styku.

Fundacja

Dzieło zamówił kardynał Jean de Bilhères. Dzisiejsza kaplica i zabezpieczenie nie opisują automatycznie pierwotnego miejsca oraz warunków oglądu.

Przykład: Michał Anioł, Pietà watykańska, 1498–1499, marmur z Carrary, bazylika św. Piotra; grupa powstała dla wcześniejszego kontekstu kaplicy grobowej.

Model bryły; draperia umowna.

Sprawdź: jak odróżnisz temat ikonograficzny od geometrycznej organizacji tej samej rzeźby?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Michał Anioł: sklepienie Kaplicy Sykstyńskiej

Mapa historyczna 075

Architektura malowana

Iluzjonistyczne podziały rozdzielają sceny i figury. Nie wszystkie gzymsy widoczne w dekoracji są rzeczywistymi elementami konstrukcyjnymi sklepienia.

Genesis

Dziewięć centralnych scen przedstawia wybrane wydarzenia Księgi Rodzaju. Ich kolejność i zróżnicowanie skali są częścią programu, nie przypadkową mozaiką obrazków.

porządkuje przez

prowadzi przez

Fragmenty schematyczne; pełne liczby poniżej.

Sklepienie Kaplicy Sykstyńskiej łączy historię biblijne z malowaną architekturą i monumentalnymi postaciami; program trzeba odróżnić od późniejszego Sądu Ostatecznego na ścianie.

otacza przez

rozróżnia

Prorocy i sybille

Monumentalne postacie zajmują wyznaczone strefy wokół centralnego cyklu. Rozpoznanie wymaga uwzględnienia miejsca oraz atrybutów, bez wymyślania nieczytelnych napisów.

Kampanie

Dekoracja sklepienia powstała wcześniej niż Sąd Ostateczny. Ścienne freski innych artystów oraz późniejsze dzieło Michała Anioła tworzą odrębne historyczne warstwy.

Przykład: Michał Anioł, malowidła sklepienia Kaplicy Sykstyńskiej, 1508–1512, fresk; program zamówiony przez papieża Juliusza II.

Zestawienie liczebności:

Sprawdź: jak wyjaśnisz różnicę między rzeczywistym sklepieniem a namalowaną na nim architekturą?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rafael: Szkoła ateńska

Mapa historyczna 076

Centrum

Platon i Arystoteles zajmują wyróżnione miejsce pod wielkimi łukami. Ich gesty i księgi różnicują postawy, zamiast tworzyć identyczne figury.

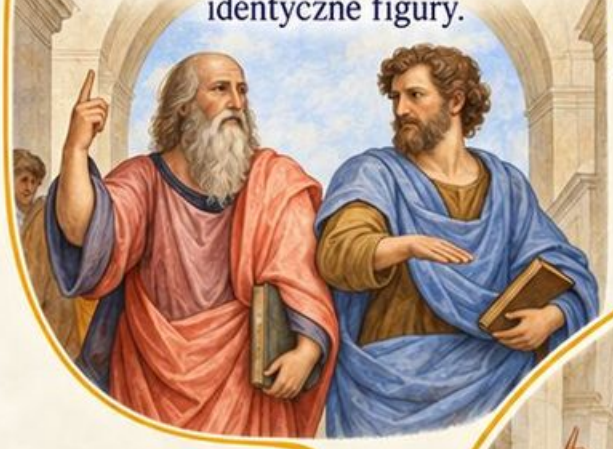

skupia na

Przestrzeń

Zbieg architektury i rytm stopni prowadzą spojrzenie ku centrum. Boczne grupy zachowują jednak własne działania oraz lokalne punkty skupienia.

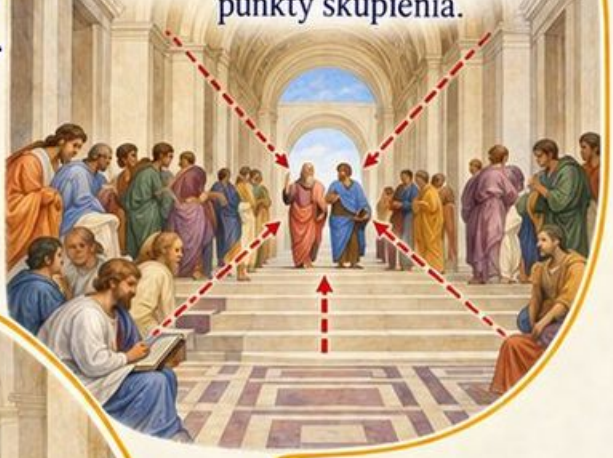

porządkuje przez

Szkoła ateńska Rafaela łączy antyczną filozofię z renesansową wizją uporządkowanej wspólnoty; architektura i gesty organizują odczytanie wielopostaciowej sceny.

rozwija przez

Dialog

Czytanie, rozmowa i pokazywanie figur geometrycznych wiążą postacie. Nie jest to historyczne zdjęcie spotkania wszystkich filozofów w jednym miejscu.

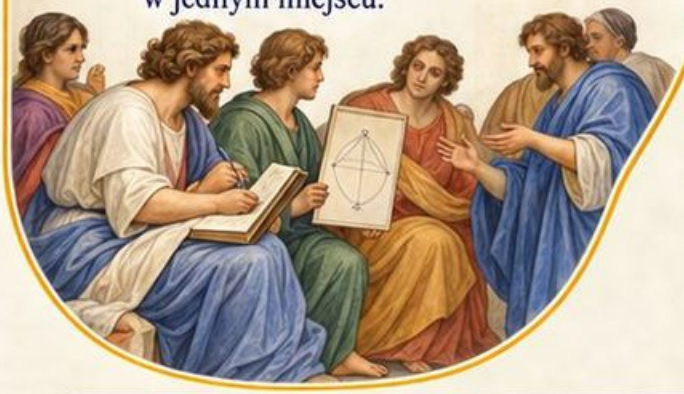

wiąże z

Program sali

Filozofia należy do szerszego programu Stanza della Segnatura. Analiza uwzględnia sąsiednie tematy, a nie wyłącznie wyrwany fragment dekoracji.

Przykład: Rafael, *Szkoła ateńska*, początek XVI wieku, fresk, Stanza della Segnatura w Watykanie; postacie antyczne działają w renesansowej architekturze.

Sprawdź: jak odróżnisz główne centrum kompozycji od skupienia uwagi wewnątrz bocznej grupy?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rafael: Madonna jako temat

Format

Okrągłe tondo prowadzi wzrok inaczej niż piomowy prostokąt. Układ figur odpowiada granicom pola, nie jest przypadkowym wycięciem większej sceny.

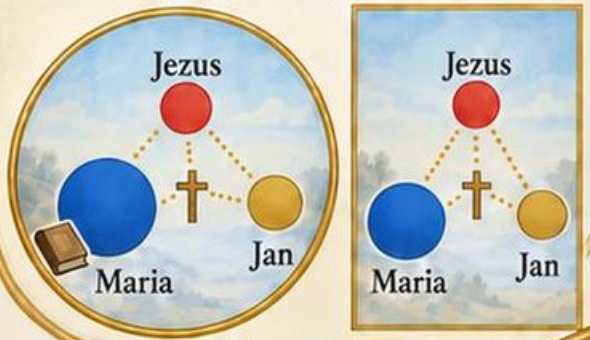

Spojrzenia

Zwrócenie głów i rąk wiąże uczestników. Należy wskazać, kto patrzy na kogo lub na jaki przedmiot, zamiast ogólnie pisać *harmonia*.

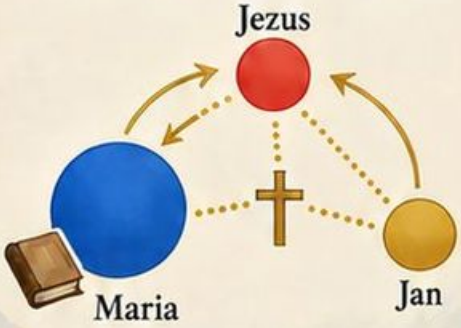

organizuje przez

łączy przez

Madonny Rafaela przetwarzają wspólny temat przez format, grupowanie i gest; rozpoznanie Marii z Dzieciątkiem nie wystarcza do opisania konkretnego obrazu.

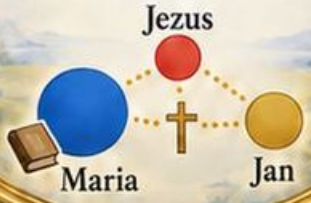

rozpoznaje przez

porównuje z

Atrybut

Mały Jan Chrzciciel może towarzyszyć Marii i Jezusowi. Księga, krzyż oraz strój pomagają odczytać relacje i odróżnić postacie.

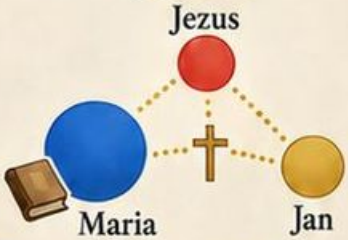

Schemat relacji.

Odmiana

Ten sam temat nie gwarantuje identycznej funkcji ani układu. Porównuj format, tło i gest, zachowując dokumentację każdego dzieła.

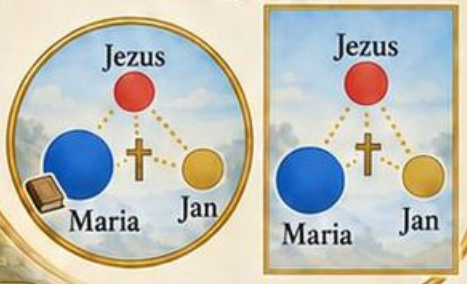

Przykład: Rafael, *Madonna Alba*, około 1510, National Gallery of Art w Waszyngtonie; trzy figury tworzą powiązaną grupę w kolistym polu.

Sprawdź: jak okrągła granica obrazu wpływa na prowadzenie wzroku pomiędzy postaciami?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Wenecja: kolor i malarskość

Mapa historyczna 078

Plama

Sąsiedztwo barwnych pól organizuje figury i przestrzeń. Rozpoznaj, które kontrasty skupiają uwagę i jak odróżniają postać od otoczenia.

buduje przez

wiąże z

Światło

Barwy zmieniają odczucie bliskości oraz intensywności sceny. Nie należy traktować koloru wyłącznie jako wypełnienia wcześniej ustalonego czarnego obrysu.

Weneckie malarstwo renesansowe bada relacje barwy, światła i powierzchni; określenie malarskość opisuje sposób budowania form, a nie brak rysunkowego przygotowania.

różnicuje przez

przetwarza

Powierzchnia

Laserunki i widoczne pociągnięcia pędzla dają odmienne efekty. Właściwości trzeba wskazać na konkretnym fragmencie, nie przypisywać jednakowo wszystkim artystom Wenecji.

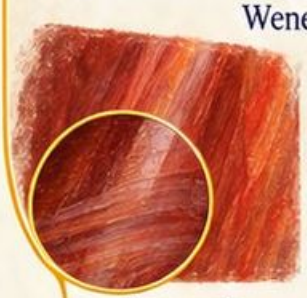

Laserunek – prześwitujące warstwy.

Widoczne pociągnięcia pędzla.

Temat antyczny

Mitologia może tworzyć program dekoracji rezydencji. Sposób przedstawienia zależy również od zamówienia i miejsca, dla którego obraz przygotowano.

Przykład: Tycjan, *Bachus i Ariadna*, 1520–1523, olej na płótnie, National Gallery w Londynie; kontrasty barw wiążą rozbudowaną scenę.

Model kompozycji; ubiór umowny.

Sprawdź: jak opiszesz działanie barwy, nie sprowadzając go do wyliczenia nazw kolorów?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Giorgione: Burza i problem interpretacji

Mapa historyczna 079

Zjawisko

Błyskawica, chmury i rozbudowany krajobraz współtworzą scenę. Opis zaczyna się od tego, co widoczne, bez przypisywania każdemu szczegółowi gotowego symbolu.

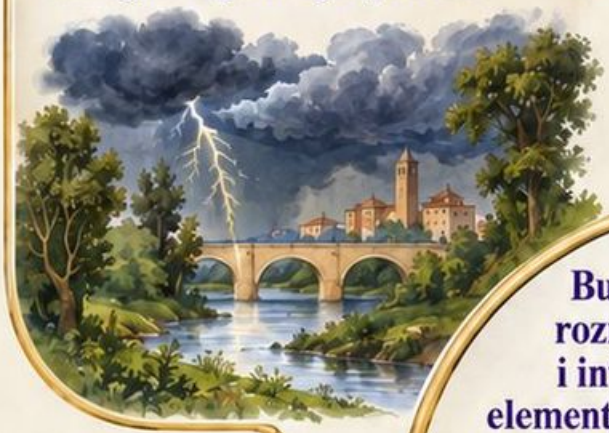

obserwuje

łączy z

Postacie

Figury zajmują odległe miejsca w przestrzeni. Ich wzajemne położenie można analizować, zanim wybierzemy konkretną opowieść lub wyjaśnienie historyczne.

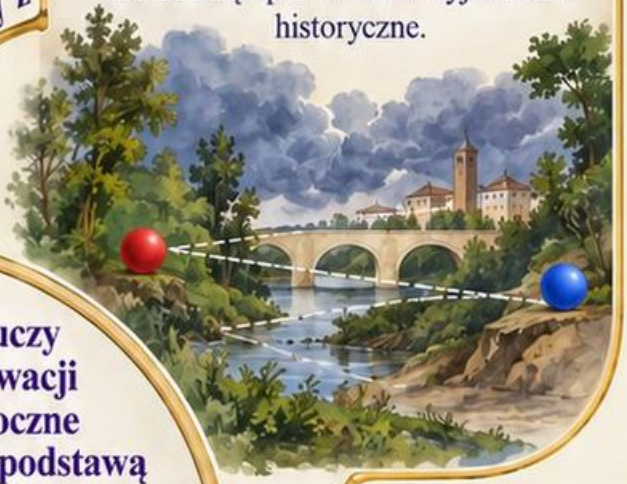

Burza Giorgiona uczy rozróżniania obserwacji i interpretacji; widoczne elementy krajobrazu są podstawą hipotez, lecz nie rozstrzygają samodzielnie tożsamości wszystkich postaci.

sprawdza przez

ogranicza

Źródło

Wczesna wzmianka o obrazie i dzieje kolekcji dostarczają kontekstu. Dawna nazwa postaci nie musi być ostateczną naukową identyfikacją.

Hipoteza

Proponowano różne odczytania mitologiczne, biblijne i polityczne. Interpretację trzeba oznaczyć jako propozycję oraz wskazać argumenty i pozostające trudności.

Model przestrzeni; znaki umowne.

Przykład:

Giorgione, *Burza*, początek XVI wieku, Gallerie dell'Accademia w Wenecji; muzeum przedstawia historię obrazu i dyskusję nad jego sensem.

Sprawdź:

które zdanie opisuje element widoczny, a które wymaga dodatkowego uzasadnienia interpretacyjnego?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Tycjan: portret i reprezentacja

Mapa historyczna 080

Typ

Portret konny wiąże osobę z kontrolą nad ruchem zwierzęcia i przestrzenią. Monumentalny format wzmacnia reprezentacyjny charakter obrazu.

przedstawia przez

wyróżnia przez

Strój

Zbroja, tkanina i broń budują rolę dowódcy. Należy odróżnić obserwowany przedmiot od dopowiedzianego znaczenia politycznego jego koloru.

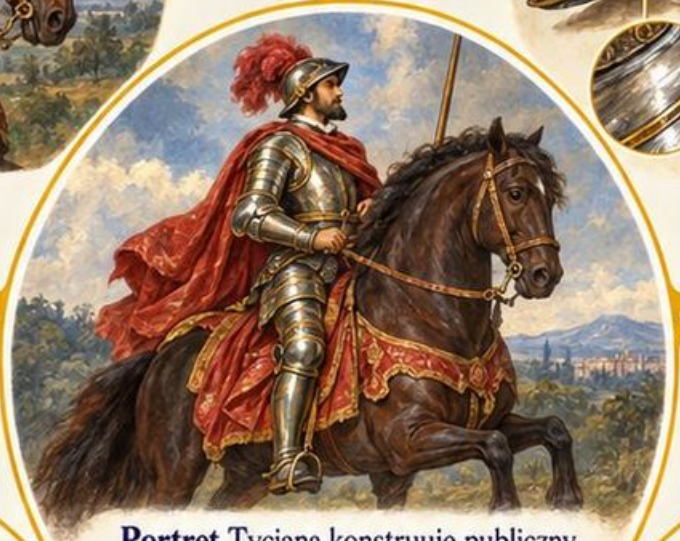

Portret Tycjana konstruuje publiczny wizerunek przez pozę, strój i otoczenie; przedstawienie historycznego władcy nie jest neutralnym zapisem jego obecności.

modeluje przez

rozróżnia

Światło

Odbicia na metalu i zmiany tonu krajobrazu różnicują materiały. Malarz kieruje uwagę, nie opisując jednakowo każdego fragmentu powierzchni.

Dwie daty

Obraz może upamiętniać wcześniejsze wydarzenie. Rok bitwy i rok wykonania portretu odpowiadają na odmienne pytania historyczne.

Przykład: Tycjan, *Karol V pod Mühlbergiem*, 1548, olej na płótnie, Prado; obraz upamiętnia zwycięstwo cesarza z 1547 roku.

Sprawdź: jak uzasadnisz reprezentacyjny charakter portretu, wskazując trzy elementy poza samą twarzą?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Dürer: grafika i detal

Mapa historyczna 081

Matryca

W miedziorycie rysunek wycina się w metalu, a farba pozostaje w zagłębieniach. To inny proces niż wypukły druk drzeworytniczy.

powstaje przez

Kreskowanie

Gęstość i kierunek linii tworzą cienie oraz powierzchnie. Jasne miejsca mogą wynikać z pozostawienia niezadrukowanego papieru, nie białej farby.

modeluje przez

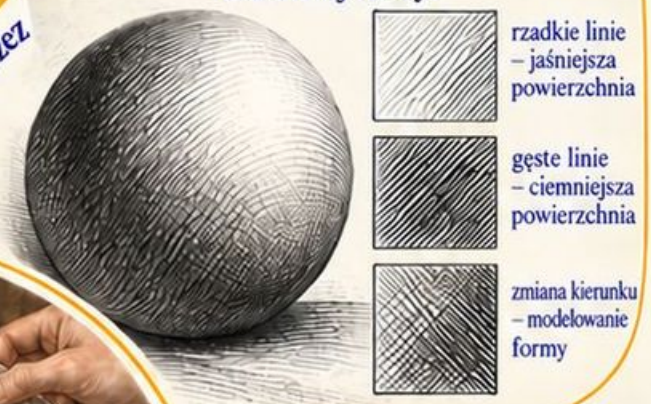

umożliwia

ogranicza

Obieg

Jedna matryca pozwala uzyskać wiele odbitek. Poszczególne egzemplarze mogą różnić się stanem, zużyciem i dziejami przechowywania.

Grafika Dürera łączy drobną linię z powtarzalnością odbitki; analizę przedstawienia należy połączyć z rozpoznaniem techniki oraz możliwości obiegu drukowanego obrazu.

Odczyt symboli

Narzędzia i atrybuty wspierają interpertację, lecz nie każdy szczegół ma jedno bezsporne wyjaśnienie. Hipotezy należy odróżniać od danych katalogowych.

Przykład: Albrecht Dürer, *Melencolia I*, 1514, miedzioryt; egzemplarze znajdują się między innymi w National Gallery of Art i Cornell University.

Sprawdź: jak ślad linii pozwala odróżnić modelunek graficzny od płynnej plamy malarskiej?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Renesans północny: przedmiot i znaczenie

Mapa historyczna 082

Materiał

Połysk metalu, szkło i tkanina ujawniają możliwości malarstwa olejnego. Obserwacja powierzchni poprzedza przypisywanie przedmiotowi ukrytej treści.

pokazuje przez

wiąże z

Status

Kosztowne wyposażenie może wskazywać zamożność przedstawionych osób. Historyczną wartość przedmiotu ustala się z dokumentacji, nie z dzisiejszej oceny jego zwyczajności.

Sztuka północnego renesansu wiąże precyzję przedmiotu z kontekstem społecznym i religijnym; realistyczny szczegół nie daje automatycznie jednego pewnego znaczenia symbolicznego.

rozszerza przez

sprawdza

Lustro

Odbicie pokazuje obszar poza głównym polem sceny. Nie rozstrzyga samo, czy każda odbita postać jest konkretnym zidentyfikowanym świadkiem.

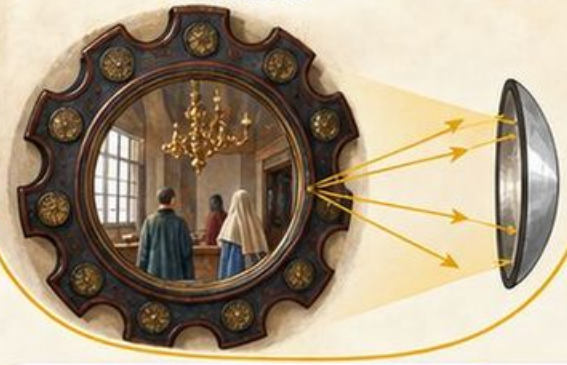

Interpretacja

Związek detalu z małżeństwem lub religią wymaga argumentów. Nie wolno bez zastrzeżeń zamieniać dyskutowanego odczytania w pewny dokument prawny.

Przykład: Jan van Eyck, *Portret* małżonków Arnolfinich, 1434, olej na desce dębowej, National Gallery w Londynie; tożsamości i funkcja podlegają dyskusji.

Sprawdź: jak odróżnisz opis lustra od hipotezy dotyczącej osób widocznych w odbiciu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Wawel: dziedziniec arkadowy

Mapa historyczna 083

Skrzydła

Wewnętrzna przestrzeń wiąże części pałacu. Otwarcie ku dziedzińcowi tworzy odmienne doświadczenie niż ogląd zewnętrznej elewacji zamku.

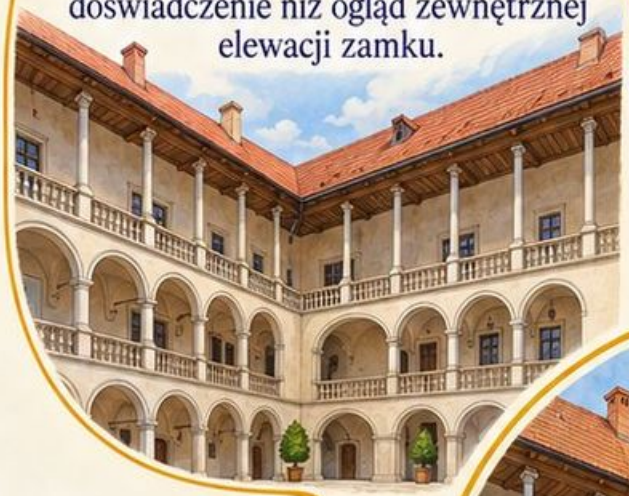

otacza przez

porządkuje przez

Niższe poziomy

Powtarzające się arkady tworzą rytm przejść i podpór. Ich relację z pomieszczeniami oraz drogami komunikacji pokazuje plan.

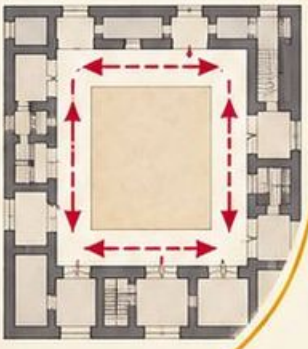

Dziedziniec wawelski łączy komunikację rezydencji z reprezentacyjną przestrzenią; analizę prowadzi rytm podpór i różnice kondygnacji, a nie etykieta identyczne arkady.

różnicuje przez

rozwarstwia

Górna kondygnacja

Wyższy poziom kolumnowy nie powtarza po prostu dwóch niższych arkad. Różnicę trzeba zaznaczyć w opisie pionowego podziału elewacji.

Budowa i konserwacja

Rezydencja powstawała w kolejnych kampaniach i była naprawiana. Dzisiejsza powierzchnia nie jest nietkniętym zespołem wykonanym jednorazowo przez jednego twórcę.

Przykład: renesansowy dziedziniec arkadowy Zamku Królewskiego na Wawelu, XVI wiek; dokumentacja konserwatorska rozróżnia poziomy i historyczne przekształcenia.

Sprawdź: jak pokażesz różnicę między dwoma dolnymi poziomami a najwyższą kondygnacją?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kaplica Zygmuntowska

Mapa historyczna 084

Plan

Zwarta przestrzeń z kopułą organizuje ogląd wokół centrum. Zestawienie rzutu i przekroju pozwala powiązać ściany, strefę przejściową oraz przekrycie.

skupia przez

porządkuje przez

Dekoracja

Podziały architektoniczne i rzeźba tworzą wspólny program. Ornament nie jest niezależnym dodatkiem, który można dowolnie przenieść bez zmiany odczytu.

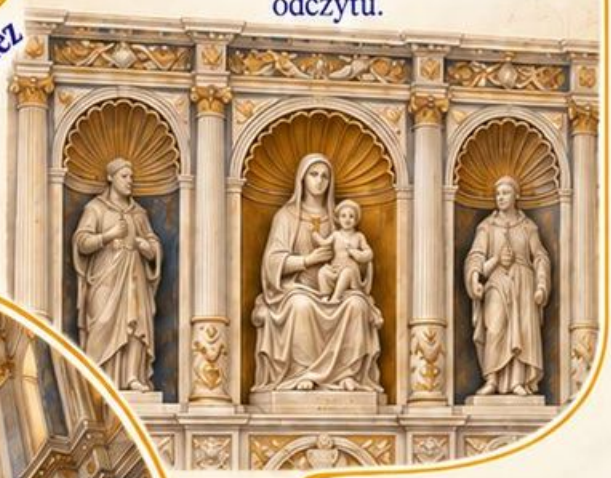

Kaplica Zygmuntowska łączy centralną architekturę z królewską pamięcią grobową; późniejsze nagrobki i przebudowy trzeba odróżnić od pierwotnej fundacji Zygmunta Starego.

wiąże z

rozróżnia

Mauzoleum

Funkcja grobowa łączy religię i reprezentację dynastii. Leżąca figura władcy należy do określonego typu nagrobnego, nie realistycznego zapisu jego snu.

Fazy

Dodanie nagrobka Zygmunta Augusta przekształciło wcześniejszy układ. Nie wszystkie elementy wnętrza powstały równocześnie ani pod kierunkiem tego samego artysty.

Modele etapów

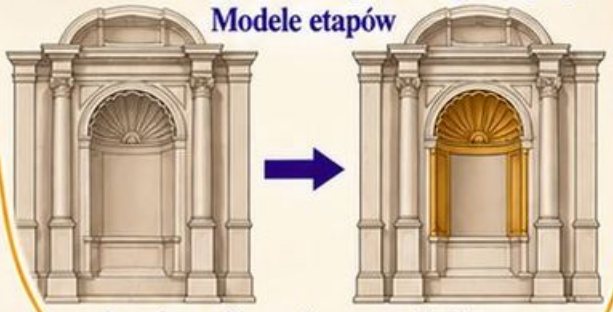

Bartolomeo Berrecci i warsztat 1517–1533

później dodane prace między innymi Santi Gucciego

Przykład: Bartolomeo Berrecci i warsztat, Kaplica Zygmuntowska na Wawelu, 1517–1533; konsekracja w 1533 roku, późniejsze prace między innymi Santi Gucciego.

Sprawdź: dlaczego data konsekracji nie datuje automatycznie każdego zachowanego elementu wyposażenia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Manieryzm: wydłużenie i napięcie

Mapa historyczna 085

Proporcje

Smukła szyja, dłonie lub kończyny mogą wzmacniać wyszukaną elegancję. Nie muszą oznaczać nieumiejętności autora ani przypadkowego błędu odwzorowania.

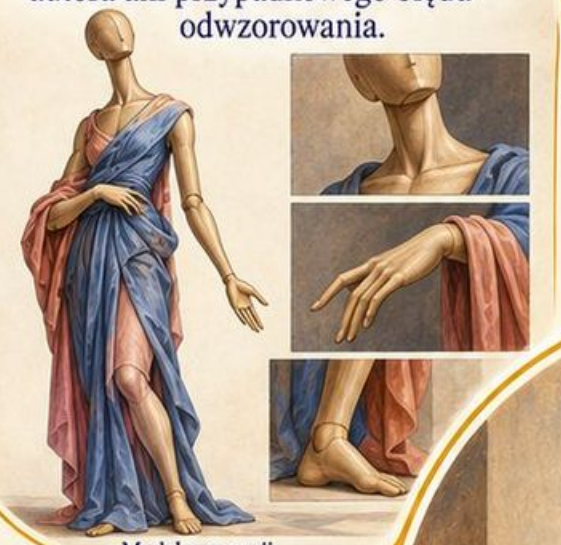

Model proporcji.

zmienia przez

Przestrzeń

Zagęszczenie figur może sąsiadować z rozległą pustką. Kontrast organizuje uwagę i utrudnia odczytanie jednej łatwej, stabilnej skali.

różnicuje

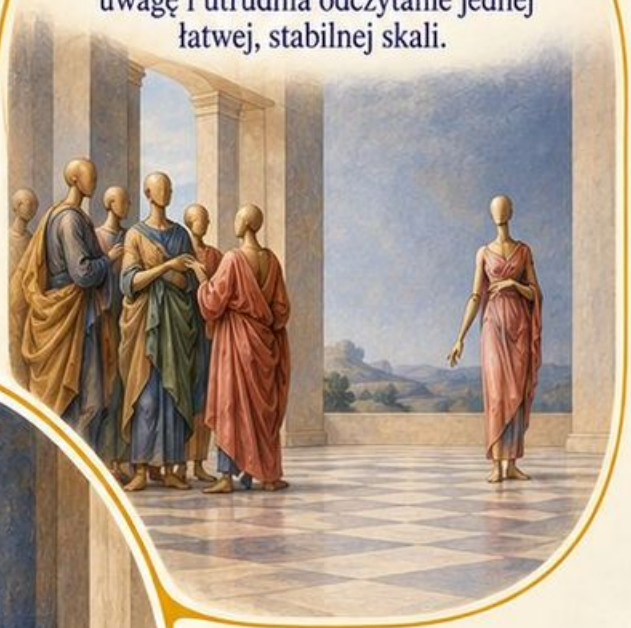

Manieryzm przetwarza klasyczne wzory przez wydłużenie, skręt i nietypowe relacje przestrzeni; rozpoznanie stylu wymaga opisu zależności, nie oceny anatomicznej poprawności.

rozwija przez

Poza

Skręt i skomplikowane gesty nadają figurze napięcie. Analizę należy oprzeć na kierunkach ciała, a nie wyłącznie słowie dziwność.

sprawdza przez

Stan ukończenia

Niektóre różnice wynikają z niedokończenia obrazu. Należy oddzielić świadomą organizację od fragmentów, których artysta nie zdążył wykończyć.

Przykład: Parmigianino, *Madonna z długą szyją*, 1534–1540, olej na desce, Uffizi; obraz pozostał nieukończony w pracowni po śmierci autora.

Sprawdź: jak odróżnisz opis wydłużonych proporcji od nieuzasadnionej oceny umiejętności malarza?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Barok: ruch, światło, widowisko

Mapa historyczna 086

Ruch

Przekątne, skręty i gesty sugerują działanie. Dynamika kompozycji nie wymaga przedstawienia bitwy ani rzeczywistego poruszania się materiału.

prowadzi przez

Światło

Kontrast skupia uwagę na wybranej strefie. Należy wskazać, co zostaje podkreślone i jak to zmienia odczyt narracji lub przestrzeni.

wyróżnia przez

Barok często angażuje widza przez ruch, światło i powiązanie sztuk; te środki działają w różnych kontekstach, nie tworząc jednej obowiązkowej formuły wszystkich dzieł.

łączy

Sztuki

Architektura, rzeźba i dekoracja mogą tworzyć wspólny zespół. Wtedy pojedyncza figura oglądana poza miejscem traci część zaprojektowanych relacji.

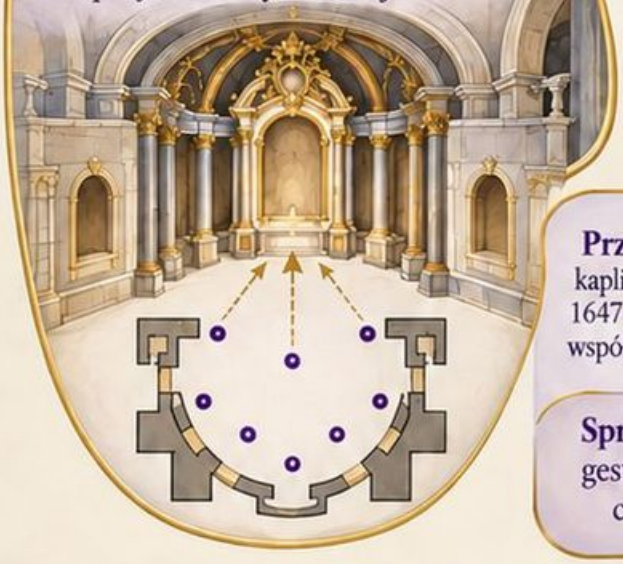

wiąże z

Zamówienie

Kaplica, pałac i mieszczański portret odpowiadają innym potrzebom. Barok obejmuje również skupione, oszczędne obrazy, a nie wyłącznie monumentalne widowiska.

kaplica

pałac

martwa natura

Przykład: Gian Lorenzo Bernini, kaplica Cornaro z *Ekstazą* św. Teresy, 1647–1652, Rzym; grupa rzeźbiarska współdziała z architekturą i oglądem.

Sprawdź: dlaczego opis samego gestu nie wyczerpuje analizy całego zespołu kaplicy?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Caravaggio: światło i narracja

Mapa historyczna 087

Rozpoznanie

W *Wieczerzy w Emaus* gest błogosławieństwa wywołuje reakcję uczniów. Różne postawy pokazują moment zaskoczenia zamiast równomiernego pozowania całej grupy.

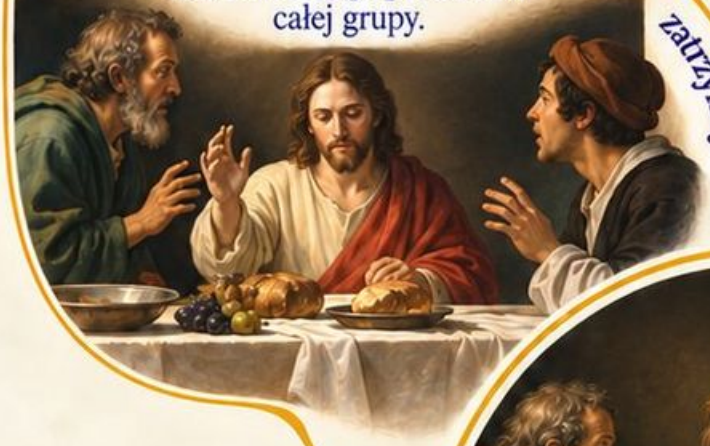

zatrzymuje

Światło

Oświetlone twarze, dłonie i przedmioty wyłaniają się z ciemniejszego otoczenia. Kontrast tłumaczy kierunek uwagi, nie samodzielnie pełną tożsamość postaci.

wyróżnia przez

Caravaggio buduje narrację przez wybór chwili i kontrast oświetlenia; zwyczajni uczestnicy oraz przedmioty pomagają umieścić religijne wydarzenie w przekonującej przestrzeni.

otwiera na

Widz

Skrócone perspektywicznie ręce i przedmioty blisko krawędzi sugerują przekroczenie granicy obrazu. Efekt wymaga zestawienia gestu z punktem obserwacji.

odróżnia

Wersje

Caravaggio powracał do tego samego tematu. Londyński obraz z 1601 roku nie jest tym samym dziełem co późniejsza wersja w Brerze.

Osobne dzieła

1601
Londyn

1606
Brera

Przykład: Caravaggio, *Wieczerza w Emaus*, 1601, olej na płótnie, National Gallery w Londynie; analizuj tę wersję, nie mieszając detali obu realizacji.

Sprawdź: jak jeden oświetlony gest wiąże wybór chwili z reakcją drugiej postaci?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Artemisia Gentileschi: działanie i kompozycja

Mapa historyczna 088

Współdziałanie

Judyta i służąca uczestniczą w jednej czynności. Kierunki ramion i pochylenia ciał tworzą układ sił widoczny w organizacji sceny.

Bliski kadr

Figury zajmują dużą część pola. Ograniczenie otoczenia i nagromadzenie gestów wzmacniają odczucie bezpośredniości przedstawionego wydarzenia.

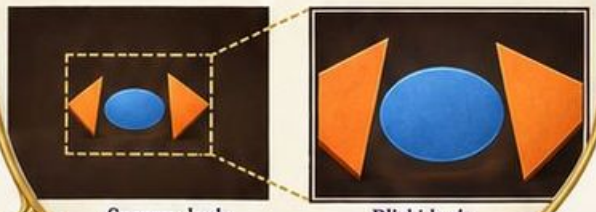

Szerszy kadr

Bliski kadr

łączy przez

skupia przez

Artemisia Gentileschi buduje działanie poprzez wzajemną zależność figur; analiza *Judyty* wymaga rozpoznania kompozycji oraz biblijnego tematu, bez redukowania obrazu do biografii malarki.

wydobywa przez

kontroluje

Kontrast

Światło różnicuje postacie i materiały. Opis formalny powinien wskazywać jasne oraz ciemne strefy i ich funkcję, zamiast tylko nazywać dramat.

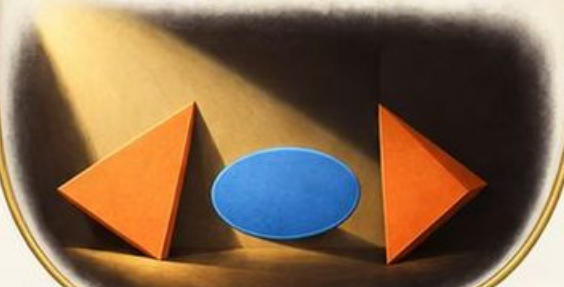

Interpretacja

Temat biblijny, historia zamówienia i doświadczenia autorki są odrębnymi źródłami kontekstu. Nie pozwalają automatycznie odczytać obrazu jako dosłownego zapisu prywatnej zemsty.

Przykład: Artemisia Gentileschi, *Judyta zabijająca Holofernesa*, około 1620, olej na płótnie, Uffizi; to konkretny egzemplarz odróżniany od wersji neapolitańskiej.

Model kierunków, bez odtwarzania sceny.

Sprawdź: jak wyjaśnisz sprawczość dwóch kobiet przez układ gestów i kompozycję?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Bernini: Ekstaza świętej Teresy

Mapa historyczna 089

Grupa

Postacie Teresy i anioła tworzą główny punkt. Gest, draperia i obłok organizują wrażenie uniesienia, nie wymagając dosłownego zawieszenia całej kaplicy.

skupia na

Architektura

Obramienie i boczne przedstawienia członków rodziny Cornaro włączają grupę w szerszy zespół. Ich usytuowanie przypomina loże obserwatorów.

otacza przez

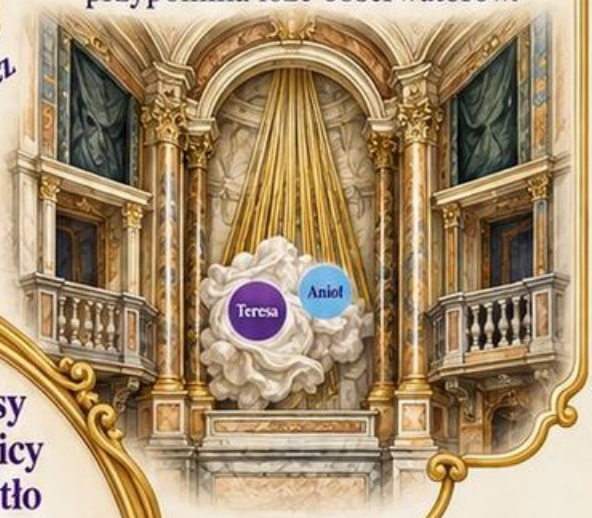

Ekstaza świętej Teresy działa jako część kaplicy Cornaro; rzeźba, światło i architektoniczne otoczenie łączą religijne doświadczenie z zaprojektowaną sytuacją oglądu.

wydobywa przez

wiąże z

Światło

Jasność i złocone promienie potęgują centralny efekt. Rzeczywiste oświetlenie trzeba odróżnić od przedstawionego znaku promieni w materiale.

Tekst i fundacja

Temat odwołuje się do opisu wizji Teresy, a kaplicę zamówił kardynał Federico Cornaro. Funkcja religijna współistnieje z pamięcią rodziny.

Przykład: Gian Lorenzo Bernini, *Ekstaza św. Teresy* i kaplica Cornaro, 1647–1652, Santa Maria della Vittoria w Rzymie.

Sprawdź: jakie relacje utracisz, oglądając wyłącznie zbliżenie twarzy jednej figury?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Bernini: Dawid w ruchu

Mapa historyczna 090

Faza

Bohater napina procę przed wyrzuceniem kamienia. Wybrany moment różni się od zwycięstwa po walce i spokojnego oczekiwania innych Dawidów.

zatrzymuje

łączy przez

Skręt

Biodra, ramiona i głowa rozwijają odmienne kierunki. Przeciwdziałanie części sugeruje energię, która ma zostać uwolniona w kolejnym ruchu.

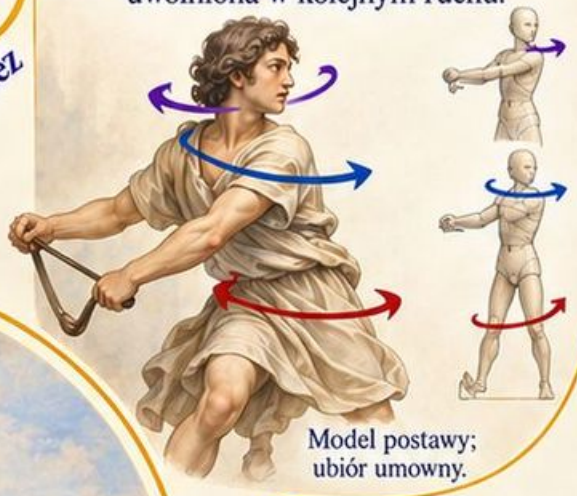

Model postawy; ubiór umowny.

Dawid Berniniego pokazuje ciało tuż przed rzutem; skręt i kierunek działania wiążą figurę z przestrzenią, w której znajduje się również widz.

otwiera na

porównuje z

Przestrzeń

Wyobrażony przeciwnik pozostaje poza bryłą. Kierunek spojrzenia i działania zmusza obserwatora do uwzględnienia otoczenia figury, nie tylko jej frontalnego obrysu.

Tradycja

Donatello, Michał Anioł i Bernini podejmują ten sam temat. Różnice czasu akcji, materiału i przeznaczenia pozwalają zbudować uzasadnione porównanie.

Donatello | Michał Anioł | Bernini

Przykład: Gian Lorenzo Bernini, *Dawid*, 1623–1624, biały marmur, Galleria Borghese w Rzymie; fundacja związana z kolekcją Scipiona Borghesego.

Sprawdź: jak wskażesz kierunek przeciwnika, mimo że nie wyrzeźbiono go obok Dawida?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Bernini: plac św. Piotra

Mapa historyczna 091

Kolumnada

Wielorzędowe kolumny wyznaczają granicę otwartej przestrzeni. Są elementem przejścia i oglądu, nie zwartą ścianą odcinającą plac od otoczenia.

otacza przez

zmienia przez

Punkt widzenia

Z określonych miejsc rzędy kolumn pokrywają się optycznie. To zależność położenia obserwatora i rytmu podpór, a nie fizyczne znikanie kolumn.

Model czterech podpór

Widok z osi

Cztery podpory pokrywają się w jedną na tej samej linii.

Widok z boku

Te same cztery podpory są widoczne osobno.

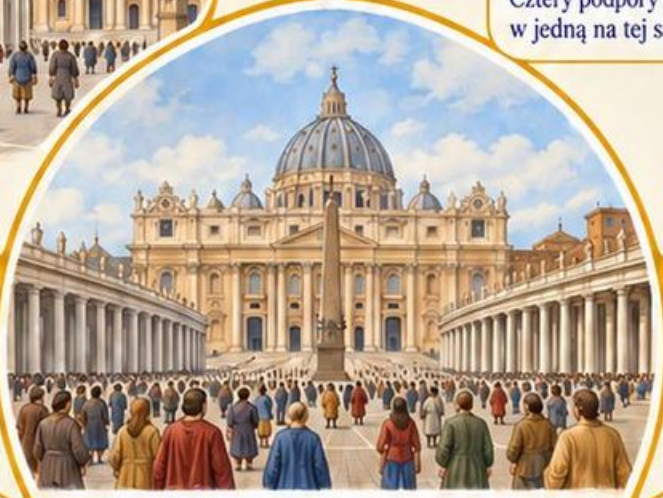

wiąże z

rozróżnia

Plac świętego Piotra łączy kolumnadę, fasadę i ruch zgromadzenia; układ przestrzenny prowadzi od wejścia na plac ku frontowi bazyliki.

Skala

Wielkie zgromadzenie i monumentalna fasada wymagają innej organizacji niż mały dziedziniec. Analizuj relację człowieka z granicami oraz osiami placu.

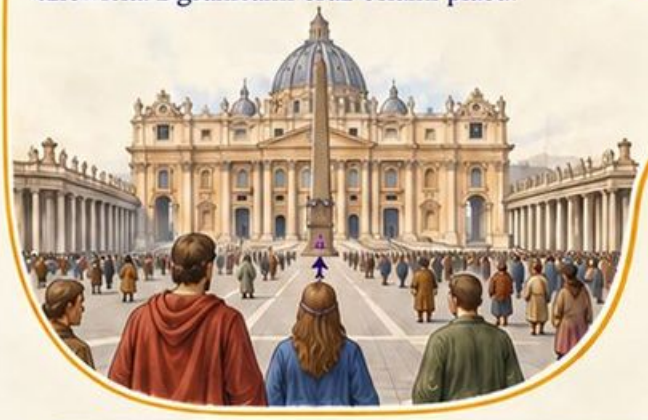

Etapy

Kolumnada Berniniego jest późniejsza od wielu części bazyliki. Całego zespołu nie należy przypisywać jednemu twórcy ani jednej dacie.

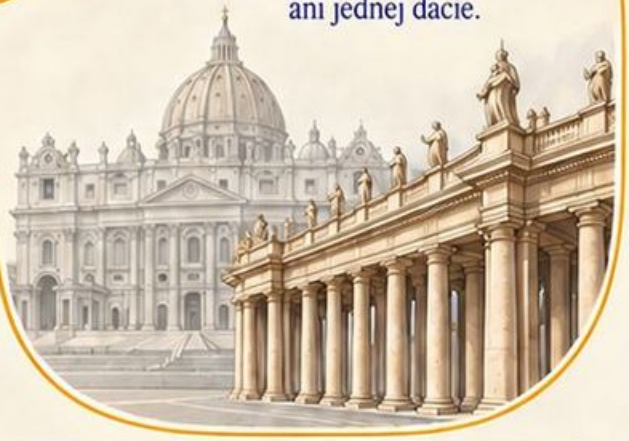

Przykład: Gian Lorenzo Bernini, kolumnada placu św. Piotra w Watykanie, 1656–1667; cztery rzędy mogą optycznie układać się w jeden.

Sprawdź: dlaczego ten sam układ podpór wygląda inaczej z centrum i z boku?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Borromini: krzywizna i plan

Mapa historyczna 092

Plan

Następujące po sobie wklęsłe i wypukłe odcinki budują złożony obrys. Prosty owal może pomóc orientacji, lecz nie zastępuje analizy rzeczywistego planu.

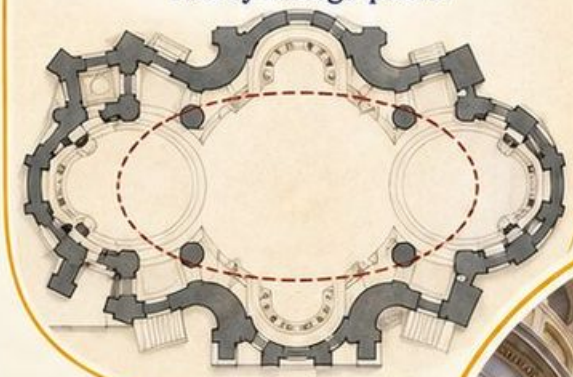

łączy przez

Belkowanie

Ciągły pas podziału ścian podąża za ich krzywizną. Łączy różne strefy w rytm oglądany podczas przemieszczania się po wnętrzu.

prowadzi przez

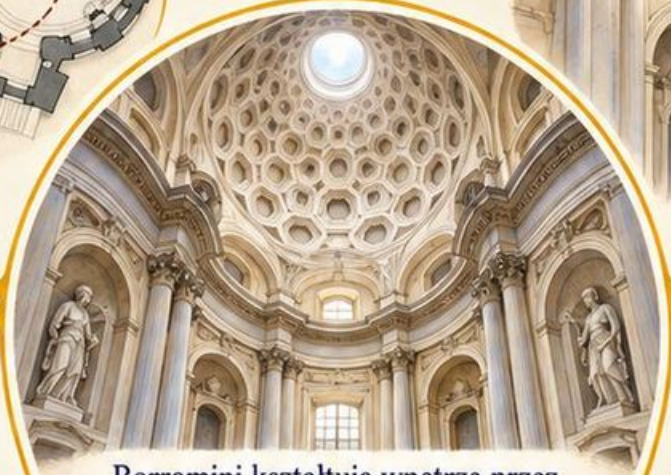

Borromini kształtuje wnętrze przez powiązanie krzywizn, podpór i przekrycia; falująca powierzchnia należy do przestrzennego projektu, nie jest jedynie ornamentem płaskiej ściany.

różnicuje przez

Kopuła

Kasetony i światło wzmacniają efekt głębi. Zmiana wielkości motywów nie oznacza rzeczywistego zwiększania wysokości w trakcie oglądania.

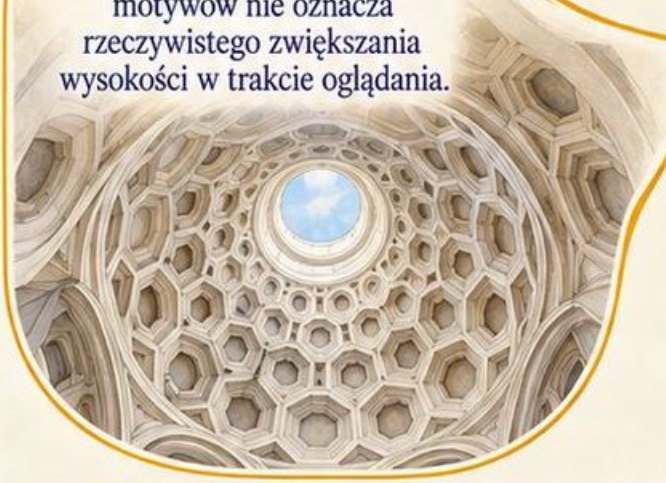

rozróżnia

Fasada i wnętrze

Kościół i później ukończona fasada należą do kolejnych etapów. Falowanie elewacji trzeba badać osobno, a potem powiązać z wnętrzem.

Przykład: Francesco Borromini, San Carlo alle Quattro Fontane w Rzymie; kościół rozpoczęty w 1638 roku, fasadę kończono po śmierci architekta.

Sprawdź: jak wyjaśnisz różnicę między krzywizną planu a dekoracją powierzchni sklepienia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rubens: dynamika grupy

Mapa historyczna 093

Gesty

Spojrzenia i ręce prowadzą między uczestnikami. Różne działania układają się w sieć odniesień, zamiast pozostawiać figury jako izolowane portrety.

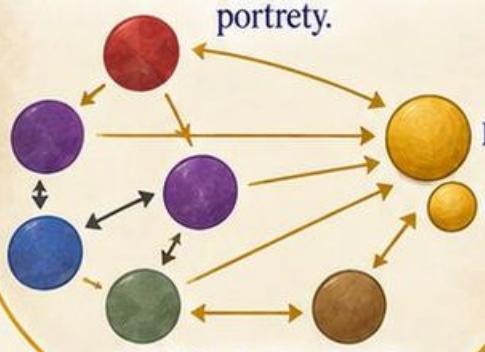

Model relacji w grupie.

wiąże przez

Temat

W *Pokłonie Trzech Króli* Maria i Dzieciątko znajdują się z boku. Znaczenie centrum narracyjnego wynika z reakcji całego otoczenia.

skupia na

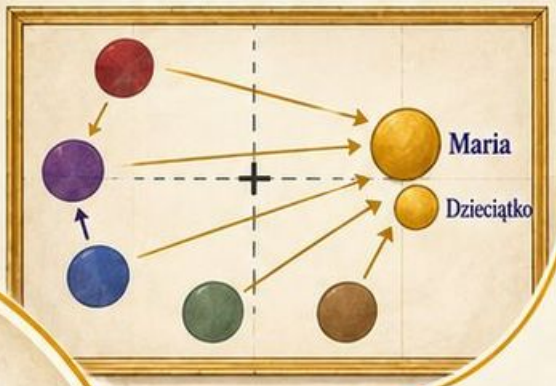

Rubens buduje wielopostaciową scenę przez ruch, kolor i podporządkowanie uwagi; najważniejsza postać nie musi zajmować geometrycznego środka płótna lub deski.

rozwija przez

Skala

Monumentalne postacie i bogate otoczenie odpowiadają funkcji obrazu ołtarzowego. Rozmiar dzieła wpływa na relację szczegółu i oglądu z odległości.

ożywia przez

Barwa

Kontrasty tkanin i ciał łączą kierunki kompozycji. Opis powinien wskazywać relację konkretnych pól, a nie jedynie stwierdzać mnogość kolorów.

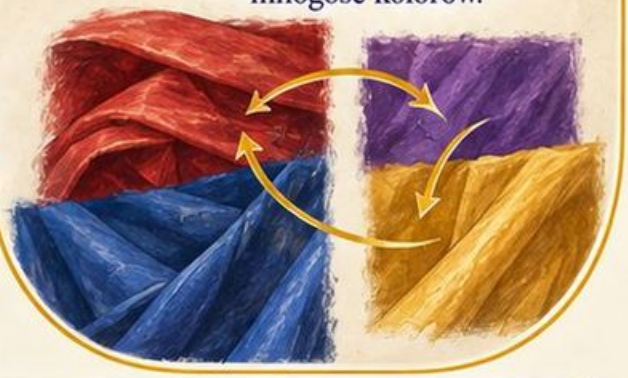

Przykład: Peter Paul Rubens, *Pokłon Trzech Króli*, 1624–1625, olej na desce, KMSKA w Antwerpii; dzieło dla opactwa św. Michała.

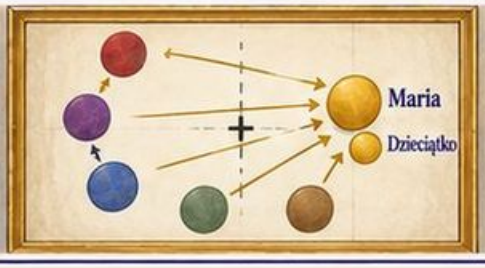

Sprawdź: jak wykażesz, że centrum znaczeniowe może znajdować się poza środkiem geometrycznym obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rembrandt: światło i portret

Mapa historyczna 094

Światło

Jaśniejsze partie twarzy stają się głównym polem uwagi. Mniej oświetlone otoczenie pomaga zróżnicować ważność szczegółów, nie usuwa ich funkcji kompozycyjnej.

wydobywa przez

Faktura

Grubsze pociągnięcia farby i delikatniejsze przejścia tworzą odmienne powierzchnie. Materia malarska uczestniczy w odczytaniu wieku i fizyczności twarzy.

różnicuje przez

Portret Rembrandta wykorzystuje światło i fakturę do budowania obecności człowieka; ekspresja obrazu nie uprawnia do pewnej diagnozy stanu psychicznego modela.

wiąże z

Autoprezentacja

Autoportret może być próbą warsztatową, demonstracją umiejętności albo dziełem przeznaczonym na sprzedaż. Nie musi być prywatnym wyznaniem zachowanym bez odbiorcy.

kontroluje

Wniosek

Wskazuj zmarszczkę, gest i kontrast, zanim nazwiesz emocję. Późniejsza interpretacja egzystencjalna nie jest automatycznie udokumentowanym zamiarem artysty.

Przykład: Rembrandt, *Autoportret w wieku 63 lat*, 1669, olej na płótnie, National Gallery w Londynie; późne dzieło o zróżnicowanej fakturze.

Sprawdź: które zdania opisują powierzchnię, a które pozostają interpretacją nastroju przedstawienia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rembrandt: Straż nocna

Mapa historyczna 095

Dowódcy

Pozycje, stroje i gesty dwóch głównych postaci porządkują grupę. Ich znaczenie wynika z relacji do pozostałych uczestników i zamówienia.

wyróżnia

Działanie

Figury przygotowują się i przemieszczają, zamiast stać w jednym równym szeregu. Różne kierunki współtworzą wrażenie rozwijającej się sceny.

ożywia przez

Model układu grupy.

Straż nocna przetwarza portret kompaniowy w scenę organizowanego działania; zwyczajowy tytuł nie jest bezpośrednim dowodem nocnej pory przedstawionego wydarzenia.

prowadzi przez

rozróżnia

Światło

Wybrane jasne fragmenty skupiają uwagę w rozbudowanej kompozycji. Nie każda oświetlona postać ma taką samą funkcję ani rangę portretową.

Nazwa i historia

Tytuł Straż nocna pojawił się znacznie później. Analiza musi uwzględniać dzieje obrazu i zmiany jego wyglądu, nie opierać się na nazwie.

Przykład: Rembrandt, Kompania kapitana Fransa Bannincka Cocqa, zwana Strażą nocną, 1642, Rijksmuseum; tytuł nocny udokumentowano dopiero w 1797 roku.

Sprawdź: jak pokażesz jednocześnie funkcję portretu zbiorowego i wrażenie ruchu kompanii?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Vermeer: wnętrze i codzienność

Mapa historyczna 096

Czynność

W *Mleczarce* strumień mleka łączy naczynie z wykonywaną pracą. Spokojne otoczenie podkreśla drobny ruch, zamiast budować wielką scenę historyczną.

skupia na

Światło

Boczne okno różnicuje twarz, tkaniny i przedmioty. Analiza porównuje powierzchnie oświetlone i zacienione, nie tylko wskazuje obecność źródła światła.

prowadzi przez

Vermeer przedstawia codzienną czynność jako starannie uporządkowaną scenę; domowe wnętrze i naturalne światło są środkami kompozycji, a nie przypadkowo uchwyconą migawką.

porządkuje przez

Przedmioty

Stół, pieczywo i naczynia wiążą figurę z przestrzenią. Ich rozmieszczenie organizuje pierwszy plan i dostęp wzroku do wykonywanej czynności.

ogranicza

Interpretacja

Zwyczajny przedmiot może mieć kontekst kulturowy, lecz nie każdy szczegół jest tajnym symbolem. Wniosek wymaga dokumentacji konkretnego obrazu i historycznej praktyki.

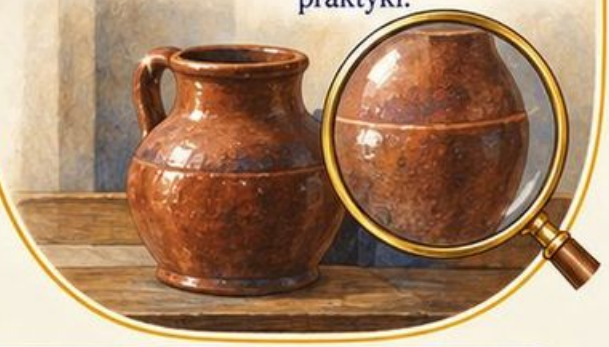

Przykład: Johannes Vermeer, *Mleczarka*, około 1660, olej na płótnie, Rijksmuseum; tytuł odnosi się do służącej zajętej pracą w domu.

Sprawdź: jak niewielki ruch staje się głównym działaniem w prawie nieruchomej scenie?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Velázquez: Las Meninas

Mapa historyczna 097

Infantka

Małgorzata zajmuje ważną jasną strefę wśród osób dworu. Układ służących i gestów wiąże ją z pozostałymi figurami.

skupia na

Lustro

Odbicie królewskiej pary uruchamia pytanie o przestrzeń przed obrazem. Dokładne relacje optyczne należy analizować, zamiast przedstawiać jedną hipotezę jako bezsporną.

rozszerza przez

Las Meninas łączy dworski portret z pytaniem o pozycję malarza i obserwatora; sieć spojrzeń rozszerza scenę poza to, co pokazano bezpośrednio.

Model relacji przestrzennych.

włącza

Malarz

Velázquez ukazuje siebie przy wielkim płótnie. Obraz przedstawia więc również pracę artysty oraz jego miejsce w środowisku dworskim.

buduje przez

Głębia

Otwór drzwiowy, oświetlenie i kolejne plany oddalają tylną strefę, Nie wszystkie źródła jasności pełnią tę samą funkcję co lustro.

Przykład: Diego Velázquez, *Las Meninas*, 1656, olej na płótnie, Prado; scena umieszczona w dawnym alkazarze madryckim, nie w dzisiejszym pałacu.

Sprawdź: jak odróżnisz lustro, drzwi i płótno, opisując trzy różne relacje przestrzenne?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Zurbarán: przedmiot, cisza, skupienie

Mapa historyczna 098

Tło

Ciemne otoczenie redukuje konkurujące szczegóły. Niewielki przedmiot może dzięki temu zyskać większą wagę wizualną, niezależnie od rzeczywistych rozmiarów płótna.

izoluje przez

Materiał

Naczynie ceramiczne, metalowa podstawka i płatki kwiatu inaczej odbijają światło. Opis powinien wskazywać konkretne kontrasty powierzchni i krawędzi.

różnicuje przez

Zurbarán potrafi nadać zwykłym przedmiotom skupioną monumentalność; ograniczenie otoczenia i kontrast światła pozwalają połączyć obserwację materii z możliwością religijnego odczytania.

wiąże przez

Rozmieszczenie

Odstępy i ułożenie przedmiotów organizują uwagę. Oszczędny układ wymaga równie uważnej analizy jak wielopostaciowa, dynamiczna scena.

sprawdza

Znaczenie

Woda i róża mogą odsyłać do tradycji maryjnej. Taki kontekst należy przywołać z dokumentacji, nie ogłaszać uniwersalnym słownikiem każdej martwej natury.

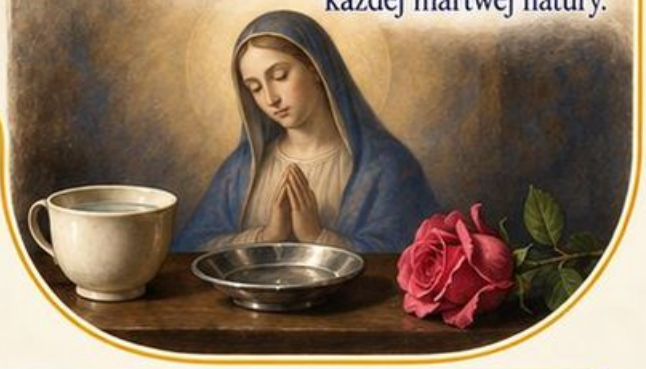

Przykład: Francisco de Zurbarán, *Filiżanka z wodą i róża*, około 1630, olej na płótnie, National Gallery w Londynie; niewielki format wzmacnia intymność ogłądu.

Sprawdź: jak uzasadnisz monumentalny efekt bez powoływania się na wielkie wymiary obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Wersal: pałac i ogród

Mapa historyczna 099

Osie

Kierunki budowli i ogrodu wiążą kolejne strefy. Długi widok nie oznacza swobodnego naturalnego pejzażu pozbawionego celowej organizacji.

porządkuje przez

Galeria

Sala Lustrzana łączy światło okien z odbiciami przeciwległej ściany. Dekoracja współtworzy reprezentacyjny efekt i relację wnętrza z ogrodem.

przekształca przez

Wersal łączy rezydencję, ogród i ceremoniał dworu; przestrzeń reprezentacji obejmuje zarówno wnętrza, jak i zaprojektowane widoki oraz drogi przemieszczania się.

rozróżnia

wiąże z

Współpraca

Zespół rozwijano w wielu kampaniach przez różnych projektantów. Jednej daty galerii nie należy rozciągać na wszystkie skrzydła oraz cały ogród.

Ceremonial

Przejścia, audiencje i uroczystości nadają pomieszczeniom funkcje polityczne. Galeria nie była wyłącznie salą balową przez cały okres użytkowania.

Przykład: Jules Hardouin-Mansart, Sala Lustrzana w Wersalu, 1678–1684; dekorację sklepienia wykonywał Charles Le Brun, a okna otwierają się na ogród.

Sprawdź: jak lustra zmieniają relację między rzeczywistym oknem a odczuciem rozległości sali?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Barok polski: kościół św. Piotra i Pawła w Krakowie

Mapa historyczna 100

Fasada

Dwie kondygnacje i podziały pionowe tworzą hierarchię wejścia oraz górnej strefy. Opis łączy osie, porządki i relację do ulicy.

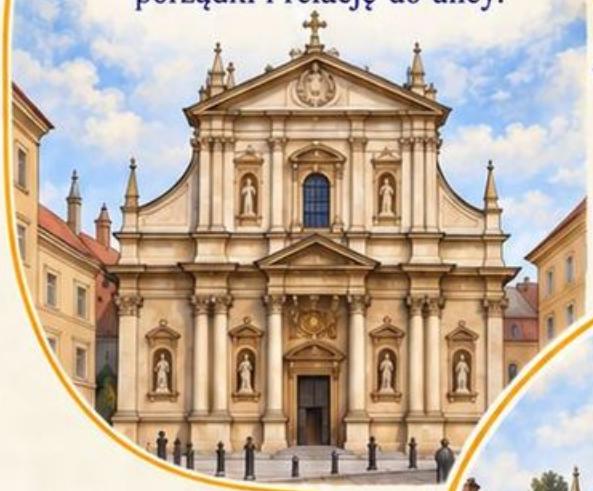

porządkuje przez

Wnętrze

Przestrzeń zgromadzenia i monumentalne przekrycie odpowiadają funkcji kościoła. Sam wygląd fasady nie wyjaśnia całego układu przestrzennego budowli.

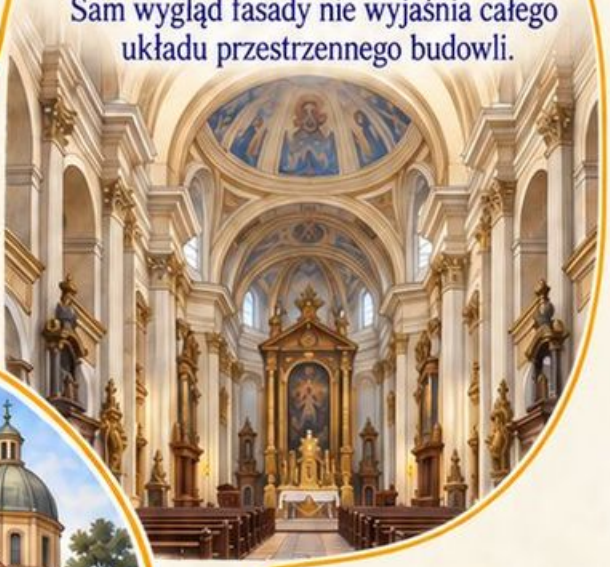

wiąże z

Kościół świętych Piotra i Pawła w Krakowie łączy jezuicką fundację z barokową reprezentacją; fasadę, kopułę i późniejsze wyposażenie należy analizować w kolejnych fazach.

wynika z

Patronat

Zygmunt III Waza ufundował świątynię dla jezuitów. Fundacja królewska nie jest tym samym co osobiste autorstwo projektu lub kierowanie murarzami.

rozróżnia

Daty

Budowa zasadnicza, prace dekoracyjne i konsekracja mają odmienne daty. Figury ogrodzenia oraz wyposażenie nie muszą należeć do pierwszej kampanii.

1597–1619

prace dekoracyjne

1635

Przykład: kościół świętych Piotra i Pawła w Krakowie, budowa 1597–1619, konsekracja 1635; zespół powstawał przy udziale kolejnych projektantów i wykonawców.

Sprawdź: jak oddzielisz fundatora od projektanta i datę budowy od konsekracji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Tylman z Gameren: pałac Krasińskich

Mapa historyczna 101

Oś

Środkowa strefa wejścia i odpowiadający jej układ elewacji budują hierarchię. Symetria części nie oznacza, że wszystkie pomieszczenia są identyczne.

porządkuje przez

Dziedziniec i ogród

Pałac pośredniczy między strefą przyjazdu a ogrodem. Reprezentacja obejmuje przejście przez cały zespół, nie tylko dekoracyjny front.

wiąże z

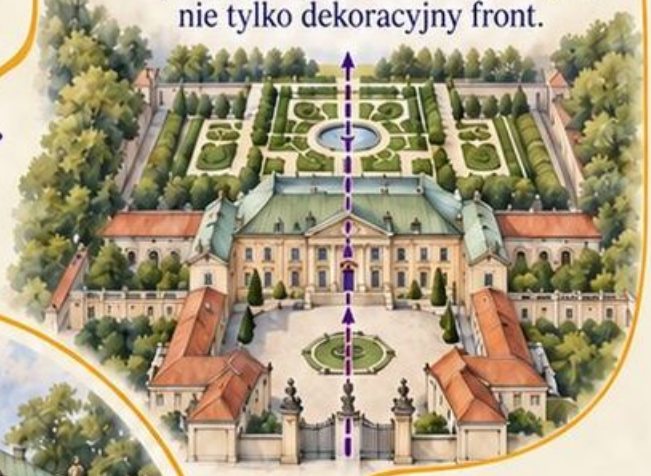

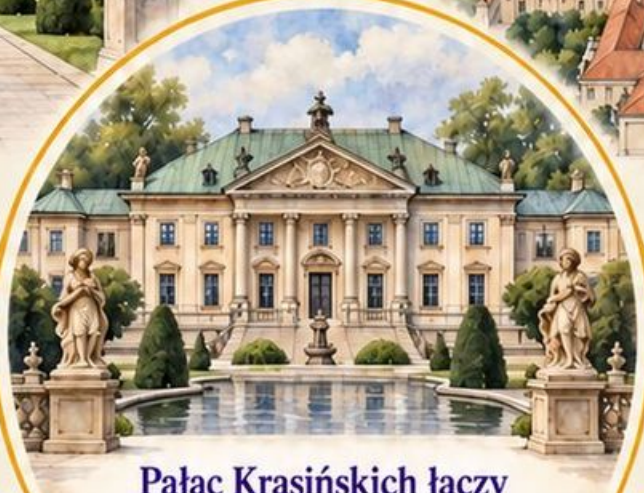

Pałac Krasińskich łączy reprezentację magnacką z osiową organizacją rezydencji; bryłę należy analizować razem z przestrzenią przed budynkiem i ogrodem.

legitymizuje przez

Program

Dekoracja odwoływała się do tradycji rodu i jego prestiżu. Legendarne rzymskie pochodzenie jest elementem autoprezentacji, nie potwierdzoną genealogią.

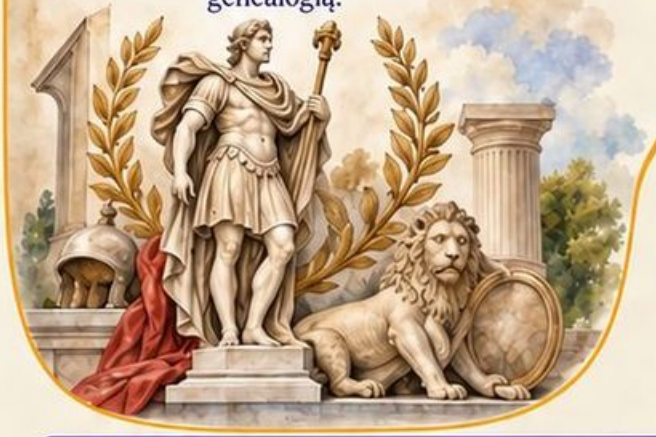

rozróżnia

Fazy

Budowa, późniejsze adaptacje i odbudowa powojenna to różne etapy. Obecnej substancji nie wolno w całości nazywać nietkniętym dziełem XVII wieku.

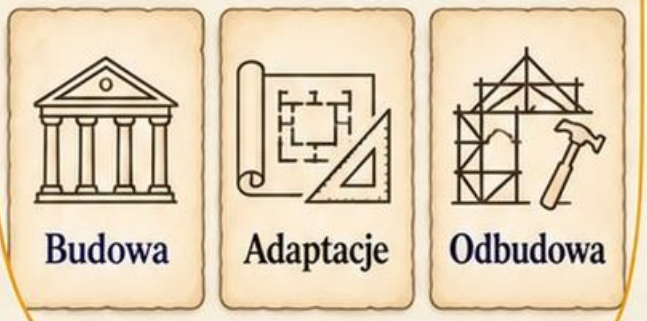

Przykład: Tylman z Gameren, pałac Krasińskich w Warszawie, koniec XVII wieku; fundator Jan Dobrogost Krasiński, późniejsze przekształcenia i odbudowa.

Sprawdź: jak odróżnisz historyczny program rodu od faktów jego genealogii?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Portret sarmacki

Mapa historyczna 102

Strój

Żupan, kontusz i pas mogą określać społeczną autoprezentację. Nazwy części ubioru sprawdzaj na konkretnym przykładzie, zamiast nazywać każdy płaszcz kontuszem.

przedstawia przez

Atrybuty

Broń, dokument lub herb uczestniczą w budowaniu roli. Ich obecność wymaga opisu funkcji, nie automatycznej pochwały wojowniczego charakteru modela.

wyróżnia przez

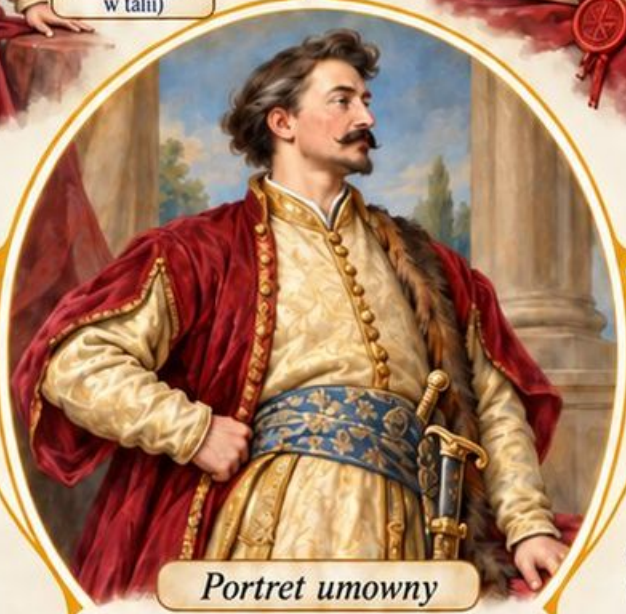

Portret umowny

Portret sarmacki buduje szlachecką tożsamość przez strój, pozę i oznaki statusu; typ nie oznacza wiernego podobieństwa wszystkich obrazów ani jednej narodowej fizjonomii.

organizuje przez

Poza

Gest oraz ustawienie całej sylwetety nadają portretowi oficjalny ton. Współdziałają z formatem, tłem i punktem widzenia odbiorcy.

rozróżnia

Osoba i wizerunek

Portret mógł powstać po śmierci modela albo według wcześniejszego wzoru. Daty życia przedstawionego nie są datami wykonania obrazu.

Przykład: anonimowy *Portret Stanisława Antoniego Szczuki*, około 1750, Wilanów; muzealna identyfikacja wskazuje obraz późniejszy niż życie sportretowanego.

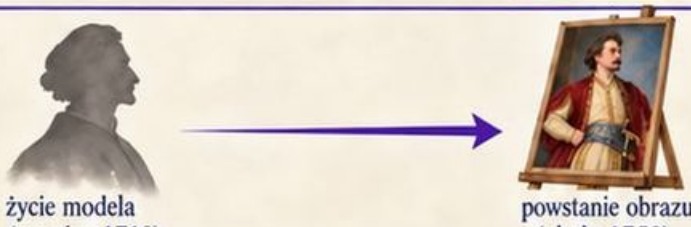

Sprawdź: jakie cechy pozwalają mówić o społecznej funkcji portretu poza rozpoznaniem twarzy?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Portret trumienny

Mapa historyczna 103

Miejsce

Wizerunek umieszczano przy trumnie podczas uroczystości. Kształt tablicy wiązał się z przekrojem trumny, a nie przypadkową modą na wieloboki.

wynika z

skupia na

Twarz

Zbliżenie i spojrzenie skierowane ku odbiorcy budują silną obecność. Efekt ten należy odróżnić od biologicznej obecności zmarłego.

Portret trumienny łączy wizerunek osoby z obrzędem pogrzebowym; jego format i przeznaczenie różnią się od typowego prostokątnego portretu do wnętrza mieszkalnego.

utrwala przez

rozróżnia

Strój

Ubiór i ozdoby uczestniczą w reprezentacji statusu. Dane osoby nie zawsze są znane, więc nie wolno dopisywać nazwiska na podstawie bogatej sukni.

Typ i materiał

Metalowe podłoże oraz wieloboczna forma wspierają identyfikację, ale trzeba sprawdzić konkretny obiekt. Nie każdy historyczny portret na blasze był trumienny.

Model formatu

Przykład: anonimowy *Portret trumienny kobiety w białym czepku*, około 1670–1680, olej na cynku, Muzeum Narodowe w Warszawie.

Sprawdź: dlaczego miejsce użycia jest równie ważne dla identyfikacji jak kształt obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Iluzjonizm malarski

Mapa historyczna 104

Architektura

Namalowane podpory i gzymsy mogą wyglądać jak dalszy ciąg prawdziwych. Granica materialnej budowli pozostaje jednak inna niż granica iluzji.

kontynuuje

otwiera na

Przestrzeń fikcyjna

Malowane niebo i postacie sugerują przekroczenie przekrycia. Nie oznacza to rzeczywistego otworu konstrukcyjnego ani istnienia kolejnego piętra nad widzem.

Iluzjonizm malarski sugeruje przedłużenie rzeczywistej przestrzeni; efekt zależy od perspektywy, punktu obserwacji i relacji malowidła z architekturą, na której je wykonano.

porządkuje przez

wiąże z

Punkt oglądu

Obraz może uprzywilejowywać określone miejsce obserwacji. Odejście od niego ujawnia deformacje potrzebne do uzyskania przekonującego efektu z tego punktu.

Program

W kościele iluzja wspiera religijną narrację i funkcję miejsca. Techniczne wyjaśnienie perspektywy nie zastępuje rozpoznania tematu malowidła.

Przykład: Andrea Pozzo, dekoracja sklepienia nawy Sant'Ignazio w Rzymie, 1691–1694; nie mylić jej z osobnym malowidłem pozornej kopuły.

Sprawdź: jak odróżnisz rzeczywistą wysokość wnętrza od wysokości sugerowanej malarsko?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rokoko: ornament i wnętrze

Mapa historyczna 105

Krzywa

Linie przypominające C i S tworzą płynne przejścia. Analizuj ich wzajemne kierunki, zamiast rozpoznawać styl po jednej dowolnej spirali.

prowadzi przez

Natura

Muszle, liście i kwiaty stają się materiałem fantazyjnej kompozycji. Ornament nie musi odtwarzać biologicznie dokładnego gatunku ani funkcji naturalnego przedmiotu.

przetwarza

Rokoko rozwija ornament w relacji do wnętrza i przedmiotu; asymetria pojedynczego motywu może współistnieć z uporządkowanym rozmieszczeniem całego wyposażenia.

łączy z

wiąże z

Rzemiosło

Projekty krążyły w rycinach i były wykonywane przez różnych specjalistów. Autor pomysłu nie zawsze sam odlewał lub cyzelował cały przedmiot.

Użytkowanie

Świecznik oświetla wnętrze i reprezentuje zamożność. Dekoracja rozwija formę funkcjonalną, dlatego trzeba rozpoznać również miejsce świecy i stabilność podstawy.

Przykład: para świeczników według projektów Juste-Aurèle'a Meissonniera, 1735–1750, złocony brąz, Metropolitan Museum; wykonanie nie jest osobistym odlewem projektanta.

Sprawdź: jak odróżnisz asymetrię ornamentu od całkowitego braku porządku przedmiotu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Neoklasycyzm: antyk jako wzór

Mapa historyczna 106

Rysunek

Wyraźne kontury i czytelne grupy mogą stabilizować scenę. Nie oznacza to, że każdy obraz neoklasyczny rezygnuje z emocji lub koloru.

porządkuje przez

Antyk

Stroje, architektura i historie starożytne otrzymują nowe zastosowanie. Podobieństwo motywu nie dowodzi, że obraz jest archeologiczną rekonstrukcją wydarzenia.

odwołuje do

Neoklasycyzm odwołuje się do antyku jako zasobu form i tematów; artysta przetwarza dawne wzory w kontekście współczesnych zamówień oraz debat.

wiąże z

Wartości

Obowiązek publiczny i relacje rodzinne mogą tworzyć konflikt. Interpretacja zależy od konkretnego programu, nie od automatycznego utożsamienia każdej kolumny z rewolucją.

rozróżnia

Konteksty

Dzieła powstawały dla monarchów i innych odbiorców. Późniejsze polityczne wykorzystanie obrazu nie musi odpowiadać pierwszemu zamówieniu.

Przykład: Jacques-Louis David, *Przysięga Horacjuszy*, datowana 1784, ukończona w 1785, olej na płótnie, Luwr; dzieło poprzedza rewolucję francuską.

Sprawdź: dlaczego antyczny temat nie pozwala samodzielnie określić współczesnego stanowiska politycznego autora?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

David: Przysięga Horacjuszy

Mapa historyczna 107

Trzy arkady

Podziały tła odpowiadają grupowaniu figur. Architektura współtworzy rytm sceny, nie stanowi jedynie dekoracyjnej ściany pozbawionej relacji z działaniem.

dzieli przez

Gest

Ramiona braci kierują uwagę ku ojcu z mieczami. Kierunki te wiążą oddzielne figury we wspólną czynność przysięgi.

skupia na

Przysięga Horacjuszy przeciwstawia zdecydowany gest zbiorowy postawom żałoby; czytelna architektura pomaga uporządkować konflikt publicznego obowiązku i rodzinnych więzi.

kontrastuje

rozróżnia

Postawy

Wyprostowane, napięte układy zestawiono z siedzącymi i opadającymi figurami. Kontrast form pozwala opisać odmienne reakcje bez dopisywania nieznanych wypowiedzi postaci.

Obraz i historia

Opowieść o antycznym Rzymie została skomponowana w XVIII wieku. Dzieło nie jest bezpośrednim świadectwem wyglądu realnego momentu przysięgi.

Przykład: Jacques-Louis David, *Przysięga Horacjuszy*, datowana 1784, ukończona w 1785, Luwr; katalog wskazuje przysięgę przed ojcem, nie wydarzenie rewolucji.

Sprawdź: jak gest łączy grupy, które architektura jednocześnie wizualnie rozdziela?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Canova: rzeźba i ideał

Mapa historyczna 108

Gest

Ramiona i zwroty ciał budują wzajemne odniesienia. Odczytanie grupy wymaga wskazania punktów kontaktu i kierunków, nie tylko rozpoznania dwóch postaci.

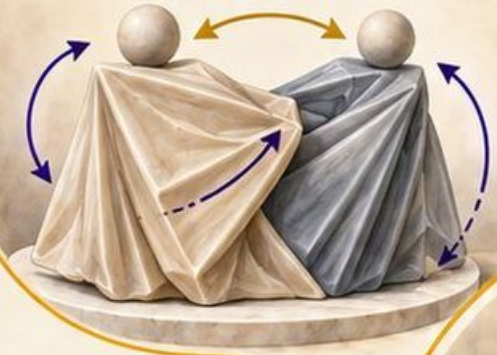

łączy przez

Ogląd

Obejście bryły ujawnia inne nakładania i prześwity. Jedno frontalne zdjęcie nie pokazuje wszystkich relacji, dla których zaprojektowano grupę.

zmienia przez

Canova przetwarza mit w przestrzenną grupę rzeźbiarską; idealizacją łączy wybór pozy, wykończenie powierzchni i relacje między figurami, nie prostą kopię antycznego zabytku.

odwołuje do

Mit

Amor i Psyche mają literacki kontekst. Konkretne wersje i atrybuty trzeba sprawdzić, zamiast dopisywać skrzydła każdej figurze według pamięci.

różnicuje

Materiał

Model gipsowy i ostateczny marmur należą do różnych etapów. Zachowany gips nie jest automatycznie marmurowym oryginałem ani późną podróbką.

Gipsowy model drugiej wersji z 1794 roku (Met).

Ostateczny marmur 1787–1793 (Luwr).

Przykład: Antonio Canova, *Amor i Psyche*, 1787–1793, marmur, Luwr; gipsowy model drugiej wersji z 1794 roku znajduje się w Met.

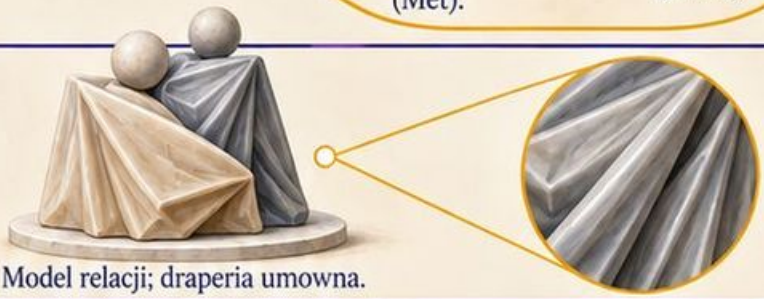

Model relacji; draperia umowna.

Sprawdź: dlaczego daty oraz materiał modelu i ukończonej rzeźby wymagają osobnych podpisów?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Łazienki Królewskie: architektura i park

Mapa historyczna 109

Woda

Położenie nad zbiornikiem tworzy widoki oraz odbicia. Analiza obejmuje relacje bryły do otoczenia, nie tylko ornament fasady oglądanej z bliska.

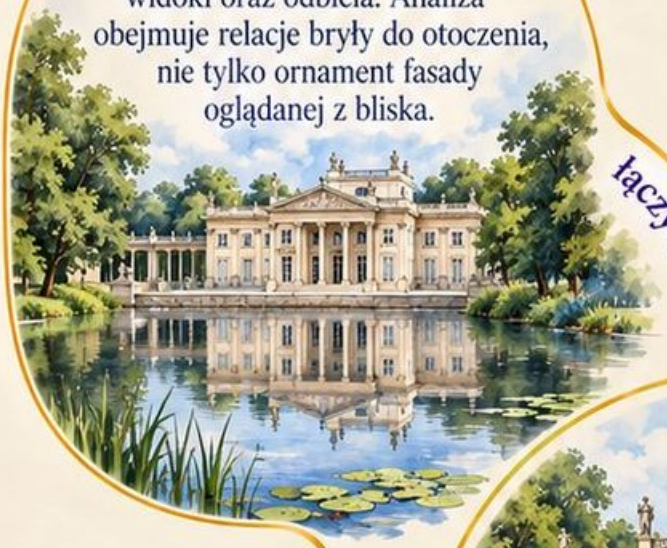

łączy z

Dawna łaźnia

Wcześniejszy pawilon otrzymał nową funkcję królewskiej rezydencji. Nazwa miejsca zachowuje pamięć dawnych zastosowań, ale nie opisuje wyłącznie późniejszego programu.

przekształca

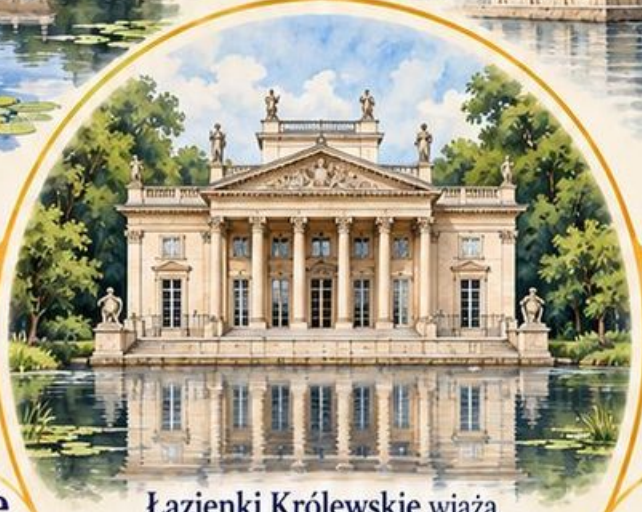

Łazienki Królewskie wiążą architekturę rezydencji z wodą i parkiem; klasycystyczny wygląd Pałacu na Wyspie powstał przez przekształcanie wcześniejszej budowli.

porządkuje przez

wiąże z

Formy klasyczne

Kolumnowe partie i osie komponują elewację. Nawiązanie do antyku uczestniczy w nowoczesnym projekcie, nie czyni pałacu starożytną świątynią.

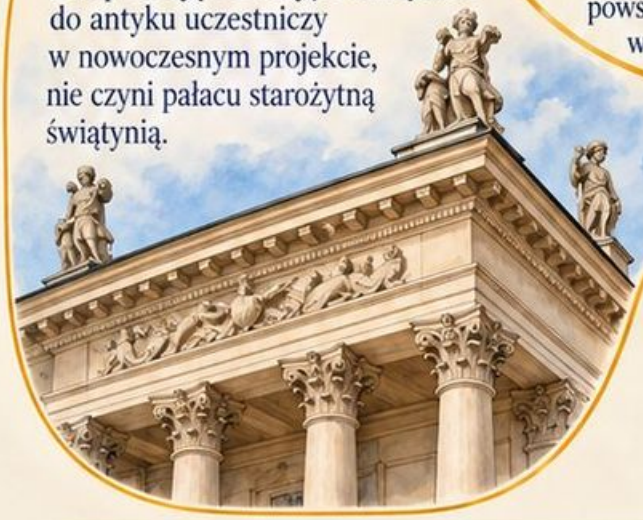

Mecenat

Stanisław August współtworzył program siedziby i kolekcji. Projektanci oraz artyści realizowali kolejne zadania, dlatego nie należy przypisywać wszystkiego jednemu wykonawcy.

Przykład: Pałac na Wyspie w Warszawie, przebudowy XVIII wieku dla Stanisława Augusta; kluczową rolę odegrali Dominik Merlini i Jan Chrystian Kamsetzer.

Sprawdź: jak odróżnisz pierwotną funkcję pawilonu od późniejszej funkcji królewskiej rezydencji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Canaletto: weduta warszawska

Mapa historyczna 110

Miejsce

Budynki i osie ulic pozwalają rozpoznać fragment miasta. Trzeba jednak porównać obraz z historyczną dokumentacją i uwzględnić późniejsze zmiany.

identyfikuje przez

Perspektywa

Ustawienie obserwatora porządkuje elewację i głębię ulicy. Dobór kadru oraz modyfikacje relacji przestrzennych wpływają na czytelność widoku.

organizuje przez

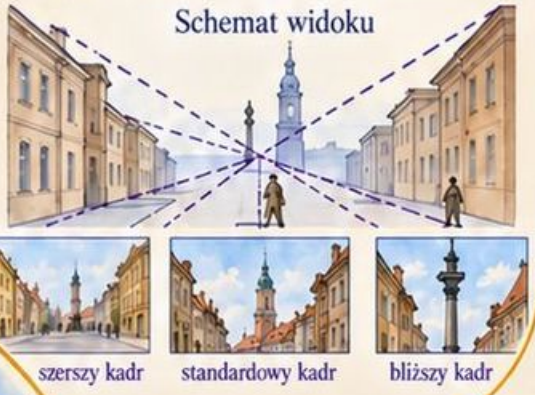

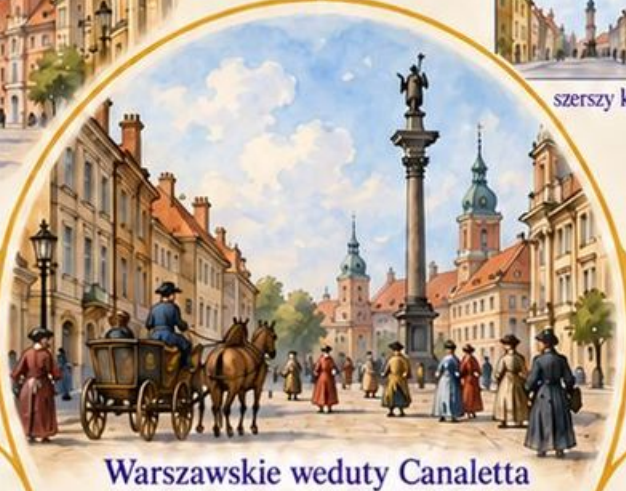

Warszawskie weduty Canaletta łączą rozpoznawalne miejsca z artystycznym wyborem punktu obserwacji; precyzja szczegółów nie oznacza całkowicie neutralnego dokumentu fotograficznego.

ożywia przez

Sztafaż

Postacie, pojazdy i codzienne czynności wprowadzają skalę oraz społeczne życie. Ich obecność nie dowodzi identycznego zdarzenia w jednym udokumentowanym momencie.

precyzuje

Nazwisko

Warszawski Canaletto to Bernardo Bellotto, nie jego wuj Giovanni Antonio Canal. Wspólne przezwisko wymaga podania tożsamości konkretnego twórcy.

Bernardo Bellotto	Giovanni Antonio Canal

Przykład: Bernardo Bellotto, *Krakowskie Przedmieście w stronę kolumny Zygmunta*, 1774, Zamek Królewski w Warszawie; jedna z serii wedut.

Sprawdź: dlaczego wedutę trzeba porównywać z innymi źródłami przed użyciem jako dokumentu wyglądu miasta?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Bacciarelli: portret królewski

Mapa historyczna 111

Strój

Płaszcz i elementy ceremonialnego ubioru identyfikują rolę monarchy. Ich faktura oraz barwa wzmacniają reprezentacyjny charakter całej sylwety.

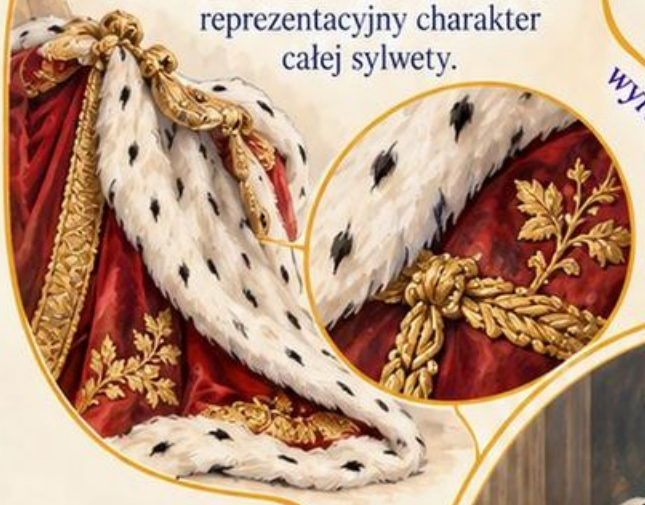

wyróżnia przez

Gest

Ustawienie ciała i rąk współtworzy kontakt z odbiorcą. Nie wystarczy opisać twarzy, pomijając sposób pokazania postaci w przestrzeni.

porządkuje przez

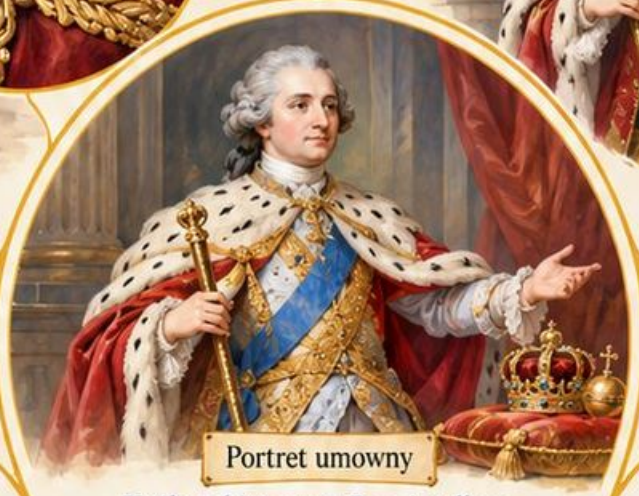

Portret umowny

Królewski portret Bacciarellego buduje reprezentację urzędu przez strój i pozę; wizerunek Stanisława Augusta należy analizować jako obraz o określonej funkcji dworskiej.

wiąże z

Miejsce

Portret należał do królewskiej kolekcji i Pokoju Marmurowego. Odczytanie uwzględnia program rezydencji, nie wyłącznie dzisiejszą muzealną etykietę.

rozróżnia

Osoba i urząd

Podobieństwo fizyczne współistnieje ze znakami godności. Nie każdy namalowany szczegół musi być bezpośrednim zapisem konkretnej ceremonii koronacyjnej.

Przykład: Marcello Bacciarelli, *Stanisław August w stroju koronacyjnym*, 1768–1771, olej na płótnie, Zamek Królewski w Warszawie, ZKW/2729/ab.

Sprawdź: jakie trzy cechy pozwalają odczytać urząd modela poza jego indywidualną twarzą?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Romantyzm: natura i doświadczenie

Mapa historyczna 112

Skala

Mała postać wobec rozległego otoczenia podkreśla różnicę możliwości i rozmiarów. Sama wielkość figury nie przesądza jednak o rozpaczy lub triumfie.

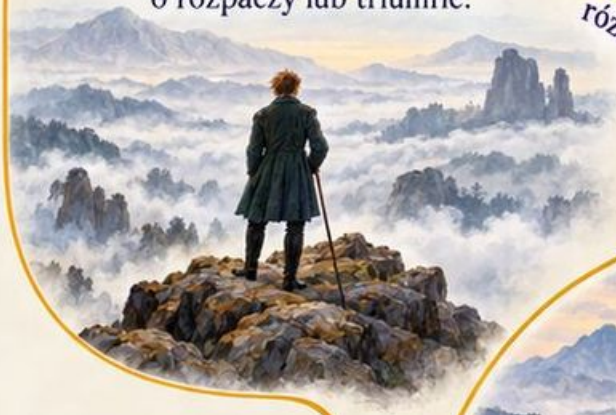

różnicuje przez

Punkt widzenia

Pozycja człowieka w obrazie może zbliżać obserwatora do jego spojrzenia. Odczyt wymaga uwzględnienia przesłonięć i dystansu wobec widoku.

prowadzi przez

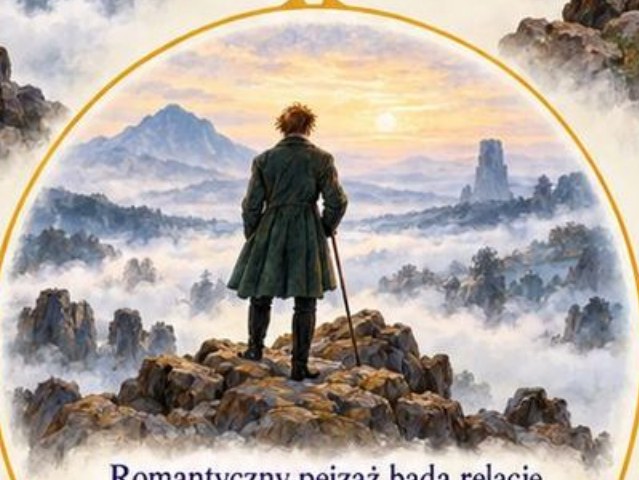

Romantyczny pejzaż bada relację człowieka z doświadczeniem natury; skala figury i organizacja przestrzeni mogą kierować refleksją, nie narzucając jednego uczucia każdemu widzowi.

buduje przez

Atmosfera

Mgła, światło i odległe plany ograniczają rozpoznawalność terenu. Niejasność może być celowym środkiem, nie dowodem niedokończonego obrazu.

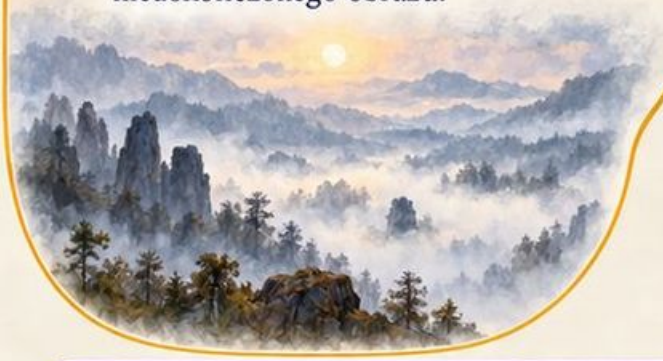

ogranicza

Uogólnienie

Romantyzm obejmuje różne tematy i postawy wobec natury. Pojedynczy pejzaż nie tworzy uniwersalnej definicji wszystkich dzieł epoki.

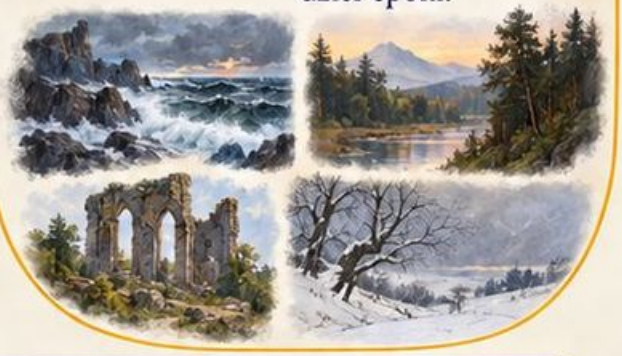

Przykład: Caspar David Friedrich, *Wędrowiec nad morzem mgły*, około 1817–1818, olej na płótnie, Hamburger Kunsthalle; data przybliżona w dokumentacji muzealnej.

Sprawdź: jak uzasadnisz relację figury do natury bez przypisywania jej nieudokumentowanych myśli?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Friedrich: Wędrowiec nad morzem mgły

Mapa historyczna 113

Rückenfigur

Postać odwrócona plecami patrzy w tę samą stronę co widz. Możemy porównać punkty obserwacji, ale nie widzimy jej wyrazu twarzy.

ustawia przez

Blisko i daleko

Ciemniejszy skalny pierwszy plan kontrastuje z mglistym otoczeniem. Nakładanie i różnice czytelności organizują głębię bez dokładnego opisu całego terenu.

rozdziela

Wędrowiec Friedricha przedstawia spojrzenie na krajobraz i jednocześnie ogranicza nasz dostęp do twarzy obserwatora; ta relacja jest ważniejsza niż samo rozpoznanie gór.

skupia przez

Oś figury

Usytuowanie człowieka stabilizuje kompozycję. Jednocześnie przesłania część widoku, więc obecność przewodnika może zarówno pomagać, jak i ograniczać ogląd.

kwalifikuje

Interpretacja

Proponowano odczytania religijne, polityczne i egzystencjalne. Powinny pozostać uzasadnionymi interpretacjami, a nie pewną biografią anonimowego modela.

Odczytania

?

Przykład: Caspar David Friedrich, *Wędrowiec nad morzem mgły*, około 1817–1818, Hamburger Kunsthalle; muzealne opracowania różnicują przybliżone datowanie.

Sprawdź: w jaki sposób ta sama postać jednocześnie prowadzi spojrzenie i zasłania krajobraz?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Delacroix: Wolność wiodąca lud na barykady

Mapa historyczna 114

Wydarzenie

Temat wiąże się z rewolucją lipcową w Paryżu w 1830 roku. Nie jest przedstawieniem zdobycia Bastylii z 1789 roku.

odwołuje do

Wolność

Kobieca figura z trójkolorowym sztandarem reprezentuje ideę. Nie należy bez dowodów uznawać jej za portret określonej uczestniczki wydarzeń.

personifikuje

Wolność wiodąca lud łączy wydarzenie polityczne z alegorią; realia ulicznej walki i postać personifikacji tworzą różne, współdziałające poziomy znaczenia obrazu.

prowadzi przez

Kompozycja

Gest sztandaru i skupienie figur organizują ruch ku przodowi. Hierarchia układu łączy temat polityczny z bezpośrednim zaangażowaniem odbiorcy.

Model kompozycji; znaki umowne.

rozróżnia

Obraz i relacja

Malarz komponuje wybrane typy oraz znaki, nie sporządza fotograficznego raportu. Data wykonania pozostaje odrębną informacją od późniejszych wystaw i recepcji.

Przykład: Eugène Delacroix, *Wolność wiodąca lud na barykady*, 1830, olej na płótnie, Luwr, RF 129; dzieło wystawiono w 1831 roku.

Sprawdź: jakie cechy pozwalają odróżnić alegorię Wolności od anonimowego portretu uczestniczki rewolucji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Géricault: Tratwa Meduzy

Mapa historyczna 115

Katastrofa

Fregata *Méduse* rozbiła się w 1816 roku. Obraz powstawał później, więc nie należy traktować go jako szkicu wykonanego podczas zdarzenia.

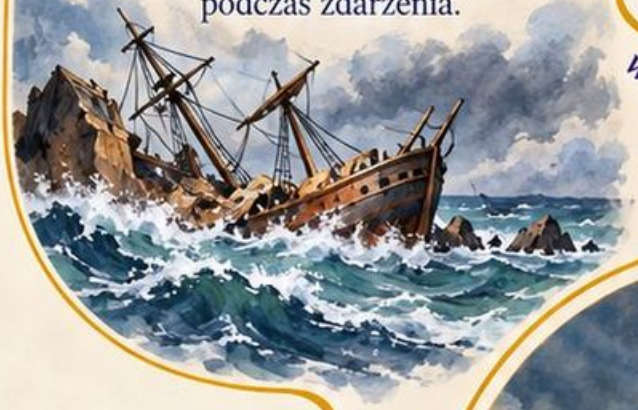

wiąże z

Przekątne

Układ mas i gestów kieruje uwagę ku sygnałowi pomocy. Przestrzeń tratwy porządkuje grupę zamiast pozostawiać uczestników w przypadkowym rozproszeniu.

prowadzi przez

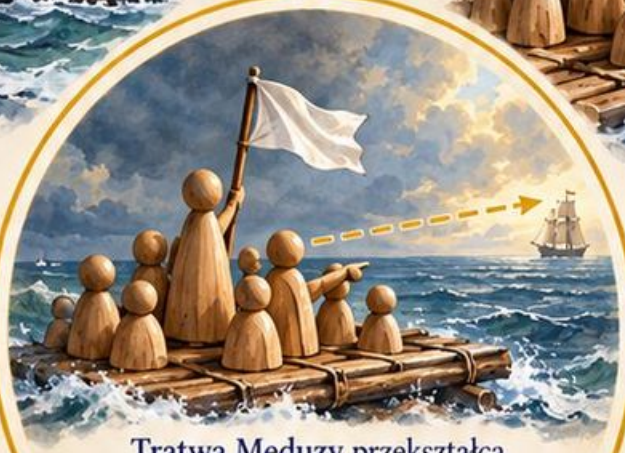

Tratwa Meduzy przekształca współczesną katastrofę w monumentalne malarstwo; kompozycja grupy buduje napięcie między zagrożeniem a nadzieją zauważenia przez odległy statek.

kontrastuje

rozróżnia

Skala

Wielka powierzchnia płótna i mały statek w oddali wzmacniają dystans. Znaczenie punktu na horyzoncie wynika z relacji do czekających ludzi.

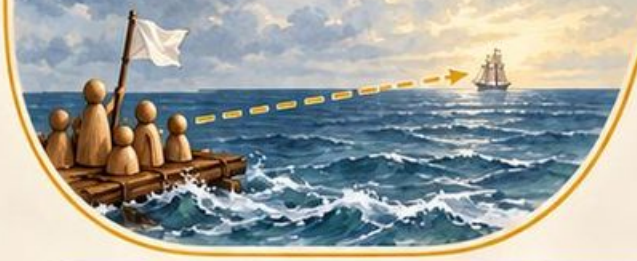

Rekonstrukcja artysty

Badania i przygotowania malarza nie likwidują selekcji ani kompozycji. Opracowanie historii należy zestawiać z innymi źródłami, nie uznawać za neutralny zapis.

Przykład: Théodore Géricault, *Tratwa Meduzy*, 1818–1819, olej na płótnie, Luwr; katastrofa z 1816 roku i Salon z 1819 mają odmienne daty.

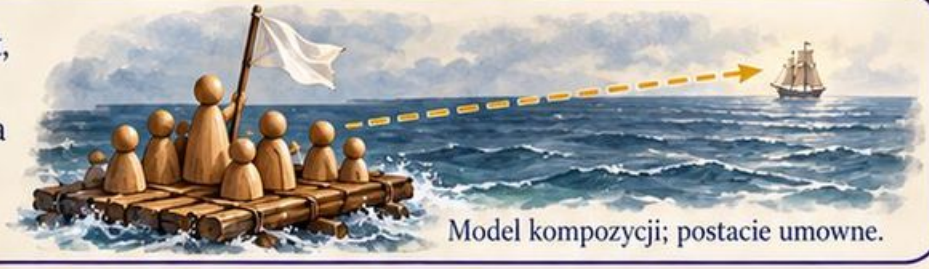

Model kompozycji; postacie umowne.

Sprawdź: jak mały fragment odległego statku może stać się ważnym celem całej kompozycji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Turner: światło i rozpuszczenie formy

Mapa historyczna 116

Kontrast

Jasna sylweta żaglowca i ciemniejszy holownik pełnią odmienne role. Ich wielkość oraz ton organizują relację starej i nowej technologii.

różnicuje przez

Atmosfera

Niebo i woda uczestniczą w jednej przestrzeni barwnej. Odbicia oraz mglistość wiążą odrębne przedmioty, osłabiając ostre granice.

scala przez

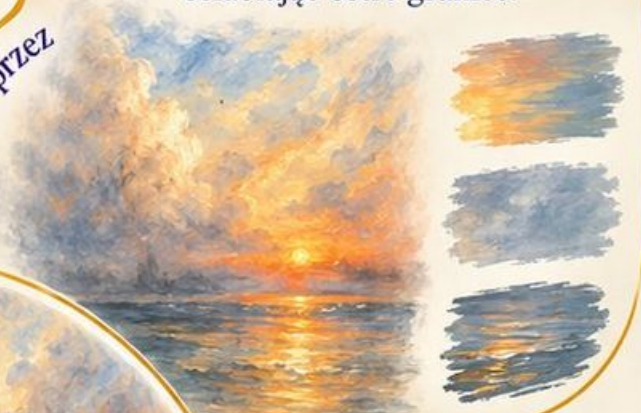

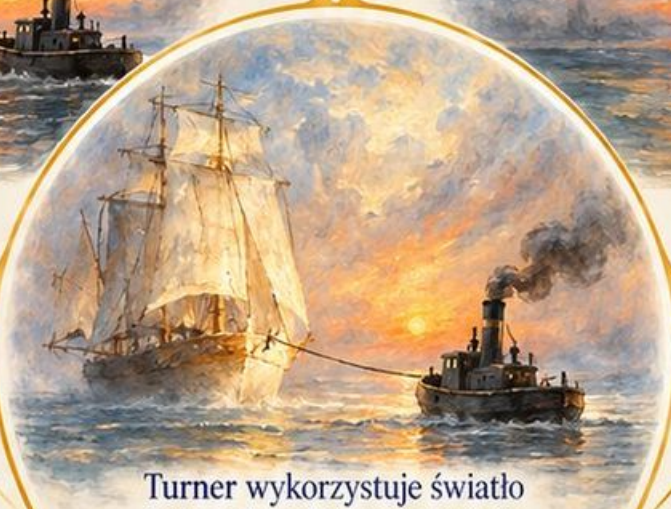

Turner wykorzystuje światło i atmosferę do przetwarzania rozpoznawalnego motywu; zacieranie konturu nie oznacza rezygnacji z tematu ani dowolnego rozlania farby.

wiąże z

Historia

Okręt upamiętnia wcześniejszą służbę, a jego ostatnia droga staje się tematem obrazu. Symboliczna interpretacja nie jest neutralnym raportem stoczniowym.

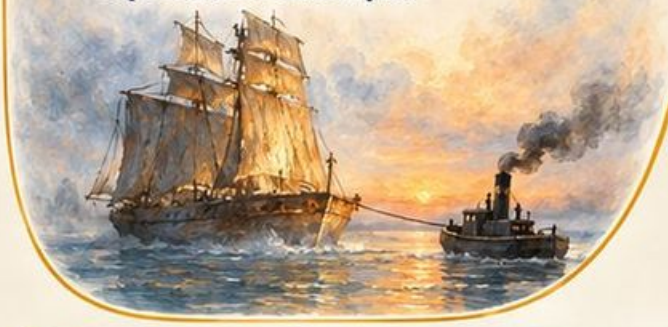

rozróżnia

Daty

Holowanie odbyło się w 1838 roku, obraz wystawiono w 1839. Turner nie jest potwierdzonym bezpośrednim świadkiem przedstawionego momentu.

Przykład: Joseph Mallord William Turner, *Ostatnia droga Temeraire'a*, 1839, olej na płótnie, National Gallery w Londynie; kompozycja przetwarza wydarzenie z 1838 roku.

Sprawdź: jak kontrast światła pozwala odróżnić dwie jednostki mimo rozmytych granic otoczenia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Goya: Rozstrzelanie powstańców madryckich

Mapa historyczna 117

Grupy

Indywidualizowani skazańcy kontrastują z szeregiem żołnierzy. Ograniczenie widoku twarzy jednej grupy wpływa na relację obserwatora z przedstawionymi osobami.

przeciwstawia

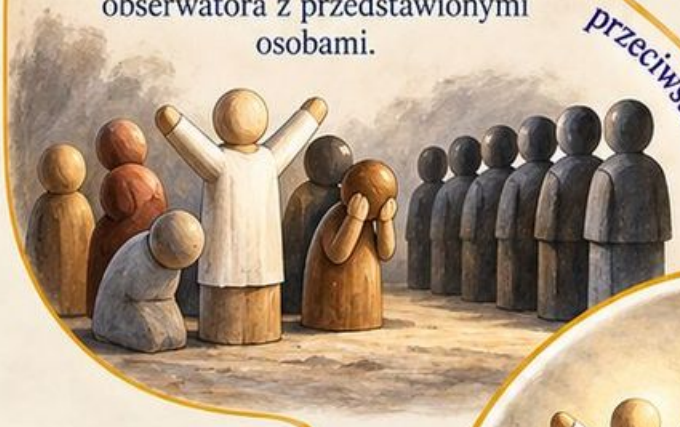

wydobywa przez

Światło

Jasna koszula i oświetlona strefa skupiają uwagę. Źródło światła uczestniczy w konstrukcji narracji, nie jest tylko elementem wyposażenia nocnej sceny.

Goya buduje oskarżenie przemocy przez przeciwstawienie grup i światło; rozpoznanie wydarzenia nie zastępuje analizy tego, jak kompozycja kieruje moralną uwagą odbiorcy.

wiąże z

Wydarzenie

Temat dotyczy represji po powstaniu madryckim w maju 1808 roku. Trzeba odróżnić historię zdarzenia od późniejszej pracy malarza.

rozróżnia

Czas wykonania

Dzieło powstało w 1814 roku w konkretnym politycznym kontekście. Nie jest zdjęciem ani udokumentowanym szkicem wykonanym na miejscu egzekucji.

Przykład: Francisco Goya, *Rozstrzelanie powstańców madryckich*, 1814, olej na płótnie, Prado; tytuł przywołuje wydarzenia 3 maja 1808 roku.

Model relacji; znaki umowne.

Sprawdź: jak różny dostęp do twarzy obu grup wpływa na odczytanie sceny?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Michałowski: koń i ekspresja

Mapa historyczna 118

Sylweta

Nachylenie tułowia, szyi i nóg pozwala odczytać ruch. Analizuj relacje części zwierzęcia, zamiast oceniać obraz wyłącznie liczbą szczegółów.

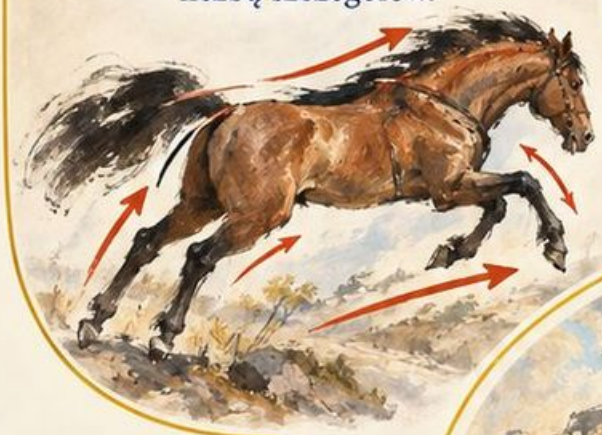

buduje przez

Plama

Sąsiadujące tony łączą figury w większe masy. Ślad pędzla może sugerować energię oraz atmosferę, nie odtwarzając każdej krawędzi osobno.

prowadzi przez

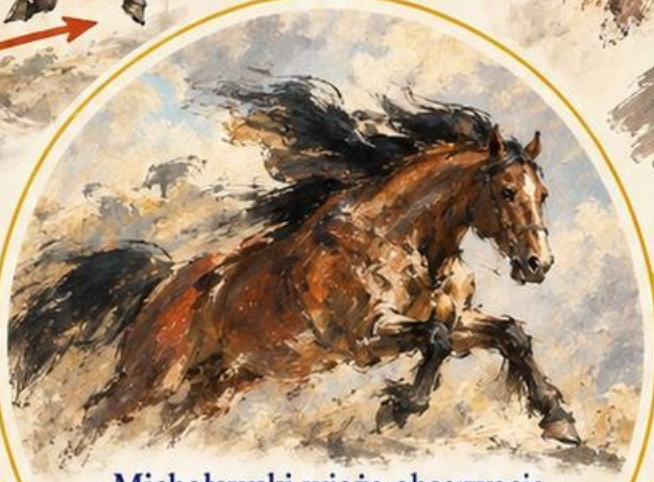

Michałowski wiąże obserwację konia z ekspresją malarskiej plamy; rozpoznawalność ruchu może wynikać z kierunków i kontrastów, nawet gdy szczegół pozostaje skrótowy.

wiąże z

Temat historyczny

Koń i jeździec uczestniczą w narracji szarży. Obraz powstał po wydarzeniu, a ekspresja nie stanowi dowodu dosłownego przebiegu każdego gestu.

różnicuje

Studium i kompozycja

Obserwacja zwierzęcia dostarcza wiedzy, którą malarz przetwarza w obrazie. Gotowa scena historyczna nie jest automatycznie bezpośrednim studium z natury.

Przykład: Piotr Michałowski, *Somosierra*, 1845–1855 według katalogu MNK, olej na płótnie; dzieło nawiązuje do szarży z 1808 roku.

Sprawdź: jak uzasadnisz ruch konia przez trzy kierunki formy, bez wyliczania detali uprzęży?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Realizm: temat codzienny

Mapa historyczna 119

Temat

Pracujący ludzie i zwyczajne otoczenie zastępują część tradycyjnych bohaterów. Sam temat wiejski nie wystarcza jednak do klasyfikacji każdego obrazu.

wybiera

Skala

Monumentalny format może nadać codziennej scenie publiczne znaczenie. Wymiary oraz sposób pokazania figur uczestniczą w dyskusji o hierarchii malarstwa.

przekształca przez

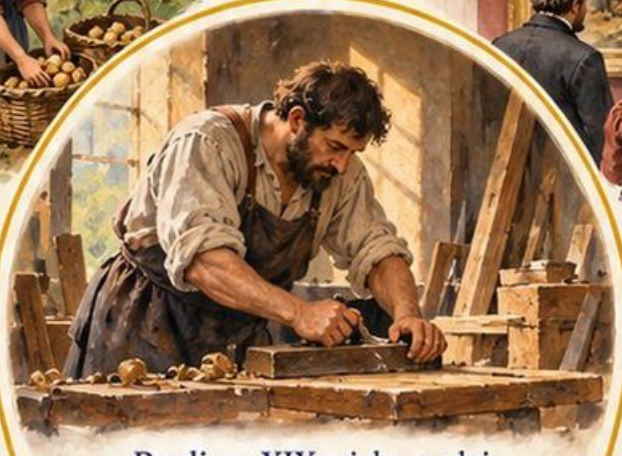

Realizm XIX wieku nadaje codziennemu życiu i pracy rangę poważnego tematu; nazwa kierunku nie oznacza neutralnego kopiowania widoku ani braku kompozycji.

porządkuje przez

wiąże z

Forma

Gest, światło i układ przestrzeni pozostają zaprojektowane. Przekonująca obserwacja nie wyklucza selekcji, idealizacji szczegółu ani społecznego stanowiska autora.

Kontekst

Wystawy i reakcje odbiorców pomagają ustalić historyczne znaczenie wyboru. Nie należy zastępować dokumentacji samym twierdzeniem, że obraz pokazuje prawdę.

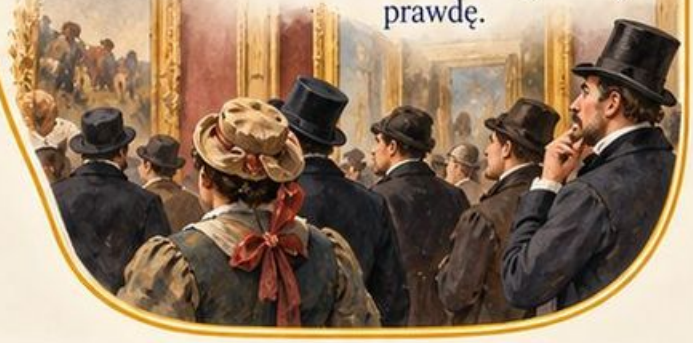

Przykład: Gustave Courbet, *Pracownia malarza*, 1854–1855, olej na płótnie, Musée d'Orsay; autor określał rozbudowaną kompozycję jako alegorię rzeczywistą.

Sprawdź: dlaczego codzienny temat i realistyczny szczegół nie są dowodem całkowitej bezstronności obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Courbet: pracownia i program

Mapa historyczna 120

Artysta

Malarz pracujący przy sztaludze stanowi centrum układu. Jego miejsce wiąże przedstawiony pejzaż z otaczającymi go postaciami i społecznymi relacjami.

skupia na

Grupy

Boczne zespoły pełnią odmienne role w programie. Analiza porównuje gesty i położenie, nie dopisuje każdej anonimowej figurze pewnego nazwiska.

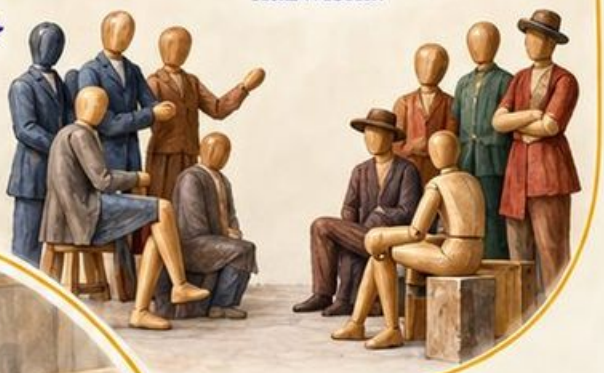

rozdziela

Pracownia Courbeta przedstawia artystę wśród wybranych ludzi i znaków; obraz łączy rozpoznawalny warsztat z programową refleksją nad sztuką oraz społeczeństwem.

łączy z

Alegoria

Rozpoznawalne osoby i przedmioty mogą współtworzyć szersze znaczenie. Określenie rzeczywista nie zmienia sceny w fotograficzny zapis jednego wspólnego zebrania.

wiąże z

Autoprezentacja

Wielki format podkreśla rangę roli artysty. Program tytułowy oraz kontekst wystawy pomagają zrozumieć dzieło jako wypowiedź, nie tylko wnętrze pracowni.

Przykład: Gustave Courbet, *Pracownia malarza. Alegoria rzeczywista określająca siedem lat mojego życia artystycznego*, 1854–1855, Musée d'Orsay; monumentalny obraz olejny.

Model relacji; postacie umowne.

Sprawdź: jak centrum warsztatowe wiąże ze sobą grupy o odmiennym znaczeniu programowym?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Millet: praca na wsi

Mapa historyczna 121

Gest

Schylanie, zbieranie i podnoszenie tworzą rytm czynności. Trzy postacie można porównać jako różne fazy pracy, nie jako mechaniczne kopie.

powtarza przez

Plany

Duże figury pierwszego planu zestawiono z odległą obfitością zbioru. Różnica skali współtworzy znaczenie, nie tylko perspektywiczną głębię krajobrazu.

kontrastuje

Millet organizuje pracę wiejską przez powtarzające się gesty i kontrast planów; przedstawienie codzienności staje się analizą wysiłku oraz społecznej sytuacji ludzi.

wiąże z

Praktyka

Zbieranie pozostawionych kłosów dotyczyło osób korzystających z resztek po żniwach. Nie należy utożsamiać tej czynności z własnością całego pola.

kontroluje

Interpretacja

Nastrój wynika z kompozycji i kontekstu pracy. Opis nie musi przypisywać wszystkim uczestniczkom identycznych myśli ani indywidualnych biografii.

Przykład: Jean-François Millet, *Zbierające kłosy*, 1857, olej na płótnie, Musée d'Orsay; trzy figury pierwszego planu wykonują powiązane czynności.

Sprawdź: jak kontrast skali między pierwszym a dalszym planem wzmacnia odczytanie pracy?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Matejko: Bitwa pod Grunwaldem

Mapa historyczna 122

Dwie epoki

Wydarzenie z 1410 roku przedstawiono w 1878. Kontekst zaborów pomaga rozumieć współczesną funkcję dzieła bez zmieniania daty samej bitwy.

rozróżnia

Centra narracji

Wielka liczba figur wymaga wybranych punktów uwagi. Gesty, stroje i kontrasty łączą rozproszone sceny w rozbudowaną opowieść.

skupia przez

Bitwa pod Grunwaldem Matejki łączy wydarzenie średniowieczne z XIX-wieczną pamięcią historyczną; obraz jest interpretacją przeszłości, nie bezpośrednim świadectwem przebiegu bitwy.

przetwarza

wiąże z

Źródła

Malarz korzysta z wiedzy i świadomie komponuje wydarzenie. Nie wszystkie osoby, przedmioty oraz działania musiały rzeczywiście wystąpić obok siebie w jednej chwili.

Odbiorca

Monumentalny format i rozpoznawalny temat nadają obrazowi funkcję publicznej pamięci. Recepcja późniejszych pokoleń stanowi kolejną warstwę historii dzieła.

Przykład: Jan Matejko, *Bitwa pod Grunwaldem*, 1878, olej na płótnie, Muzeum Narodowe w Warszawie; wydarzenie historyczne pochodzi z 1410 roku.

Model narracji; znaki umowne.

Sprawdź: dlaczego identyfikację jednego historycznego bohatera trzeba oddzielić od oceny wiarygodności całej sceny?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Grottger: cykl i opowieść

Mapa historyczna 123

Wprowadzenie

Pierwsza karta może budować przestrzeń i zapowiedź wydarzeń. Odczyt nie wymaga jeszcze pokazania wszystkich bohaterów oraz całej akcji.

otwiera przez

Następstwo

Dokumentacja cyklu określa kolejność scen, które łączą powracające postacie, miejsca i motywy, dlatego nie należy dowolnie przestawiać kartonów.

wiąże przez

Cykl Grottgera rozwija opowieść przez następstwo kart; pojedynczy rysunek ma własną kompozycję, lecz jego funkcja zmienia się w relacji do pozostałych scen.

rozwija

Rzeczywistość i symbol

Historia rodziny współistnieje z motywami symbolicznymi. Cykl nie jest neutralną serią fotograficznych raportów z powstania.

ujednolica przez

Technika

Ograniczenie barwy i praca kredką wzmacniają wizualną spójność. Różnice tonu, światła i kadru nadal pozwalają różnicować nastrój kolejnych kart.

Przykład: Artur Grottger, *Lituania*, 1864–1866, sześć rysunków kredką na papierze, MNK; *Puszcza* z 1864 roku otwiera sekwencję.

Modele kart; przedstawienia umowne.

Puszcza → Znak → Przysięga → Bój → Duch → Widzenie

Sprawdź: jak zmienia się odczyt pierwszej karty, gdy znamy dalszy ciąg całego cyklu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Chełmoński: ruch i obserwacja

Mapa historyczna 124

Kierunek

Zaprzęg zbliżający się do widza uruchamia inne doświadczenie niż boczny profil. Skrót perspektywiczny wiąże ciała koni z głębią.

prowadzi przez

Rytm

Poszczególne zwierzęta mają odmienne ustawienia nóg i głów. Ich związki budują wspólny impet, nie cztery identyczne fazy jednego ruchu.

różnicuje

Chełmoński łączy obserwację zwierząt z komponowaniem dynamiki; ruch malarski wynika z pozy, skrótu i kontrastu otoczenia, nie rzeczywistego przemieszczania się obrazu.

kontrastuje

wiąże z

Otoczenie

Spokojniejsze rozległe tło pozwala wyróżnić główną grupę. Opis powinien wskazywać, które części stabilizują scenę, a które sugerują działanie.

Praca artysty

Znajomość natury mogła współistnieć z malowaniem poza przedstawionym miejscem. Gotowy obraz nie musi być bezpośrednim plenerowym szkicem całego wydarzenia.

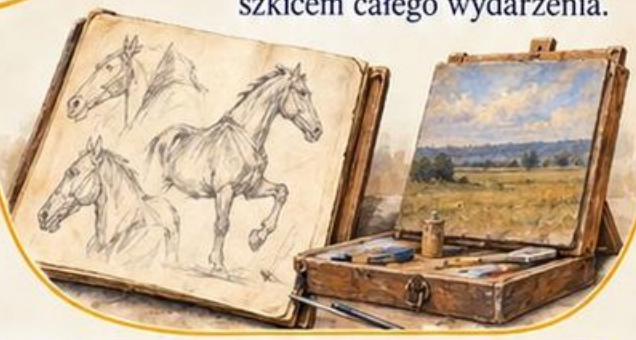

Przykład: Józef Chełmoński, *Czwórka*, 1881, olej na płótnie, MNK; monumentalny zaprzęg nawiązuje kontakt z widzem przez kierunek ruchu.

Sprawdź: jak różnica między spokojnym tłem a aktywną grupą wzmacnia wrażenie galopu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Impresjonizm: chwila i światło

Mapa historyczna 125

Warunki

Oświetlenie i atmosfera zmieniają wygląd motywu. Ten sam port lub ogród może wymagać innych relacji barwnych przy kolejnej obserwacji.

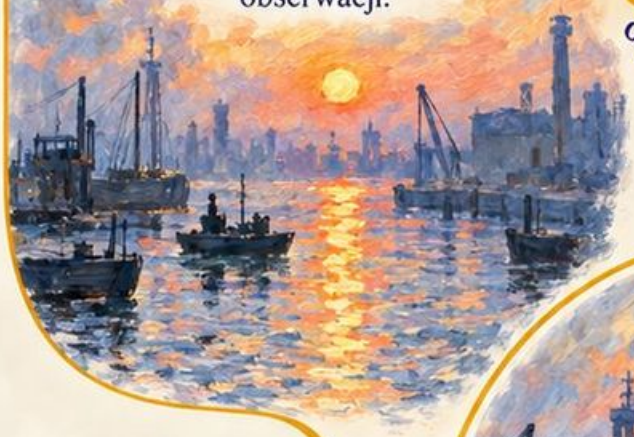

obserwuje

buduje przez

Pociągnięcia

Widoczne ślady pędzla mogą łączyć się optycznie z odległości. Nie każdy fragment musi być równie drobiazgowo wykończony, aby tworzyć czytelną całość.

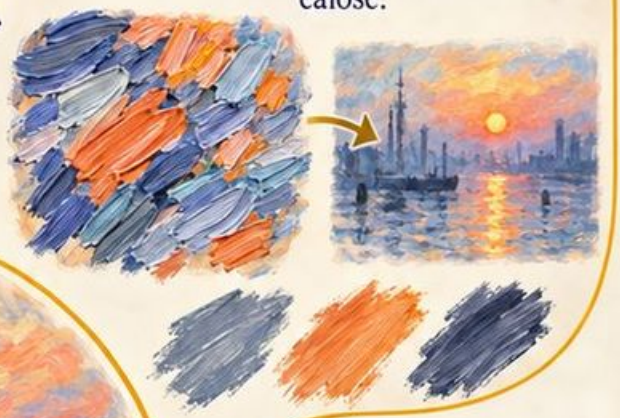

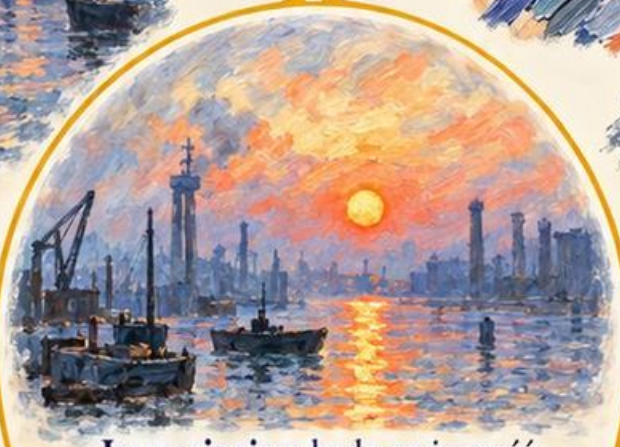

Impresjonizm bada zmienność widzenia poprzez światło, kolor i fakturę; wrażenie chwili jest wynikiem pracy malarskiej, nie dowodem całkowitego braku przygotowania.

wiąże z

rozróżnia

Nowoczesność

Pejzaż i codzienność obejmują również porty, transport i życie miejskie. Kierunku nie należy redukować do samych pogodnych scen w ogrodzie.

Daty

Powstanie obrazu i wystawa grupy to odrębne wydarzenia. Pierwsza prezentacja impresjonistów w 1874 roku nie datuje wszystkich pokazanych wtedy płócien.

1872 powstanie obrazu

1874 wystawa grupy

Przykład: Claude Monet, *Impresja, wschód słońca*, 1872 według Musée Marmottan Monet; widok portu w Hawrze pokazano na wystawie w 1874 roku.

Sprawdź: jak odróżnisz analizę światła od rozpoznania tematu portowego w tym samym obrazie?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Monet: seria jako badanie widzenia

Mapa historyczna 126

Motyw

Rozpoznawalna fasada dostarcza wspólnego punktu odniesienia. Porównanie pyta, co pozostaje podobne, a nie tylko które płótno ma inną nazwę koloru.

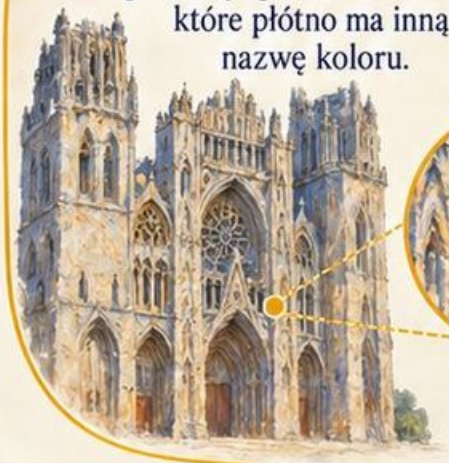

zachowuje

Atmosfera

Światło i pogoda różnicują granice, ton oraz nasycenie. Ta sama struktura architektury może wyglądać ciężko albo niemal rozpływać się w powietrzu.

zmienia przez

Słońce | Mgła | Wieczór

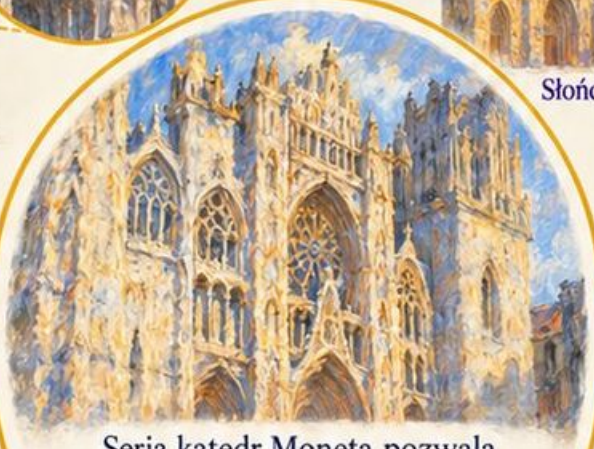

Seria katedr Moneta pozwala porównywać względnie stały motyw w zmiennych warunkach widzenia; pojedyncze płótno działa również w relacji do pozostałych.

wiąże z

Proces

Monet przechodził między płótnami i później pracował w atelier. Seria nie jest prostym dowodem jednorazowego, spontanicznego malowania każdego obrazu bez poprawek.

rozróżnia

Datowanie

Obserwacje w Rouen z lat 1892–1893 poprzedzały dopracowanie i datowanie wielu obrazów na 1894 rok. Wystawa dwudziestu płócien odbyła się w 1895.

Obserwacje w Rouen | Dopracowanie i datowanie wielu obrazów | Wystawa dwudziestu płócien

Przykład: Claude Monet, *Katedra w Rouen. Portal w słońcu*, 1894, olej na płótnie, Metropolitan Museum, 30.95.250; jeden obraz rozbudowanej serii.

Sprawdź: dlaczego podpisana data nie opisuje koniecznie całego czasu prowadzenia obserwacji i malowania?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Renoir: postać w otoczeniu

Mapa historyczna 127

Światło

Jasne fragmenty pojawiają się na twarzach, ubiorach i podłożu. Ich powtarzanie łączy figury z przestrzenią zamiast oddzielać każdą ostrym obrysem.

wiąże przez

Grupy

Rozmowy i tańczące pary tworzą lokalne zespoły. Zestawienie ich pozycji pozwala opisać ruch uwagi między bliskim planem a dalszym tłumem.

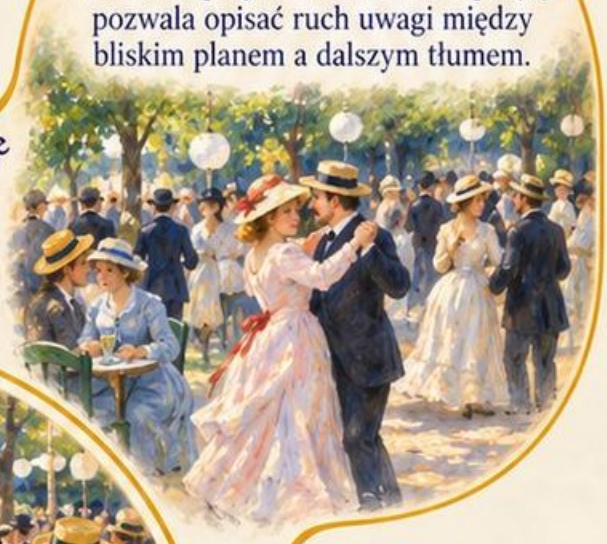

porządkuje

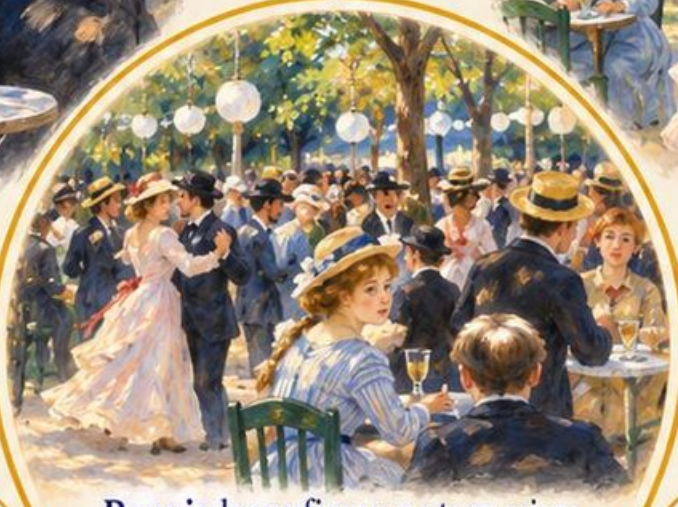

Renoir łączy figurę z otoczeniem przez plamy światła i rytm tłumu; scena rozrywki jest starannie komponowanym obrazem nowoczesnego życia społecznego.

wybiera

Miejsce

Popularny ogród taneczny na Montmartrze staje się tematem dużego płótna. Codzienna rozrywka otrzymuje rangę ambitnej wypowiedzi malarskiej.

rozróżnia

Proces i wrażenie

Swobodny efekt nie dowodzi braku przygotowania. Praca na miejscu, szkice i późniejsze opracowanie mogły współtworzyć ostateczny obraz.

Przykład: Auguste Renoir, *Bal w Moulin de la Galette*, 1876, olej na płótnie, Musée d'Orsay; obraz pokazano na wystawie impresjonistycznej w 1877.

Sprawdź: jak powtarzające się jasne plamy łączą ludzi z otoczeniem, zamiast tylko oświetlać osobne sylwetki?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Degas: kadr i ruch

Mapa historyczna 128

Kadr

Fragmenty postaci i przedmioty blisko brzegu sugerują dalszy ciąg poza obrazem. Ucięcie nie musi oznaczać nieumiejętnego rozmieszczenia figur.

wycina przez

Przekątna

Kierunki podłogi i ustawienie uczestników organizują głębię. Pusta strefa może być aktywną częścią kompozycji, nie miejscem zapomnianym przez autora.

prowadzi przez

Degas buduje wrażenie obserwowanego ruchu przez kadr i relacje figur; pozorna przypadkowość sceny może wynikać z długiego przygotowania oraz świadomych zmian.

różnicuje

Gesty

Ćwiczenie, oczekiwanie i odpoczynek pokazują różne sytuacje pracy. Nie każda tancerka wykonuje ten sam ruch ani uczestniczy w publicznym przedstawieniu.

sprawdza przez

Przygotowanie

Rysunki i zmiany ujawniają opracowanie sceny. Efekt podobny do migawki nie czyni dzieła fotografią ani dowodem jednorazowego malowania z ukrycia.

Przykład: Edgar Degas, *Lekcja tańca*, 1874, olej na płótnie, Metropolitan Museum; scena ćwiczeń ma rozbudowaną historię przygotowania i zmian.

Sprawdź: jakie znaczenie ma pusta podłoga dla relacji między bliskimi a dalszymi postaciami?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Cézanne: konstrukcja obrazu

Mapa historyczna 129

Barwa

Zmiany tonu i sąsiednie pociągnięcia sugerują objętość. Kolor uczestniczy w budowaniu formy, nie tylko pokrywa gotowy kontur jabłka.

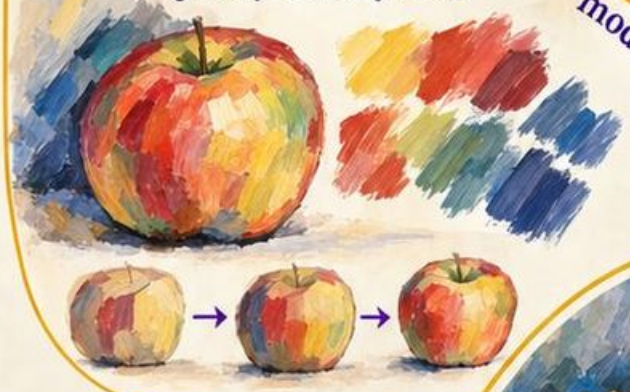

modeluje przez

Przedmioty

Kosz, butelka i tkanina tworzą wzajemne zależności. Pochylenia i odstępy trzeba odczytywać jako układ całości, nie osobne studia każdego obiektu.

łączy

Cézanne buduje obraz przez relacje plam i przedmiotów; napięcia perspektywiczne martwej natury mogą służyć konstrukcji, zamiast wynikać wyłącznie z niedokładnej obserwacji.

przekształca

Przestrzeń

Krawędzie i różne kierunki mogą utrudniać złożenie sceny w jeden fotograficznie spójny widok. Nie oznacza to automatycznie braku malarskiego porządku.

porównuje z

Tradycja

Rozpoznawalna martwa natura pozostaje punktem wyjścia. Badanie jej konstrukcji pomaga zrozumieć późniejsze eksperymenty, ale nie czyni każdego obrazu Cézanne'a kubistycznym.

Przykład: Paul Cézanne, *Kosz jabłek*, około 1893, olej na płótnie, Art Institute of Chicago; dzisiejsze datowanie różni się od dawnych propozycji.

Sprawdź: jak opiszesz dwie napięte relacje przestrzenne bez sprowadzenia ich do słowa błąd?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Van Gogh: linia i ekspresja koloru

Mapa historyczna 130

Rytm

Powtarzane kierunki pociągnięć wiążą niebo, ziemię i roślinność. Linia może sugerować ruch uwagi bez przedstawienia rzeczywiście wirującej atmosfery.

prowadzi przez

Kontrast

Jasne oraz ciemne pola i zestawienia barw budują napięcie. Analiza wskazuje relacje na powierzchni, nie ogranicza się do nazwania emocji.

różnicuje

Van Gogh łączy rozpoznawalny motyw z rytmem linii i intensyfikacją barwy; ekspresja obrazu nie jest prostym wykresem zdrowia psychicznego jego autora.

łączy

Obserwacja i pamięć

Elementy widoku mogły być przenoszone, zmieniane i komponowane. Rozpoznawalny pejzaż nie musi odpowiadać dokładnie temu, co widać z jednego okna.

sprawdza przez

Dokumentacja

Listy i badania pomagają ustalić proces. Nie należy na podstawie wirującej linii dopisywać diagnozy lub pewnego stanu emocjonalnego w chwili malowania.

Przykład: Vincent van Gogh, *Gwiaździsta noc*, czerwiec 1889, olej na płótnie, MoMA; obraz łączy obserwowany krajobraz z kompozycyjnymi przekształceniami.

Sprawdź: jak uzasadnisz ekspresję przez dwa kierunki pędzla i kontrast, bez diagnozowania artysty?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Gauguin: płaszczyzna i symbol

Mapa historyczna 131

Kontur

Silna granica rozróżnia pola i figury. Jej funkcję można porównać z płynnym przejściem tonu, nie uznając jednej metody za zawsze lepszą.

oddziela przez

przekształca

Barwa

Duże nienaturalistyczne powierzchnie organizują nastrój i podział sceny. Nie są jedynie lokalnym kolorem przedmiotów wiernie przepisanym z obserwacji.

Gauguin wykorzystuje płaską barwę i wyraźne granice do przedstawienia idei; odmienny od natury kolor nie musi oznaczać dosłownie takiego samego wyglądu miejsca.

łączy z

kontroluje

Wyobrażenie

Modlące się Bretonki i wizja biblijnego wydrazenia tworzą różne poziomy. Przedstawienie wyobrażenia nie jest raportem o realnej walce widzianej na polu.

Kontekst

Motywy kulturowe wymagają dokładnej identyfikacji i źródeł. Nie wolno traktować innych społeczności jako bezczasowego, jednolitego zbioru egzotycznych symboli.

Przykład: Paul Gauguin, *Wizja po kazaniu*, 1888, olej na płótnie, National Galleries of Scotland; dzieło powstało w Pont-Aven w Bretanii.

Model relacji; postacie umowne.

Sprawdź: jak kolor i granica oddzielają obserwowane postacie od przedstawionego wyobrażenia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Seurat: punkt i porządek

Mapa historyczna 132

Barwne ślady

Sąsiadujące punkty i pociągnięcia pozostają osobnymi elementami powierzchni. Z dalszego dystansu uczestniczą w odczytaniu większych pól i form.

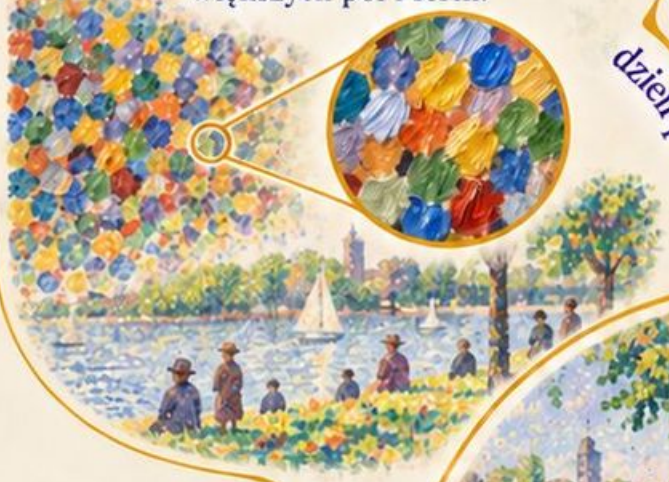

dzieli przez

Figury

Powtarzające się piony, profile i odstępy budują stabilny rytm. Scena wypoczynku nie jest przypadkowym rozsypaniem punktów pozbawionym projektu.

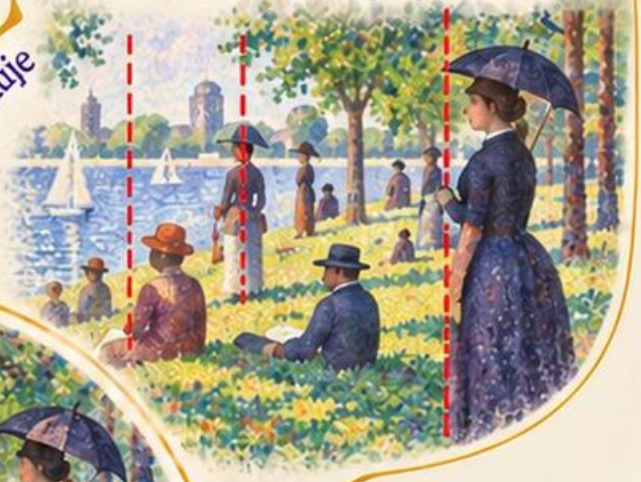

porządkuje

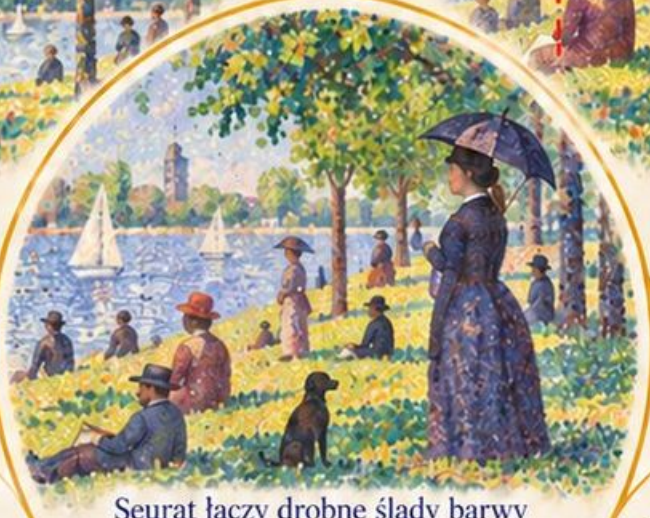

Seurat łączy drobne ślady barwy z uporządkowaną kompozycją; metoda neoimpresjonistyczna bada relacje optyczne, lecz nie jest mechaniczną receptą gwarantującą każdemu identyczne wrażenie.

wiąże z

Przygotowanie

Studia i kolejne etapy pracy prowadzą do precyzyjnie opracowanej kompozycji, odmiennej od jednorazowego zanotowania przelotnego wrażenia.

rozróżnia

Daty

Tytuł przywołuje 1884 rok, wykonanie trwało do 1886, a malowaną bordiurę dodano później. Każda informacja dotyczy innego zakresu.

1884–1886
powstanie obrazu

1888–1889
malowana bordiura

Przykład: Georges Seurat, *Niedzielne popołudnie na wyspie Grande Jatte*, 1884–1886, olej na płótnie, Art Institute of Chicago; bordiura z 1888–1889.

Sprawdź: jak zestawisz mikroskopijny ślad pędzla z wielką, spokojną organizacją całej sceny?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Rodin: powierzchnia i fragment

Mapa historyczna 133

Powierzchnia

Nierówności przyjmują światło inaczej niż gładka płaszczyzna. Odbiór faktury zmienia się wraz z punktem obserwacji i oświetleniem.

buduje przez

Zestawienie

Fragmenty wcześniejszych studiów mogły otrzymać nowy układ. Powstanie dzieła obejmuje wybór oraz połączenie części, nie tylko jednorazowe wymodelowanie kompletnej postaci.

scala przez

Rodin traktuje fragment i ślad modelowania jako środki ekspresji; niepełna figura może być świadomą całością artystyczną, a nie wyłącznie uszkodzonym zabytkiem.

ogranicza

rozróżnia

Szczegół

Brak głowy i ramion w *Człowieku idącym* koncentruje uwagę na ruchu tułowia i nóg. Nie wymaga wymyślania zaginionego portretu.

Model i odlew

Gips oraz brąz mają osobne daty i funkcje. Później odlew może być wykonany według wcześniejszego modelu, dlatego podpis wymaga precyzji.

Przykład: Auguste Rodin, *Człowiek idący*, duży model, 1907, gips, Musée Rodin w Meudon; odróżnij go od brązowych wersji.

Model fragmentu; bryły umowne.

Sprawdź: jakie dowody pozwalają nazwać niepełną figurę świadomą kompozycją, a nie przypadkową ruiną?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Secesja: linia i projekt całości

Mapa historyczna 134

Krzywa

Kierunki podpór, balustrady i dekoracji mogą się wzajemnie kontynuować. Należy wskazać rzeczywiste relacje, zamiast rozpoznawać styl po dowolnym kwiatku.

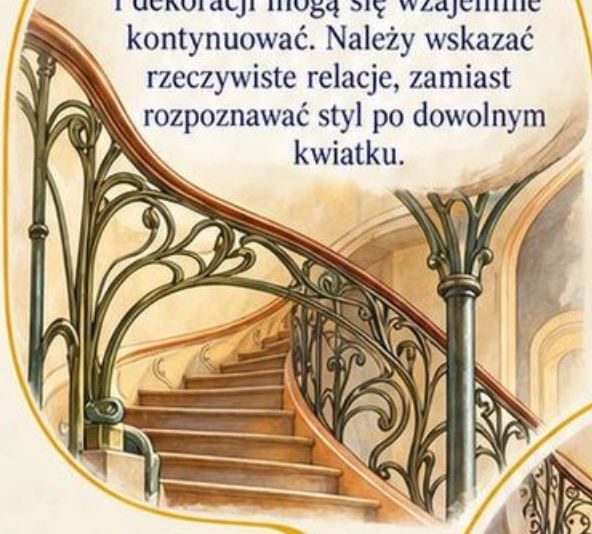

łączy przez

organizuje

Przestrzeń

Plan i światło współtworzą doświadczenie wnętrza. Projekt całości nie oznacza wyłącznie pokrycia tradycyjnego pokoju nowym ornamentem.

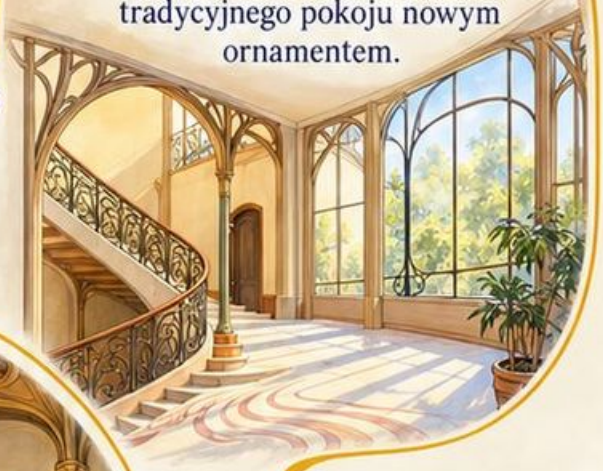

Secesyjny projekt może wiązać konstrukcję, ornament i wyposażenie w jedną całość; płynna linia działa na różnych skalach, nie tylko jako ozdobnik.

rozwija w

różnicuje

Detal

Klamka, poręcz i mebel uczestniczą w tym samym języku form. Drobne elementy należy powiązać z użytkowaniem, nie traktować jako niezależne logo.

Odmiany

Secesja obejmuje również rozwiązania bardziej geometryczne. Organiczna krzywa jest ważnym przykładem, ale nie obowiązkowym przepisem każdego projektu w różnych krajach.

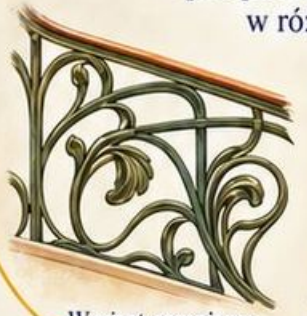

Wariant organiczny

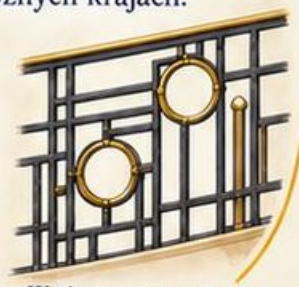

Wariant geometryczny

Przykład: Victor Horta, Hôtel Tassel w Brukseli, 1893; dokumentacja UNESCO podkreśla związek światła, planu, konstrukcji i starannie projektowanych szczegółów.

Sprawdź: jak powiążesz jeden drobny detal z zasadą organizującą całe wnętrze?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Wyspiański: witraż i ekspresja

Mapa historyczna 135

Gest

Uniesienie rąk i kierunek szat organizują dynamiczną sylwetę, Opis powinien łączyć postawę z otaczającymi liniami, nie tylko wskazywać temat religijny.

prowadzi przez

dzieli przez

Pola

Granice barw i sieć połączeń współtworzą kompozycję. Materiałowe złącze nie musi być przypadkową przeszkodą pomiędzy częściami obrazu.

wiąże z

rozróżnia

Światło

Szkło działa inaczej niż nieprzezroczysty projekt na papierze lub płótnie. Przeniesienie pomysłu do okna zmienia skalę oraz warunki oglądu.

Wyspiański łączy ekspresję figury z rytmem barwnych pól; witraż należy analizować jako obraz prześwietlany, powiązany z oknem i przestrzenią kościoła.

Projekt i wykonanie

Karton, mały projekt oraz gotowy witraż mogą mieć różne daty i materiały. Nie wolno podpisywać muzealnego kartonu jako szkła zdemontowanego z kościoła.

Przykład: Stanisław Wyspiański, *Bóg Ojciec*, projekt witrażowy, 1904 według karty MNK w Google Arts; tempera emulsyjna i kredka woskowa na płótnie.

Model techniki; postać umowna.

Sprawdź: które informacje trzeba zmienić w podpisie, porównując projekt z wykonaną szklaną realizacją?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Modernizm: wiele dróg zmiany

Mapa historyczna 136

Kolor

Barwa może organizować relacje niezależnie od lokalnego wyglądu przedmiotów. Wyjście poza naturalizm nie usuwa automatycznie rozpoznawalnego tematu.

przekształca

Przestrzeń

Fragmentowanie i nakładanie płaszczyzn zmieniają sposób przedstawiania. Nie każda nowoczesna kompozycja musi jednak stosować kubistyczne rozwiązania.

analizuje

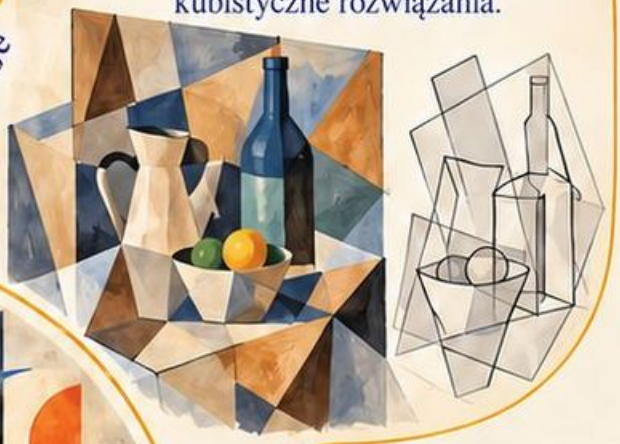

Modernizm obejmuje wiele dróg przekształcania obrazu; ekspresyjna barwa, konstrukcja przestrzeni i abstrakcja rozwijają się równolegle, nie jako jeden obowiązkowy etap postępu.

buduje

wiąże z

Abstrakcja

Układy form mogą działać bez konieczności odtwarzania rozpoznawalnego przedmiotu. Taki obraz nadal wymaga analizy rytmu, kontrastu i relacji części.

Wymiana

Artyści, wystawy i publikacje tworzą sieci wpływów oraz sporów. Chronologia nie jest prostą kolejką, w której jeden kierunek całkowicie zastępuje poprzedni.

Przykład: Matisse, *Czerwona pracownia*, 1911, oraz Kupka, *Amorfa. Fuga dwubarwna*, 1912; odmiennie badają relacje koloru, przestrzeni i przedmiotu.

Modele metod, nie kopie dzieł.

Sprawdź: dlaczego dwie odmienne metody z podobnego czasu nie tworzą automatycznie skali wyższej i niższej jakości?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Matisse: kolor jako konstrukcja

Mapa historyczna 137

Pole czerwieni

Jednolita dominanta obejmuje różne części pokoju. Nie działa wyłącznie jako lokalny kolor jednej ściany oddzielonej od wszystkich mebli.

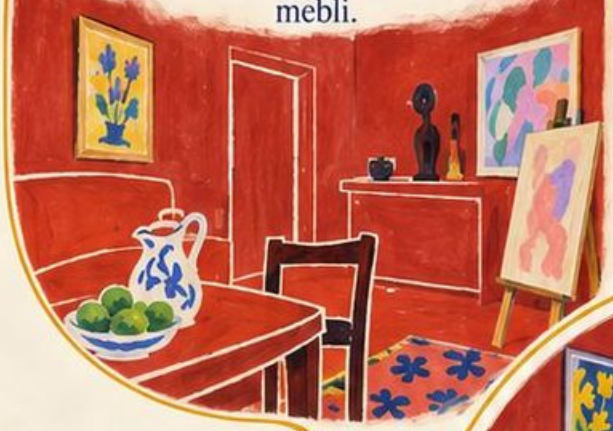

scala przez

Granice

Przedmioty można odczytać dzięki liniom i przerwom w kolorze. Pominięcie pełnego modelunku nie oznacza całkowitego braku informacji przestrzennej.

wyznacza przez

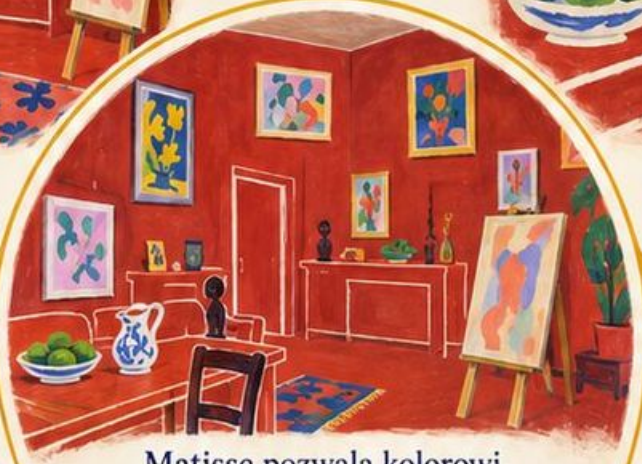

Matisse pozwala kolorowi organizować przestrzeń przedstawioną; rozpoznawalne przedmioty współistnieją z dużym polem barwy, które zmienia tradycyjną hierarchię rysunku i tła.

różnicuje

Obrazy w obrazie

Przedstawione dzieła zachowują własne barwy i szczegóły. Tworzą relacje między zawartością pracowni a sposobem pokazania samego wnętrza.

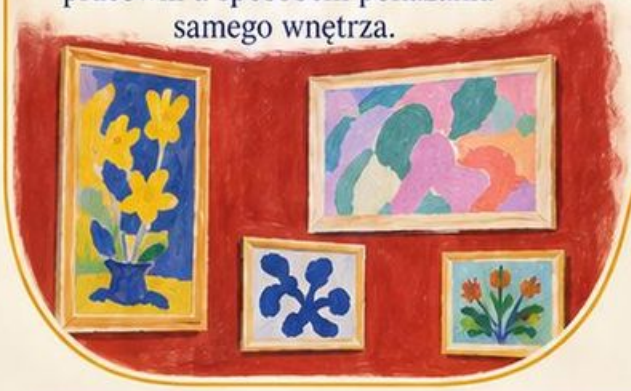

wiąże z

Autoprezentacja

Pracownia staje się miejscem refleksji nad malarstwem. Nie jest jedynie dokumentacyjnym spisem pomieszczenia ani fotograficzną inwentaryzacją wyposażenia.

Przykład: Henri Matisse, *Czerwona pracownia*, 1911, olej na płótnie, MoMA; architektura i wyposażenie są częściowo określone przerwami w czerwonym polu.

Sprawdź: jak rozpoznasz przedmiot, którego objętości nie wymodelowano tradycyjnym światłocieniem?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Ekspresjonizm: deformacja i napięcie

Mapa historyczna 138

Postać

Wyostrzone kontury i uproszczone twarze mogą osłabiać indywidualny szczegół. Analizuj ich funkcję w grupie i napięciu całej kompozycji.

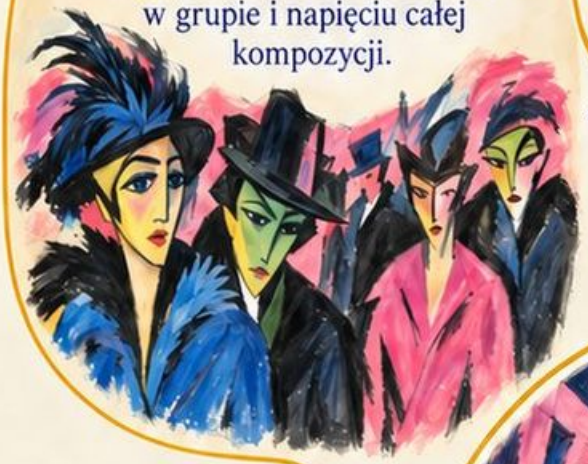

przekształca

Barwa

Nienaturalistyczne zestawienia zmieniają odbiór otoczenia. Relacja kolorów jest ważniejsza niż pytanie, czy chodnik naprawdę miał dokładnie taki odcień.

intensyfikuje

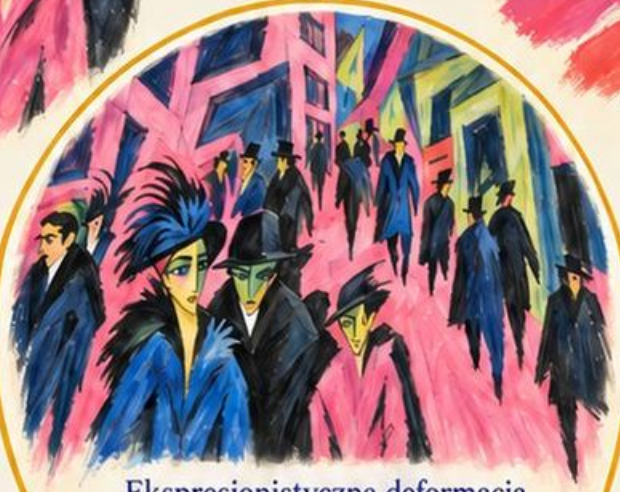

Ekspresjonistyczna deformacja wzmacnia sposób przeżywania sceny; zmiana proporcji, koloru i przestrzeni nie jest prostym brakiem umiejętności realistycznego rysowania.

ściska przez

Przestrzeń

Strome płaszczyzny i nagromadzenie ludzi mogą ograniczać odczucie swobody. Wniosek należy uzasadnić układem obrazu, nie dopisaną biografią anonimowych przechodniów.

rozróżnia

Data i zmiana

Artysta mógł później przemalować dzieło lub nadać mu inną datę. Sygnatura nie zawsze wyczerpuje ustalenia badań muzealnych.

Przykład: Ernst Ludwig Kirchner, *Ulica w Dreźnie*, 1908, przemalowana w 1919, datowana na obrazie 1907; olej na płótnie, MoMA.

Sprawdź: jak uzasadnisz napięcie przestrzeni, wskazując relacje płaszczyzn i figur?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Munch: Krzyk

Mapa historyczna 139

Kierunki

Silna przekątna drogi kontrastuje z wijącymi się liniami otoczenia. Relacja stabilnej konstrukcji i płynnego rytmu współtworzy napięcie.

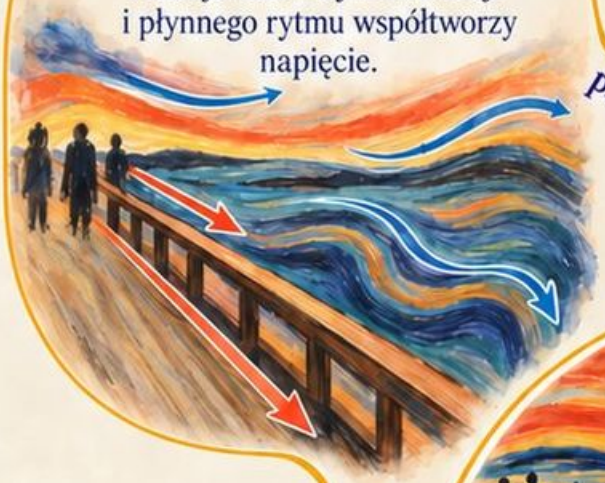

przeciwstawia

Figura

Gest dłoni przy głowie i uproszczona twarz wyróżniają pierwszy plan. Nie dowodzą samodzielnie medycznej diagnozy przedstawionej osoby.

łączy przez

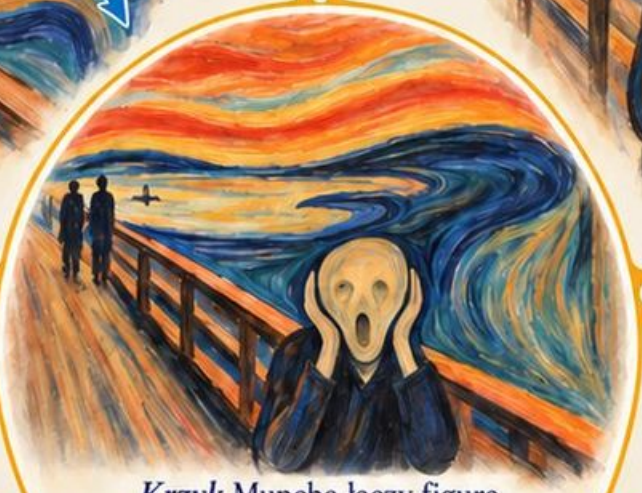

Krzyk Muncha łączy figurę z falującym krajobrazem i doświadczeniem lęku; motyw istnieje w kilku wersjach, których daty oraz materiały wymagają rozróżnienia.

wiąże z

Tekst

Munch opisywał doświadczenie krzyku w naturze. Tekst pomaga interpretacji, ale nie zamienia każdego detalu obrazu w prostą ilustrację jednego zdania.

rozróżnia

Wersje

Obrazy, rysunki i litografie nie są tym samym egzemplarzem. Rok oraz technikę należy sprawdzić dla wskazanej kolekcji.

Przykład: Edvard Munch, *Krzyk*, 1893, tempera i tłusta kredka na kartonie, Nasjonalmuseet w Oslo; nie mylić z późniejszą wersją malarską MUNCH.

Sprawdź: dlaczego rozpoznanie słynnego motywu nie wystarcza do poprawnego datowania i podania techniki?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Die Brücke: drzeworyt i kontrast

Mapa historyczna 140

Cięcie

Usuwanie drewna pozostawia drukujące wypukłości. Kontrast czerni i papieru wynika z budowy matrycy, nie wyłącznie malowania czarnych plam.

powstaje przez

Ślad

Kanciaste krawędzie i widoczna praca narzędzia mogą wzmacniać ekspresję. Nie każdy chropawy efekt jest przypadkowym uszkodzeniem odbitki.

łączy z

Die Brücke łączyła wspólną działalność artystów z wyrazistą grafiką; drzeworyt służył zarówno indywidualnemu obrazowi, jak i publicznemu przedstawianiu programu grupy.

rozpowszechnia

wiąże z

Program

Druk umożliwia tworzenie plakatów, kart członkowskich i tek. Powtarzalna odbitka wiąże eksperyment artystyczny z organizacją kontaktu z odbiorcami.

Wspólnota

Grupę założono w Dreźnie w 1905 roku. Wspólne cele nie oznaczały identycznego stylu i takiego samego autorstwa każdego dzieła.

Przykład: Ernst Ludwig Kirchner, *Program Die Brücke*, 1906, drzeworyt; tekst i obraz współtworzą wypowiedź o wolności młodego pokolenia twórców.

Sprawdź: jak technika odbitki pomagała jednocześnie tworzyć obraz i upowszechniać program grupy?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Der Blaue Reiter: kolor i duchowość

Mapa historyczna 141

Sieć

Kandinsky, Marc, Münter i inni współpracowali ponad granicami. Kręgu nie należy ograniczać do dwóch samotnych twórców o identycznych metodach.

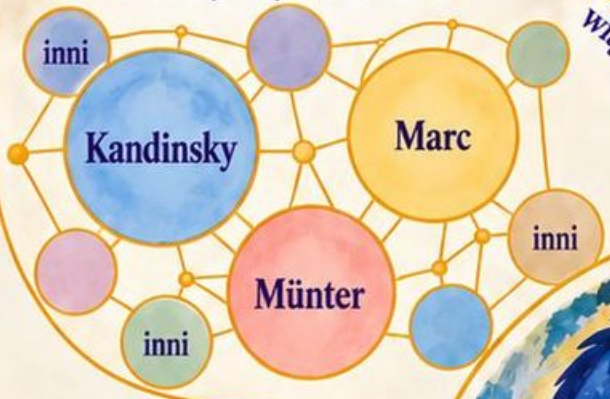

wiąże przez

Wystawy

Pokazy z lat 1911–1912 udostępniały nowe języki form. Wspólna prezentacja mogła obejmować obrazy figuratywne i zmierzające ku abstrakcji.

upowszechnia

Der Blaue Reiter rozwijał wymianę idei przez wystawy i almanach; duchowy wymiar koloru był ważnym poszukiwaniem, nie jednolitym słownikiem obowiązującym wszystkich uczestników.

zestawia przez

interpretuje

Almanach

Publikacja łączyła różne epoki i rodzaje twórczości. Jej wybór stanowi program redakcyjny, nie neutralny ranking wszystkich kultur świata.

Model zestawienia.

Barwa i forma

Artyści szukali relacji wykraczających poza wierne kopiowanie natury. Nie oznacza to, że każdy niebieski obszar posiada wszędzie ten sam religijny sens.

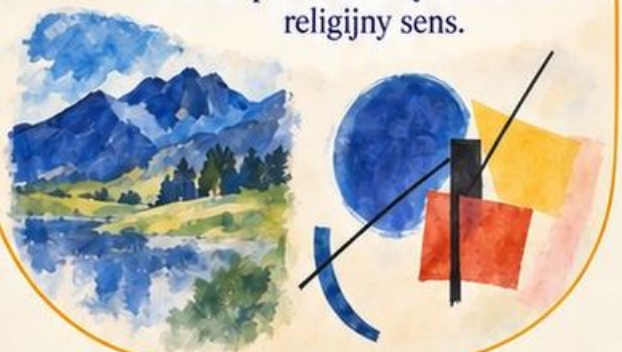

Przykład: almanach *Der Blaue Reiter*, redagowany przez Wassily'ego Kandinsky'ego i Franza Marca, 1912; publikacja powiązana z wcześniejszymi wystawami monachijskimi.

Model zestawienia.

Sprawdź: jak odróżnisz wspólną platformę wymiany od obowiązku stosowania jednej techniki przez wszystkich artystów?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kandinsky: ku abstrakcji

Mapa historyczna 142

Elementy

Koła, trójkąty i linie mają ordmienne rozmiary oraz położenia. Opis wskazuje konkretne relacje, nie ogranicza się do stwierdzenia, że niczego nie przedstawiono.

różnicuje

Rytm

Powtarzanie i zmiany odstępów wiążą oddzielne znaki. Wzrok może przechodzić przez obraz bez pomocy tradycyjnego tematu narracyjnego.

łączy przez

Kandinsky buduje relacje form bez konieczności odtwarzania rozpoznawalnego przedmiotu; abstrakcja pozostaje uporządkowaną organizacją koloru, kierunków i napięć powierzchni.

buduje

rozróżnia

Napięcie

Kierunki skośne, równowaga i kontrasty organizują pole. Wrażenie ruchu nie wymaga realistycznego ciała ani perspektywicznie odtworzonego wnętrza.

Kontekst

Geometryczna *Kompozycja VIII* powstała po I wojnie światowej. Nie wolno przypisywać całej drogi Kandinsky'ego jednej identycznej formule lub jednemu momentowi przejścia.

Przykład: Wassily Kandinsky, *Kompozycja VIII*, 1923, Solomon R. Guggenheim Museum; muzealne opracowanie wskazuje współdziałanie form geometrycznych i ekspresji.

Sprawdź: jak uzasadnisz porządek obrazu abstrakcyjnego, podając trzy konkretne relacje między elementami?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kupka: ruch i abstrakcja

Mapa historyczna 143

Motyw

Praca nad ruchem może oddalać się od rozpoznawalnej figury. Nie oznacza to przypadkowego usunięcia tematu bez poszukiwania nowego porządku.

przekształca

Łuki

Powracające krzywizny prowadzą wzrok przez pole. Nakładanie i przesunięcia tworzą zależności, których nie wyjaśnia pojedyncza forma oglądana osobno.

łączy przez

Kupka bada ruch poprzez rytm barwnych form; związek z muzyką pomaga myśleć o relacjach, ale obraz nie musi dosłownie zapisywać melodii.

różnicuje

wiąże z

Kolor

Relacje dwóch głównych barw współorganizują napięcie. Tytuł nie oznacza automatycznie, że każdy najmniejszy fragment ma tylko jeden z dwóch pigmentów.

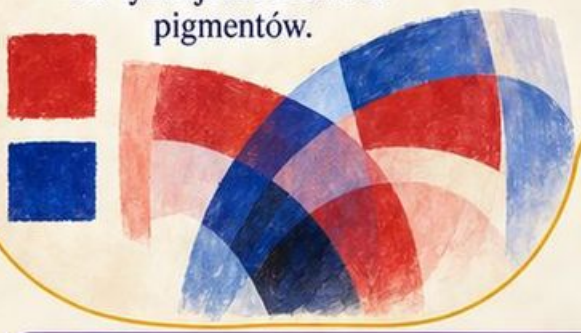

Muzyka

Pojęcie fugi sugeruje powtarzanie i współdziałanie głosów. Analogia jest interpretacyjnym narzędziem, nie dowodem odtworzenia konkretnej partytury na płótnie.

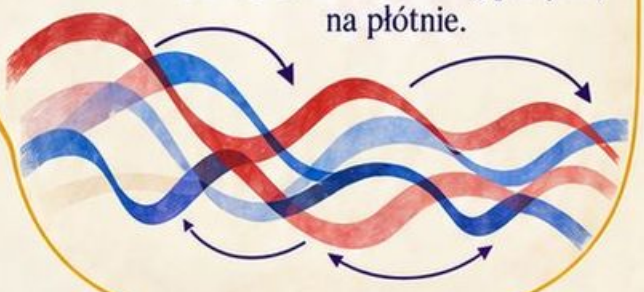

Przykład: František Kupka, *Amorfa. Fuga dwubarwna*, 1912, Narodowa Galeria w Pradze; obraz wystawiono na paryskim Salonie Jesiennym w tym samym roku.

Sprawdź: jak opiszesz rytm bez konieczności rozpoznania człowieka, przedmiotu lub zapisanego utworu muzycznego?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kubizm: rozbicie i rekonstrukcja

Mapa historyczna 144

Forma

Fragmenty krawędzi, łuki i zmiany tonu mogą wskazywać części przedmiotu. Rozbicie nie oznacza, że każdy ślad jest bez związku z motywem.

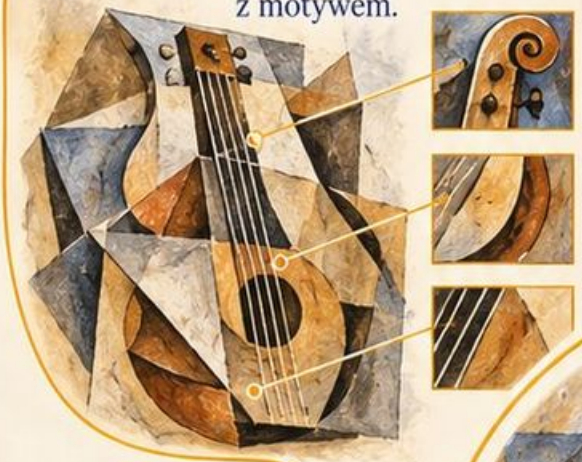

analizuje

Widoki

Różne informacje przestrzenne współistnieją w jednej kompozycji. Nie trzeba ich odczytywać jako dosłownej sekwencji kolejnych zdjęć wokół modela.

łączy

Kubizm przekształca przedmiot przez rozbicie i ponowne powiązanie płaszczyzn; obraz nie musi zachowywać jednego nieruchomego punktu obserwacji ani tradycyjnej iluzji głębi.

spłaszcza

wiąże z

Przestrzeń

Tło i przedmiot przenikają się przez podobne płaszczyzny. Rozpoznanie wymaga szukania relacji oraz fragmentarycznych wskazówek zamiast jednej zamkniętej sylwety.

Wymiana

Picasso i Braque rozwijali rozwiązania w bliskim dialogu. Później szy międzynarodowy kubizm nie był jednak dziełem wyłącznie dwóch osób.

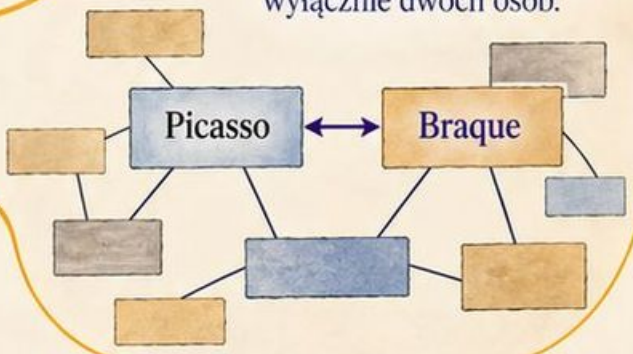

Przykład: Georges Braque, *Mandora*, 1909–1910, olej na płótnie, Tate; instrument pozostaje punktem odniesienia mimo rozczłonkowania i ograniczonej głębi.

Sprawdź: jak wskażesz ślad przedmiotu, gdy nie otacza go jeden ciągły kontur?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Picasso: Panny z Awinionu

Mapa historyczna 145

Płaszczyzny

Kanciaste granice i kompresja głębi łączą postacie z otoczeniem. Zamiast szukać jednego poprawnego widoku, analizuj napięcia pomiędzy fragmentami.

rozbija przez

Spojrzenie

Silne zwrócenie figur ku odbiorcy współtworzy oddziaływanie obrazu, którego nie da się wyjaśnić wyłącznie monumentalnym rozmiarem.

konfrontuje

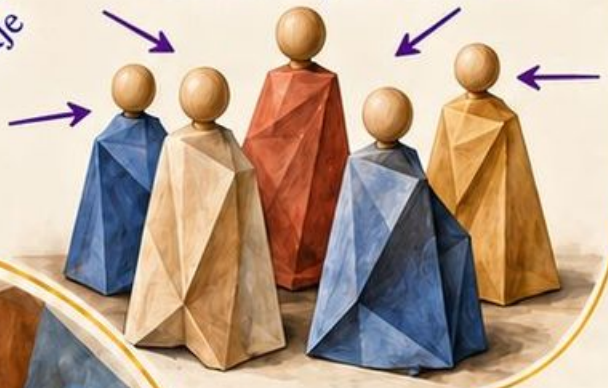

Model układu; ubiór umowny.

Panny z Awinionu radykalnie przekształcają figurę i przestrzeń; ich miejsce wobec kubizmu pozostaje przedmiotem dyskusji, a nie jedyną bezsporną datą narodzin kierunku.

wiąże z

Źródła

Picasso przetwarzał różne tradycje, także obiekty z kultur kolonizowanych. Nie można przypisywać wszystkim takim przedmiotom jednej tożsamości ani znaczenia.

rozróżnia

Proces i recepcja

Liczne studia poprzedziły płótno, a publiczna prezentacja nastąpiła później. Wrażenie gwałtownego zerwania nie dowodzi powstania dzieła bez przygotowań.

Przykład: Pablo Picasso, Panny z Awinionu, 1907, olej na płótnie, MoMA; pierwszy publiczny pokaz w 1916 roku, późniejszy tytuł przyjęty w recepcji.

Sprawdź: dlaczego wskazanie wpływów wymaga dokładniejszego określenia niż ogólne słowo egzotyczne?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Braque: przedmiot i znak

Mapa historyczna 146

Figura

Małe tonalne płaszczyzny rozbijają zwarty obrys. Rozpoznanie nie wymaga pełnego odtworzenia wszystkich części ciała jak w tradycyjnym portrecie.

rozczłonkowuje

Ślad przedmiotu

Fragment instrumentu albo gest stanowi wskazówkę. Trzeba połączyć ją z innymi elementami, nie ogłaszać identyfikacji na podstawie pojedynczego łuku.

wiąże przez

Braque wykorzystuje fragment przedmiotu i znak pisany do budowania rozpoznania; litera może wskazywać kontekst, a równocześnie przypominać o płaskiej powierzchni obrazu.

wprowadza

ogranicza

Typografia

Litery różnią się od modelowanych plam i mogą podkreślać powierzchnię. Nie każda zachowana litera daje pełną, jednoznaczną nazwę przedstawionej osoby.

Przykładowe znaki.

Pewność

Tytuł i katalog pomagają wskazać motyw, lecz nie czynią kompozycji dokumentacyjnym portretem muzyka. Czytelny znak współistnieje z celową niejednoznacznością.

Przykład: Georges Braque, Portugalczyk, 1911, olej na płótnie, Kunstmuseum Basel; przykład kubizmu analitycznego i wprowadzania znaków typograficznych.

Sprawdź: jak litera może równocześnie sugerować znaczenie i zwracać uwagę na płaskość obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kubizm syntetyczny: papier collé

Mapa historyczna 147

Gotowy papier

Fragment tapety może naśladować drewno. W obrazie spotykają się prawdziwy papier i wydrukowana imitacja innego materiału, nie samo drewno.

wykorzystuje

Rysunek

Linia dopowiada formę, której nie zawiera gotowy fragment. Wycięty kawałek i narysowany element współtworzą jeden odczytywany przedmiot.

łączy z

Papier collé wprowadza do obrazu rzeczywiście przyklejony materiał; relacja papieru, rysunku i znaku zmienia sposób budowania przedmiotu oraz iluzji jego powierzchni.

rozróżnia

wiąże z

Technika

Kolaż obejmuje szerszy zakres przyklejanych materiałów, papier collé wskazuje papier. Nie każdy obraz przypominający wycinankę zawiera rzeczywiście doklejony element.

Etap kubizmu

Prostsze znaki i większe pola umożliwiają składanie rozpoznania. Określenia analityczny oraz syntetyczny opisują tendencje, nie absolutną granicę każdej pracy.

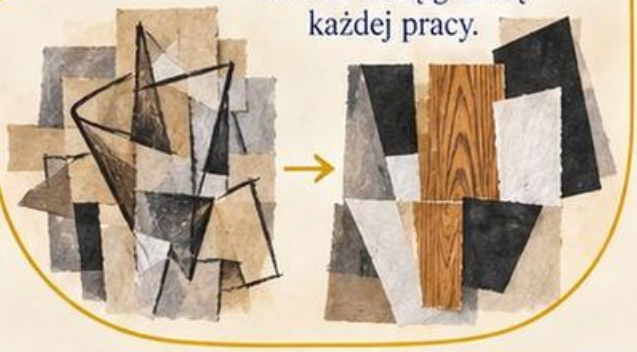

Przykład: Georges Braque, *Patera i szklanka*, jesień 1912, węgiel, drukowana tapeta i gwasz na papierze, Met; papier nie jest drewnianą deską.

Sprawdź: jak odróżnisz materialną fakturę papieru od wydrukowanego na nim wzoru drewna?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Futuryzm: prędkość i powtórzenie

Mapa historyczna 148

Fazy

Wielokrotne kontury nóg lub przedmiotu sugerują następstwo ruchu. Nie muszą oznaczać istnienia wielu osobnych zwierząt w scenie.

powtarza

łączy przez

Rytm

Zagęszczenie kierunków i nakładanie śladów organizują energię. Opis wskazuje zależność znaków, a nie tylko stwierdza, że obraz jest szybki.

Futuryzm bada prędkość i współdziałanie form przez powtarzanie oraz nakładanie; formalna fascynacja nowoczesnością wymaga odróżnienia od poparcia całego programu ideologicznego.

wiąże z

kontroluje

Nowoczesność

Miasto, technologia i zmienność życia dostarczały tematów. Ten sam sposób formalny można badać na małej codziennej scenie, nie wyłącznie samochodzie.

Kontekst

Manifesty zawierały również kult siły i wojny. Analiza rytmu malarskiego nie wymaga przyjęcia tych wartości ani pomijania historycznej odpowiedzialności programu.

Przykład: Giacomo Balla, *Dynamizm psa na smyczy*, 1912, olej na płótnie, Buffalo AKG Art Museum; ruch sugeruje wielokrotność śladów.

Sprawdź: jak odróżnisz powtórzenie faz ruchu jednego motywu od szeregu odrębnych przedmiotów?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Boccioni: bryła w ruchu

Mapa historyczna 149

Sylweta

Rozszerzenia i ostre przejścia otwierają ciało na otoczenie. Nie są odrębnym strojem, którego każdą część trzeba nazwać jak w kostiumie historycznym.

przekształca

Krok

Przeciwstawione nogi i wysunięte partie tworzą kierunek działania. Odbiorca śledzi relacje bryły zamiast liczyć powtórzone klatki ruchu.

prowadzi przez

Boccioni wiąże kroczącą figurę z otaczającą przestrzenią; bryła sugeruje ciągłość sił i ruchu, nie realistyczny portret jednej osoby w jednej chwili.

wiąże z

Materiał

Połysk brązu współtworzy dzisiejszy odbiór technologiczny. Trzeba odróżnić materiał konkretnego egzemplarza od wcześniejszego etapu modelowania oraz jego daty.

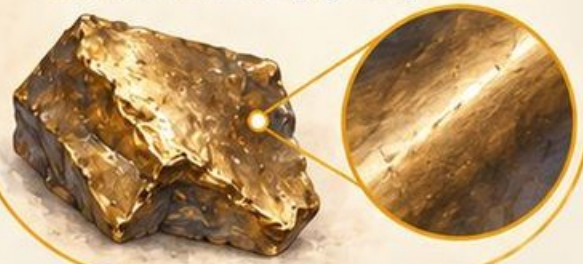

rozróżnia

Model i odlew

Projekt z 1913 roku poprzedza późniejsze brązy. Nie wolno przypisywać wykonania każdego odlewu osobiście artyście, który zmarł wcześniej.

Model 1913

Odlew 1931 lub 1934

Przykład: Umberto Boccioni, *Jedyne formy ciągłości w przestrzeni*, model 1913; brąz MoMA odlano w 1931 lub 1934 według aktualnego katalogu.

Model dynamiki; bryły umowne.

Sprawdź: dlaczego podpis rzeźby wymaga oddzielnej daty projektu i daty konkretnego odlewu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Dadaizm: przypadek i krytyka

Mapa historyczna 150

Przypadek

Losowy punkt wyjścia może ograniczać zaplanowaną kontrolę. Artysta nadal wybiera procedurę, materiały i moment zakończenia pracy.

wykorzystuje

Montaż

Gotowe elementy otrzymują nowe sąsiedztwo. Zmiana relacji może podważać przyzwyczajone znaczenie, nawet gdy pojedynczy fragment pozostaje zwyczajny.

łączy przez

Dadaizm podważał tradycyjne reguły tworzenia i oceny sztuki; przypadek, montaż i zmiana kontekstu stawały się narzędziami krytyki, nie brakiem decyzji **autora.**

kwestionuje

Autorstwo

Wybór i organizacja mogą być równie istotne jak ręczne wykonanie. Nie oznacza to automatycznie, że dowolny przedmiot bez kontekstu wyjaśnia cały dadaizm.

wiąże z

Historia

Działania rozwijały się w różnych ośrodkach podczas pierwszej wojny światowej. Wspólny sprzeciw nie tworzył jednej identycznej techniki wszystkich twórców.

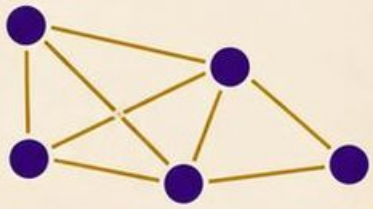

Przykład: Jean (Hans) Arp, *Bez tytułu. Kwadraty ułożone według praw przypadku*, 1917, przyklejany barwny papier, MoMA; muzeum podkreśla również świadome decyzje.

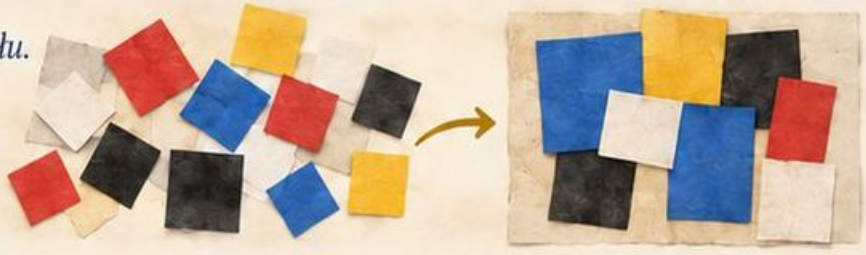

Sprawdź: jakie decyzje pozostają po stronie artysty, nawet gdy wprowadza losową procedurę?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Duchamp: przedmiot gotowy jako dzieło

Mapa historyczna 151

Wybór

Przedmiot użytkowy trafia do innego kontekstu. Analizuj decyzję autora i warunki pokazania, zamiast oceniać wyłącznie sprawność modelowania materiału.

przenosi przez

Elementy

Koło i stołek tworzą nową całość pozbawioną zwykłej funkcji. Nie jest to po prostu rower ustawiony w sali wystawowej.

zestawia

Readymade zmienia pytanie o dzieło: znaczenie może wynikać z wyboru, zestawienia i prezentacji przedmiotu, nie tylko z ręcznego wykonania przez artystę.

uruchamia

Ruch

Możliwość obracania koła wprowadza czas i obserwację. Ten aspekt odróżnia przykład od wielu nieruchomych przedmiotów wybranych później przez Duchampa.

rozróżnia

Wersje

Pierwotny obiekt nie przetrwał. Późniejsza wersja przekazuje koncepcję, ale nie może być opisana jako zachowany materiał z 1913 roku.

1913
oryginał zaginiony

1951
trzecia wersja

Przykład: Marcel Duchamp, *Koło rowerowe*, wersja MoMA z 1951; trzecia wersja po zaginionym oryginale z 1913 roku.

Sprawdź: które decyzje artystyczne pozostają, gdy wykonanie części powierzono fabryce?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Fotomontaż awangardowy

Mapa historyczna 152

Obieg masowy

Fragmenty zdjęć i napisów pochodzą z materiałów reprodukowanych. Ich wcześniejszy kontekst pomaga wyjaśnić, dlaczego połączenie może działać satyrycznie.

korzysta z

Montaż

Zmiana skali, sąsiedztwa oraz proporcji rozbija pozorną oczywistość fotografii. Efekt nie polega na wiarygodnym udawaniu jednego sfotografowanego wydarzenia.

przekształca przez

Fotomontaż awangardowy buduje nowy komunikat z istniejących obrazów; cięcie i zestawienie zmieniają relacje między fotografią, informacją prasową i społeczną krytyką.

odnosi do

odróżnia

Polityka

Berlińskie dadaistyczne montaże komentowały władzę i normy społeczne. Konkretne postacie trzeba identyfikować źródłowo, zamiast dopisywać nazwiska każdej wyciętej twarzy.

Dzieło i zapis

Fotografia montażu jest osobnym obiektem od oryginalnej wycinanki. Datowanie odbitki nie musi określać początku pracy nad kompozycją.

Przykład: Hannah Höch, *Weltrevolution*, 1920, odbitka żelatynowo-srebrowa w Met; dokumentuje fragment i zmianę większego fotomontażu artystki.

Model autorski montażu i zapisu.

Sprawdź: jak zmiana podpisu może przekształcić polityczny sens tego samego fragmentu obrazu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Surrealizm: obraz i nieoczywiste związki

Mapa historyczna 153

Program

Manifest André Bretona z 1924 roku nadał ruchowi programową postać. Literatura, psychologia i polityka tworzyły kontekst szerszy niż jeden styl malarski.

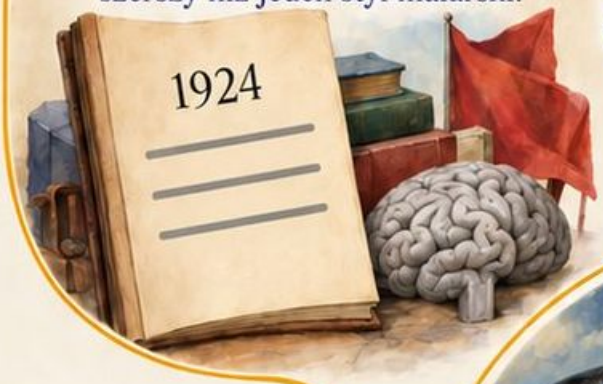

wyrasta z

Automatyzm

Ograniczanie świadomej kontroli miało otwierać dostęp do swobodnych skojarzeń. Nie oznacza to, że każda ukończona praca powstawała bez poprawek.

wykorzystuje

Surrealizm łączy poszukiwanie niekontrolowanych skojarzeń z konstruowaniem nieoczywistych obrazów; nie ogranicza się do wiernego malowania tego, co artysta zobaczył we śnie.

zderza

różnicuje

Porządki

Rozpoznawalne rzeczy mogą spotykać się w sprzecznych skalach i sytuacjach. Związek elementów staje się problemem interpretacji, nie zwykłym błędem perspektywy.

Metody

Precyzyjna iluzja i swobodny znak należą do różnych praktyk surrealistów. Podobna problematyka nie wymaga identycznej faktury, koloru ani sposobu przedstawiania.

Przykład: André Breton, *Manifest surrealizmu*, 1924; program automatyzmu zestaw z odmiennymi rozwiązaniami malarskimi Dalíego i Miró.

Modele metod, nie kopie dzieł.

Sprawdź: dlaczego określenie „dziwny obraz" nie wystarcza do historycznej identyfikacji surrealizmu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Dalí: trwałość i miękkość

Mapa historyczna 154

Twarde i miękkie

Przedmiot zwykle sztywny zachowuje rozpoznawalność mimo deformacji. W analizie nazwij sprzeczność właściwości, zanim zaproponujesz symboliczne znaczenie.

przeciwstawia

buduje przez

Iluzja

Modelunek oraz czytelna przestrzeń wspierają wiarygodność widoku. Nierzeczywistość wynika więc z relacji rzeczy, a nie z rezygnacji z przedstawiania.

łączy z

odróżnia

Dalí zestawia precyzję przedstawienia z niemożliwą właściwością przedmiotów; kontrast rozpoznawalnego zegara i miękkiej formy narusza codzienne oczekiwania wobec materii.

Czas

Motyw zegarów uruchamia pytania o pamięć i upływ czasu. Nie dowodzi jednak, że obraz jest naukową ilustracją jednej teorii fizycznej.

Rozmiar i efekt

Niewielkie płótno może wywoływać silny niepokój. Rozpoznawalność dzieła w kulturze masowej nie oznacza monumentalnego formatu oryginału.

Przykład: Salvador Dalí, *Trwałość pamięci*, 1931, olej na płótnie, MoMA; wymiary około 24 × 33 cm według katalogu fundacji.

Model właściwości, nie kopia dzieła.

Sprawdź: jak precyzyjne malowanie wzmacnia efekt przedmiotu, którego właściwości są niemożliwe?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Magritte: obraz, słowo, rzecz

Mapa historyczna 155

Rzecz

Przedmiot ma materialne właściwości i funkcje. Wizerunek tych właściwości nie przejmuje automatycznie, nawet gdy wygląda bardzo przekonująco.

rozróżnia

przedstawia przez

Obraz

Malowidło pokazuje wygląd fajki, lecz pozostaje farbą na podłożu. Opis obrazu wymaga odróżnienia medium od tego, co przedstawione.

Magritte rozdziela rzecz, jej przedstawienie i słowo; podobieństwo obrazu do przedmiotu nie sprawia, że namalowany przedmiot można użyć tak jak rzeczywisty.

komplikuje przez

wiąże z

Napis

Zdanie pod wizerunkiem podważa nawyk utożsamiania przedstawienia z rzeczą. Słowo nie jest tutaj wyłącznie podpisem pomagającym rozpoznać motyw.

Odbiorca

Pozorna sprzeczność zmusza do sprawdzenia własnego sposobu czytania. Wyjaśnienie powinno wskazać relację elementów, zamiast orzekać, że malarz się pomylił.

Model relacji.

Przykład: René Magritte, *Zdradliwość obrazów*, 1929, olej na płótnie, LACMA; tytuł i namalowane zdanie pełnią odmienne funkcje.

rzecz

obraz

napis

Sprawdź: czym różnią się słowo „fajka”, obraz fajki i przedmiot, którego można używać?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Miró: znak i swobodna kompozycja

Mapa historyczna 156

Podłoże

Nierówno przygotowane płótno przyjmuje farbę w odmienny sposób. Plama ujawnia działanie materiału, zanim dołączą do niej bardziej wyraźne znaki.

rozpoczyna od

Linia i znak

Nieliczne kształty skupiają uwagę na tle. Ich położenie i odstępy tworzą relacje ważniejsze niż szczegółowe odtworzenie widzialnego świata.

porządkuje przez

Miró buduje język znaków pomiędzy rozpoznawalnością a abstrakcją; swobodny ślad może współistnieć z przemyślanym układem, dlatego lekkość kompozycji nie oznacza braku decyzji.

łączy

pozostawia

Swoboda i plan

Artysta stosował zarówno swobodną aplikację farby, jak przygotowane w studiach elementy. Nie należy przedstawiać całego procesu jako zupełnie bezwiednego.

Skojarzenie

Forma może przypominać ptaka lub gwiazdę bez zamykania odczytania. Podobieństwo wymaga uzasadnienia wyglądem, nie gotowego słownika uniwersalnych symboli.

Przykład: Joan Miró, *Narodziny świata*, późne lato–jesień 1925, olej na płótnie, MoMA; praca łączy zróżnicowane tło i zaplanowane znaki.

Model procesu.

Sprawdź: które elementy świadczą o zachowaniu przypadku, a które o organizacji kompozycji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Mondrian: pion, poziom, kolor

Mapa historyczna 157

Kierunki

Piony i poziomy wyznaczają zasadę organizacji. Zmiana szerokości pasów i wielkości pól może jednak różnicować tempo patrzenia po powierzchni.

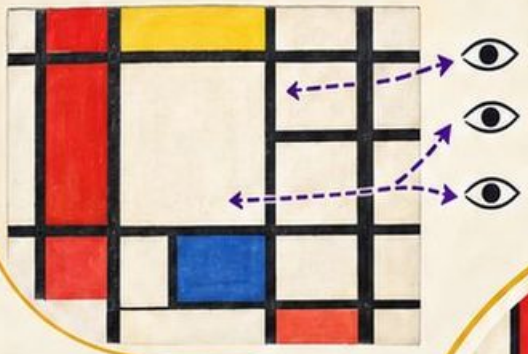

ogranicza

Asymetria

Elementy nie muszą odbijać się lustrzanie. Ich ciężar wizualny zależy od wielkości, koloru, sąsiedztwa i odległości od krawędzi obrazu.

równoważy przez

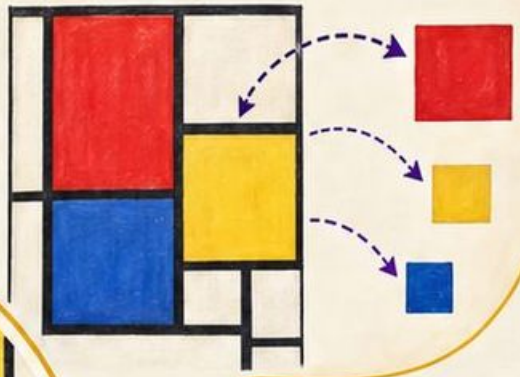

Mondrian organizuje obraz przez relacje pionu, poziomu i barwnych pól; rytm oraz równowaga powstają z różnic, nie z mechanicznej symetrii wszystkich części.

przekształca

Siatka

W późnym przykładzie kolorowe odcinki zastępują ciągłe czarne podziały. Nie opisuj całej twórczości artysty według jednego schematu z wcześniejszego okresu.

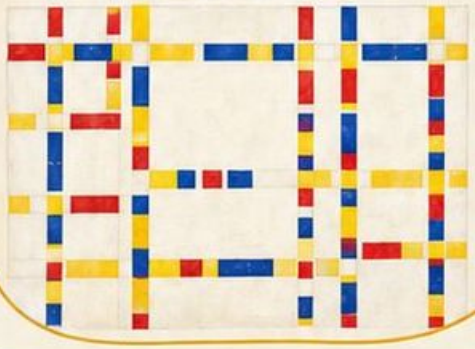

wiąże z

Miasto i muzyka

Nowojorski kontekst oraz boogie-woogie pomagają rozumieć rytmiczność. Obraz nie jest jednak dokładnym planem ulic ani zapisem nutowym konkretnego utworu.

Przykład: Piet Mondrian, *Broadway Boogie Woogie*, 1942–1943, olej na płótnie, MoMA; ukończony obraz różni się od niedokończonego *Victory Boogie Woogie*.

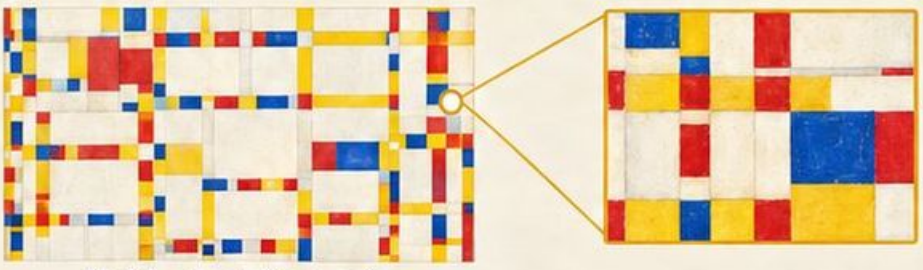

Model rytmu i równowagi.

Sprawdź: jak można uzyskać równowagę bez równych połówek i osi symetrii?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Malewicz: suprematyzm

Mapa historyczna 158

Naśladowanie

Kwadrat lub prostokąt nie muszą zastępować konkretnego przedmiotu. Opis zaczynaj od ich kierunku, wielkości i relacji do pola obrazu.

rezygnuje z

Przestrzeń

Formy mogą sprawiać wrażenie unoszenia się bez tradycyjnej perspektywy. Puste partie tła są aktywnym składnikiem układu, nie nieukończonym miejscem.

organizuje

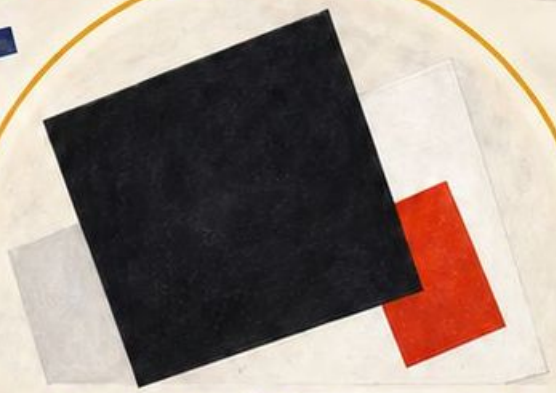

Suprematyzm Malewicza przenosi uwagę z przedstawiania przedmiotów na relacje geometrycznych form; białe pole i kolor uczestniczą w budowaniu autonomicznego języka malarstwa.

ustanawia przez

Wystawa

Pokaz 0,10 w Piotrogrodzie w 1915 roku był kluczowym momentem prezentacji programu. Kontekst ekspozycji jest częścią historycznego znaczenia prac.

rozróżnia

Wersje i idee

Powtarzany motyw Czarnego kwadratu występuje w różnych obiektach. Data koncepcji lub późniejszego wariantu nie może bez sprawdzenia zastąpić daty pierwszego płótna.

Przykład: Kazimierz Malewicz, *Czarny kwadrat*, pierwsza wersja pokazana w 1915 roku; motyw powracał w późniejszych autorskich wersjach.

Model relacji form.

Sprawdź: czym analiza relacji form różni się od szukania przedmiotu ukrytego pod każdym prostokątem?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Konstruktywizm: sztuka i projekt

Mapa historyczna 159

Przemiana społeczna

Awangarda po rewolucji poszukiwała nowego języka i roli sztuki. Historyczny program trzeba opisać, bez automatycznego przyjmowania jego politycznych obietnic.

wyrasta z

Konstrukcja

Widoczne elementy i połączenia pozwalają śledzić budowę. Zamiast iluzji ciężkiej bryły pojawia się rzeczywisty układ materiałów w otaczającej przestrzeni.

ujawnia

Konstruktywizm wiąże eksperyment formalny z budowaniem i społeczną użytecznością; artysta może występować jako projektant, a materiał oraz sposób łączenia stają się argumentem.

rozszerza na

Projekt

Typografia, fotografia i przedmioty użytkowe stawały się polami działania. Nie każdy eksperymentalny obiekt był jednak prototypem wdrożonym do produkcji przemysłowej.

rozróżnia

Program i obiekt

Konkretne dzieło może badać przestrzeń, nawet gdy ruch postulował użyteczność. Uogólnienie o całym nurcie nie zastępuje analizy funkcji wybranego przykładu.

Przykład: Aleksandr Rodczenko, Konstrukcja przestrzenna nr 12, około 1920, MoMA; otwarta forma rozwija system koncentrycznie wyciętych elementów.

Model konstrukcji.

Sprawdź: jak materialne połączenie elementów różni się od namalowanej iluzji ich stykania?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Tatlin: projekt pomnika

Mapa historyczna 160

Struktura

Dynamiczna konstrukcja proponowała inny obraz pomnika niż tradycyjna figura na cokole. Forma miała wyrażać nowoczesność oraz aspiracje rewolucyjnego porządku.

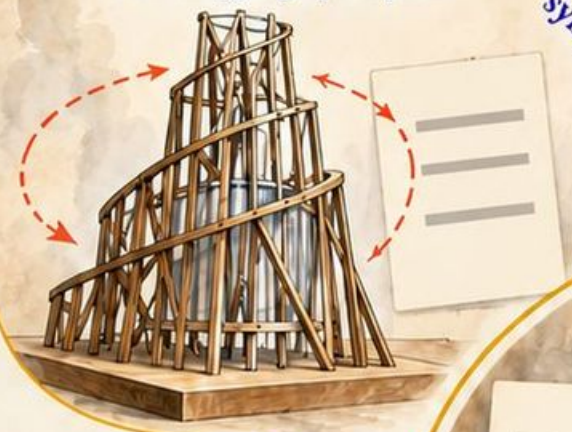

symbolizuje przez

Sztuka i technika

Projekt przewidywał elementy ruchome i funkcje użytkowe. Opisuj je jako plan, nie jako działający mechanizm sprawdzony w ukończonym gmachu.

łączy

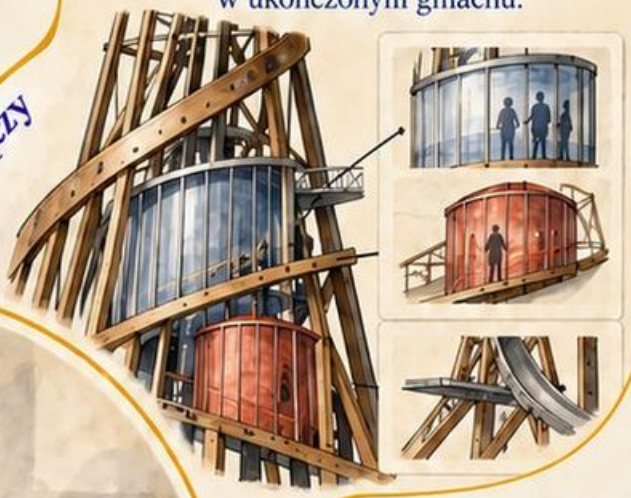

Projekt Tatlina łączył pomnik, architekturę i wizję organizacji politycznej; zachowane przedstawienia modelu dokumentują zamysł, a nie budowlę rzeczywiście wzniesioną w pełnej skali.

rozróżnia

Skala

Model pozwalał pokazać koncepcję znacznie większej struktury. Jego wykonanie nie potwierdza technicznej i ekonomicznej wykonalności wszystkich rozwiązań w docelowym rozmiarze.

przekazuje przez

Dokumentacja

Fotografie i późniejsze rekonstrukcje pomagają badać projekt. Rekonstrukcja ma własną datę oraz autorów i nie jest zachowanym oryginalnym modelem.

Przykład: Władimir Tatlin, projekt Pomnika *III* Międzynarodówki, model pokazany w 1920; rekonstrukcja sztokholmska powstała w latach 1967–1968.

Model idei; projekt niezrealizowany.

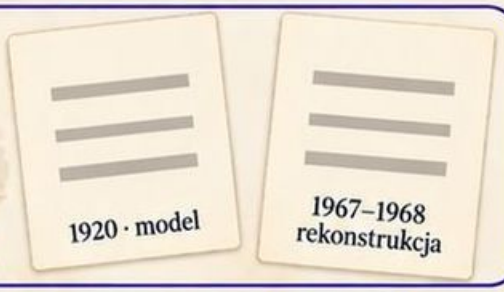

Sprawdź: jakie dwa różne fakty potwierdzają fotografia modelu i fotografia gotowego budynku?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Bauhaus: warsztat i synteza

Mapa historyczna 161

Kurs wstępny

Ćwiczenia z koloru, materiałów i relacji formalnych przygotowywały do specjalizacji. Nauka nie sprowadzała się do kopiowania jednego zestawu geometrycznych ornamentów.

zaczyna od

łączy przez

Warsztaty

Tkactwo, metal, meble i typografia tworzyły różne dziedziny praktyki. Projekt przedmiotu wymagał zarówno decyzji wizualnej, jak znajomości właściwości użytego materiału.

zmienia

uwzględnia

Bauhaus był szkołą zmieniającą program, a nie wyłącznie nazwą stylu; wspólne badanie materiału, formy i funkcji prowadziło od ćwiczeń do pracy warsztatowej.

Cele

Początkowy ideał wspólnoty rzemiosł przesuwał się ku projektowaniu dla przemysłu. Nie każdy ceniony przedmiot szkolny trafił jednak do produkcji masowej.

Warunki dostępu

Deklaracja syntezy sztuk nie usuwała nierówności w dostępie do warsztatów. Analiza instytucji powinna obejmować rzeczywistą organizację kształcenia, nie tylko manifest.

Przykład: Bauhaus, szkoła działająca w latach 1919–1933; program obejmował kurs wstępny oraz warsztaty rozwijające projekty użytkowe i eksperymenty artystyczne.

Model programu pracy.

Sprawdź: dlaczego powstanie prototypu nie dowodzi jego późniejszej produkcji seryjnej?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Gropius: budynek Bauhausu w Dessau

Mapa historyczna 162

Funkcja

Skrzydło warsztatowe, administracja i pozostałe części różnią się wysokością oraz rozwiązaniem elewacji. Całości nie wyjaśnia jedna symetryczna fasada główna.

różnicuje przez

Szkło

Przeszklona ściana warsztatów wzmacnia relację wnętrza i otoczenia. Jej charakter należy analizować razem z konstrukcją, a nie jako sam dekoracyjny połysk.

ujawnia przez

Budynek Bauhausu w Dessau przekłada organizację szkoły na układ przestrzenny; różne funkcje otrzymują odmienne części, powiązane komunikacją i wspólnym zespołem.

Model funkcji, nie plan zabytku.

łączy

rozróżnia

Komunikacja

Most i przejścia wiążą odrębne bryły. Plan pokazuje sposób pracy instytucji, dlatego obieg użytkowników stanowi istotną część analizy architektury.

Autorstwo

Projekt wykonało prywatne biuro Gropiusa z udziałem współpracowników. Własny dział architektury szkoła uruchomiła dopiero w 1927 roku.

Przykład: Walter Gropius i jego biuro, Bauhaus w Dessau, 1925–1926; otwarcie nastąpiło 4 grudnia 1926 roku.

Sprawdź: dlaczego obejście budynku ujawnia jego układ lepiej niż ocena jednej elewacji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Le Corbusier: Villa Savoye

Mapa historyczna 163

Szkielet

Układ słupów i płyt zmniejsza zależność planu od ciągłych ścian nośnych. Wolny plan nie oznacza całkowitego braku podpór ani ścian.

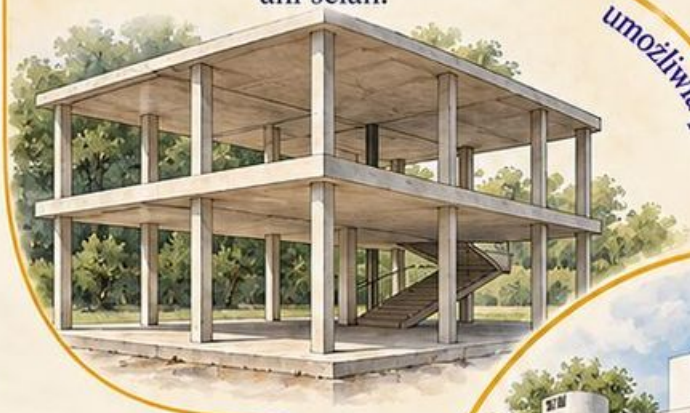

umożliwia przez

Pilotis

Podpory uwalniają część terenu pod domem. Dojazd samochodem i organizacja wejścia współtworzą rozwiązanie przyziemia, zamiast być dodatkiem do elewacji.

podnosi przez

Villa Savoye łączy zasadę nowoczesnej konstrukcji z zaplanowanym doświadczeniem ruchu; architektura ujawnia się w przechodzeniu, a nie tylko w widoku białej bryły.

Model zasad, nie plan zabytku.

otwiera przez

Pięć punktów

Pilotis, wolny plan, wolna elewacja, okna pasmowe i dach-ogród tworzą powiązany program. Odróżniaj zasadę projektową od dowolnej listy nowoczesnych materiałów.

pilotis | wolny plan | wolna elewacja | okna pasmowe | dach-ogród

prowadzi przez

Promenada

Rampa oraz schody umożliwiają różne drogi i kadry widokowe. Kolejność doświadczeń łączy wnętrze, taras oraz otaczający krajobraz.

Przykład: Le Corbusier i Pierre Jeanneret, Villa Savoye w Poissy, projekt i realizacja 1928–1931; dom wypoczynkowy dla rodziny Savoye.

Sprawdź: które cechy wynikają z układu konstrukcyjnego, a które dotyczą sposobu poruszania się?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Art déco: geometria i dekoracja

Mapa historyczna 164

Geometria

Zwarte bryły, rytm i stylizacja podporządkowują detal całości. Analizuj proporcje i układ ornamentu, zamiast rozpoznawać nurt wyłącznie po złotym kolorze.

porządkuje przez

Materiały i technika

Nowoczesne rozwiązania mogły współistnieć z kosztownymi materiałami i precyzyjnym rzemiosłem. Geometryczny przedmiot nie musi zatem być anonimowym wyrobem fabrycznym.

łączy

ujawnia w

wiąże z

Wnętrze

Meble, tkaniny, oświetlenie i architektura tworzą zespół. Znaczenie pojedynczego obiektu zależy również od otoczenia oraz zamierzonego sposobu używania.

Art déco łączy nowoczesną geometrię z dekoracją i rzemieślniczym wyrafinowaniem; uproszczenie kształtu nie oznacza automatycznie taniej produkcji ani rezygnacji z luksusu.

Model zespołu, nie rekonstrukcja wnętrza.

Wystawa

Paryska wystawa z 1925 roku była ważnym momentem publicznej prezentacji. Nie stanowi jednak dowodu, że wszystkie odmiany stylu powstały jednego roku.

Paryż · 1925

Przykład: Pawilon Kolekcjonera na wystawie paryskiej 1925; architektura Pierre'a Patout i wnętrza koordynowane przez Jacques'a-Émile'a Ruhlmanna.

Pierre Patout
— architektura

Jacques-Émile Ruhlmann
— koordynacja wnętrz

Sprawdź: dlaczego podobna geometria nie wystarcza, by utożsamić art déco z programem Bauhausu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Formiści: deformacja i konstrukcja

Mapa historyczna 165

Deformacja

Uproszczenie i załamanie sylwetki podporządkowują ją kompozycji. Zmiana anatomii może być świadomym środkiem, a nie dowodem braku umiejętności rysowania.

budują przez

wiążą z

Ruch

Powtarzane kierunki i kanciaste podziały wzmacniają dynamikę. Analiza powinna wskazać, jak forma przekazuje działanie, zamiast jedynie nazywać temat przedstawienia.

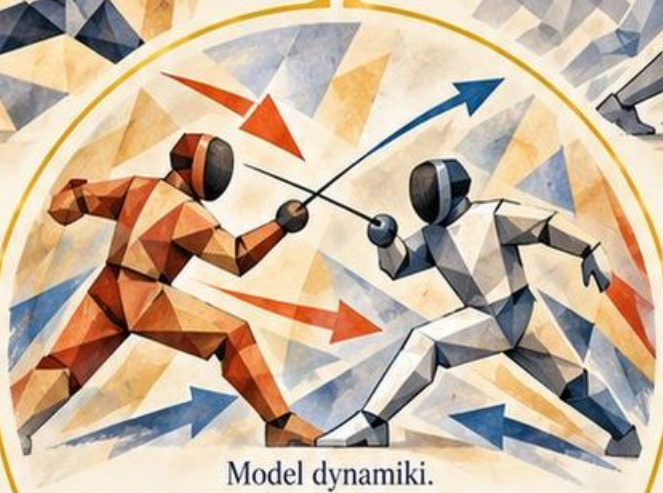

Model dynamiki.

Formiści przekształcali postać i przestrzeń, szukając konstrukcji obrazu wykraczającej poza naturalistyczne podobieństwo; polskie środowisko rozwijało własne odpowiedzi na doświadczenia europejskiej awangardy.

przetwarzają

różnicują

Inspiracje

Kubizm i futuryzm dostarczały rozwiązań formalnych. Podobieństwa nie oznaczają, że każdą pracę formisty należy automatycznie przypisać jednej zagranicznej grupie.

Twórcy

Wspólne środowisko nie wymagało identycznych teorii i obrazów. Cechy konkretnego dzieła trzeba oddzielić od ogólnego programu ugrupowania oraz późniejszej twórczości autora.

Przykład: Leon Chwistek, *Szermierka*, 1919, olej na tekturze, Muzeum Narodowe w Krakowie; kierunki figur łączą konstrukcję z dynamiką pojedynku.

Sprawdź: jak opiszesz deformację bez zastępowania analizy oceną „narysowane niepoprawnie”?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Witkacy: portret i konwencja

Mapa historyczna 166

Regulamin

Nazwane typy określają odmienne oczekiwania wobec rezultatu. Dokument jest częścią praktyki artystycznej i relacji z zamawiającym, nie neutralnym podręcznikiem anatomii.

porządkuje przez

Charakterystyka

Typ B wzmacnia cechy przy zachowaniu stosunku obiektywnego, natomiast inne warianty dopuszczają silniejszą interpretację. Nie nazywaj wszystkich portretów jednakowo karykaturami.

różnicuje

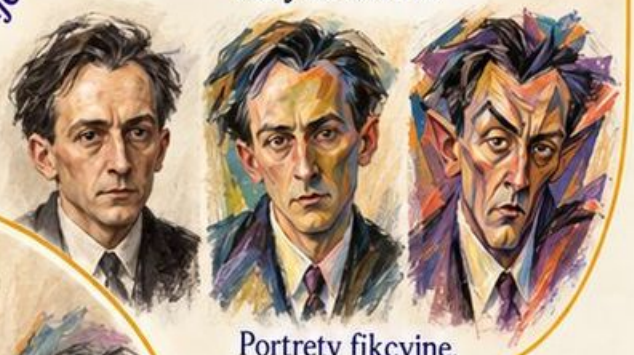

Portrety fikcyjne.

Firma Portretowa Witkacego ujmuje portret jako umówioną konwencję przedstawiania; podobieństwo, charakterystyka i deformacja zależą od wybranego typu, a nie jednej zasady realizmu.

wyraża przez

Forma

Linia, kolor, oczy i tło mogą budować intensywność wizerunku. Podobieństwo modela nie wyklucza stylizacji ani świadomej konstrukcji kompozycji.

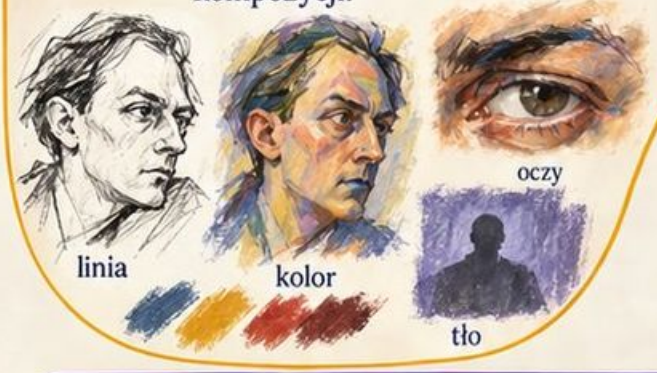

ogranicza

Wnioskowanie

Oznaczenia należy odczytywać według dokumentacji, a nie zgadywać z wyglądu twarzy. Ekspresyjny obraz nie dostarcza samodzielnej diagnozy zdrowia przedstawionej osoby.

Przykład: Stanisław Ignacy Witkiewicz, *Regulamin Firmy Portretowej*; działalność *Firmy* 1925–1939 dokumentowana w zbiorach Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku.

Sprawdź: co zmienia się w ocenie podobieństwa, gdy twórca i klient uzgadniają określony typ portretu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Strzemiński: unizm

Mapa historyczna 167

Warunki malarstwa

Płaskie podłoże i granice obrazu stanowią punkt wyjścia. Kompozycja ma respektować własną materialną powierzchnię, nie udawać przestrzennej sceny za płótnem.

wynika z

ogranicza

Kontrast

Silna dominanta mogłaby rozbić jedność całości. Zbliżone wartości i równomierna organizacja kierują uwagę ku związkom całego pola, nie jednej wyizolowanej figurze.

Zbliżone wartości – jedność pola.

Silna dominanta – rozbicie całości.

Model jedności powierzchni.

kształtuje przez

rozróżnia

Unizm Strzemińskiego dąży do jedności obrazu z jego powierzchnią; osłabia przeciwstawienie figury i tła, zamiast budować przedstawienie okna otwierającego się na inny świat.

Faktura

Powierzchnia farby pozostaje aktywna mimo ograniczenia tematu. Brak rozpoznawalnego przedmiotu nie oznacza więc braku pracy nad materialnymi cechami obrazu.

Teorie abstrakcji

Unizm nie jest synonimem całej sztuki geometrycznej. Zestawiaj jego zasadę jedności z napięciami kompozycyjnymi innych nurtów, zachowując różnicę programów.

Unizm – jedność powierzchni.

Inny nurt – napięcia kompozycyjne.

Przykład: Władysław Strzemiński, *Kompozycja unistyczna 11*, 1931, olej na płótnie, Muzeum Sztuki w Łodzi.

Porównanie zasad.

Sprawdź: jak powierzchnia może być zróżnicowana, a zarazem nie dzielić się wyraźnie na figurę i tło?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kobro: rzeźba i przestrzeń

Mapa historyczna 168

Płaszczyzny

Elementy nie muszą zamykać jednolitej bryły. Prześwity są częścią kompozycji i łączą wnętrze układu z przestrzenią znajdującą się wokół.

otwiera przez

Rytm

Stosunki wymiarów i następstwo płaszczyzn budują uporządkowanie. Nie zastępuj analizy konstrukcji stwierdzeniem, że artystka przypadkowo zestawiła kolorowe kawałki.

porządkuje przez

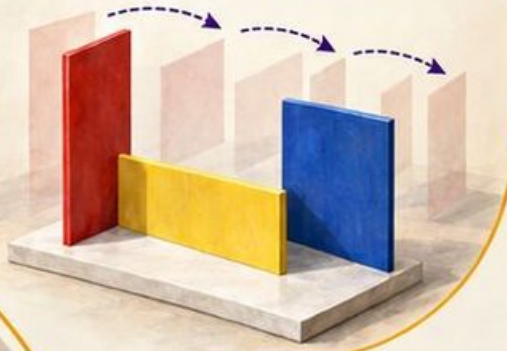

Kobro traktuje rzeźbę jako organizowanie przestrzeni, która przechodzi między elementami; otwartość formy zmienia relację dzieła z otoczeniem i poruszającym się widzem.

Model przestrzeni, nie kopia dzieła.

wiąże z

Kolor

Barwa różnicuje płaszczyzny oraz ich działanie przestrzenne. Polichromia uczestniczy w budowie dzieła, zamiast jedynie ozdabiać wcześniej ukończoną neutralną bryłę.

uruchamia

Ogląd

Zmiana miejsca obserwacji ujawnia nowe relacje nakładania i otwarcia. Jedno zdjęcie nie przekazuje całego doświadczenia rzeźby w rzeczywistej przestrzeni.

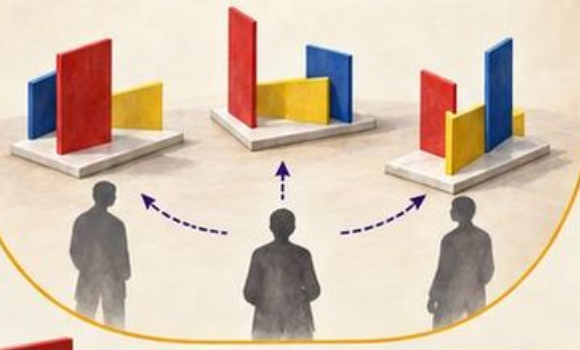

Przykład: Katarzyna Kobro, *Kompozycja przestrzenna (4)*, 1929, stal malowana farbą olejną, Muzeum Sztuki w Łodzi.

Sprawdź: dlaczego przestrzeń między płaszczyznami jest tutaj równie istotna jak sam materiał?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Stryjeńska: rytm i stylizacja

Mapa historyczna 169

Korowód

Powtarzane gesty oraz kierunki prowadzą wzrok przez grupę. Rytm działa pomimo różnic między postaciami, ich strojami i wykonywanymi czynnościami.

organizuje przez

Strój i motyw

Elementy inspirowane tradycją zostają podporządkowane autorskiej kompozycji. Nie należy traktować każdego detalu jako wiernego zapisu ubioru konkretnej miejscowości.

przekształca

buduje przez

łączy z

Kolor

Wyraziste pola i kontrasty wzmacniają dekoracyjny układ. Spłaszczenie przestrzeni pozwala czytać postacie jako powiązany zespół, zamiast przypadkowego tłumu.

Stryjeńska łączy rytm postaci, płaskie barwy i stylizację inspirowaną kulturą ludową; obraz jest artystycznym przetworzeniem motywów, a nie neutralnym dokumentem obyczaju.

Model rytmu; stroje umowne.

Cykl

Motyw miesięcy odnosi działanie ludzi do porządku pór roku. Tytuł konkretnej części pomaga odróżnić jej miejsce w serii od ogólnego tematu folkloru.

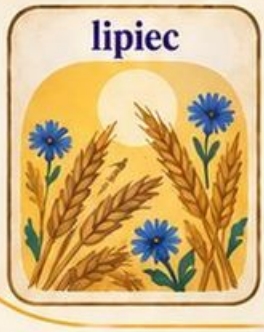

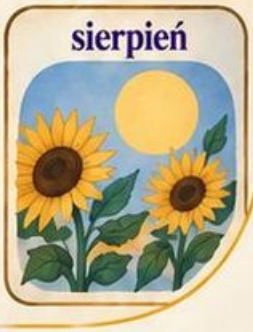

Przykład: Zofia Stryjeńska, *Pory roku. Lipiec–sierpień* (Korowód III — z krową), 1925, tempera na płótnie, Muzeum Narodowe w Warszawie.

Sprawdź: jak odróżnisz stylizację kultury ludowej od twierdzenia o dokładności etnograficznego zapisu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Szczuka i Żarnower: projekt i montaż

Mapa historyczna 170

Typografia

Wielkość, kierunek i rozmieszczenie liter tworzą hierarchię czytania. Tekst jest zarazem nośnikiem słów i widzialnym materiałem kompozycji strony.

porządkuje przez

Montaż

Zestawienie odmiennych fragmentów obrazu zmienia znaczenie każdego z nich. Fotografia nie musi funkcjonować jako samodzielne okno na jedno wiarygodne wydarzenie.

łączy przez

Szczuka i Żarnower rozwijali projekt jako organizację komunikatu; typografia, fotografia oraz układ strony mogły współdziałać w awangardowym obiegu wydawniczym i debacie społecznej.

wiąże z

rozróżnia

Czasopismo

Publikacja umożliwia powielanie i docieranie do odbiorców poza pojedynczym obrazem. Format oraz technika druku wpływają na organizację projektu.

Współpraca i autorstwo

Wspólna działalność nie oznacza, że wszystkie zachowane realizacje mają identyczny podział zadań. Autorstwo konkretnej strony należy sprawdzać w dokumentacji obiektu.

Przykład: Mieczysław Szczuka i Teresa Żarnower, *Blok nr 6–7*, 1924, druk typograficzny, egzemplarz w zbiorach MoMA.

Autorski układ strony.

Sprawdź: w jaki sposób układ strony kieruje kolejnością odbioru, zanim przeczytasz całe zdania?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka po 1945 roku: mapa problemów

Mapa historyczna 171

Sposób działania

Gest malarski, organizacja barwnych pól i użycie znalezionych materiałów prowadzą do odmiennych problemów. Wspólny brak figuracji nie usuwa tych różnic.

Modele metod, nie kopie dzieł.

różnicuje przez

Doświadczenie historii

Powojenne warunki zmieniły instytucje i sens artystycznych deklaracji. Nie każda abstrakcja jest jednak bezpośrednią ilustracją konkretnego wydarzenia wojennego.

wiąże z

Sztuka po 1945 roku rozwija wiele równoległych pytań o obraz, materiał i odbiorcę; jedna data graniczna nie tworzy jednego stylu wspólnego wszystkim krajom.

przenosi na

porównuje przez

Odbiorca

Skala, odległość i sposób ekspozycji uczestniczą w doświadczeniu dzieła. Fotografia całej sali może więc dostarczać innych informacji niż ciasny kadr powierzchni.

Dowód

Rozpoznawaj związek techniki z rezultatem na konkretnym przykładzie. Nazwa nurtu nie wystarczy jako uzasadnienie wszystkich obserwowanych cech ani intencji autora.

Modele metod, nie kopie dzieł.

Gest i ślad | Pole barwne | Montaż materiału

Przykład: Pollock, *One: Number 31*, 1950; Rothko, *No. 10*, 1950; Burri, *Sacco e bianco*, 1953— odmienne strategie malarstwa.

Sprawdź: jakie kryterium pozwala porównać te prace bez nazywania ich jednakowo „kolorowymi abstrakcjami”?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Pollock: działanie i ślad

Mapa historyczna 172

Działanie

Płótno leżące na podłodze pozwala pracować z różnych stron. Kierunek spływania farby zależy od ruchu, narzędzia oraz właściwości użytego materiału.

powstaje przez

utrwala

Ślad

Linie, krople i rozlewiska rejestrują odmienne działania. Wygląd jednej partii nie pozwala jednak odtworzyć z pewnością każdego ruchu i kolejności wszystkich gestów.

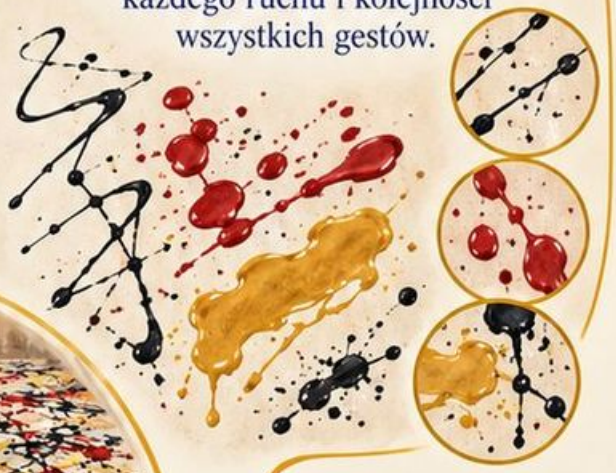

Pollock przekształca ruch i płynną farbę w rozległą sieć śladów; analiza procesu powinna łączyć grawitację oraz gest z organizacją całej powierzchni obrazu.

organizuje przez

rozróżnia

Całe pole

Sieć rozciąga się bez jednej tradycyjnej sceny centralnej. Nie oznacza to zupełnej dowolności; gęstość, rytm i przerwy nadal tworzą relacje kompozycyjne.

większa gęstość | rytm | przerwy

Technika i sens

Rozpoznanie kapania opisuje sposób wykonania, lecz nie wyczerpuje interpretacji. Sam brak postaci nie dowodzi braku namysłu ani pracy nad strukturą.

Przykład: Jackson Pollock, *One: Number 31*, 1950 (1950), olej i farba emaliowa na płótnie, MoMA; praca ma ponad pięć metrów szerokości.

Sprawdź: które cechy śladu łączą materiał z działaniem, a które opisują organizację całości?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku. Model procesu, nie kopia obrazu.

Rothko: pole barwne i odbiorca

Mapa historyczna 173

Pola

Duże poziome strefy porządkują powierzchnię bez tradycyjnej sceny. Ich proporcje i sąsiedztwa są równie ważne jak samo rozpoznanie nazw kolorów.

organizuje przez

Granice

Przejścia między barwami pozostają miękkie oraz niejednorodne. Obraz nie jest mechanicznym zestawieniem idealnie równych prostokątów wydrukowanych jednolitą farbą.

różnicuje

Model pól barwnych, nie kopia dzieła.

Rothko buduje relację między rozległym polem barwnym a odbiorcą; miękkie granice i zmiany tonu działają razem ze skalą, dlatego mała reprodukcja ogranicza doświadczenie.

wiąże z

Ogląd

Format i odległość wpływają na to, czy widz odbiera całość jako otaczające pole. Opis powinien uwzględniać rzeczywisty rozmiar obiektu oraz warunki ekspozycji.

otwiera na

Doświadczenie

Artysta wiązał malarstwo z ludzkimi emocjami. Nie oznacza to, że każdy odbiorca musi przeżyć identyczny stan albo przypisać barwie jedno znaczenie.

Przykład: Mark Rothko, *No. 10*, 1950, olej na płótnie, MoMA; tego obiektu nie należy mylić z innymi obrazami o tym numerze.

Sprawdź: co gubi się, gdy oceniasz działanie dużego obrazu wyłącznie na ekranie telefonu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Informel: materia malarska

Mapa historyczna 174

Proces

Ślad działania i decyzje podejmowane podczas pracy stają się widoczne. Improwizacja nie wyklucza wyboru materiałów, przerywania, poprawiania ani oceny rezultatu.

akcentuje

Materia

Grubość, rozdarcie, szew i zróżnicowana powierzchnia mogą organizować obraz. Nie są jedynie namalowanym złudzeniem faktury, gdy materiał rzeczywiście wystaje z podłoża.

buduje przez

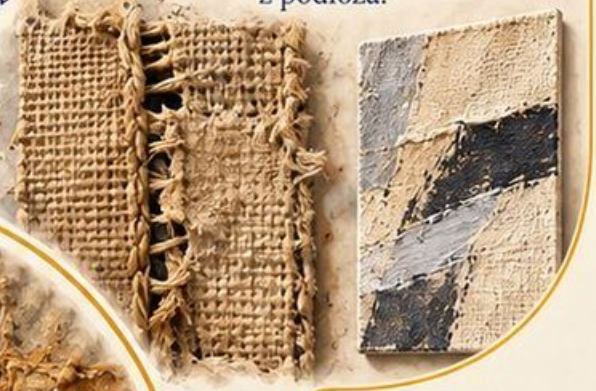

Informel obejmuje zróżnicowane praktyki, w których gest i materia osłabiają tradycyjne porządkowanie obrazu; nie oznacza jednej techniki ani całkowitego braku kompozycji.

Model materii, nie kopia dzieła.

łączy z

rozróżnia

Kontekst

Michel Tapié opisywał nowe praktyki w książce *Un Art autre* z 1952 roku. Nazwa porządkuje różnice, zamiast ustanawiać identyczny program wszystkich autorów.

Interpretacja

Zniszczony materiał może uruchamiać skojarzenia historyczne i cielesne. Odczytanie wymaga argumentu; nie wolno automatycznie uznawać każdej dziury za dokument konkretnej rany.

Przykład: Alberto Burri, *Sacco e bianco*, 1953, tkaniny workowe, płótna, farba i inne materiały, Centre Pompidou; powierzchnia łączy malowanie z montażem.

Sprawdź: jak odróżnisz rzeczywistą strukturę materiału od iluzji faktury przedstawionej farbą?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Tàpies: powierzchnia i znak

Mapa historyczna 175

Warstwa

Dodatki do farby nadają powierzchni realną grubość i chropowatość. Opis materiału wymaga odróżnienia tego, co fizycznie obecne, od przedstawionego motywu.

tworzy przez

Znak

Nacięcie lub zagłębienie działa inaczej niż płaska plama. Może sugerować działanie i upływ czasu, choć nie ujawnia automatycznie pełnej historii powstania.

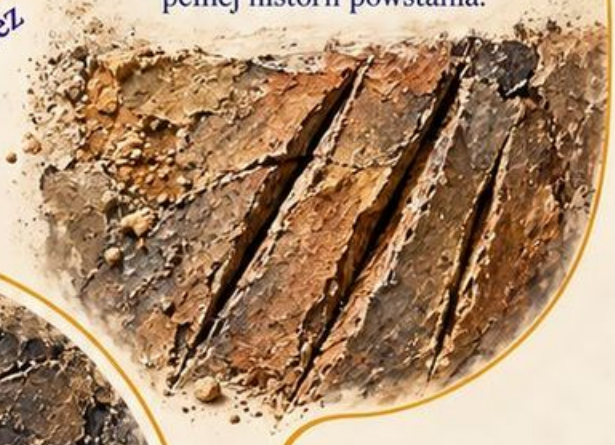

narusza przez

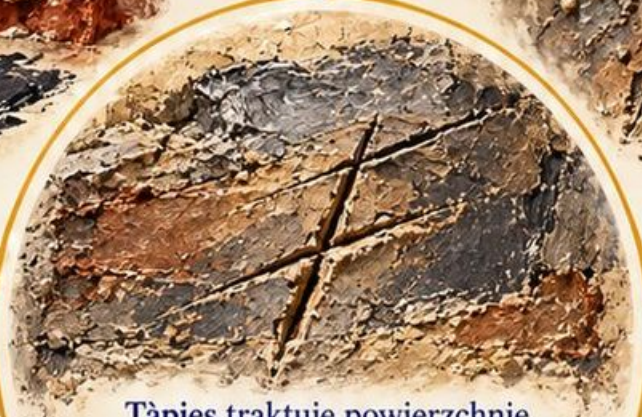

Tàpies traktuje powierzchnię obrazu jako materialne pole śladów; pył, piasek i nacięcia zmieniają relację malarstwa z przedmiotem, pamięcią oraz codziennym otoczeniem.

Model powierzchni, nie kopia dzieła.

przywołuje

Mur

Powierzchnia może przypominać ścianę naznaczoną używaniem i komunikatami. To relacja interpretacyjna, nie dowód, że obraz został wycięty z konkretnego budynku.

otwiera na

Pamięć

Kontekst kataloński i doświadczenie przemocy pomagają rozważać znaczenia. Nie sprowadzaj każdego znaku do jednego hasła politycznego ani uniwersalnego symbolu.

Przykład:

Antoni Tàpies,
Great Painting, 1958,
olej z pyłem marmurowym
i piaskiem na płótnie,
Solomon R. Guggenheim Museum.

Sprawdź: które obserwacje odnoszą się do materiału, a które stanowią dopiero propozycję interpretacji?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Pop-art: obraz masowy

Mapa historyczna 176

Obieg masowy

Opakowanie, fotografia prasowa lub komiks dostarczają gotowych wzorów widzenia. Ich popularność i powtarzalność mogą być równie istotne jak przedstawiony produkt czy bohater.

korzysta z

Przeniesienie

Motyw pojawia się jako obraz wystawiony w galerii. Zmiana otoczenia stawia pytania o granicę między reklamą, ilustracją i uznanym dziełem.

przekształca przez

Pop-art wprowadza do sztuki obrazy krążące w reklamie, prasie i kulturze popularnej; rozpoznawalny motyw staje się przedmiotem analizy poprzez zmianę skali oraz kontekstu.

organizuje przez

problematyzuje

Powtórzenie

Seria ujawnia standaryzację, ale też, drobne różnice. W analizie sprawdź, co pozostaje identyczne, a co zmienia się między kolejnymi elementami.

Wartość

Rozpoznawalność nie przesądza, czy dzieło chwali konsumpcję, czy ją podważa. Interpretacja powinna wynikać z konkretnych cech i sposobu prezentacji.

Przykład: Andy Warhol, *Campbell's Soup Cans*, 1962, zespół 32 płócien, MoMA; obraz popularnego produktu przeniesiono do przestrzeni ekspozycji.

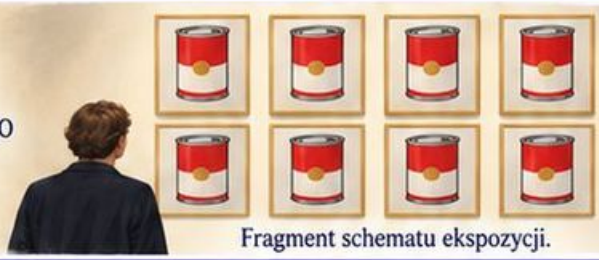

Fragment schematu ekspozycji.

Sprawdź: jakie znaczenie ma znajomość reklamowego pierwowzoru, gdy opisujesz pracę pop-artową?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Warhol: seria i powtórzenie

Mapa historyczna 177

Motyw

Zbliżony układ puszki stabilizuje całość zespołu. Zmieniające się etykiety pozwalają równocześnie dostrzec różnicę wewnątrz wizualnie ujednoliconego systemu.

powtarza

Ekspozycja

Pierwszy pokaz na półkach przywoływał sklepowe towary. Sposób ustawienia uczestniczył w znaczeniu dzieła, a nie był wyłącznie neutralnym wyborem technicznym.

wiąże z

Warhol wykorzystuje serię do badania obrazu produktu, podobieństwo do produkcji masowej nie oznacza, że każda praca została wykonana identyczną techniką mechaniczną.

rozróżnia

przenosi na

Wykonanie

Płótna z 1962 roku malowano ręcznie i uzupełniano stemplowaniem ornamentu. Nie należy ich automatycznie nazywać sitodrukami tylko dlatego, że przedstawiają powtarzalny produkt.

Autorstwo

Systematyczna praca nad znajomym obrazem zmienia pojęcie malarskiej oryginalności. Decyzja dotyczy wyboru, liczby i prezentacji, nie tylko wymyślenia nowego motywu.

Przykład: Andy Warhol, *Campbell's Soup Cans*, 1962, akryl i metaliczna farba emaliowa na 32 płótnach, MoMA.

Fragment układu.

Sprawdź: czym różni się efekt przemysłowej powtarzalności od faktycznie zastosowanej techniki wykonania?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Lichtenstein: komiks i skala

Mapa historyczna 178

Kadr

Wycięcie części ilustracji usuwa informacje narracyjne. Zmiana tego, co widoczne, może przesunąć uwagę z przebiegu wydarzenia na izolowany stan bohaterki.

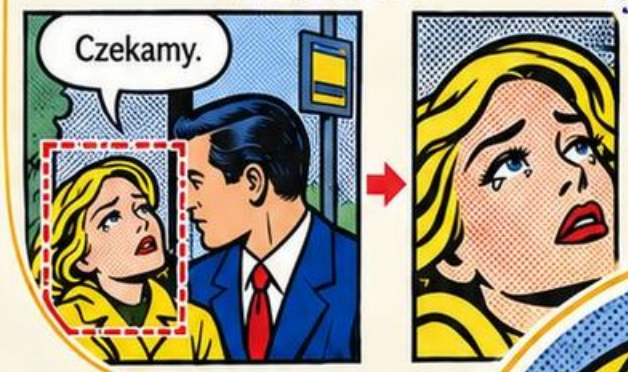

wybiera przez

Język druku

Kontur, płaskie kolory i punktowy raster stają się wyraźnymi elementami obrazu. Nie należy utożsamiać malarskiej imitacji druku z oryginalną stroną czasopisma.

powiększa

Lichtenstein przetwarza komiks przez kadrowanie, zmianę skali i malarskie odtworzenie drukowego języka; podobieństwo do pierwowzoru wymaga analizy decyzji, a także problemu autorstwa.

przekształca

Tekst

Skrócenie lub zmiana wypowiedzi wpływa na interpretację sceny. Dymek uczestniczy więc w kompozycji i znaczeniu, zamiast pozostawać obojętnym dodatkiem.

stawia pytanie o

Autorstwo

Rozpoznanie zapożyczenia wymaga wskazania źródła. Różnice formalne nie usuwają pytania o wkład rysownika komiksu oraz późniejszą wartość obu obiektów.

Przykład: Roy Lichtenstein, *Tonąca dziewczyna*, 1963, MoMA; przetworzenie ilustracji Tony'ego Abruzzo z *Secret Hearts nr* 83, opublikowanego w 1962.

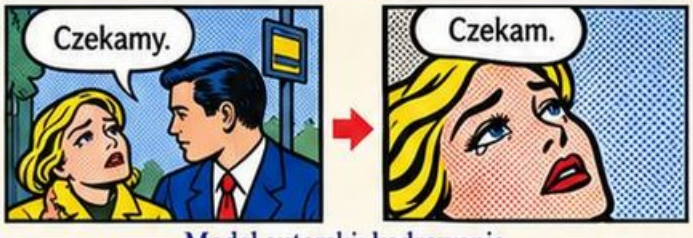

Model autorski: kadrowanie.

Sprawdź: co w interpretacji sceny zmienia usunięcie drugiej postaci i fragmentu otoczenia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Op-art: złudzenie i wzór

Mapa historyczna 179

Powtórzenie

Regularny motyw ustanawia zasadę, którą oko próbuje śledzić. Drobne przemieszczenie lub zagęszczenie zakłóca przewidywalność i aktywizuje odbiór całego pola.

Regularny motyw.

Drobne przemieszczenie zakłóca przewidywalność.

organizuje przez

Kontrast

Sąsiedztwo jasnych i ciemnych elementów wzmacnia napięcie. Efekt zależy od konkretnego układu, więc sama obecność czerni i bieli nie definiuje op-artu.

wykorzystuje

Mniejszy kontrast.

Większy kontrast.

Op-art bada działanie układów wizualnych na widzenie; pozorny ruch lub drganie może powstawać na nieruchomej powierzchni dzięki rytmowi, kontrastowi i zmianom relacji linii.

rozróżnia

wiąże z

Ruch

Zmiana wrażenia wzrokowego nie musi wynikać z poruszania obrazu. Odróżniaj oddziaływanie optyczne od dzieła kinetycznego z rzeczywiście przemieszczającymi się elementami.

Nieruchomy obraz, w którym pojawia się wrażenie ruchu.

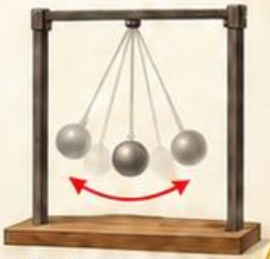

Dzieło kinetyczne z rzeczywiście poruszającymi się elementami.

Odbiorca

Warunki patrzenia wpływają na doświadczenie. Różne osoby mogą reagować odmiennie, dlatego nie należy obiecywać identycznego złudzenia przy każdej reprodukcji.

Inna odległość patrzenia.

Inny kąt widzenia.

Różna wrażliwość na kontrast.

Przykład: Bridget Riley, *Current*, 1964, emulsja syntetyczna na płycie, MoMA; falujące linie tworzą napięcie nieruchomej powierzchni.

Sprawdź: jak uzasadnisz różnicę między ruchem przedmiotu a wrażeniem ruchu podczas patrzenia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Minimalizm: moduł i przestrzeń

Mapa historyczna 180

Moduł

Jednakowe elementy ograniczają hierarchię części. Relacje między nimi mogą wynikać z ustalonej zasady, a nie opowieści lub kontrastu bohatera i tła.

Spis modułów — odstępy umowne.

powtarza

Odstęp

Przerwa jest realną przestrzenią współtworzącą układ. Nie należy traktować jej jak przypadku braku materiału między niezależnymi dekoracyjnymi pudełkami.

obejmuje

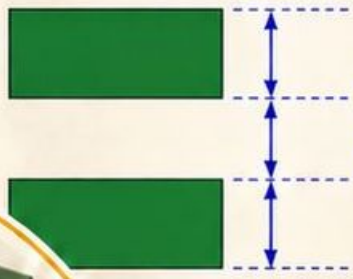

Fragment układu

Minimalizm kieruje uwagę na rzeczywisty obiekt, moduł i otaczającą przestrzeń; ograniczona forma nie usuwa znaczenia skali, materiału ani sposobu rozmieszczenia.

ujawnia

Materiał

Przemysłowe wykonanie i powierzchnia wpływają na odbiór. Udział warsztatu produkcyjnego nie przekreśla autorskich decyzji dotyczących wymiarów, koloru i zasad instalacji.

wiąże z

Miejsce

Obiekt zajmuje przestrzeń wspólną z widzem. Analiza obejmuje ścianę, wysokość sali oraz poruszanie się, zamiast wyłącznie zarys pojedynczego elementu.

Fragment

Przykład: Donald Judd, *Bez tytułu*, 1967, MoMA; 12 lakierowanych modułów z ocynkowanego żelaza, pionowe odstępy równe wysokości modułu.

Fragment

Sprawdź: dlaczego pomiar pustej przestrzeni może być równie ważny jak pomiar materialnej części?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka konceptualna: idea i instrukcja

Mapa historyczna 181

Instrukcja

Zasada poprzedza konkretny rezultat i ogranicza zakres wyborów wykonawcy. Jej znaczenie wymaga przeczytania, a nie tylko oceny atrakcyjności gotowego obrazu.

ustala przez

rozdziela

Pomysł i wykonanie

Pracę może realizować osoba inna niż autor koncepcji. Trzeba jednak wskazać tę relację, zamiast uznać, że autorstwo automatycznie znika.

Sztuka konceptualna przenosi ciężar z niepowtarzalnego wykonania na ideę i regułę działania; materialna realizacja może ujawniać koncepcję, zamiast wyczerpywać jej istnienie.

powtarza przez

rozróżnia

Realizacja

Instrukcja może zostać wykonana w kolejnych miejscach. Różnice ściany, skali i interpretacji nie muszą oznaczać powstania zupełnie niezależnej koncepcji.

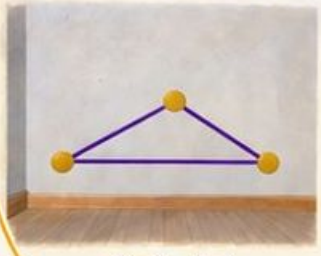

Realizacja A
(inna ściana, inna skala)

Realizacja B
(inna ściana, inna skala)

Zapis i dzieło

Fotografia, certyfikat oraz instrukcja pełnią odmienne funkcje. Jedno zdjęcie realizacji nie zastępuje pełnej reguły ani dokumentacji statusu konkretnego egzemplarza.

Fotografia
(dokumentuje konkretną realizację)

Instrukcja
(ujawnia regułę)

Certyfikat
(potwierdza status realizacji)

Przykład: Sol LeWitt, *Wall Drawing #289*, 1976, Whitney Museum; instrukcja umożliwia wykonanie rysunku ściennego przez inne osoby.

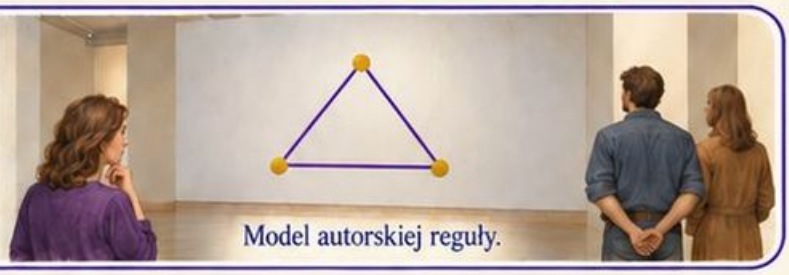

Model autorskiej reguły.

Sprawdź: jakie informacje musisz znać, żeby odróżnić ponowną realizację od swobodnego naśladowania wyglądu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kosuth: rzecz, obraz, definicja

Mapa historyczna 182

Przedmiot

Materialne krzesło ma określony kształt i wymiary. Włączenie do instalacji dodaje mu kontekst artystyczny, nie zmieniając automatycznie wszystkich fizycznych właściwości.

udostępnia przez

przedstawia przez

Fotografia

Zdjęcie pokazuje wybrany wygląd rzeczy z określonego punktu. Może dokumentować konkretne krzesło, lecz nie daje możliwości siadania na przedstawieniu.

Kosuth zestawia rzecz, fotografię i definicję, aby badać sposoby nadawania znaczenia; trzy składniki nie są trzema identycznymi przedmiotami, mimo wspólnego odniesienia do krzesła.

Model relacji.

określa przez

wiąże przez

Definicja

Opis słownikowy dotyczy pojęcia i klasy przedmiotów. Działa inaczej niż jednostkowa fotografia, ponieważ nie musi wymieniać każdej cechy konkretnego egzemplarza.

Krzesło — przedmiot do siedzenia.

Objaśnienie autorskie, nie cytat słownikowy.

Zestawienie

Znaczenie powstaje w relacji elementów i pytaniu odbiorcy. Ich wybór oraz organizacja są istotne, nawet jeśli artysta nie wyprodukował krzesła ani słownika.

Przykład: Joseph Kosuth, *Jedno i trzy krzesła*, 1965, MoMA; składane krzesło, fotografia i fotograficznie powiększona definicja słownikowa.

Sprawdź: która część odnosi się do pojedynczej rzeczy, a która do ogólnego znaczenia słowa?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Happening: zdarzenie i uczestnik

Mapa historyczna 183

Scenariusz

Kolejność i równoczesność czynności mogą być zaplanowane. Udział publiczności nie oznacza, że całe zdarzenie jest przypadkową improwizacją bez żadnych ram.

organizuje przez

uruchamia

Uczestnik

Osoby otrzymują określoną rolę wobec przestrzeni i działań. Odróżniaj świadome uczestnictwo od patrzenia na wydarzenie z pozycji nieruchomego widza.

Happening włącza działania i czas w strukturę dzieła; odbiorca może wykonywać zadania w przygotowanym otoczeniu, dlatego wydarzenia nie wyjaśnia sam wygląd pozostawionych przedmiotów.

łączy

pozostawia

Media

Ruch, dźwięk, malowanie i elementy otoczenia mogą działać jednocześnie. Nie trzeba jednak zakładać, że każdy happening zawiera identyczny zestaw środków.

Dokumentacja

Zapis, fotografie i przedmioty pomagają odtworzyć strukturę wydarzenia. Nie przekazują w pełni jego czasu, równoczesności oraz doświadczenia uczestniczących osób.

Przykład: Allan Kaprow, *18 Happenings in 6 Parts*, 1959; pierwsza realizacja w Reuben Gallery w Nowym Jorku, według przygotowanego planu.

Przykład równoczesnych działań.

	1	2	3	4
Ruch	■	■		■
Dźwięk	■		■	
Malowanie	■		■	■

Sprawdź: co traci się, kiedy wydarzenie z kilkoma równoczesnymi działaniami oglądasz jako jedno zdjęcie?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Performance: ciało i czas

Mapa historyczna 184

Obecność

Artysta działa w określonej sytuacji i wobec publiczności. Własne ciało może być medium, ale nie każdy performance wymaga bólu lub skrajnego ryzyka.

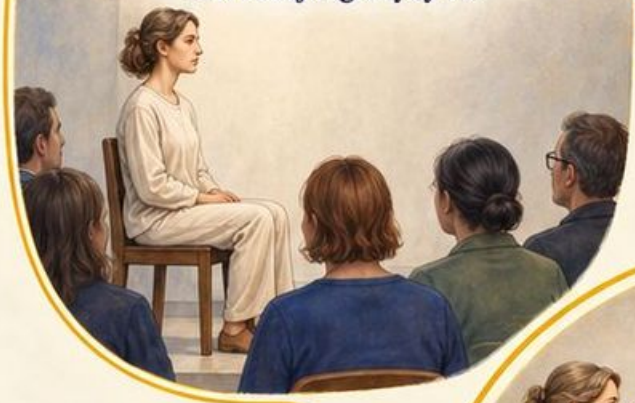

opiera na

Czas

Długość działania zmienia uwagę i doświadczenie uczestników. Jedna fotografia zamraża chwilę, przez co nie wyjaśnia wysiłku ani struktury całego zdarzenia.

rozwija przez

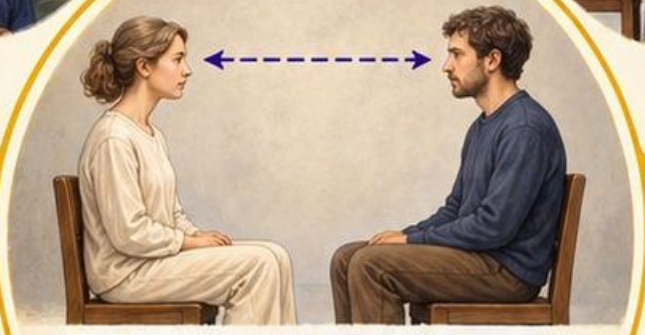

Performance wykorzystuje obecność, ciało i czas jako środki artystyczne; działanie może być intensywne także wtedy, gdy ogranicza się do trwania oraz relacji z odbiorcą.

wiąże z

Spotkanie

Zasady kontaktu określają rolę odbiorcy. Uczestnictwo należy analizować na podstawie konkretnego działania, bez uznawania każdej reakcji emocjonalnej za jednakową.

rozróżnia

Dokument i powtórzenie

Nagranie oraz późniejsza realizacja mogą przekazywać różne aspekty pracy. Nie są automatycznie tym samym zdarzeniem, które odbyło się pierwotnie.

Przykład: Marina Abramović, *The Artist Is Present*, 2010, MoMA; milczące spotkania z kolejnymi osobami w określonej przestrzeni muzeum.

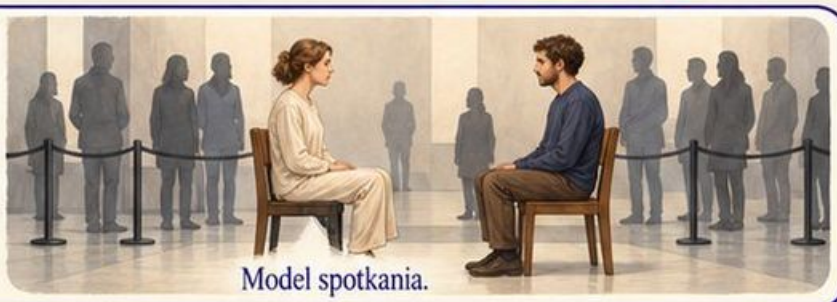

Model spotkania.

Sprawdź: jak zmienia się interpretacja nieruchomej pozy, gdy trwa ona jako zaplanowane działanie w czasie?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka ziemi: miejsce i ingerencja

Mapa historyczna 185

Miejsce

Właściwości terenu i dostępne materiały współtworzą formę. Przeniesienie podobnego kształtu gdzie indziej nie zachowuje automatycznie wszystkich relacji pierwotnej realizacji.

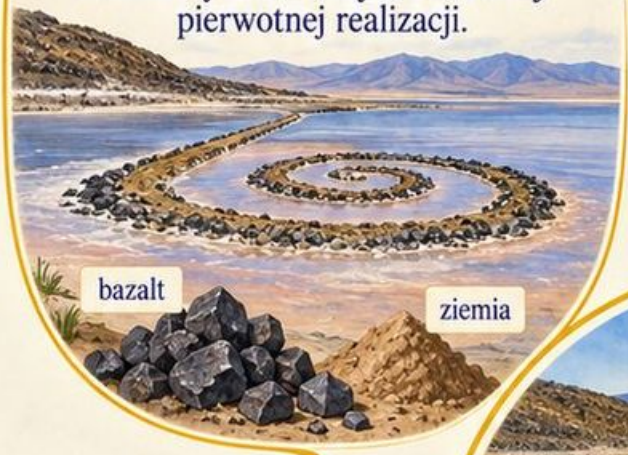

powstaje z

zmienia przez

Procesy

Poziom wody, osady i pogoda wpływają na wygląd. Analiza powinna odróżniać pierwotne ukształtowanie od późniejszych naturalnych zmian otoczenia.

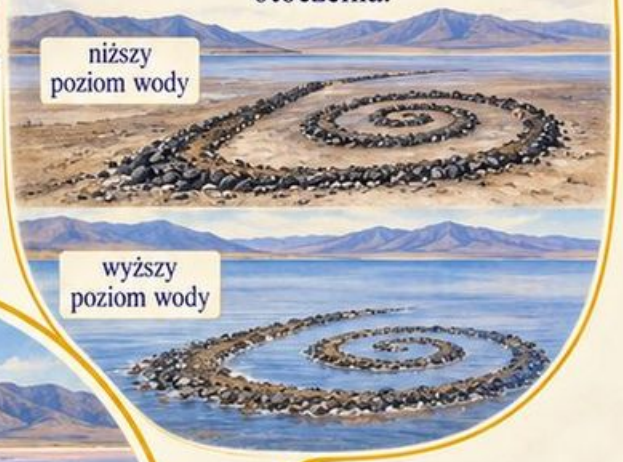

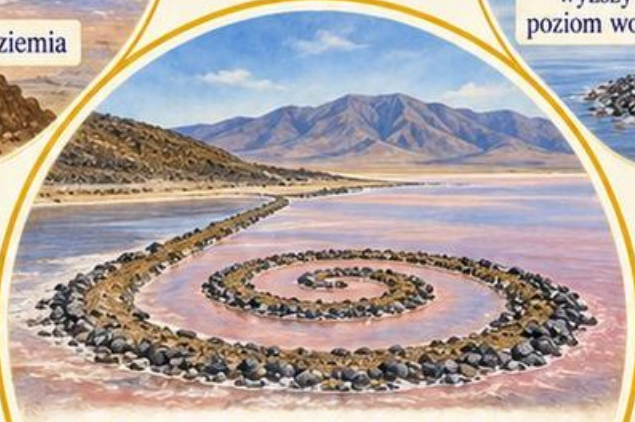

Sztuka ziemi wiąże dzieło z konkretnym miejscem oraz jego przemianami; krajobraz staje się materiałem i warunkiem odbioru, a nie wyłącznie tematem namalowanego widoku.

łączy

przekazuje przez

Działanie i skala

Interwencja może wymagać ciężkiego sprzętu oraz współpracy. Nie należy przedstawiać dużej realizacji jako śladu wykonanego jedną dłonią bez technicznego zaplecza.

Zapis

Film i fotografia umożliwiają dostęp osobom nieobecnym na miejscu. Ich kadr i moment wykonania nie zastępują jednak całej historii dzieła.

Przykład: Robert Smithson, *Spiral Jetty*, 1970, Great Salt Lake w Utah; spiralna struktura z bazaltu i ziemi, obecnie pod opieką Dia.

Sprawdź: dlaczego dwa zdjęcia tej samej realizacji mogą pokazywać odmienny związek dzieła z wodą?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Arte povera: materiał i znaczenie

Mapa historyczna 186

Materiały

Zwykła tkanina, metal lub neon mogą tworzyć napięcie między odmiennymi właściwościami. Materiał nie jest jedynie neutralnym nośnikiem wcześniej gotowego obrazowego motywu.

zestawia

Doświadczenie

Budowanie, schronienie i przemiana odnoszą pracę do elementarnych czynności. Odczytanie wymaga konkretnego przykładu, zamiast jednego słownika znaczeń dla całego nurtu.

łączy z

Model materiałów.

Arte povera wprowadza do sztuki materiały codzienne, organiczne i przemysłowe; ich zestawienie problematyzuje kulturę konsumpcji, lecz nazwa nurtu nie oznacza wyłącznie niskiej ceny.

kwestionuje

rozróżnia

Wartości

Codzienne tworzywa mogą podważać utożsamienie sztuki z luksusowym wykończeniem. Nie wynika z tego jednak, że dzieła nie uczestniczą w instytucjach lub rynku.

Nazwa i praktyka

„Uboga" sztuka nie musi odrzucać nowoczesnej techniki. U Merza neon współdziała z formą schronienia, łącząc różne porządki materiału i doświadczenia.

Przykład: Mario Merz, *Mai alzato pietra su pietra*, 1968, Museum Brandhorst; konstrukcja igloo łączy metal, tkaninę, wypełnienie i neon.

Metal | Tkanina | Wypełnienie | Neon

Sprawdź: dlaczego obecność neonu nie przeczy automatycznie przynależności pracy do arte povera?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Instalacja: wejście w dzieło

Mapa historyczna 187

Otoczenie

Rozmieszczenie części wpływa na sposób doświadczenia całości. Przesunięcie jednego elementu może zmienić relacje, choć jego własny kształt pozostaje taki sam.

obejmuje

uruchamia

Ruch widza

Odbiorca wybiera kolejne punkty oglądu i zauważa zmiany. Zdjęcie z jednego miejsca nie pokazuje całej struktury wejścia oraz orientacji w przestrzeni.

Model przestrzeni.

Instalacja organizuje relacje elementów i przestrzeni, w której znajduje się odbiorca; dzieło może obejmować drogę wejścia, skalę oraz zmienne widoki, nie tylko pojedynczy obiekt.

przekształca przez

rozróżnia

Odbicie

Lustra mogą zwielokrotniać widoczne elementy i własną sylwetkę. Pozorna nieskończoność nie oznacza, że pomieszczenie ma rzeczywiście nieograniczony rozmiar.

Wersja

Ponowne wykonanie instalacji ma własną historię materialną. Data pierwotnej koncepcji nie pozwala opisać wszystkich późniejszych elementów jako zachowanych od pierwszego pokazu.

Koncepcja z 1965 roku	Ponowne wykonanie z 2017 roku

Przykład: Yayoi Kusama, Infinity Mirror Room: Phalli's Field, 1965; egzemplarz Hirshhorn został ponownie wykonany w 2017 roku.

Model przestrzeni.

Sprawdź: jakie informacje o instalacji wymagają planu i opisu doświadczenia, zamiast tylko zdjęcia przedmiotu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka wideo: obraz w czasie

Mapa historyczna 188

Kamera i monitor

Układ zamknięty może natychmiast przekazywać obraz tego, co znajduje się przed kamerą. Nie musi odtwarzać gotowego filmu z początkiem i końcem.

łączy

organizuje przez

Czas

Powtarzanie, transmisja i opóźnienie tworzą odmienne doświadczenia. Ich rozpoznanie wymaga opisu działania systemu, nie wyłącznie nieruchomej klatki.

Na żywo | Powtarzanie | Opóźnienie

zestawia

rozróżnia

Sztuka wideo bada obraz rozwijający się w czasie i techniczne przekazywanie; może używać nagrania, przetwarzania lub obrazu na żywo, dlatego sam ekran nie wyjaśnia dzieła.

Model obiegu obrazu.

Obraz i przedmiot

Rzeczywisty obiekt może współistnieć z własnym elektronicznym wizerunkiem. Relacja zwraca uwagę na patrzenie oraz pośrednictwo technologii, zamiast tylko na temat przedstawienia.

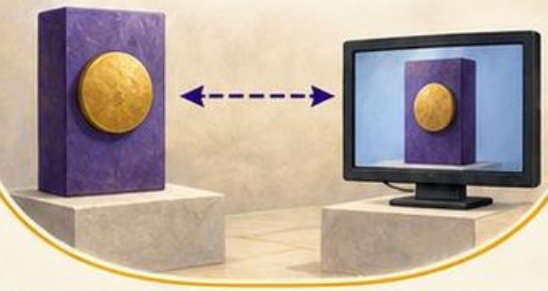

Medium i dokument

Wideo może być właściwym składnikiem pracy albo zapisem innego działania. Sam format pliku nie rozstrzyga, jaką funkcję obraz pełni w dziele.

Wideo jako medium pracy | Wideo jako dokument

Przykład: Nam June Paik, *TV Buddha*, koncepcja z 1974 roku; figura i jej obraz w monitorze połączone systemem wideo na żywo.

Model obiegu obrazu.

Sprawdź: czym transmisja aktualnego widoku różni się od odtwarzania wcześniej nagranej sceny?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Nowe media: interakcja

Mapa historyczna 189

Interfejs

Urządzenie przekłada ruch ciała na dane sterujące. Interfejs może angażować całe ciało, więc interakcja nie musi ograniczać się do klikania myszą.

odbiera przez

przetwarza przez

Reguły

Program określa możliwe odpowiedzi na działanie użytkownika. Swoboda wyboru trasy istnieje w ramach zaprojektowanego systemu, nie poza wszelkimi ograniczeniami.

Interaktywne nowe media wiążą zachowanie odbiorcy ze zmianą działania systemu; udział polega na sprzężeniu czynności i rezultatu, a nie wyłącznie na patrzeniu na ekran.

tworzy

rozróżnia

Doświadczenie

Kolejność widoków i połączeń tekstu może zależeć od decyzji uczestnika. Ten sam system umożliwia różne przebiegi bez zmiany podstawowej koncepcji dzieła.

Odtwarzanie

Film pokazujący interakcję jest dokumentacją, a nie identycznym doświadczeniem sterowania. Analiza powinna wskazać, czy odbiorca rzeczywiście wpływa na rezultat.

Przykład: Jeffrey Shaw i Dirk Groeneveld, *The Legible City*, wersje 1988–1991 według ZKM; rower steruje podróżą przez wirtualnię miasto słów.

Model interakcji

Sprawdź: jaki związek między wejściem i odpowiedzią musi istnieć, by mówić o interaktywności?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka dźwięku: słuchanie przestrzeni

Mapa historyczna 190

Źródła

Osobne kanały pozwalają usłyszeć składniki większej całości. Jeden głośnik może przekazywać jeden głos, a nie jednakową mieszankę powtórzoną we wszystkich miejscach.

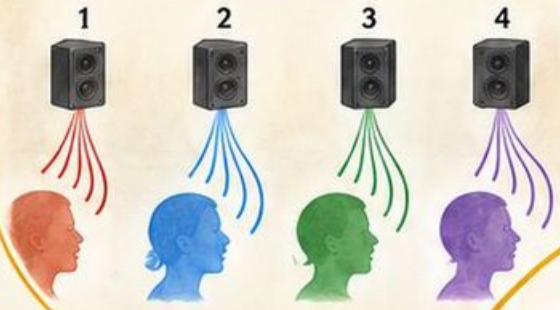

Fragment układu.

rozdziela

łączy przez

Przestrzeń

Odległość i kierunek wpływają na słyszalne proporcje. Odbiorca może zbliżyć się do pojedynczego źródła lub szukać miejsca łączącego wiele głosów.

Fragment układu.

Sztuka dźwięku może organizować słuchanie w przestrzeni; pozycja odbiorcy zmienia relacje między źródłami, dlatego dzieła nie wyjaśnia wyłącznie zapis nutowy ani wygląd głośników.

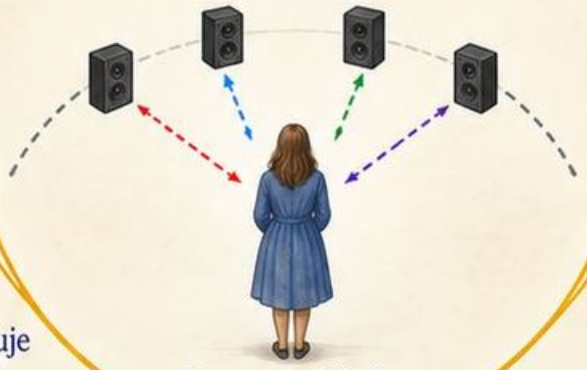

Fragment układu.

rozwija w

rozróżnia

Czas

Trwanie i przerwy tworzą strukturę doświadczenia. Fotografia ustawienia nie przekazuje zmian brzmienia, choć pomaga rozpoznać organizację elementów w sali.

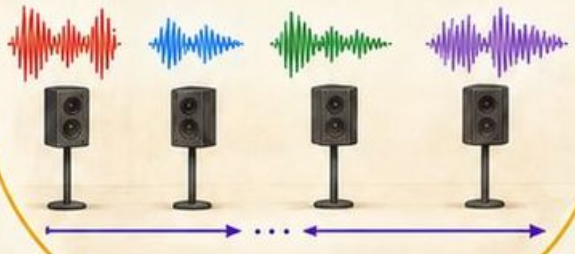

Fragment układu.

Adaptacja

Wykorzystanie wcześniejszej kompozycji może prowadzić do nowej organizacji odbioru. Autor instalacji nie musi być kompozytorem historycznej muzyki, którą przekształca przestrzennie.

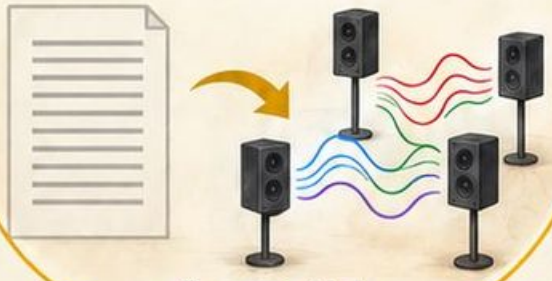

Fragment układu.

Przykład: Janet Cardiff, *The Forty Part Motet*, 2001, MoMA; nagranie czterdziestokanałowe i 40 głośników odtwarzających osobno zarejestrowane głosy.

Sprawdź: jak zmienia się słuchanie, gdy przechodzisz od jednego głośnika ku środkowi układu?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka uliczna: obraz i miasto

Mapa historyczna 191

Miejsce

Przestrzeń reklamy lub codziennego przechodzenia nadaje inny kontekst niż muzealna ściana. Ten sam znak może być odbierany inaczej po przeniesieniu.

wykorzystuje

Linia

Czytelny kontur sprzyja szybkiemu rozpoznaniu. Ograniczenie szczegółów może wynikać z warunków działania, ale nie tworzy automatycznie jednego uniwersalnego znaczenia wszystkich znaków.

upraszcza przez

Sztuka uliczna wiąże obraz z publicznym otoczeniem i przypadkowym odbiorcą; miejsce, dostęp oraz trwałość wpływają na znaczenie, którego nie wyczerpuje rozpoznawalny styl rysunku.

włącza

Publiczność

Obraz spotyka ludzi, którzy nie przyszli oglądać wystawy. Sam proces rysowania może stać się częścią doświadczenia i relacji z przechodniami.

zmienia przez

Obieg

Usunięcie rysunku z miejsca powstania może chronić obiekt, a zarazem zmienić jego funkcjonowanie. Analizuj także przejście od działania publicznego do kolekcji.

Przykład: Keith Haring, *Bez tytułu* (*Subway Drawing*), 1985, kreda na papierze, Museum Brandhorst; rysunki zajmowały puste pola reklamowe nowojorskiego metra.

Model autorski.

Sprawdź: co zachowuje kolekcjonerski obiekt, a co gubi po wyjęciu z codziennego otoczenia?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Fotografia współczesna: dokument i kreacja

Mapa historyczna 192

Rola

Kostium, poza i otoczenie budują postać. Osoba widoczna na zdjęciu nie musi występować jako autobiograficzny bohater opowiadający własną historię.

konstruuje przez

przywołuje

Konwencja

Kadr może przypominać fotos filmowy i uruchamiać znajome oczekiwania narracyjne. Podobieństwo stylu nie dowodzi istnienia filmu, z którego rzekomo pochodzi obraz.

Fotografia współczesna może inscenizować sytuację, korzystając z pozorów dokumentu; rozpoznanie fotograficznego medium nie wystarcza, by uznać scenę za spontaniczny zapis rzeczywistego wydarzenia.

Inscenizacja autorska.

pozostawia

problematyzuje

Niedopowiedzenie

Widz dopowiada, co wydarzyło się przed chwilą lub zaraz nastąpi. Takie skojarzenia należy oddzielić od informacji faktycznie widocznych i udokumentowanych.

Hipoteza widza

Obserwacja

Autorstwo

Osoba konstruująca scenę może być autorką mimo udziału innych przy uruchomieniu aparatu. Nie utożsamiaj autorstwa wyłącznie z mechanicznym naciśnięciem spustu.

Przykład: Cindy Sherman, *Untitled Film Still #21*, 1978, odbitka żelatynowo-srebrowa, MoMA; inscenizacja przywołuje filmową konwencję, nie kadr istniejącego filmu.

Inscenizacja autorska.

Sprawdź: jaka obserwacja dotyczy widocznej sceny, a jaka jest dopowiedzianą przez ciebie fabułą?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Abakanowicz: włókno i skala

Mapa historyczna 193

Włókno

Splot i nierówna powierzchnia zachowują ślad ręcznej pracy. Materiał nie służy jedynie odwzorowaniu wyglądu innej substancji, lecz współtworzy charakter obiektu.

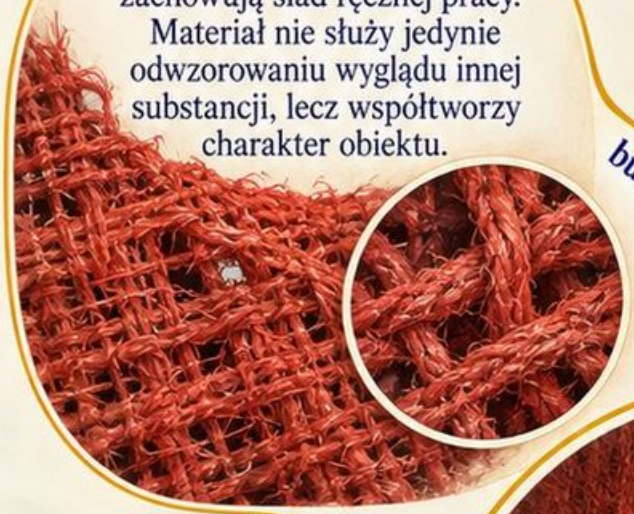

buduje z

Zawieszenie

Forma zajmuje przestrzeń i może być oglądana z różnych stron. Analiza obejmuje krawędzie, wnętrze oraz prześwity, nie tylko frontalny wzór.

otwiera przez

Model materiału i skali.

Abakanowicz przekształca włókno w monumentalną formę przestrzenną; tkanina odrywa się od płaskiej dekoracji ściany i staje się elementem doświadczenia skali oraz materialności.

oddziałuje przez

Skala

Rozmiar względem ciała widza zmienia odbiór miękkiego materiału. Monumentalność nie musi więc wynikać z kamienia, brązu ani trwałego cokołu.

rozróżnia

Cykl i dzieło

Nazwa „abakan" obejmuje różne realizacje. Kolor, datowanie i material trzeba sprawdzać dla wybranego obiektu, zamiast mieszać dane całej grupy prac.

Model materiału i skali.

Przykład: Magdalena Abakanowicz, *Abakan czerwony*, 1969, sizal, Tate; obiekt wymieniony w muzealnym przewodniku wystawy w MCBA w Lozannie.

Sprawdź: czym przestrzenne doświadczenie abakanu różni się od oglądania płaskiej tkaniny dekoracyjnej?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Kantor: przedmiot, pamięć, teatr

Mapa historyczna 194

Pamięć

Szkolna ławka oraz figura dziecka odnoszą dorosłych bohaterów do przeszłości. Powrót nie odtwarza dosłownie utraconego dzieciństwa, tylko ujawnia niemożność jego odzyskania.

przywołuje

zestawia

Aktor i manekin

Żywe ciało współistnieje z nieożywioną figurą. Różnica ich statusu staje się środkiem teatralnym, a nie pomyłką w przedstawianiu jednej osoby.

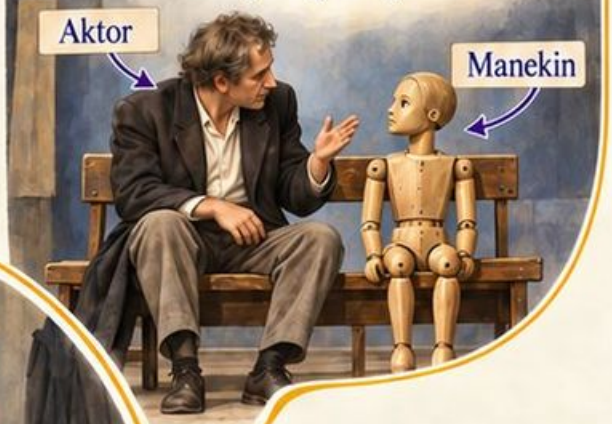

Kantor wiąże przedmiot z działaniem aktora i pamięcią; rzecz sceniczna nie jest wyłącznie realistyczną dekoracją, lecz współuczestniczy w budowaniu napięcia między obecnością a nieobecnością.

Model relacji scenicznych.

organizuje przez

rozróżnia

Przedmiot

Rzeczy wpływają na ruch, pozycje i relacje postaci. Usunięcie ich z działania zmienia funkcję, nawet gdy muzeum zachowuje materialny obiekt.

Spektakl i zbiór

Fotografia przedstawienia, zapis filmowy i eksponowane rekwizyty przekazują odmienne informacje. Żaden z nich samodzielnie nie zastępuje całego wydarzenia w czasie.

Model relacji scenicznych.

Przykład: Tadeusz Kantor i Cricot 2, *Umarła klasa*, premiera 15 listopada 1975, Galeria Krzysztofory w Krakowie.

Model relacji scenicznych.

Sprawdź: jak przedmiot może budować pamięć na scenie, zamiast tylko informować, gdzie dzieje się akcja?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Szapocznikow: fragment ciała

Mapa historyczna 195

Fragment

Część ciała traci zwykłe otoczenie i zyskuje samodzielny status. Analiza powinna opisywać tę zmianę relacji, zamiast automatycznie rekonstruować brakującą pełną figurę.

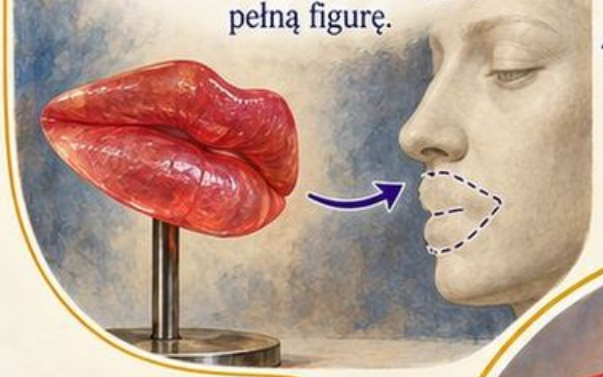

wyodrębnia

Materiał

Barwna żywica poliestrowa może zachować rozpoznawalność, a zarazem podkreślać sztuczność. Nie należy utożsamiać podobieństwa powierzchni z obecnością żywej tkanki.

przekształca przez

Szapocznikow wykorzystuje fragment ciała do badania materialności i przemijania; odlew oddzielony od całości może łączyć podobieństwo, sztuczność oraz nieoczywistą funkcję przedmiotu.

Model relacji formy i funkcji.

łączy

otwiera na

Ciało i przedmiot

Fragment ust staje się elementem lampy. Funkcja światła tworzy napięcie między cielesnym skojarzeniem, użytkowością i statusem rzeźbiarskiego obiektu.

Interpretacja

Kruchość i pamięć mogą stanowić kierunki odczytania. Biografia artystki pomaga, ale nie zastępuje analizy konkretnego materiału ani nie wyjaśnia automatycznie każdego dzieła.

Przykład: Alina Szapocznikow, *Lampe-bouche (Usta iluminowane)*, około 1966; barwna żywica poliestrowa, metal i instalacja elektryczna według dokumentacji wystawy MoMA.

Model relacji formy i funkcji.

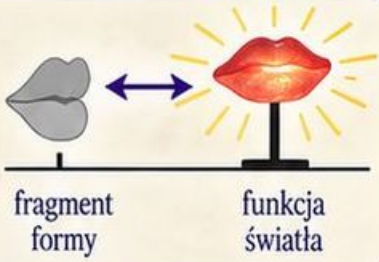

Sprawdź: jak użytkowa funkcja światła zmienia znaczenie rozpoznawalnego fragmentu ciała?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Opałka: liczba i czas

Mapa historyczna 196

Reguła

Następne liczby podejmują ciąg zamiast zaczynać od nowa na każdym obrazie. Pojedynczy „Detal" jest fragmentem większego przedsięwzięcia, nie samodzielnym zakończeniem nieskończonego liczenia.

Model ciągłości liczenia

kontynuuje przez

Czas

Ręczne wpisywanie cyfr materializuje następstwo działań. Podobny wygląd z daleka nie oznacza identycznego zapisu, ponieważ każda kolejna liczba zajmuje inne miejsce w ciągu.

utrwala

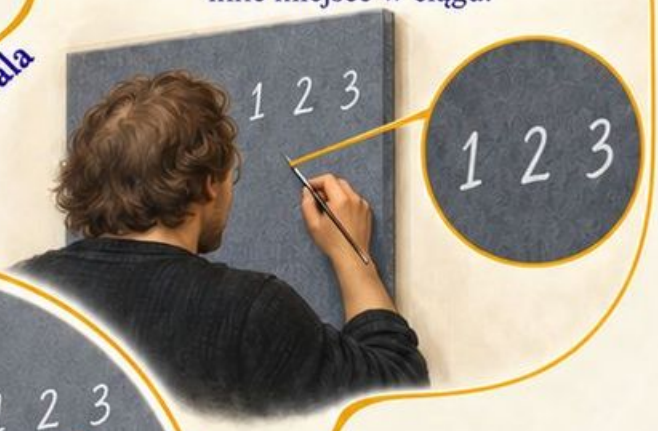

Model ciągłości liczenia

Opałka podporządkowuje kolejne obrazy ciągłemu liczeniu; liczba staje się śladem trwania pracy i życia, a nie jedynie dekoracyjnym motywem powtórzonym na płótnie.

zmienia przez

Rozjaśnianie

Od 1972 roku artysta stopniowo dodawał biel do tła kolejnych płócien. Nie należy przenosić tej zasady na cały projekt od pierwszego dnia.

łączy

Obraz i głos

Nagranie wypowiadanych liczb poszerza doświadczenie liczenia. Dźwięk oraz obraz pozostają powiązanymi zapisami procesu, a nie dowodem osiągnięcia matematycznej nieskończoności.

Przykład: Roman Opałka, OPAŁKA 1965/1–∞, projekt rozpoczęty w 1965 roku i kontynuowany do śmierci artysty w 2011.

Model ciągłości liczenia

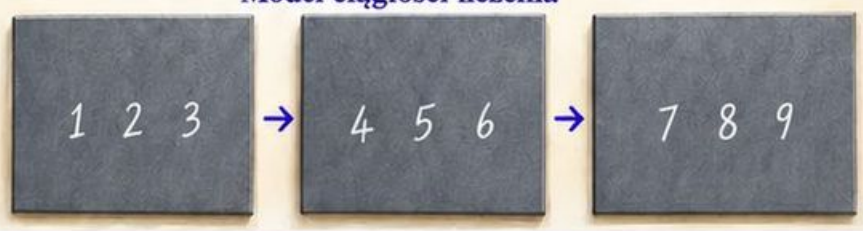

Sprawdź: dlaczego kolejny obraz jest „detalem", choć może mieć rozmiar pełnego samodzielnego płótna?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Fangor: kolor i przestrzeń

Mapa historyczna 197

Granica koloru

Nieostry kontur może utrudniać stabilne wyznaczenie krawędzi formy. Efekt należy opisywać jako doświadczenie wzrokowe, nie fizyczne poruszanie się farby.

oddziałuje przez

Otoczenie

Obrazy ustawione w sali tworzą sąsiedztwa i osie oglądu. Analiza obejmuje odległości oraz kierunki, zamiast ograniczać się do listy kolorów każdego płótna.

rozszerza na

Fangor bada oddziaływanie barwnych pól i przestrzeni między obrazami; doświadczenie nie musi zamykać się w pojedynczej ramie, ponieważ położenie widza zmienia relacje całego zespołu.

Model relacji przestrzennych.

uruchamia

Widz

Wybór drogi zmienia układ widocznych części. Odbiorca może porównywać efekty z kolejnych miejsc, dlatego jeden widok nie wyczerpuje struktury realizacji.

Model relacji przestrzennych.

rozróżnia

Współpraca

Projekt przestrzenny wymaga uznania udziału Stanisława Zamecznika. Nie należy przypisywać całej historycznej ekspozycji wyłącznie autorowi malowideł ani mylić jej z plakatem wystawy.

Przykład: Wojciech Fangor i Stanisław Zamecznik, *Studium przestrzeni*, 1958, Salon Nowej Kultury w Warszawie; zespół obrazów organizował relacje we wnętrzu.

Sprawdź: co zmienia się między obrazami, gdy wybierasz inną drogę przez salę?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Althamer: postać i wspólnota

Mapa historyczna 198

Społeczność

Osoba przedstawiona może pochodzić z codziennego otoczenia uczestników. Wybór modela wymaga rozpoznania relacji i kontekstu, zamiast anonimowej idealizacji uniwersalnego człowieka.

wybiera z

Współpraca

Warsztat angażuje różne osoby w kolejne decyzje. Inicjatywa artysty nie oznacza, że pozostali uczestnicy byli jedynie bierną publicznością obserwującą wykonanie.

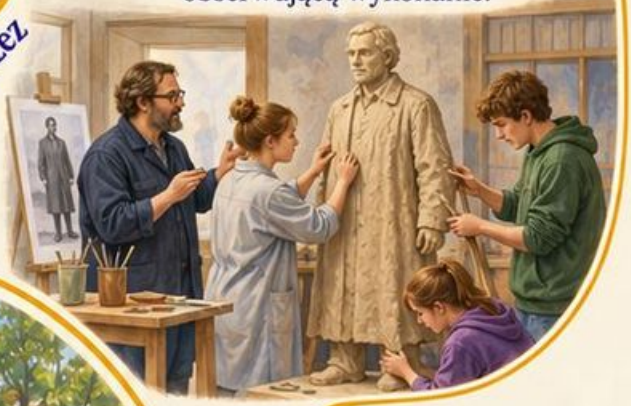

powstaje przez

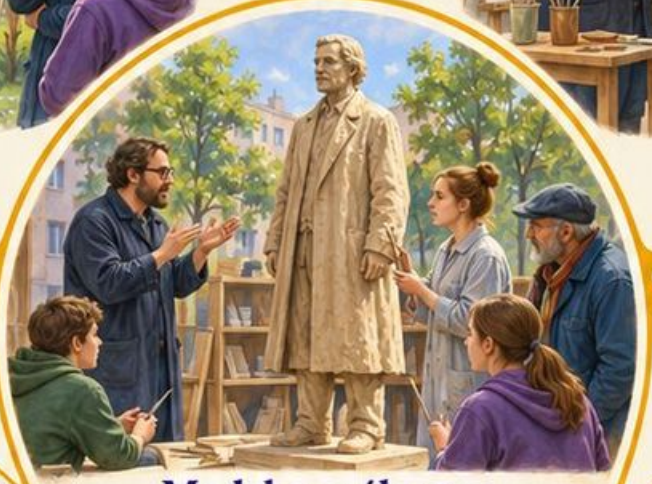

Model współpracy

Althamer wiąże przedstawienie postaci z relacjami lokalnej wspólnoty; proces uzgadniania bohatera i wspólnej pracy może być równie ważny jak wygląd ukończonej rzeźby.

wchodzi w

Miejsce publiczne

Ustawienie figury w dzielnicy uruchamia nowe odczytania. Znaczenie dzieła zależy od sąsiedztwa i debat społecznych, a nie tylko od realistycznego podobieństwa.

uwzględnia

Spór

Projekt współpracy nie gwarantuje jednomyślnej aprobaty całej społeczności. Dokumentacja protestu jest częścią historii odbioru, nie dowodem, że nikt nie uczestniczył w realizacji.

Przykład: Paweł Althamer, *Guma*, 2008, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie; rzeźba powstała w projekcie warsztatowym z młodzieżą i opiekunami.

Sprawdź: dlaczego udział części mieszkańców nie oznacza automatycznie zgody wszystkich na publiczną prezentację?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Sztuka współczesna: jak budować interpretację

Mapa historyczna 199

Opis

Nazwij elementy, układ i sposób działania dostępne w dziele. Odróżniaj obserwację od skojarzenia, które pojawia się dopiero podczas interpretowania.

zaczyna od

sprawdza przez

Dokumentacja

Tytuł, data, instrukcja oraz warunki pokazania pomagają ustalić przedmiot analizy. W pracy czasowej trzeba rozpoznać, czy oglądasz dzieło, fragment czy dokumentację.

Interpretacja sztuki współczesnej łączy obserwację, sprawdzony kontekst i argument; otwartość znaczeń nie uprawnia do pomijania materiału ani wymyślania intencji autora bez dowodu.

Model relacji.

buduje

kontroluje

Teza

Zaproponuj znaczenie powiązane z konkretnymi relacjami formy. Argument powinien wyjaśniać, dlaczego wybrane cechy wspierają odczytanie, zamiast tylko nazywać własne emocje.

Alternatywa

Porównaj drugie możliwe odczytanie z tym samym materiałem dowodowym. Różnica interpretacji nie znosi obowiązku poprawnego podania daty, autorstwa i zastosowanego medium.

Przykład: w *Jednym i trzech krzesłach* Kosutha z 1965 relacja przedmiotu, fotografii i definicji uzasadnia tezę o sposobach reprezentacji.

Objaśnienie autorskie.

Sprawdź: który szczegół mógłby osłabić twoją tezę, gdyby dokumentacja pokazała, że go błędnie rozpoznałeś?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Porównanie między epokami: temat, forma, funkcja

Mapa historyczna 200

Temat

Wspólny bohater pozwala ograniczyć zakres porównania. Sprawdź jednak, czy dzieła przedstawiają tę samą fazę historii, zamiast wyprowadzać wszystkie podobieństwa z samego tytułu.

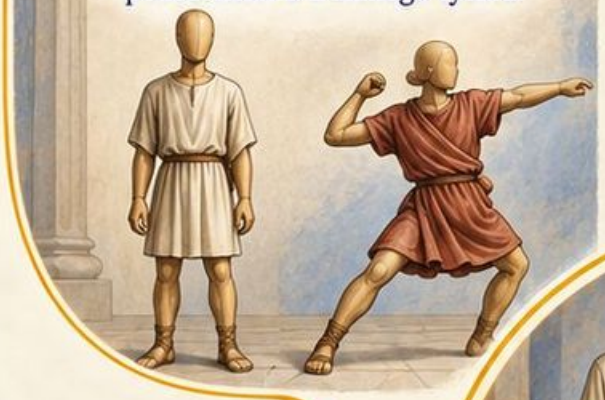

ustala

Forma

Poza, kierunek ruchu i relacja bryły do otoczenia ujawniają odmienne rozwiązania. Nazwa epoki powinna podsumowywać obserwacje, nie zastępować ich gotowym stereotypem.

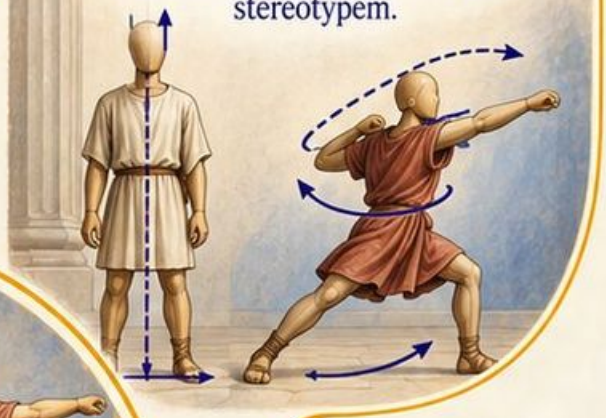

analizuje

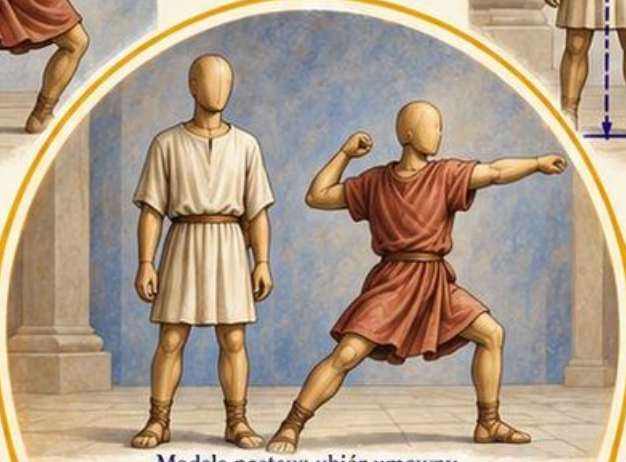

Modele postaw; ubiór umowny.

Porównanie dzieł z różnych epok wymaga wspólnego problemu i rozróżnienia warunków historycznych; podobny temat nie oznacza identycznego momentu narracji, funkcji ani relacji z odbiorcą.

formułuje

wiąże z

Wniosek

Zestaw co najmniej jedną cechę wspólną i istotną różnicę, obie udokumentowane. Nie oceniaj późniejszego dzieła jako automatycznie bardziej rozwiniętego czy doskonalszego.

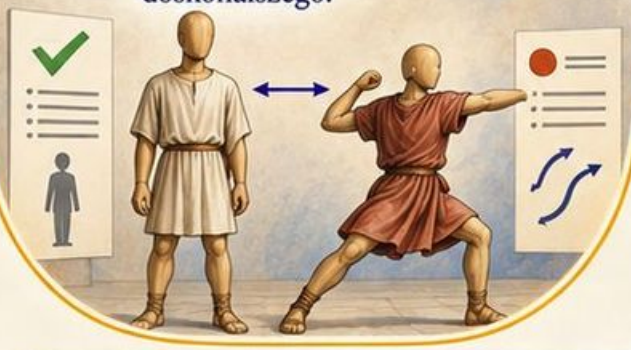

Funkcja

Zamówienie, kolekcja i miejsce prezentacji wpływają na odbiór. Obecna sala muzealna nie musi odpowiadać pierwotnemu przeznaczeniu ani pierwszej ekspozycji.

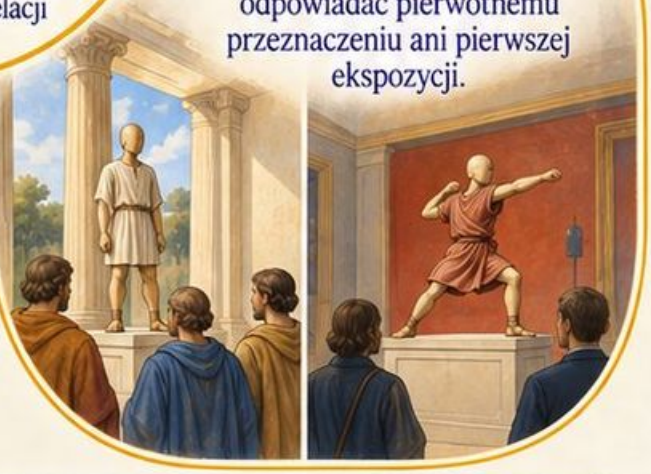

Przykład: Dawid Michała Anioła, 1501–1504, marmur; Dawid Berniniego, 1623–1624, marmur — wspólny bohater i odmienna organizacja napięcia oraz ruchu.

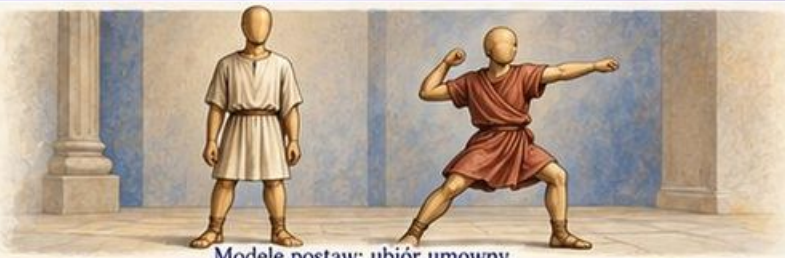

Modele postaw; ubiór umowny.

Sprawdź: jak powiążesz opis pozy z problemem narracji, zamiast poprzestać na etykietach „renesans” i „barok”?

Schemat dydaktyczny — nie jest reprodukcją zabytku.

Źródła i dalsze sprawdzanie

1 / 2

Zakresy ID obejmują wyłącznie użyte numery; pominięcia są celowe.

Od paleolitu do Partenonu · 001–025

[71, 73–76, 51001–51021]

M.in. Ministère de la Culture, UNESCO, English Heritage, Met, British Museum, Louvre i organy dziedzictwa.

Od Grecji archaicznej do gotyku · 026–050

[79, 710–712, 714, 716, 51022–51044]

M.in. Met, Musei Vaticani, UNESCO, Morgan Library, V&A i służby dziedzictwa.

Gotyk i renesans · 051–075

[81, 82, 713, 715, 51045–51064]

M.in. muzea katedralne, National Gallery, Uffizi, Louvre, Galleria dell'Accademia i Musei Vaticani.

Renesans i barok · 076–100

[86–88, 51065–51071, 51073, 51074, 51076–51089]

M.in. Musei Vaticani, Prado, Uffizi, National Gallery, Rijksmuseum i Galleria Borghese.

Pełne adresy, zakresy i przypisania: Bibliografia-Historia-Sztuki.html

Ilustracje są autorskie; źródła nie oznaczają rekomendacji instytucji.

Źródła i dalsze sprawdzanie

2 / 2

Zakresy ID obejmują wyłącznie użyte numery; pominięcia są celowe.

Od baroku do XIX wieku · 101–125

[810–813, 815, 816, 51090–51096, 51098–51110]

M.in. polskie muzea i rezydencje, Louvre, National Gallery, Prado, Orsay i Marmottan.

Od impresjonizmu do dadaizmu · 126–150

[51111–51120, 51122–51135]

M.in. Orsay, Art Institute of Chicago, MoMA, Guggenheim, Musée Rodin i muzea polskie.

Awangardy i sztuka powojenna · 151–175

[51136–51155, 51157–51160]

M.in. MoMA, Centre Pompidou, Guggenheim, Met, Bauhaus i archiwa artystów.

Sztuka współczesna i porównania · 176–200

[51161–51183]

M.in. MoMA, Pinault Collection, Cricoteka, Brandhorst, MSN, MCBA i fundacje artystów.

Pełne adresy, zakresy i przypisania: Bibliografia-Historia-Sztuki.html

Ilustracje są autorskie; źródła nie oznaczają rekomendacji instytucji.